
**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

ACTUAL PROBLEMS OF INTERNATIONAL RELATIONS

**ВИПУСК 122
(частина II)**

**Збірник наукових праць
присвячений 180-й річниці Київського університету
та 70-літтю Інституту міжнародних відносин**

КИЇВ – 2014

Актуальні проблеми міжнародних відносин : Збірник наукових праць.
Випуск 122 (частина II).

К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
Інститут міжнародних відносин, 2014. – 185 с.

У Збірнику представлені публікації матеріалів міжнародної науково-практичної конференції: «АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН (Світове співтовариство: глобальні та регіональні виклики)». Місце проведення: Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Дата проведення: 16 жовтня 2014 року.

Розраховано на викладачів, наукових співробітників, аспірантів та студентів.

Редакційна колегія

Головний редактор: Копійка В. В., доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

1-ий заступник головного редактора (науковий редактор): Дорошко М. С., доктор історичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

2-ий заступник головного редактора: Хмара М. П., кандидат економічних наук, науковий співробітник, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Відповідальний редактор: **Макєєнко Л. Ф.**, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Члени редакційної колегії

Арнольд Райнер, доктор юридичних наук, професор, Регенсбурзький університет (м. Регенсбург, Федеративна Республіка Німеччина).

Балюк Валенти, доктор політичних наук, професор, Університет Марії Кюрі-Скłodовської (м. Люблін, Республіка Польща).

Вергун В. А., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Губерський Л. В., доктор філософських наук, академік НАН України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Дайнеко В. В., кандидат філологічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Дец Йоахім, доктор політичних наук, професор, Ягеллонський університет (м. Краків, Республіка Польща).

Довгерт А. С., доктор юридичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Кашкин С. Ю., доктор юридичних наук, професор, Московський державний юридичний університет ім. О. Є. Кутафіна (м. Москва, Російська Федерація).

Кисіль В. І., доктор юридичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Коппель О. А., доктор історичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Крижанівський В. П., доктор історичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Крушинський В. Ю., доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Кремон Маріза, доктор юридичних наук, професор, Європейський академічний інститут (м. Флоренція, Італійська Республіка).

Мальгін А. В., доктор політичних наук, професор, Московський державний інститут міжнародних відносин (Університет) (м. Москва, Російська Федерація).

Манжоло В. А., доктор історичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Матвієнко В. М., доктор історичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Муравйов В. І., доктор юридичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Пахомов Ю. М., доктор економічних наук, професор, академік НАН України.

Перепелиця Г. М., доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Пирожков С. І., доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України.

Пузанов І. І., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Рижков М. М., доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Розач О. І., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Сіскос Євангелос, доктор економічних наук, професор, Державний технологічний навчальний інститут (м. Касторія, Грецька Республіка).

Скороход Ю. С., доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Філіпенко А. С., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Фурса С. А., доктор юридичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Шемшученко Ю. С., доктор юридичних наук, професор, академік НАН України.

Циганов С. А., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Шнирков О. І., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Адреса редакційної колегії:

04119, Київ, вул. Мельникова, 36/1, Інститут міжнародних відносин, тел. 483-11-25.

Збірник наукових праць «Актуальні проблеми міжнародних відносин» заснований у 1996 році. Засновник: Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Збірник наукових праць внесено до переліку наукових фахових видань України з юридичних, політичних і економічних наук.

Постанова президії ВАК України № 1-05/8 від 22. 12. 2010 р.

Електронну версію видання розміщено на сайті «Актуальні проблеми міжнародних відносин» за адресою <http://journals.iir.kiev.ua> і передано до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського на депозитарне зберігання та представлення на порталі наукової періодики: <http://www.nbuv.gov.ua>.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, імен власних та інших відомостей.

Всі права застережені. All right reserved. При цитуванні обов'язкове посилання на Збірник наукових праць «Актуальні проблеми міжнародних відносин».

© Інститут міжнародних відносин. 2014.

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

УДК 323.2.019.51:004.738.5 (045)

УКРАЇНСЬКІ ЗМІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: ПЛЮСИ ТА НЕДОЛІКИ РОБОТИ

Хлистун Г. Ю.

Кандидат політичних наук, молодший науковий співробітник Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Анотація. Позитивне або негативне сприйняття Європейського Союзу українськими громадянами залежатиме не тільки від успішного розвитку двосторонніх відносин, а й від об'єктивного висвітлення українськими медіа. Саме у цьому контексті роль українських ЗМІ надзвичайно висока. Євроінтеграційні інформаційні кампанії є важливою складовою інтеграції України до ЄС. На них покладено функцію не тільки інформування громадськості про ЄС, а й формування позиції щодо необхідності вступу та переваг бути членом великої європейської конфедерації. В умовах офіційно задекларованого на найвищому рівні прагнення України брати активну участь у процесах європейської інтеграції, долучитися до передових зразків європейського досвіду в основних сферах політичного, соціально-економічного та культурного життя суспільства, на стадії поглиблення відносин України з Європейським Союзом особливо важливу роль відіграють питання інформування суспільства та забезпечення широкої громадської підтримки для євроінтеграційної політики України, ефективність яких багато в чому визначається діяльністю засобів масової інформації.

Ключові слова: євроінтеграція, засоби масової інформації, інформаційні кампанії, українські медіа, громадська підтримка.

Постановка проблеми. Пройшов вже рік з того моменту, коли розпочався Євромайдан 2014 року, вже підписана і ратифікована Верховною Радою України та Європарламентом Угода про асоціацію, а українські ЗМІ так і не почали приділяти достатньо уваги питанням євроінтеграції. Ще у 2006 р. на Міжнародному медіафорумі «Україна на інформаційній карті світу» голова представництва Єврокомісії в Україні Іен Боуг висловив актуальну думку. Він, характеризуючи роль медіа в процесі євроінтеграції України, зазначив, що головною метою роботи всіх засобів масової інформації є формування громадської думки у населення щодо цього питання. В листопаді 2013 року в Києві відбувся Третій Українсько-іспанський форум журналістики під назвою «Медіа в новій Європі та Україні, їхня роль у європейському інтеграційному процесі». Фахівці з двох країн вели дискусію про європейські стандарти та українські реалії в медіа індустрії. Крім того, форум відвідав Посол Королівства Іспанія в Україні Херардо Анхель Бугайо Оттоне. Він підкреслив, що для України дуже вагомим кроком є формування громадянського суспільства та юридичної безпеки. Адже лише покладаючись на юридичну безпеку, європейські інвестиції без перешкод зможуть увійти на український медіаринок. «Преса – кров демо-

кратії. Тому роль преси в процесі оновлення України дуже важко переоцінити», – зауважив Посол. Але, якщо дивитись на статистику, то за останні чотири роки медіа майже нічого не зробили для популяризації євроінтеграційних процесів в Україні. У лютому 2009-го за євроінтеграцію висловлювалися більше 43% українців, у вересні 2013-го цей показник становить 43,9%. За положеннями угоди, які стосуються журналістики, буде створено сприятливі умови для спільного телевиробництва та випуску інформаційних проектів. Українські ЗМІ змушені будуть серйозно конкурувати на ринку із західноєвропейськими каналами чи виданнями. Це завдасть величезних збитків, але й принесе прагнення розвиватися та вдосконалюватися, що забезпечить виживання. За такої ситуації журналісти мають бути чесними з людьми й розповідати не тільки про позитивні, але й про негативні наслідки асоціації. Іспанська журналістка Аріадна Трійяс розповіла про історію Іспанії та часткову відмежованість країни від географічної Європи. «1986 року Іспанія увійшла до Євросоюзу, то був нелегкий процес, але ми цього хотіли», – згадала Трійяс. Тоді іспанські медіа, на відміну від українських тепер, нічого не замовчували про можливе безробіття, реформи в таких важливих для країни сферах, як рибальство, сільське господарство. В Іспанії була ейфорія від Європи та європейських цінностей, саме тому вступ до ЄС сприйняли на ура.

Мета статті – аналіз діяльності українських ЗМІ в контексті євроінтеграційних процесів. Розглянути недоліки та плюси роботи медіа стосовно сприйняття українцями європейських цінностей.

Основні результати дослідження. В листопаді 2013 року деякі громадські організації за підтримки Міжнародного Фонду «Відродження» почали проводити тренінги для регіональних журналістів на тему євроінтеграції.

Метою цих тренінгів було отримання практичних і теоретичних навичок нестандартного висвітлення теми європейської інтеграції.

Завдання тренінгів полягало в тому, щоб удосконалити навички журналістів у сфері аналізу та обробки інформації для отримання повноцінної картини для аудиторії масмедіа; познайомити журналістів з внутрішніми аспектами і стандартами життя, прийнятими в Європейському Союзі, на конкретних прикладах у різних сферах; відпрацювати інструментарій подачі інформації на тему євроінтеграції в різних сферах життя України (економіка, соціальна сфера, культура, екологія і т. д.) і познайомити журналістів з кращими практиками написання матеріалів про життя ЄС; розглянути актуальні питання співробітництва України та ЄС [1].

Крім того, 9-го жовтня 2013 року відбулася презентація проекту ЄС – Україна «Сильніші разом», спрямованого на інформування українських громадян про Європейський Союз та перспективи євроінтеграції України.

Проект був ініційований Представництвом ЄС в Україні, посольством Великої Британії, посольствами країн ЄС та українськими громадськими організаціями. Він включав низку інформаційних заходів в усіх областях України, зокрема таких як конференції, дискусії, вуличні акції, які передбачають безпосереднє спілкування експертів з громадянами.

«Девіз «Сильніші разом» слід розглядати як заохочення і запрошення», – сказав під час презентації Посол ЄС в Україні Ян Томбінський. «Україна стоїть на порозі підписання Угоди про асоціацію з ЄС. Це стратегічний і водночас історичний вибір», – вважає пан Посол. Він коротко окреслив, у чому полягає важливість Угоди з ЄС для України: «Це рамки національної стратегії розвитку, де ключове значення мають механізми парламентської демократії, рівності перед законом і неупередженості його застосування, створення умов для вільної економічної діяльності кожної особи та кожного підприємства,

малого і великого, забезпечення реального місцевого самоврядування. В центрі уваги знаходиться громадянин, його права та умови розвитку».

Тоді Уряд України підтримав цю ініціативу. Це підтвердив присутній на презентації тодішній заступник міністра закордонних справ України Андрій Олефіров. «Цей захід є надзвичайно важливим у контексті проведення інформаційної роботи з питань європейської інтеграції в Україні, – сказав він. – Ми вітаємо започаткування інформаційної кампанії Сильніші разом, реалізація якої безумовно сприятиме підвищенню рівня поінформованості української громадськості про нинішню діяльність Європейського Союзу, стан та основний напрямок співробітництва України та ЄС». Заступник міністра наголосив, що насамперед громадськості потрібно роз'яснити зміст Угоди про асоціацію, її переваги для кожного українця. Андрій Олефіров нагадав, що 27 березня 2013 року уряд України схвалив Концепцію державної політики у сфері інформування та налагодження комунікації з громадськістю з актуальних питань європейської інтеграції України на період до 2017 року. І висловив сподівання, що «завдяки спільним діям рівень підтримки ідей євроінтеграції українським суспільством щороку зростатиме, що в кінцевому підсумку сприятиме повноцінному входженню України в європейський політичний, економічний, правовий та культурний простір».

Що сталося потім, відомо усім. Але, треба розуміти, що до подій, які сталися в країні наприкінці листопада (йдеться про відмову від європейського курсу за тиждень до підписання Угоди про Асоціацію), українські ЗМІ темі євроінтеграції приділяли дуже мало уваги.

Євроінтеграційні інформаційні кампанії є важливою складовою інтеграції України до ЄС. На них покладено функцію не тільки інформування громадськості про ЄС, а й формування позиції щодо необхідності вступу та переваг бути членом великої європейської конфедерації.

Чи не єдиною загальнодержавною тематичною інформаційною кампанією можемо вважати Дні Європи в Україні, що проводяться щороку у третю неділю травня. Окрім столиці, вони проходять і в деяких інших містах нашої країни та передбачають інформування про Європейський Союз засобами, доступними та прийнятними для різних вікових категорій та соціальних верств населення. Ця інформаційна кампанія побудована за класичною моделлю, яка передбачає широке залучення аудиторії через сегментованість заходів, що розраховані на найрізноманітнішого глядача. У павільйонах країн-учасниць ЄС усі бажаючі можуть отримати інформацію про дані країни, їх культуру, економіку та шлях до вступу у Європейський Союз. Для молоді влаштовуються пізнавальні ігри та презентації, а також концерти за участі європейських та вітчизняних виконавців [2].

Таким чином, вбачаємо у Днях Європи не тільки втілення у життя інформаційної функції, а й увагу до культурного аспекту. Адже виставки робіт європейських митців, презентації тамтешніх економічних здобутків, виступи європейських виконавців сприяють знайомству українців з європейським середовищем, розумінню європейських цінностей.

З нагоди проведення Днів Європи у Києві президент Європейської Комісії Жузе Мануель Баррозу свого часу зауважив: «Кожен з нас має виконати відповідальне «домашнє завдання». Україні і надалі слід продовжувати бути частиною Європи через поступове впровадження стандартів ЄС і таким чином наблизитися до Європейського Союзу, тоді як ЄС має завершити свої інституційні реформи. Ми можемо без сумніву сказати, що безпрецедентний розвиток політичної та економічної співпраці протягом останнього часу між Україною і Європейським Союзом дійсно створили таку «фактичну солідарність» між нами через зближення бачення наших цінностей, цілей та політики».

Та однієї загальнодержавної інформаційної кампанії не достатньо для формування загальнонаціональної позитивної позиції щодо євроінтеграції.

В умовах офіційно задекларованого на найвищому рівні прагнення України брати активну участь у процесах європейської інтеграції, долучитися до передових зразків європейського досвіду в основних сферах політичного, соціально-економічного та культурного життя суспільства, на стадії поглиблення відносин України з Європейським Союзом особливо важливу роль відіграють питання інформування суспільства та забезпечення широкої громадської підтримки для євроінтеграційної політики України, ефективність яких багато в чому визначається діяльністю засобів масової інформації.

У працях вітчизняних авторів досить багато уваги приділяється розгляду питань щодо використання технік зв'язків з громадськістю у системі державного управління, зокрема механізмів налагодження та утримання контактів із ЗМІ з метою забезпечення права громадян на інформацію про діяльність органів державного управління, їх залучення до прийняття управлінських рішень і формування громадської підтримки у процесі підготовки та реалізації державної політики, однак питання щодо їх застосування у сфері політики євроінтеграції України потребує додаткового розгляду [3].

Основні засади державної політики України у зазначеній галузі спочатку було окреслено в Державній програмі інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2004-2007 рр., яка закладає підвалини для організації інформування населення та в перспективі розвитку широкої суспільної дискусії з цієї тематики. План дій Україна – ЄС був підписаний 21 лютого 2005 р. у Брюсселі Президентом України Віктором Ющенком. До слова, Ющенко – Президент своїм основним пріоритетом визначив вступ нашої держави до Євросоюзу. Відтак нова влада та новий уряд зрушили з місця давно задекларовану Україною євроінтеграцію. 22 квітня 2005 р. уряд затвердив важливий євродокумент – «Заходи щодо виконання у 2005 році Плану дій Україна-ЄС». Навіть тоді було зрозуміло, що шлях України до ЄС буде нелегким і довгим. Серед основних перепон, чи за словами представника Центру європейського права Г. Друзенка, «засадничих проблем української євроінтеграції є три». Перша – політично-законодавча, тобто відсутність в Україні головного закону про європейську інтеграцію. Рано чи пізно просування шляхом європейської інтеграції поставить Україну перед потребою конституційної реформи. Принаймні для того, щоб ратифікувати Римський статут, про що власне йдеться у зобов'язанні України у пункті 13 «Плану дій Україна – ЄС». Друга – професійно-кадрова проблема. Наразі в українських вищих навчальних закладах євроінтеграторів ще не готують, тому актуальним є питання створення в уряді високофахової команди експертів-професіоналів. І третя – «брак європейського стилю (насамперед прилюдності, прозорості, професійності та відповідальності в діях євроінтеграторів)». З того часу пройшло вже вісім років, а проблеми залишилися ті ж самі.

Отже, в цій ситуації українські засоби масової інформації, зокрема їх політичний дискурс повинен вести посилену пропаганду, яка б правдиво подавала Україну не як буфер, а як східний європейський форпост, як ментально європейську країну. Серед українських друкованих якісних медіа найбільш виражена євроінтеграційна інформаційна політика чітко простежується у декількох видань: міжнародному громадсько-політичному тижневику «Дзеркало тижня», у газеті «День» та регіональному щоденному виданні – «Львівській газеті». Насправді, інші видання звертали увагу на євроінтеграцію не часто, а матеріали, які друкувалися ЗМІ, розкривали тільки політичну складову цього процесу.

Протягом 2006 та першого півріччя 2007 років за рахунок бюджетних коштів було проведено міжнародний медіафорум «Україна на інформаційній карті світу», медіатури

для ознайомлення вітчизняних та іноземних учасників з інвестиційно привабливими підприємствами України. Цей захід висвітлювали державні телерадіокомпанії. Однак, слід зауважити, що державні телевізійні і радіо ЗМІ мають обмежений часовий формат і ефірне покриття. Варто наголосити, що частка державного сектору телебачення і радіомовлення в теле, радіо-інформаційному просторі України становить лише 4%. Отже, можемо зробити висновок, що державні ЗМІ не в силі повноцінно втілювати у життя євроінтеграційні інформаційні кампанії з залученням широкої аудиторії [4].

Решта (96%) – недержавні телерадіокомпанії. Саме їх необхідно залучати до інформування громадськості з питань європейської інтеграції України. Недержавні телерадіоорганізації тільки в останні роки почали створювати або закуповувати телепрограми, фільми про історію і культуру країн ЄС, проте вони це роблять без підтримки державних програм, тому цей процес не є масовим. У цьому контексті варто наголосити на важливості та результативності співпраці держави з представниками ЗМІ. На державному рівні Міністерству інформації чи МЗС значно простіше отримати у ЄС інформаційну продукцію (фільми, передачі про ЄС), аніж приватним ЗМІ, котрі змушені цю продукцію купувати. Якби держава співпрацювала з представниками ЗМІ, їх наповнення інформацією про ЄС було б значно ширшим і результативнішим.

Досить поширеними в Україні є журнал «Євробюлетень», що розповсюджується по друкованих ЗМІ і громадських організаціях, однак практично немає оглядів або ж перекладів статей про сучасні європейські дослідження з питань економіки, філософії, європейського кримінального права та судоустрою. Також існує проблема доступу населення України до літератури з європейської тематики. Зате певну інформацію з питань євроінтеграції можна знайти на Інтернет-сторінках органів виконавчої влади, проте, навіть половина українців не користуються Інтернетом, тож на цей ресурс можна покладатися частково. У центральних та східних областях України інформування громадськості про європейську інтеграцію проводиться шляхом здійснення заходів, спрямованих на популяризацію світньо-культурних програм та візитів з обміну досвідом. У західних областях переважає інформація про транскордонне співробітництво з відповідними регіонами держав-членів Європейського Союзу.

Для об'єктивності не можемо не згадати й про деякі інші регіональні ініціативи щодо євроінформаційних кампаній, зокрема у Сумах, Львові, Луцьку, Полтаві. Дані заходи передбачають проведення Днів ЄС в навчальних закладах, організацію круглих столів, створення тематичних молодіжних клубів.

До прикладу, можемо розглянути ще одну регіональну ініціативу інформаційного центру «Наше право». Метою започаткованого проекту стало підвищення рівня обізнаності населення Львівської та Волинської областей про європейську та євроатлантичну інтеграції шляхом проведення інформаційних кампаній; роботи з молодіжними громадськими організаціями, локальними засобами масової інформації.

Та мусимо констатувати, що такі регіональні ініціативи є дієвими відносно, адже без відповідного інформаційного супроводу на державному рівні не мають масового характеру [5].

Розглянемо ще одну інформаційну кампанію – «Європейський тиждень місцевої демократії». Виходячи з пріоритетності курсу України на європейську інтеграцію та визнаючи розвиток місцевого самоврядування в Україні однією із невід'ємних складових цього курсу, президентом країни з 2007 року встановлено щорічне проведення європейського тижня місцевої демократії. Тиждень, започаткований Радою Європи, передбачає одночасне проведення національних і місцевих заходів в усіх країнах-членах РЄ з метою

активізації процесів розповсюдження інформації щодо принципів та досягнень місцевої і регіональної демократії в Європі, сприяння обізнаності громадян щодо можливостей вирішення питань місцевого значення та їх залучення до прийняття управлінських рішень.

Однією із важливих інформаційних кампаній на теренах України став спільний проєкт Європейського Союзу та ООН «Новий український споживач». Це – перша в Україні інформаційна акція такого масштабу, покликана актуалізувати питання поінформованості споживачів щодо їхніх прав та механізмів їх захисту. Кампанія розрахована на 8 місяців та мала за мету охопити більшість національних та регіональних засобів масової інформації з тим, щоб донести до кожного українця значущість поміркованого та обізнаного споживача в економічному житті України.

«У рамках проєкту Європейський Союз намагається допомогти створити обізнаних та розсудливих споживачів, які своїм свідомим вибором безпечних та якісних товарів зможуть брати активну участь у регулюванні ринкової економіки», – коментує Лаура Гараньяні, керівник Управління програм технічної допомоги в Україні Представництва Європейської Комісії в Україні.

«Споживча інформаційна кампанія – це надзвичайно дієвий механізм, який дасть нам змогу охопити якнайширшу аудиторію», – додає експерт.

Щоправда, ця загальноукраїнська кампанія не передбачає прямої агітації вступу до ЄС та не наголошує на його перевагах. Отже, ми не можемо її розглядати як ідеологічно євроінтеграційну, швидше соціально зорієнтовану.

Мусимо констатувати і те, що тема європейської інтеграції надалі є «нецікавою» для провідних кримських ЗМІ. Не цікавою з тієї причини, що майже відсутньою є власна ініціатива мас-медіа стосовно обговорення теми інтеграції Криму разом з іншими регіонами української держави до великого європейського співтовариства. Місцева преса, як і решта регіональних засобів масової інформації, більше нагадує флюгер, який дивиться в бік Європи тільки тоді, коли в тому напрямку дивиться влада, і тільки тоді, коли це стає вигідно регіональним політичним елітам. За таких обставин, до того ж враховуючи сильний російський фактор, не дивно, що тема європейської інтеграції дуже важко просувається у кримському соціумі [6].

Окрім інформаційних кампаній важливим є і культурний аспект євроінтеграції.

Україна бере участь у все більшій кількості культурних заходів, що покликані об'єднати творчі сили Європи. Одним із таких є проєкт «Євроінтеграція через мистецтво». В його рамках проводяться виставки картин художників з країн-членів Європейського Союзу, а також митців із сусідніх з ЄС країн, в тому числі й з України. Під час проєкту художники беруть участь у двох семінарах: «Євроінтеграція – через мистецтво», «Розповсюдження мистецтва через мережу Інтернет», які дають можливість обмінятися поглядами на культурні аспекти європейської інтеграції і культурні перспективи, пов'язані з розширенням Євросоюзу, а також намагаються з'ясувати роль «людини мистецтва» в процесі європейської інтеграції.

Із великої кількості подібних заходів, виокремимо ще один приклад культурної кампанії – виставку «Молодь і європейська інтеграція України», що відбулася в Чернівцях в рамках святкування 50-ліття створення ЄС. На виставці були представлені фотографії з молодіжних заходів, що відбувалися в рамках Програми «Молодь в дії» Європейської Комісії та інших програм, в яких брала участь молодь з України та країн Європейського Союзу.

Важливим кроком в інформаційній інтеграції України до ЄС та для світової спільноти зокрема стала рекламно-інформаційна кампанія на телеканалі CNN. У листопаді 2008

року Україна розпочала свою першу в історії рекламно-інформаційну кампанію на міжнародному телеканалі. Інформацію про сучасну Україну, її можливості, самобутність завдяки CNN побачили близько 150 мільйонів осель в усьому світі. Тодішній міністр культури і туризму України Василь Вовкун заявив, що «Україна – це справжній прихований скарб спільної європейської культурної спадщини. Нашим спільним з CNN проектом ми хотіли б від усього серця щиро запросити весь світ до нас у гості».

Як зазначив Геннадій Курочка, представник компанії CNN в Україні, дана інформаційна кампанія відкриває нову еру присутності України в глобальному інформаційному просторі, Україна починає самостійно і цілеспрямовано формувати свій імідж в світі за допомогою такого могутнього інформаційного ресурсу як CNN.

Проект з підготовки та видання електронного інформаційно-аналітичного тижневика «УНІАН-Євроінтеграція» реалізовувався з 7 квітня по 7 липня 2005 року громадською організацією «Фундація «Відкрите суспільство» спільно з Українським незалежним інформаційним агентством новин (УНІАН) в рамках з Європейської програми МФВ. За цей час було підготовлено та розповсюджено 14 випусків бюлетеня. Позитивні наслідки реалізації проекту дозволили заручитися підтримкою з боку Міжнародного фонду «Відродження» для пролонгації проекту. Випуск вісника відновився 13 жовтня 2005 року. До кінця січня 2006 року було випущено ще 15 вісників «УНІАН-Євроінтеграція»[7].

Протягом цього часу тижневик «УНІАН:Євроінтеграція» розсилався майже на 7 000 адрес по Україні та в українські посольства у країнах-членах ЄС. Отримувачами вісника були редакції вітчизняних центральних та регіональних ЗМІ; центральні і обласні вітчизняні бібліотеки; вітчизняні ВУЗи, факультети, які займаються вивченням проблематики ЄС; вітчизняні громадські організації, що опікуються цією проблематикою і мають на меті прискорення поступу України у бік ЄС чи зміцнення власне ЄС; посольства, торговельні палати, міжнародні асоціації і громадські представництва; центральні та регіональні органи влади України і, – власне все населення України як аудиторія повідомлень, поширюваних медіа-каналами.

З матеріалами вісника всі бажаючі могли ознайомитися на сайті УНІАН у спеціальному окремому розділі, зайти на який можна було з головної сторінки сайту; а крім того найцікавіші матеріали вісника потрапляли під головну рубрику сайту «Тема дня», а також – в он-лайнві суспільно-політичну чи бізнесові стрічки агентства.

Загалом для реалізації проекту було залучено 36 технічних та творчих працівників. На службу проекту були поставлені усі допоміжні підрозділи агентства – кур'єрський, інженерний, господарський, коректорсько-літредакторський.

Короткотривалими результатами реалізації проекту стало отримання вітчизняними засобами масової інформації, центральними органами влади України, дипломатичним корпусом, торговими палатами, фінансовими організаціями, профспілковими об'єднаннями, політичними партіями, громадськими організаціями, університетами та дослідницькими інститутами, бібліотеками неупередженої інформації про повсякденне життя України та ЄС, про просування України до ЄС і перспективи її вступу до ЄС. Наслідком цього стане підвищення рівня обізнаності населення України про ЄС та відносини між Україною та ЄС. Також одним із результатів запровадження проекту стало висвітлення в мас-медіа позитивного досвіду конкретних програм, що фінансуються ЄС та створення інформаційного архіву співпраці між Україною та ЄС.

Віддаленими результатами реалізації проекту, сподіваємось, буде сприяння євроінтеграційному поступу України, формування у громадян України та вітчизняних ЗМІ розуміння переваг від інтеграції України до ЄС, подолання в масовій свідомості можливих

негативних стереотипів щодо посилення співпраці України з ЄС, а також створення і підтримка позитивного іміджу України в ЄС, що у результаті матиме вплив на прийняття рішень ЄС щодо України.

Аналіз інформаційно-культурних кампаній в Україні дає нам можливість зробити такі висновки: по-перше, в державі необхідно впровадити більше загальнодержавних інформаційно-культурних кампаній, які охоплювали б широку аудиторію. По-друге, держава повинна виділяти більше коштів на підтримку таких кампаній. По-третє, державі потрібно налагодити співпрацю з недержавними ЗМІ, котрі мають 96% інформаційного простору України, а отже, через них донесення інформації про євроінтеграцію може дати значно більший результат, аніж через державні ЗМІ. Окрім того, важливим чинником формування в українців європейських цінностей виступають культурні кампанії, зокрема спільні фестивалі, концерти, виставки, кінофориуми.

У загальному процесі євроінтеграції Україні варто звернути більшу увагу на інформаційно-культурні кампанії, які можуть бути мотиватором зміни позиції населення країни щодо вступу в ЄС та щодо відповідальності за розвиток держави.

Втім на шляху до Євросоюзу рішучі дії, кроки потрібні і в інформаційній галузі, зокрема у формування нового інформаційного суспільства. Як мінімум три. По-перше, насамперед важливо, вивчивши досвід функціонування телемовних систем у країнах – членах ЄС, виробити ефективну модель українського ТБ, зокрема запровадження суспільного телебачення. По-друге, вкрай нагальним є забезпечення відповідності української медійної законодавчої бази стандартам та документам Ради Європи і гармонізації з законодавством Європейського Союзу. По-третє, «проведення широкомасштабної агітаційно-інформаційної національної кампанії, розроблення і запровадження програми інформування широких кіл громадськості щодо ситуації в ЄС, проблем і успіхів, що існують на шляху інтеграції України до ЄС, забезпечення доступу до європейських правничих, бібліографічних та інших інформаційних баз даних, створення Національного центру (банку) даних ЄС» [8].

Ці засадничі кроки вкрай необхідні, оскільки досі «медіа не випрацювали свого способу мислення про інтеграційні справи, загалом він зводився до ситуативних матеріалів».

Для України як держави, що не має достатнього досвіду у проведенні інформаційних кампаній стратегічного значення, зокрема з питань євроінтеграції, особливо показовим і корисним є досвід Польщі, оскільки наші країни мають близьке географічне розташування, спільну історію, подібну ментальність і культуру, значний досвід міждержавних відносин.

Реалії засвідчують незамінну роль засобів масової інформації у процесі взаємодії між владними інституціями та громадськістю. ЗМІ стають дуже впливовим суспільним інститутом, зростає їх значення як джерела інформації та чинника, що значною мірою впливає на формування суспільних настроїв.

Кілька основних характеристик сучасних засобів масової інформації визначають їх домінуючу позицію у процесі комунікації, зокрема й під час інформаційних кампаній щодо європейської інтеграції.

По-перше, засоби масової інформації мають виключну здатність безпосередньо звертатися до громадськості і справляють величезний вплив на суспільну думку та формування позитивного ставлення громадян до певного державного рішення чи стратегії.

По-друге, як свідчать результати соціологічних опитувань, ЗМІ користуються досить високим рівнем суспільної довіри як суб'єкти з активною позицією й відносно незначною заангажованістю.

Уряд Польщі провів багато відкритих конкурсів для ЗМІ на до фінансування проектів, пов'язаних з розповсюдженням інформації про євроінтеграцію та ЄС. Так, у рамках конкурсів у 2002 р. розділено 44 дотації для польських ЗМІ різних рівнів. У 2003 р. фінансування в обсязі 2,9 млн. злотих отримали 78 проектів (подано 420), з них 1,2 млн. злотих надано на реалізацію телевізійних проектів.

Конкурси на отримання грантів користувалися великою популярністю серед ЗМІ і були схвально сприйняті журналістами, кількість поданих проектів значно перевищувала прогнози та фінансові можливості уряду в рамках Програми інформування громадськості на тему євроінтеграції.

Ураховуючи переваги ЗМІ як найшвидшої і найбільш універсальної форми надання інформації, уряд Польщі підготував і провів багато різнопланових заходів для журналістів центральних, регіональних і місцевих ЗМІ, серед яких:

«Путівник переговорів» – серія семінарів з обговорення перебігу результатів переговорів щодо умов вступу Польщі до ЄС за участю політиків, що провадили переговори з ЄС з боку Польщі, державних службовців, незалежних експертів, представників дипломатичних місій. За підсумками кожного семінару розміщено публікацію в Інтернеті;

«Один день в регіоні» – організовані регіональними ЗМІ зустрічі експертів і фахівців урядових інституцій, відповідальних за питання євроінтеграції, з представниками регіональних органів влади та місцевого самоврядування, громадських організацій, підприємцями з метою організації широкого громадського обговорення питання вступу до ЄС на рівні регіонів;

«Європа – в ЗМІ» – одноденні акції в державних та комерційних ЗМІ на тему євроінтеграції, у рамках яких проводилися інтерв'ю з політиками, провідними господарниками, представниками наукових та мистецьких кіл. Обов'язковим атрибутом таких заходів був діалог зі слухачами, відповіді на запитання;

«Будні в Європейському Союзі» – візити польських журналістів до Брюсселя, Люксембурга, Страсбурга і зустрічі з представниками європейських інституцій для ознайомлення з їх роботою, зокрема для «розвінчування міфів про забюрократизовану Європу» тощо; Міжнародні конференції за участю представників польських засобів масової інформації та журналістів – фахівців у галузі євроінтеграції з держав-членів ЄС з метою ознайомлення зі специфікою роботи європейського журналіста, обговорення проблем чесності й об'єктивності у висвітленні європейської тематики, опору лобі;

«Європейське перо» – засновано нагороду Секретаря Міністерства Європейської інтеграції для журналістів, які висвітлювали питання європейської інтеграції [9].

Однак у процесі реалізації стратегії інформування громадськості на тему європейської інтеграції в Польщі траплялися помилки та недопрацювання.

Незважаючи на те, що під час проведення інформаційних кампаній на різних етапах процесу євроінтеграції (переговори, підготовка до вступу, референдум) вносилися корективи з урахуванням попередніх прорахунків і було посилено роль засобів масової інформації, зокрема телебачення як найбільш бажаних джерел інформації, журналісти, як і працівники органів державної влади, співпрацю уряду із ЗМІ визнали недостатньою. Представники ЗМІ досить часто критикували інформаційну політику уряду, звертали увагу на труднощі щодо отримання чіткої та достовірної інформації. До того ж інформація про євроінтеграцію та ЄС, на думку журналістів, не є привабливою і цікавою для аудиторії.

Зазначалося, що інформація щодо перспектив вступу Польщі до Європейського Союзу мала переважно позитивний характер, були применшені або замовчувалися можливі негативні наслідки інтеграційних процесів. Так, 62% поляків заявили, що в ЗМІ частіше по-

відомляється про переваги вступу Польщі до ЄС, ніж про загрози. Також серйозною проблемою стала відсутність простої та зрозумілої для пересічного громадянина мови, спосіб повідомлення про справи у сфері інтеграції, адже найчастіше журналісти цитують політиків, використовують уривки з офіційних документів та звітів, внаслідок чого ускладнюється сприйняття інформації.

Висновки. Зараз ЗМІ повинні відчувати свою відповідальність і почати доносити до населення повну і зрозумілу інформацію про співпрацю з Європейським Союзом. І робити це постійно, а не час від часу.

Список використаної літератури

1. Грицяк Н. Інформаційні кампанії як механізм підвищення ефективності реалізації державної політики у сфері євроінтеграції // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 2. – С. 37-38.
2. Ібрагімова І. Інформаційне суспільство та взаємодія влади з громадськістю: вимоги ефективності // Вісн. НАДУ. – 2004. – № 1. – С. 36-42.
3. Концепція державної цільової програми інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2008–2011 роки. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=569-2007-%F0>.
4. Україна розпочинає рекламно-інформаційну кампанію на телеканалі CNN. – Режим доступу: www.novynar.com.ua/politics/43192.
5. Ewaluacja strategii informacyjnej oraz kampanii na rzecz integracji europejskiej w Polsce, Instytut spraw publicznych. – Warszawa, 2003.
6. Сторінка Осередку досліджень громадської думки (ОБОР) // www.tns-global.pl.
7. Українські ЗМІ та євроінтеграція. – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/ievrointegraciya>.
8. Євроінтеграція України: крок за кроком. Інформаційно-аналітичні навчальні матеріали з питань висвітлення в регіональних ЗМІ європейської інтеграції / О. Рибачук, Б. Носова, О. Чекмишев, Ю. Нестеряк, В. Корнеєв. К. : Ін-т журналістики, 2008. – 62 с.
9. Корнеєв, В. М. Експлікація прихованого впливу публіцистичного тексту : автореф. дис. ... к. філол. н. :10. 01. 08 / В. М. Корнеєв ; КНУ імені Тараса Шевченка. К., 2002. – 19 с.

UKRAINIAN MASS MEDIA'S ROLE IN EUROINTEGRATION: PRO'S AND CON'S

Khlystun A.Y.

P.h.D. Political Science, T. Shevchenko National University.

Abstract. *Either positive or negative comprehension of the European Union by Ukraine's public will depend not only on successful developments in bilateral relations, but also on objective display by Ukrainian media. Especially in fulfilling this function is Media's role most important. Pro-Ukrainian EU integration campaigns are most invaluable to forming Ukraine as part of Europe. These channels are informing the public about EU, benefits of European integration and being part of the extended European confederation. They are to carry the function of informing the public and to instill the position for positive aspects of European integration, to join the avant-garde of European experience of active adaptation of EU's political, socio-economical, cultural aspects of public life. In the deepening of this relationship it is most important to answer the questions of informing the public, as well as, achieving support and effectiveness of all investments to shape public opinion by mass media.*

Key words: *European integration, mass media, campaign, Ukraine media, public support, international relations.*

Referances

1. Hrytsyak N. Informatsiyni kampaniyyi yak mekhanizm pidvyshchennya efektyvnosti realizatsiyi derzhavnoyi polityky u sferi yevrointehratsiyi // Stratehichni priorityety. – 2007. – № 2. – S. 37-38.
2. Ibrahimova I. Informatsiynne suspilstvo ta vzayemodiya vlady z hromadskisty: vymohy efektyvnosti // Visn. NADU. – 2004. – № 1. – S. 36-42.
3. Kontseptsiya derzhavnoyi tsilvoyi prohramy informuvannya hromadskosti z pytan yevropeyskoyi intehratsiyi Ukrainy na 2008–2011 roky. – Rezhym dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=569–2007–%F0>.
4. Ukraina rozpochynaye reklamno-informatsiynu kampaniyu na telekanali CNN. – Rezhym dostupu: www.novynar.com.ua/politics/43192.
5. Ewaluacja strategii informacyjnej oraz kampanii na rzecz integracji europejskiej w Polsce, Instytut spraw publicznych. – Warszawa, 2003.
6. Storinka Oseredku doslidzhen hromadskoyi dumky (OBOR) // www.tns-global.pl.
7. Ukrayinski ZMI ta yevrointehratsiya. – Rezhym dostupu: <http://osvita.mediasapiens.ua/ievrointegraciya>.
8. Yevrointehratsiya Ukrainy: krok za krokom. Informatsiyno-analitychni navchalni materialy z pytan vysvitlen-nya v rehionalnykh ZMI yevropeyskoyi intehratsiyi / O. Rybachuk, B. Nosova, O. Chekmyshev, YU. Nesteryak, V. Kornyejev. K. : In-t zhurnalistyky, 2008. – 62 s.
9. Kornyejev, V. M. Eksplikatsiya prykhovanoho vplyvu publisytychnoho tekstu : avtoref. dys. ... k. filol. n.: 10. 01. 08 / V. M. Kornyejev; KNU imeni Tarasa Shevchenka. K., 2002. – 19 s.

УКРАИНСКИЕ СМИ В КОНТЕКСТЕ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ: ПЛЮСЫ И НЕДОСТАТКИ РАБОТЫ

Хлыстун Г. Ю.

Кандидат политических наук, младший научный сотрудник Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Аннотация. *Положительное или отрицательное восприятие Европейского Союза украинскими гражданами будет зависеть не только от успешного развития двусторонних отношений, но и от объективного освещения украинскими СМИ. Именно в этом контексте роль украинских СМИ чрезвычайно высока. Евроинтеграционные информационные кампании являются важной составляющей интеграции Украины в ЕС. На них возложена функция не только информирование общественности о ЕС, но и формирование позиции относительно необходимости вступления и преимуществ быть членом большой европейской конфедерации. В условиях официально задекларированного на высшем уровне стремления Украины активно участвовать в процессах европейской интеграции, приобщиться к передовым образцам европейского опыта в основных сферах политической, социально-экономической и культурной жизни общества, на стадии углубления отношений Украины с Европейским Союзом особенно важную роль играют вопросы информирования общества и обеспечения широкой общественной поддержки для евроинтеграционной политики Украины, эффективность во многом определяется деятельностью средств массовой информации.*

Ключевые слова: *евроинтеграция, средства массовой информации, информационные кампании, украинские медиа, общественная поддержка.*

УДК 327.001.73 (100)

КРИЗА СВІТОВОГО ПОРЯДКУ ЯК ПРИЧИНА ТА НАСЛІДОК ГЛОБАЛЬНОЇ СИСТЕМНОЇ КРИЗИ

Фесенко М. В.

Кандидат політичних наук, старший науковий співробітник відділу трансатлантичних досліджень Державної установи «Інституту всесвітньої історії НАН України».

Анотація. *Глобальна фінансово-економічна криза – не ізольоване явище, а частина численних криз, що переростають одна в іншу (світополітичної, економічної, екологічної, демографічної, безпеки, енергоносії тощо), розвиток яких було прискорено в результаті розпаду біполярної міжнародної системи і посилення глобалізаційних процесів. Очевидно, що керованість кризовим розвитком буде досягнута за умови набуття міжнародною системою нового балансу, відповідного характеру глобальних трансформацій. З цієї точки зору зміни в суспільному розвитку зробили проблему міжнародно-політичної консолідації необхідною умовою регулювання загальнолюдських відносин і політичною необхідністю за ради сталого розвитку усього людства.*

Доводиться необхідність у комплексному дослідженні складових глобальної кризи світового порядку і пошуку механізмів її подолання за рахунок консолідації учасників міжнародної системи; виробленні оптимальних управлінських стратегій здатних забезпечити консолідацію соціально-політичної системи сучасності; з'ясуванні основних чинників модернізації інституту держави-нації в умовах глобалізації; доведені доцільності вдосконалення процесу керованості глобальною системою міжнародних відносин.

Глобальна системна криза не є лише фінансовою («банківською») або економічною («іпотечною», «продовольчою», «енергетичною» тощо), а є, перш за все кризою колишнього світоустрою та світового порядку, і перш за все неоліберальної моделі глобалізації в тому вигляді, як вона сформувалася до кінця ХХ ст. До числа найбільш важливих рис цієї моделі відносяться домінуюча роль США як світового економічного, політичного і військового лідера, повне відділення в економіці фінансової сфери від виробничої та пов'язана з цим наявність величезної кількості нічим не забезпечених фінансових активів, поширення вищир інститутів ліберальної демократії безвідносно до того, чи існують для них необхідні умови і передумови тощо. Глобальна системна криза виявила проблематичність і, багато в чому, неспроможність цих складових колишньої неоліберальної парадигми. У той же час більшість держав виявилися не готовими до перегляду колишнього неоліберального курсу і в даний час не мають ефективної стратегії подолання кризи.

Ключові слова: *світоуправління, регулювання, глобальна системна криза, фінансово-економічна криза, ООН, інститути, міжнародний порядок, глобальне управління, США, консолідація.*

Постановка проблеми. Сьогодні міжнародні відносини переживають чергову фазу трансформацій, ініційованою глобальною економічною кризою, яка є частиною глобальної системної кризи. Криза світоуправління в цьому сенсі є водночас і причиною і наслідком глобальної системної кризи. Причиною тому, що міжнародні інститути неспроможні управляти світовими процесами в достатньо ефективній мірі для забезпечення мінімізації кризових явищ. А наслідком тому, що всі елементи глобальної системної кризи взає-

мопов'язані і підсилюють дію один одного, що ускладнює процес консолідації суб'єктів світ-системи для ефективного регулювання.

Мета статті – дослідити складові основи глобальної системної кризи та виявити закономірності її еволюції. Встановити головні причини посилення кризи світоуправління і довести закономірний зв'язок між нею та глобальною системною кризою.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В рамках реалістичної традиції – теорії балансу сил і теорія гегемоністичної стабільності. В цілому реалістичний напрямок дослідження кризи регулювання міжнародною системою зазначається в працях К. Волтца, Р. Гілпіна, Дж. Гріко, Є. Карра, К. Кіндермана, Дж. Міршаймера, Р. Снайдера тощо. Інституціональний напрямок досліджень міжнародних відносин представлено дослідженнями Дж. Фрідрікса, Х. Булла, У. Бека і А. Гідденса. Також, для розуміння глобальної системної кризи та її складових, включаючи і кризу світоуправління, значний внесок зробили такі вчені, представники неолібералізму, в межах якого розглядаються: плюралізм – Х.Алкера, Р. Кеохейн, Дж. Най, Дж. Розенау і теорія світового суспільства – Н. Веллер, Т. Данн, Ф. Кратохвіл, С. Мендловіц, Дж. Раггі, Й. Фергюсон, Р. Фолк, Ф. Фукуяма.

Основні результати дослідження. Події останніх десятиліть свідчать про те, що світ-система входить в турбулентний стан. Наявність взаємопов'язаних численних криз сприяє подальшій невизначеності у розвитку світ-системи. Сьогодні, з упевненістю, стверджується про елементи світополітичної кризи, фінансово-економічної, екологічної, демографічної, кризи безпеки та енергоносіїв, що дає підстави говорити про одну глобальну системну кризу, яка загрожує сталому розвитку для усього людства. Прискоренню глобальної системної кризи протягом останніх десятиліть, в першу чергу, сприяли розпад біполярної міжнародної системи, інтенсифікація глобалізаційних процесів та відсутність консолідації суб'єктів світ-системи у подоланні глобальних викликів сучасності. В цьому зв'язку, очевидно, що керованість кризовим розвитком буде досягнута за умови набуття міжнародною системою нового балансу, відповідного характеру глобальних трансформацій. З цієї точки зору зміни в суспільному розвитку зробили проблему міжнародно-політичної консолідації необхідною умовою регулювання загальнолюдських відносин і політичною необхідністю заради сталого розвитку усього людства.

Вищезазначене свідчить про нагальну необхідність у комплексному дослідженні складових глобальної системної кризи і пошуку механізмів її подолання за рахунок консолідації учасників міжнародної системи; виробленні оптимальних управлінських стратегій здатних забезпечити консолідацію соціально-політичної системи сучасності; з'ясуванні основних чинників модернізації інституту держави-нації в умовах глобалізації; доведені доцільності вдосконалення процесу керованості глобальною системою міжнародних відносин.

За останнє десятиліття погляди на проблематику регулювання міжнародних відносин зазнали серйозних змін, що в основному було пов'язане з переглядом структури світополітичної системи на початку 90-х рр. ХХ ст. Потрясіння тієї пори привели до інтенсифікації дискусій навколо проблематики регулювання. Практика звернулася до теорії, до пошуку нових критеріїв тлумачення і оцінок подій, що відбуваються.

Однією з причиною глобальної системної кризи є криза управління світом або світоуправління. В рамках авторської концепції варто принагідно показати теоретичне осмислення кризи світоуправління, яка має на увазі нездатність світовим співтовариством регулювати кризові явища глобального рівня. В цілому під світоуправлінням розуміємо управління окремими міжнародними процесами з метою запобігання їх потенційних негативних наслідків для світової спільноти. Однак говорити про нього як про повною мірою

загальноприйнятому понятті немає підстав, почасти тому що триває інтенсивний процес вивчення практики регулювання і його окремих рис. Велика частина вчених вважає, що регулювання існує, однак розуміє його по-різному. Незважаючи на різноманітність наукових позицій осмислення проблематики світорегулювання триває досить інтенсивно.

Необхідно відзначити, що в науковому співтоваристві склалося дві традиції інтерпретації поняття «світоуправління» або «регулювання».

В рамках реалістичної традиції погляд на регулювання формувався під впливом двох концепцій – теорії балансу сил і теорія гегемоністичної стабільності. Перша теорія розглядала регулювання як постійний процес балансування інтересів і загроз протидіючих одна одній держав. Регулювання як пошук рівноваги між інтересами і погрозами історично здійснювалося за допомогою створення тимчасових союзів держав, чиєю метою була протидія якомусь суб'єкту, концентрація сили у якого загрожувала існуючій стабільності. У тому випадку, якщо концентрація сили у одного суб'єкта досягла рівня, що дозволяє йому самостійно вибирати ту чи іншу політику, не порівнюючи свої дії з іншими державами, наступав гегемоністичний порядок. Формування гегемоністичного порядку і властивого йому типу регулювання вивчається в рамках теорії гегемоністичної стабільності. Вона з'явилася в 1970-х рр. і її засновником став американський вчений Р. Гілпін [1; 2]. Основним положенням теорії є визнання того факту, що концентрація сили на світовій арені веде до стабільності міжнародних відносин, під якою розумівся стан рівноваги між відповідальністю гегемона за створення умов концентрації сили і згодою інших учасників міжнародних відносин на таку концентрацію. В основі даної теорії лежало емпіричне спостереження, що стабільність міжнародної системи досягається через домінування однієї держави. Мова в даному випадку йде про «*Rex Britannica*» або «*Rex Americana*». Таке однополярне бачення світу визначало відповідне ставлення до регулювання, яке розглядалося як механізм реалізації гегемоном своїх уявлень про міжнародний порядок [3].

Історично склалося, що і Великобританія, і США як країни-гегемони вибрали останню стратегію поведінки, проте причини і форма такого вибору варіювалися. У період після Другої світової війни держави-переможці обрали інституційну форму реалізації своїх силових можливостей, зв'язавши всі держави (включаючи переможених) різного роду «добровільними» зобов'язаннями і мережею так званих міжнародних інститутів. Однак біполярний порядок не дозволив втілити цю стратегію в життя.

Після розпаду біполярного міжнародного порядку популярними стали трактування регулювання в дусі необхідності універсалізації правил поведінки у відносинах між державами, дотримання яких зумовлювалося не страхом перед силовим примусом, а добровільним бажанням, заснованим на впевненості в справедливості «кодексу честі» (у вигляді Статуту ООН), який вони добровільно виробили в процесі своєї взаємодії. Традиція невдач створення міжнародних організацій, здатних здійснювати світоуправління (тобто виконувати роль світового уряду) – від Ліги Націй до ООН, дозволила дослідникам зробити висновок про те, що в облаштуванні та управлінні всіма сторонами своєї життєдіяльності суб'єктам міжнародних відносин «доводиться» спиратися на широкий спектр міжнародних інститутів [4].

Таким чином, домінуючою концепцією сьогодення є інституціональний напрямок досліджень міжнародних відносин, який приділяє увагу саме інституціоналізації міжнародних відносин. Поява величезної кількості інститутів, міжнародних організацій, неформальних клубів і вихід індивідів на рівень прийняття важливих глобальних рішень поставили задачу ефективного регулювання взаємодії «все більш різноманітних суб'єктів»

[5, с. 225] в умовах десуверенізації. Ідеологія інституціонального підходу формувалася під визначальним в середині 1980-х – початку 1990-х рр. впливом теорії режимів. Важливим у міркуваннях прихильників даної концепції (М. Леві, О. Янг, Р. Кохейн, Дж. Раггі, Е. Хаас) було визначення регулювання через призму режимів. Режими розглядалися як «набір правил і норм, що регулюють взаємодію суб'єктів» [6, с. 282], а регулювання – як інституалізований спосіб впливу на поведінку суб'єктів за допомогою створених ними ж режимів [6].

На основі інституціоналізму формується неоінституціоналізм. Він ввібрав розуміння інститутів як «набору правил, що визначають способи співіснування держав в умовах співпраці або конкуренції» [7 с. 163], проте став трактувати регулювання як сукупність формальних та неформальних інструментів і механізмів, організуючих і координуючих соціально-економічні відносини суб'єктів на різних рівнях [8, с. 24].

У 2001 р. було зроблено спробу теоретичного оформлення неоліберального бачення проблематики інституціоналізму. Йдеться про роботу Дж. Айкенбері «Після перемоги: інститути, стратегічна стриманість і перебудова порядку після великих воєн», яка представила варіант з'єднання достоїнств різних методологічних шкіл: реалізму, неолібералізму, теорії режимів. Айкенбері визнав, що «створення інститутів як механізмів політичного контролю визначається двома змінними: відмінностями в силовому потенціалі і типах правління» [9, с. 4]. Чим значніше відмінності у потенціалі, тим сильніше бажання держави-лідера закріпити «status quo» за допомогою інститутів, з одного боку, і тим виразніше прагнення інших держав обмежити поведінку гегемона рамками інститутів – з іншого [9]. Вчений також зазначав, що демократична природа інститутоутворюючих країн полегшує формування міжнародних інститутів, сприяє поглибленню співробітництва між державами і створює перешкоди на шляху реалізації альтернативних політичних ідей і утопій [9].

Виникає питання про те, якою мірою точним можна вважати прирахування інституціонального регулювання до його несилкових видів? З одного боку, сила і насильство не тільки присутні в понятті регулювання, а й невідривні від процесу його здійснення. Пов'язано це з тим, що визначальний спосіб регулювання ідентичності суб'єкта завжди має на увазі, що сила є інструментом управління і примусу. Тому значення сили не тільки не зменшилася, а зросла, хоча сама природа сили і характер її застосування змінилися. З іншого боку, інституціональне регулювання все ж відрізняється від регулювання, повністю заснованого на силі. Відмінність полягає в тому, що насильство в рамках інституційного регулювання використовується за загальною згодою, «легітимно», тобто у вигляді «м'якої» сили (soft power) [10], а в разі «регулювання силового» – зовсім не обов'язково так (акції США і Великобританії проти Іраку в 2003 р були прикладом останнього).

Парадокс полягає в тому, що регулювання має ґрунтуватися на силі, щоб змусити суб'єктів слідувати правилам, а також покарати тих, хто правила порушує. На практиці це означає, що міжнародні інститути, ООН зокрема, повинні володіти силою і бути здатними взяти на себе відповідальність за її застосування [11]. Про справді ефективне регулювання можна говорити тільки лише при легальному і всіма визнаному обмеженню державного суверенітету країн ООН таким чином, щоб вони делегували хоча б частину його (військово-політичний вимір) міжнародним інститутам.

Питання про суверенітет має принципове значення в концепції регулювання, так як суб'єкти міжнародної взаємодії, які беруть участь у створенні та реалізації правил поведінки на глобальному рівні, запозичують частину суверенітету у державних акторів [12, с. 68]. Дж. Розенау відзначає, що зростаюча необхідність і важливість правил, норм, уста-

новок поведінки суб'єктів на глобальному рівні підводить дослідників до висновку про те, що принцип суверенітету все менше відповідає потребам сучасності [13; 14]. Недержавні суб'єкти міжнародних відносин шукають можливість поряд з державами повноправно брати участь в регулюванні. В умовах збільшення числа та активності недержавних акторів регулювання у ряді випадків здійснюється не «вертикально» (відповідно ієрархією потенціалів держав), а «горизонтально», крім ієрархії або їй всупереч. Подібним чином в регулюванні міжнародних процесів беруть участь транснаціональні мережі. Наявність або відсутність державного суверенітету для такого типу суб'єктів не грає визначальної ролі з точки зору їх участі в міжнародній взаємодії, що дозволяє всім суб'єктам так чи інакше брати участь у регулюванні [15, с. 408].

Спроба дослідження сукупності таких суб'єктів, як і системи, в якій вони співіснують, була зроблена в рамках концепції всесвітнього громадянського суспільства, що істотно вплинуло на ідейну складову інституціоналізму. Перенесення громадських понять соціально-громадянського рівня в область міжнародних відносин дозволило дослідникам розвести поняття «управління» і «регулювання». Управління стало трактуватися як інструмент локального або національного рівня, а регулювання – міжнародного чи глобального.

На думку Дж. Фрідрікса, тільки глобальне громадянське суспільство може здійснювати регулювання. Держава бере участь в управлінні, а громадянське суспільство – в регулюванні. Регулювання є не що інше, як властивість соціальної системи, спрямоване на упорядкування взаємодії в неієрархізованому середовищі соціальних, політичних та економічних агентів. В цьому сенсі регулювання, це те, що бере свій початок після того, як всі рішення прийняті, цілі поставлені і зроблено вибір [16, с. 368]. Суб'єктом регулювання виступає не тільки і навіть не стільки держава, а певна сукупність всіх акторів світової політики або, відповідно до теорії Х. Булла [17], а також міркуваннями У. Бека [18] і А. Гідденса [19], глобальне громадянське суспільство в усьому його розмаїтті, ґрунтується на взаємодії різного роду інститутів та акторів.

Враховуючи вищесказане необхідно зазначити, що в другій декаді ХХІ ст. почався новий цикл обговорень, пов'язаний з кризою «неолібералізму» і часткової «деінституціоналізації» міжнародних відносин. Дослідження проблематики регулювання стало зміщуватись в область аналізу ідей «американської імперії».

На сучасному етапі розвитку цивілізації як ніколи гостро постали питання, без вирішення яких неможливий подальший поступальний рух людства по шляху економічного прогресу. Незважаючи на те, що економіка є лише частиною загальнолюдської діяльності, від її розвитку в ХХІ ст. в більшій мірі залежать проблеми безпеки та збереження миру, природне середовище та середовище людини, а також моральні, релігійні та філософські цінності.

Сьогодні доводиться констатувати, що економічна криза є лише поверхневою ознакою іншого набагато масштабнішого процесу, природа якого лежить далеко за межами чийось фінансових та політичних інтересів. Відносно цього процесу з вуст особливо обізнаних політиків, економістів та громадських діячів вже кілька разів звучало визначення глобальна системна криза.

Тим не менш, з іншої позиції також констатуємо, що одним із основних елементів глобальної системної кризи є глобальна фінансово-економічна криза. Вона складна і багатогранна, тому що не просто фінансова («банківська») або економічна («іпотечна», «продовольча», «енергетична» тощо) криза. Це криза колишнього світоустрою, колишнього світового порядку, і перш за все – неоліберальної моделі глобалізації в тому вигляді, як вона сформувалася до кінця ХХ ст. До числа найбільш важливих рис цієї моделі від-

носяться домінуюча роль США як світового економічного, політичного і військового лідера, повне відділення в економіці фінансової сфери від виробничої та пов'язана з цим наявність величезної кількості нічим не забезпечених фінансових активів, поширення вищих інститутів ліберальної демократії безвідносно до того, чи існують для них необхідні умови і передумови тощо. Глобальна криза виявила проблематичність і, багато в чому, неспроможність цих складових колишньої неоліберальної парадигми. У той же час більшість держав виявилися не готовими до перегляду колишнього неоліберального курсу і в даний час не мають ефективної стратегії подолання кризи.

В контексті глобальної системної кризи особливий інтерес представляє промова Зб. Бжезинського, від 4 червня 2009 р., що займає зараз пост глави комітету з міжнародних відносин в конгресі США і грає роль радника Барака Обама. Він переконаний, що «ця криза не закінчиться ні в серпні, ні у вересні, ні в жовтні, ні в листопаді, ні в 2010-му році, ні в 2012-му, ні в 2015-му ... ця криза не закінчиться ніколи, до тих пір, поки ми не досягнемо своїх цілей. Наші цілі вам добре відомі. Єдиний світовий уряд – ось, що нам потрібно. І він буде сформований подобається вам ця ідея, чи ні. Ви самі нас про це попросите. Бо далі буде тільки гірше і гірше, гірше й гірше. Скоро ви зрозумієте, що так звана криза ще навіть не починалася. Це не криза, дорогі мої, – це керований хаос. І далеко не багато хто з вас, побачать, чим він закінчиться... Суспільство ще занадто далеко від того, щоб не тільки прийняти ідею єдиного світового уряду, а й побачити в новому світовому порядку свій єдиний порятунок. Тому спочатку ми повинні привести суспільство в необхідний для цього стан. Для цього потрібно набагато більше, ніж економічний параліч – потрібні війни, голод та епідемії по всьому світу» [20].

Отже, все вищезазначене дозволяє констатувати, що в основі, як глобальної фінансово-економічної кризи, так й глобальної системної кризи закладено «кризу світоуправління». В цьому зв'язку необхідно зазначити, що організаційно-політична інфраструктура світового співтовариства формується з кінця XV ст. У її центрі – управлінська діяльність держав-лідерів, інноваційних націй, які в умовах міжнародної конкуренції, проходячи відбір у великих військових конфліктах, створюють і розвивають основи сучасної світ-системи: технологічну (від каравел до систем глобального позиціонування), фінансову (від нідерландських банків до електронних бірж), інформаційну (від меркаторовських карт до геоінформаційних систем) та політичну (від договорів у Вестфалії до Об'єднаних Націй, ЄС і НАТО). З кінця XIX ст., з появою й інтенсивним розвитком миттєвої комунікації, названі підсистеми якісно ускладнюються, проте організаційно-управлінська інфраструктура залишається принципово незмінною. За цих умов система конкуренції провідних держав і жорсткого відбору лідера в першій половині XX ст. набуває форми світових воєн [21].

Жорсткий конкурентний відбір успішно пройшли США, яким вдалося стати лідером у здійсненні інноваційного прориву (перше післявоєнне покоління людства, за оцінками О. Тоффлера, створило більшу кількість продуктивних нововведень, ніж всі попередні покоління разом узяті), відіграти визначальну роль в інформаційній революції, сконструювати глобальну економічну та фінансову систему. До кінця 60-х - початку 70-х рр. XX ст. світ-система зіштовхнулася з низкою проблем, які формують порядок денний майбутнього циклу інновацій і не знаходять рішення з боку США: енергетична й екологічна проблеми, кластер проблем управління транснаціональною економічною активністю і фінансовими потоками, збільшення глобальної нерівності і політичне насильство тощо [22].

Упродовж минулого століття народилися три світоуправлінських проекти, в яких ініціативи США були визначальними, але роль у здійсненні суперечливою: Ліга Націй, ООН

і Новий світовий порядок (перша постбіполярна світоуправлінська ініціатива Дж. Буша-ст.). В останніх двох випадках існувала принципова можливість якісної зміни організаційно-управлінської інфраструктури світ-системи, створення умов регулювання глобалізаційних процесів на багатосторонній основі, однак перемогла конкурентно-конфронтаційна світоуправлінська логіка. Ставка була зроблена на проект транснаціонального лібералізму, що передбачає розповсюдження нерегульованої моделі глобалізації на основі політичної інфраструктури «демократичного світу» і «розширення простору свободи» [22].

Останнім концептам було надано особливого значення: відповідні силові стратегії були реалізовані в 2000-2008 рр. неоконсервативною адміністрацією Дж. Буша-мол. У результаті до середини першої декади XXI ст. рівень витрат на озброєння знову наблизився до показників кінця 1980-х рр., США виявилися втягнутими у витратні військові операції. При цьому світова фінансово-економічна система зберігала тісну залежність від США, що багато в чому і стало фінансово-економічним підґрунтям сьогоденного критичного становища. Сучасна криза пов'язана із протиріччями декількох різноспрямованих політичних мегатрендів: інтеграція і керованість виступають проти поляризації і лібералізації.

Об'єктивна необхідність створення багатовимірних структур глобального управління протистоїть практиці побудови альтернативних коаліцій у світовій політиці за аналогією із союзами, що почали Першу світову війну. Найближчі десятиліття, ймовірно, стануть періодом конструювання коаліцій, можливі форми яких – від широких інтеграційних об'єднань-форумів (з недержавною участю) до класичних силових блоків. Можливості цих структур будуть, безсумнівно, оцінюватися з точки зору економічного потенціалу держав та інших утворень, які в них увійдуть. Головною проблемою майбутнього періоду трансформації міжнародної системи стане пошук оптимальних моделей глобальної організації або декількох метарегіональних організацій, які в подальшому зможуть створити якісно нову організаційно-управлінську інфраструктуру міжнародної системи. Основні можливі формати-сценарії – реформована ООН, розширений ЄС, інші метарегіональні інтегруми, Ліга демократій тощо.

З середини 90-х рр. XX ст. в міжнародних відносинах утвердилася плюралістична однопольярність. Тон стали задавати США і приєдналися до них «старі» члени великої сімки – країни Західної Європи, Японія та Канада. Уміло взаємодіючи з ООН і використовуючи «карту» НАТО, ця група країн виробила в проміжку між Дейтоновськими угодами (грудень 1995) і операцією в Косово (травень 1999) свого роду безкровний переворот в міжнародних відносинах. Поруч із старою системою світоуправління (навколо ООН) була збудована нова вертикаль для прийняття та виконання рішень (G 7 – НАТО). За неповні десять років паралельний неформальний механізм міжнародного регулювання устоявся настільки, що його ефективність виявилася вищою, ніж у офіційного, оонівського. Незважаючи на нарікання Пекіна і його заклики до будівництва багатопольярного світу співтовариство країн і народів стало ще ієрархічнішим. На вершині піраміди утвердилися США та їх найближчі союзники; вони стали енергійно проектувати своє лідерство на різні куточки планети і при необхідності без особливих церемоній використовувати силу [23].

Колишній світовий порядок базувався не на ООН, а на протиборстві і співіснуванні двох світових систем. ООН грала роль політико-правового обрамлення зразкового військово-політичного балансу сил між СРСР і США (разом з їх союзниками), а зовсім не була стрижнем світоуправління. Всередині радянської та американської «зон впливу» діяли свої правила (війна у В'єтнамі, введення військ до Чехословаччини, американські операції в Панамі і Гренаді, війна в Афганістані) [24]. Крах світової системи соціалізму

позбавив колишній світоустрій, у тому числі й інститути ООН, його вихідної логічної основи. Війни в Іраку, Югославії та Чечні лише оголили, загострили невідповідність колишніх принципів діяльності ООН сучасній ситуації [25].

Дуже гостро криза світоуправління проявляється у країнах, де національна спільність не склалася, а державні інститути слабкі або дисфункціональні. До теперішнього часу оптимізм постколоніального «національного будівництва» зник практично безслідно внаслідок неграмотного управління, неприборканої корупції, бідності, хвороб, екологічних катастроф, насильства. У цих держав немає принаймні трьох з чотирьох елементів національного суверенітету: ефективного контролю над територією, здатності контролювати кордони і виключення зовнішніх акторів із внутрішніх конфігурацій влади. Залишається тільки міжнародний юридичний суверенітет, який у багатьох випадках служить основним джерелом життєздатності, дозволяючи здійснювати урядові позики, отримувати донорську допомогу і податки від іноземних компаній у разі їх діяльності в країні.

Очевидно, криза прискорить трансформацію світової системи організації влади і змусить світову спільноту відмовитися від повсюдної підтримки квазідержав при одночасному пошуку нових несuverенних форм їх організації (протекторати під міжнародним управлінням, членство в різних партнерствах, територіальна реорганізація та ін.). Ці форми відпрацьовуються, наприклад, на пост-югославському просторі.

Часто зростаючу нестабільність пояснюють специфікою нинішнього гегемона – США, який виявляється або відносно слабким для управління міжнародними процесами, або відносно сильним, схильним до порушення правил гри, включаючи принцип національного суверенітету. Тенденція до довільного застосування сили міцніє, і це стосується не тільки США, але і невеликих держав, ресурсом яких стають швидка реакція на зміни на світовій арені і гра на зовнішньополітичній кон'юктурі [26].

Криза світового порядку також викликана об'єктивно існуючою непрацездатністю колишньої «однополярної» моделі світоустрою. Навіть така могутня держава, як США, не в змозі самотужки вирішувати численні політичні, економічні, соціальні та культурні проблеми сучасного світу, що постійно ускладнюються. При цьому спроби Сполучених Штатів управляти світом поодиноці, ігноруючи інтереси інших держав і цілих цивілізацій, призвели до їх фінансового та економічного перенапруження, яке і стало одним з важливих факторів глобальної кризи.

У зв'язку з цим можна прогнозувати, що наслідки кризи будуть досить масштабними та довгостроковими. Згідно моделі еволюційних циклів (довгих хвиль) міжнародної політичної та економічної системи, вихід зі смуги кризових потрясінь швидше за все відбудеться не раніше 2017-2020 рр. У розвинених країнах в найближчі роки можливі гострі соціальні та політичні зіткнення, які, з одного боку, будуть стимулювати проведення важливих економічних і політичних реформ, а з іншого боку, провокувати політичні і військові конфлікти за участю США і країн Європейського Союзу. Істотно зросте політична та економічна роль Китаю, Японії, Індії, в той час як роль США, мабуть, трохи зменшиться [22].

Найбільш складним і суперечливим в умовах глобальної кризи є положення цілого ряду країн Африки, Латинської Америки, а також країн СНД, які не встигли зміцнити свою державність і створити ефективну та конкурентну політичну систему. Положення України, яка знаходиться між Заходом і Сходом і переживає критичний етап політичної, економічної і соціальної модернізації, також є досить складним. У перспективі вельми серйозними будуть соціальні та політичні наслідки нової (другої) хвилі глобальної кризи, яка може вибухнути приблизно в 2013-2014 рр.. Саме в цей період можливі нові великі потрясіння, пов'язані з кризою фінансової системи США і зі зміною колишнього світового

порядку. У цей період почнуться глобальні геополітичні та гео економічні зміни, які неминуче торкнуться і України. Разом з тим саме ці потрясіння зможуть, нарешті, відкрити можливості для справді глибокої перебудови світового порядку, для формування «багатополюсного» світу, для впровадження і поширення принципово нових, «проривних» технологій (біотехнологій, нанотехнологій, нових екологічно чистіших джерел енергії та ін.). Крім того, почнуться процеси вироблення нової моделі ліберальної демократії, що враховуватиме умови глобального світу XXI ст., його поліцентричний і поліцивілізаційний характер.

Отже, нова логіка влади та владних відносин веде до трансформації основоположних референцій соціально-політичних універсальностей, таких як простір і час, держава, нація, суверенітет. Ситуація кризи легітимності держави тягне за собою феномен фрактуалізації соціуму в світовому масштабі, зміцнюючи інші по відношенню до національності і громадянства типи ідентифікації та консолідації населення, які проявляються в сильнішому акцентуванні розмаїття культур і якості життя, і необхідності переосмислення сучасних політичних референцій виходячи з визначення цивілізаційного статусу для різних співтовариств в глобальному соціально-політичному просторі.

У першому десятилітті XXI ст. глобалізація зробила світ взаємозалежним, особливо економічно. Розпочата в США економічна криза, перетворившись на глобальну, істотно порушила геополітичний баланс. Автор вважає, що шляхом розвитку стратегічного союзу США, Китаю і Росії цей геополітичний баланс може бути не тільки відновлений, але і здатний стати «дорожньою картою» виходу з глобальної кризи та створення основи для багатополярного світового порядку. Провідні аналітики, потужні дослідницькі центри, національні структури моніторингу зосередили свою увагу на економічних наслідках кризи. Політичні системи (body politics) виявилися до нього не підготовленими. Вони змушені пропонувати економічні рецепти для його «лікування», намагаються створити у громадян відчуття тимчасовості, перехідності цього серйозного занепаду світогосподарчої глобальної системи. Однак, поки жодна країна світу ефективних рецептів елімінації кризових явищ не запропонували. Характерно, що у всіх без винятку країнах світу економічні сценарії виходу з кризи здійснюються за рахунок різного роду бюджетної та державної економії, яка найважчим чином лягає на плечі народних мас: тут і підвищення податків, і скорочення заробітних плат і пенсій і, найголовніше, все нові й нові масові звільнення і збільшення числа безробіття. Цієї «хвороби» не уникла жодна країна світу, охоплена кризою. А громадяни охоплених кризою країн переконуються, що стратегія «more of the same», тобто лікування нових суспільних проблем старими методами, не ефективна [27].

На тлі триваючих економічних негараздів і труднощів, які, схоже, триватимуть ще не одне десятиліття, настав час більш уважно розглянути еволюцію геополітичної структури світу, систему взаємовідносин держав, регіональне та національне співробітництво. Значною мірою хід кризи, час її настання було зумовлено рядом найважливіших геополітичних кроків, зроблених країнами Атлантичного співтовариства, які прагнули в нових умовах зберегти свою лідируючу роль в геополітичному світоуправлінні. Безумовно, першість тут належить Сполученим Штатам, які як і раніше вірні своїй ідеї Світового лідерства і готові досягти його будь-якими шляхами, включаючи і насильство над іншими, більш слабкішими державами [17].

Таким чином, в основі глобальної фінансово-економічної кризи закладено «кризу світоуправління». Тому, необхідно розпочати процес вироблення нової моделі світоуправління, що враховуватиме умови глобального світу XXI ст., його поліцентричний і поліцивілізаційний характер. Сучасна глобальна криза являє собою не випадкове, а зако-

номірне явище, пов'язане з довгостроковими тенденціями світового політичного та економічного розвитку. Нинішня криза має свої особливості та відмінні риси, що пов'язані з процесами глобалізації, регіональної політичної та економічної інтеграції, глобальної міграції тощо. Багато в чому породжена цими специфічними процесами, вона є важливим рубежем у світовому розвитку.

Отже, нова логіка влади та владних відносин веде до трансформації основоположних референцій соціально-політичних універсалий, таких як простір і час, держава, нація, суверенітет. Ситуація кризи легітимності держави тягне за собою феномен фрактуалізації соціуму в світовому масштабі, зміцнюючи інші по відношенню до національності і громадянства типи ідентифікації та консолідації населення, які проявляються в сильнішому акцентуванні розмаїття культур і якості життя, і необхідності переосмислення сучасних політичних референцій виходячи з визначення цивілізаційного статусу для різних співтовариств в глобальному соціально-політичному просторі [22].

Глобальні проблеми людства стали, поряд з глобальною фінансово-економічною кризою і кризою світоуправління, яка пов'язана з неможливістю міжнародних організацій та інститутів вирішити кризові явища глобального характеру, починаючи від проблем війни і миру – кризи дипломатії, закінчуючи забезпеченням економічної рівноваги в світі, що в сукупності є головними причинами появи та загострення глобальної системної кризи. В сучасних умовах до глобальних проблем належать: проблема Північ-Південь; проблема бідності; продовольча проблема; енергетична проблема; проблема екології і сталого розвитку; демографічна проблема; проблема розвитку людського потенціалу; проблема забезпечення людської безпеки; проблема освоєння Світового океану тощо.

Поняття «глобальні проблеми сучасності» отримало широке розповсюдження наприкінці 60-х початку 70-х рр. ХХ ст., і зайняло передове місце у науковому і політичному дискурсі. Етимологічний термін «глобальний» походить від лат. «globus» – земна куля. Звідси й проблеми, які торкаються інтересів і людства в цілому, та кожної окремої людини у різноманітних точках планети, ті, які носять загальнолюдський характер, прийнято називати глобальними. Вони суттєво впливають на розвиток окремих країн і регіонів, виявляючись потужним об'єктивним фактором світового економічного і соціального розвитку. Їх рішення припускає об'єднання зусиль абсолютної більшості держав і організацій на міжнародному рівні, в той час як їх невирішеність загрожує катастрофічними наслідками для майбутнього всього людства.

Усі глобальні проблеми найтіснішим способом переплетені між собою. Наприклад, гострота продовольчої проблеми поглиблюється випереджаючим зростанням народонаселення порівняно із зростанням сільськогосподарського виробництва в багатьох країнах, що розвиваються. Для вирішення продовольчої проблеми необхідно використовувати ресурсний потенціал промислово розвинених країн або міжнародних організацій, які розробляють та здійснюють спеціальні програми допомоги. Слід також враховувати, що на планетарному рівні їх розклад по актуальності та пріоритетам вирішення – один, а у віддалених країнах або регіонах – другий, тому що там діє велика кількість додаткових факторів і конкретних обставин, які характерні тільки для них. До такої думки схиляються більшість вчених і фахівців, що підтверджується і рішеннями найбільших міжнародних екологічних форумів, які відбулися в Ріо-де-Жанейро у 1992 році та в Йоханесбурзі у 2002 р. Там світове товариство критично оцінило перспективи розширення техногенної цивілізації та висловилося за інші орієнтири суспільного розвитку, завдяки яким підтримувався б стійкий баланс у співвідношеннях суспільства з природою, у тому числі й в масштабі всієї планети.

Відміченні настрої оформились у «концепцію стійкого розвитку», яка сьогодні є предметом активного обговорення та аналізу насамперед з точки зору того, що необхідно здій-

снити у найближчій та віддаленій перспективі, щоб забезпечити стійкий розвиток всіх сфер суспільного життя. Визначені надії у цьому напрямку пов'язуються з розвитком найновіших технологій, які засновані на широкому запровадженні у виробництво і різні сфери суспільного життя комп'ютерної техніки. Найновітніші технології, інформаційна революція багаторазово збільшували і можливості людей контролювати зміни, які відбувалися у навколишньому середовищі, суспільному та політичному житті.

Відтак, сталий розвиток залежить від консолідації світового співтовариства і конструктивного співробітництва між її суб'єктами. Для того, щоб соціально-економічна діяльність людей не вступала у суперечки з природою, необхідне розширення та поглиблення наукових знань про сучасні світові процеси, а також більш глибоке усвідомлення на цій підставі людьми своєї відповідальності за те, що відбувається. Тим паче найважливіше, що сучасне електронне обладнання набагато збільшує здібність людини передбачати як конкретні результати, так і можливі наслідки її діяльності. Тому, поряд зі зростанням ролі вченого в керуванні суспільними та виробничими процесами особливу актуальність набуває й питання про безпрецедентне збільшення його відповідальності за рішення і рекомендації за технічними проектами, які пов'язані з їх можливими екологічними, медичними та іншими негативними наслідками як для людства, так і для навколишнього середовища. Тільки той прогрес і зміни, які відповідають людським інтересам і знаходяться в межах його здібностей до адаптації, мають право на існування й повинні заохочуватися.

Таким чином, в основі глобальної системної кризи закладено «кризу світоуправління». Тому, необхідно розпочати процес вироблення нової моделі світоуправління, що враховуватиме умови глобального світу XXI ст., його поліцентричний і поліцивілізаційний характер. Сучасна глобальна криза являє собою закономірне явище, що пов'язане з довгостроковими тенденціями світового політичного та економічного розвитку. Нинішня криза має свої особливості та відмінні риси, що пов'язані з процесами глобалізації, регіональної політичної та економічної інтеграції, глобальної міграції тощо. Багато в чому породжена цими специфічними процесами, вона є важливим рубежем у світовому розвитку.

Список використаної літератури

1. Gilpin R. War and Change in International Politics / Robert G. Gilpin – Cambridge : Cambridge University Press, 1994. – 272 p.
2. Gilpin R. The Richness of the Tradition of Political Realism / Robert G. Gilpin // International Organisations. – 1984. – № 2 (38). – P. 288-304.
3. Темников Д. Проблемы мирового регулирования в современной зарубежной политологии [Електроний ресурс] / Денис Темников // Международные процессы. – Том 11, № 3-4 (34-35). – Сентябрь-декабрь 2013. – Режим доступа: <http://www.intertrends.ru/five/007.htm#note13>.
4. Keohane Robert. International Institutions : Two Approaches / Robert Keohane // International Studies Quarterly. – 1988. – December. – Vol. 32. – №. 4. – P. 379-396.
5. Грум Дж. Растущее многообразие международных акторов / Дж. Грум // Международные отношения: социологические подходы. – М., 1998. – С. 222-239.
6. Young O. Political Leadership and Regime Formation: On the Development of Institutions in International Society / O. Young // International Organization. – 1991. – Vol. 45. № 3. – P. 281-308.
7. Mearsheimer J. Neoliberal Institutionalism: A Perspective on World Politics // International Institutions and State Power : Essays in International Relations Theory / R. Keohane (ed.). Boulder, 1989. – P. 158-173.

8. Rosenau J. The Study of World Politics. Volume 1: theoretical and methodological challenges / J. Rosenau. – London – New York : Routledge, 2006. – 301 p.
9. Ikenberry G. After Victory. Institutions, Strategic Restrain, and Rebuilding of Order After Major Wars. – Princeton, 2001. – 320 p.
10. Nye J. Soft Power : The Means to Success in World Politics / J. Nye. – New York: Public Affairs, 2004. – 208 p.
11. Декларация тысячелетия Организации Объединенных Наций: Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН № А/55/2 от 8 сентября 2000 года [Электронный ресурс] / Официальный сайт ООН. – Режим доступа: www.un.org.
12. Warner P. Governance in Global Civil Society // Global Governance / O. Young (ed.). – Cambridge : MIT Press, 1997. – P. 65-84.
13. Rosenau J. N. Turbulence in World Politics. A Theory of Change and Continuity / J. N. Rosenau. – Princeton : Princeton. Uni. Press, 1990. – 490 p.
14. Ohmae K. The End of the Nation State : The Rise of Regional Economics / Kenichi Ohmae. – New York: Free Press, 1995. – 214 p.
15. Slaughter A.M. The Real New World Order / A.M. Slaughter // Foreign Affairs. September/October 1997. – P. 183-197.
16. Finkelstein L. What is Global Governance? / L. Finkelstein // Global Governance. – 1995. – Vol. 1. – P. 367-372.
17. Bull H. Society and Anarchy in International Relations / H. Bull // Diplomatic Investigations / Ed. by H. Butterfield, M. Wight. – London : George Allen and Unwin, 1966. – P. 35-60.
18. Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию / Пер. с нем. А. Григорьева, В. Седелника; Общ. ред. и послесл. А. Филиппова – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – 304 с.
19. Giddens A. A Runaway World: How Globalization is Reshaping our Lives / Anthony Giddens. – New York : Routledge. – 128 p.
20. Лобанов Н. Глобальный экономический кризис? Нет – глобальный системный кризис! [Электронный ресурс] / Николай Лобанов Сайт Н. Лобанова. – 20. 04. 2010. – Режим доступа: <http://niklobanov.com/?p=1041>.
21. Тынянова О. Н. Национальный суверенитет и государственные границы в эпоху глобализации [Электронный ресурс] / О. Н. Тынянова // Век глобализации. – Выпуск № 1 (5)/2010. – Режим доступа: <http://www.socionauki.ru/journal/articles/127590/>.
22. Пантин В. И. Кризис как рубеж мирового развития [Электронный ресурс] / В. И. Пантин // Журнал «Полис», «Политические исследования». – Материалы круглого стола. «Господин кризис, как вас теперь называть?» – Март 2009. – Режим доступа до журнала: <http://www.politstudies.ru/fulltext/2009/3/2.htm>.
23. Чихарев И. А. Кризис мироправления / И. А. Чихарев [Электронный ресурс] // Журнал «Полис» «Политические исследования». – Материалы круглого стола. «Господин кризис, как вас теперь называть?» – Март 2009. – Режим доступа до журнала: <http://www.politstudies.ru/fulltext/2009/3/2.htm>.
24. Фесенко М. Консолідація учасників міжнародної системи в подоланні кризи світоуправління / М. Фесенко [Электронный ресурс] // Зовнішні справи. – 05. 03. 2013. – Режим доступа до журнала: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/konsolidacija-uchasnikiv-mizhnarodnoji-sistemi-v-podolan>.
25. Маслов О. Ю. Новая глобальная архитектура и 6 отличительных признаков глобальной власти (Заметки по новейшей глобальной истории – часть 24) / О. Ю. Маслов. – [Электронный ресурс] / Независимое аналитическое обозрение. – 03. 09. 2009. – Режим доступа: <http://www.polit.nnov.ru/2009/09/03/globalpower24/>.

WORLD GOVERNING CRISIS AS A CAUSE AND A CONSEQUENCE OF THE GLOBAL SYSTEM CRISIS

Fesenko M. V.

PhD in Political Science, a senior fellow for transatlantic research State Institution Institute of World History of NAS of Ukraine.

Abstract. *The global financial and economic crisis are not an isolated phenomenon, but they are a part of many crises that develop into one another (worldgoverning, economic, environmental, demographic, security, energy, etc.), whose development was accelerated as a result of the collapse of the bipolar international system and increased globalization. Obviously, handling crisis development will be achieved, provided the acquisition of a new international system a balance that would correspond properly to the character of global transformations. From this perspective, changes in social development have made the problem of international political consolidation prerequisite regulation of human relations and political necessity for the sake of sustainable development of mankind.*

In the article the necessity of the following things is proved: the urgent need for a comprehensive study of the components of the global crisis of world governing and search mechanisms to overcome it due to consolidation of the international system; development of optimal management strategies capable to consolidate the social and political system today; research the main factors determining the modernization of nation-state institute under globalization; improving the process of handling the global system of international relations.

Global systemic crisis is not only financial («Bank») or economic («Mortgage», «food», «energy», etc.), but is primarily a crisis of the former world system and world order, and especially the neo-liberal model of globalization in the form in which it was formed by the end of XX century. Among the most important features of this model is the dominant role of the United States as the world's economic, political and military leader. Complete separation of the financial sector in the economy of production and the consequent availability of a huge amount of nonprovided financial assets, spread outwards institutions of liberal democracy without regard to whether there are necessary conditions for prerequisites and more. Global systemic crisis revealed the difficulty and, in many ways, the failure of these components of the former neo-liberal paradigm. At the same time, most states were not ready to review the former neoliberal course and now have no effective strategy to overcome the crisis.

Key words: *world governing, regulation, the global systemic crisis, financial crisis, UN institutions, international order, global management, USA, consolidation.*

Referances

1. Gilpin R. War and Change in International Politics / Robert G. Gilpin – Cambridge : Cambridge University Press, 1994. – 272 p.
2. Gilpin R. The Richness of the Tradition of Political Realism / Robert G. Gilpin // International Organisations. – 1984. – № 2 (38). – P. 288-304.
3. Temnikov D. Problemy mirovogo regulirovaniya v sovremennoj zarubezhnoj politologii [Elektronij resurs] / Denis Temnikov // Mezhdunarodnye processy. – Tom 11, № 3-4 (34-35). – Sentjabr'–dekabr' 2013. – Rezhim dostupu: <http://www.intertrends.ru/five/007.htm#note13>.
4. Keohane Robert. International Institutions : Two Approaches / Robert Keohane // International Studies Quarterly. – 1988. – December. – Vol. 32. – №. 4. – P. 379-396.
5. Grum Dzh. Rastushhee mnogoobrazie mezhdunarodnyh aktorov / Dzh. Grum // Mezhdunarodnye otnosheniya: sociologicheskie podhody. – M., 1998. – S. 222-239.
6. Young O. Political Leadership and Regime Formation: On the Development of Institutions in International Society // International Organization. – 1991. – Vol. 45. № 3. – P. 281-308.
7. Mearsheimer J. Neoliberal Institutionalism: A Perspective on World Politics // International Institutions and State Power : Essays in International Relations Theory / R. Keohane (ed.). Boulder, 1989. – P. 158-173.

8. Rosenau J. The Study of World Politics. Volume 1: theoretical and methodological challenges / J. Rosenau. – London – New York : Routledge, 2006. – 301 r.
9. Ikenberry G. After Victory. Institutions, Strategic Restrain, and Rebuilding of Order After Major Wars. – Princeton, 2001. – 320 p.
10. Nye J. Soft Power : The Means to Success in World Politics / J. Nye. – New York: Public Affairs, 2004. – 208 p.
11. Deklaracija tysjacheletija Organizaciji Ob#edinennyh Nacij: Rezolucija General'noj Assamblei OON № A/55/2 ot 8 sentjabrja 2000 goda [Elektronij resurs] / Oficijnij sajt OON. – Rezhim dostupu: www.un.org.
12. Warner P. Governance in Global Civil Society // Global Governance / O. Young (ed.). – Cambridge: MIT Press, 1997. – P. 65-84.
13. Rosenau J. N. Turbulence in World Politics. A Theory of Change and Continuity / J. N. Rosenau. – Princeton: Princeton. Uni. Press, 1990. – 490 p.
14. Ohmae K. The End of the Nation State : The Rise of Regional Economics / Kenichi Ohmae. – New York : Free Press, 1995. – 214 p.
15. Slaughter A. M. The Real New World Order / A. M. Slaughter // Foreign Affairs. September/October 1997. – P. 183-197.
16. Finkelstein L. What is Global Governance? / L. Finkelstein // Global Governance. – 1995. – Vol. 1. – P. 367-372.
17. Bull H. Society and Anarchy in International Relations / H. Bull // Diplomatic Investigations / Ed. by H. Butterfield, M. Wight. London : George Allen and Unwin, 1966. – P. 35-60.
18. Bek U. Chto takoe globalizacija? Oshibki globalizma – otvety na globalizaciju / Per. s nem. A. Grigor'eva, V. Sedel'nika; Obshh. red. i poslesl. A. Filippova – M.: Progress-Tradicija, 2001. – 304 s.
19. Giddens A. A Runaway World: How Globalization is Reshaping our Lives / Anthony Giddens. – New York : Routledge. – 128 p.
20. Lobanov N. Global'nyj jekonomicheskij krizis? Net – global'nyj sistemnyj krizis! [Elektronij resurs] / Nikolaj Lobanov Sajt N.Lobanova. – 20. 04. 2010. – Rezhim dostupu: <http://niklobanov.com/?p=1041>.
21. Tynjanova O. N. Nacional'nyj suverenitet i gosudarstvennye granicy v jepohu globalizacii [Elektronnij resurs] / O. N. Tynjanova // Vek globalizacii. – Vypusk № 1 (5)/2010. – Rezhim dostupu: <http://www.socionauki.ru/journal/articles/127590/>.
22. Pantin V. I. Krizis kak rubezh mirovogo razvitija [Elektronnij resurs] / V. I. Pantin // Zhurnal «Polis», «Politicheskie issledovanija». – Materialy kruglogo stola. «Gospodin krizis, kak vas teper' nazyvat'?» – Mart 2009. – Rezhim dostupu do zhurnalu: <http://www.politstudies.ru/fulltext/2009/3/2.htm>.
23. Chiharev I. A. Krizis miroupravlenija / I.A. Chiharev [Elektronnij resurs] // Zhurnal «Polis» «Politicheskie issledovanija». – Materialy kruglogo stola. «Gospodin krizis, kak vas teper' nazyvat'?» – Mart 2009. – Rezhim dostupu do zhurnalu: <http://www.politstudies.ru/fulltext/2009/3/2.htm>.
24. Fesenko M. Konsolidacija uchasnikiv mizhnarodnoj sistemi v podolanni krizi svitoupravlinnja / M. Fesenko [Elektronnij resurs] // Zovnishni spravi. – 05. 03. 2013. – Rezhim dostupu do zhurnalu: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/konsolidacija-uchasnikiv-mizhnarodnoji-sistemi-v-podolan/>.
25. Maslov O. Ju. Novaja global'naja arhitektura i 6 otlichitel'nyh priznakov global'noj vlasti (Zametki po novejshoj global'noj istorii - chast' 24) / O. Ju. Maslov. – [Elektronnyj resurs] / Nezavisimoe analiticheskoe obozrenie. – 03. 09. 2009. – Rezhim dostupu: <http://www.polit.nnov.ru/2009/09/03/globalpower24>.

КРИЗИС МИРОУСТРОЙСТВА КАК ПРИЧИНА И СЛЕДСТВИЕ ГЛОБАЛЬНОГО СИСТЕМНОГО КРИЗИСА

Фесенко М.В.

Кандидат политических наук, старший научный сотрудник отдела трансатлантических исследований Государственного учреждения «Института всемирной истории НАН Украины».

Аннотация. *Глобальный финансово-экономический кризис – не изолированное явление, а часть многочисленных кризисов, перерастающих один в другой (мирополитический, экономической, экологической, демографической, безопасности, энергоносителей и т. д.). Их развитие было ускорено в результате распада биполярной международной системы и усиления глобализационных процессов. Очевидно, что управляемость кризисным развитием будет достигнута при условии приобретения международной системой нового баланса, соответствующего характеру глобальных трансформаций. С этой*

точки зрения изменения в общественном развитии сделали проблему международно-политической консолидации необходимым условием регулирования общечеловеческих отношений и политической необходимостью ради устойчивого развития всего человечества.

Доказывается необходимость в комплексном исследовании составляющих глобального кризиса мироустройства и поиска механизмов его преодоления за счет консолидации участников международной системы; выработке оптимальных управленческих стратегий способных обеспечить консолидацию социально-политической системы современности; выяснении основных факторов модернизации института государства-нации в условиях глобализации; доказательстве целесообразности совершенствования процесса управляемости глобальной системы международных отношений.

Глобальный системный кризис не является только финансовым («банковским») или экономическим («ипотечным», «продовольственным», «энергетическим» и т. п.), а является, прежде всего кризисом бывшего мироустройства и мирового порядка, и прежде всего неолиберальной модели глобализации в том виде, как она сформировалась к концу XX в. К числу наиболее важных черт этой модели относятся доминирующая роль США как мирового экономического, политического и военного лидера, полное отделение в экономике финансовой сферы от производственной и связанное с этим наличие огромного количества ничем не обеспеченных финансовых активов, распространение вишьр институтов либеральной демократии безотносительно того, существуют ли для них необходимые условия и предпосылки. Глобальный системный кризис выявил проблематичность и, во многом, несостоятельность этих составляющих прежней неолиберальной парадигмы. В то же время, большинство государств оказались не готовыми к пересмотру прежнего неолиберального курса и в настоящее время не имеют эффективной стратегии преодоления кризиса.

Ключевые слова: *мироуправление, регулирование, глобальный системный кризис, финансово-экономический кризис, ООН, институты, международный порядок, глобальное управление, США, консолидация.*

СУЧАСНА СИСТЕМА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

УДК 341.123.043

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА АТМОСФЕРИ ЯК ПРИРОДНОГО РЕСУРСУ

Білоцький С. Д.

Кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Анотація. *В умовах сучасних глобалізованих міжнародних відносин важливе значення має міжнародно-правове регулювання тих питань, що раніше не мали правового регулювання загалом, або регулювалися виключно на національному рівні. Одним з таких питань є міжнародно-правова характеристика атмосфери та атмосферного повітря, як природного ресурсу.*

Важливість визначення її правових характеристик на сучасному етапі розвитку міжнародного права пов'язана з одного боку з їхнім активним транскордонним забрудненням викидами різного роду виробництв, а з іншого – потребою їхнього безпосереднього економічного використання, наприклад, для виробництва електричної енергії на вітрових електростанціях, яке є одним з видів відновлювальних джерел енергії. При цьому, сучасне міжнародне право розглядає цю проблему фрагментовано, в рамках різних міжнародно-правових актів, що відносяться навіть до різних галузей міжнародного права: права навколишнього середовища, міжнародного повітряного права, права міжнародної безпеки.

Можна констатувати, що в сучасному міжнародному праві немає однозначного визначення статусу атмосфери і атмосферного повітря. Проте, порівнюючи різні міжнародно-правові акти, можна виділити певні характеристики, які до них можна застосовувати: 1. Атмосфера є природним ресурсом, склад якого може вплинути на здоров'я людства в цілому, 2. Повітря є загальним ресурсом, стан якого впливає на клімат, 3. Заборонене їхнє транскордонне забруднення, 4. Дозволене їхнє використання в економічних цілях, в т. ч. і для виробництва електричної енергії, за умов додержання екологічних стандартів, вироблених на національному і міжнародному рівнях.

Ключові слова: *міжнародно-правовий статус атмосфери і атмосферного повітря, міжнародне право навколишнього середовища, Рамкова конвенція про зміни клімату (1992 р.).*

Постановка проблеми. Одним з ключових питань для міжнародного права у всі часи його існування було визначення правового статусу певних просторів. Довгий час все обмежувалося державними територіями в морях і на суходолі, проте з розвитком науки і техніки проблема стала ширшою. Одним з її аспектів на даному етапі є визначення міжнародно-правових характеристик атмосфери і повітря, що пов'язане з одного боку з їхнім економічним використанням (наприклад, для вироблення електроенергії), а з іншого – антропогенним транскордонним забрудненням, і змінами клімату.

Мета статті – дослідити міжнародно-правові характеристики атмосфери і повітря та визначити перспективи їхнього транскордонного використання для цілей екологічно безпечного вироблення електричної енергії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У міжнародно-правових дослідженнях в рамках доктрини вчені розглядали питання статусу як «атмосфери» (С. В. Виноградов) [1], так і «атмосферного повітря» (Д. Р. Мінекаєва [2], М. М. Бринчук [3]). При цьому М. М. Бринчук вважає, що поняття «атмосферне повітря» та «атмосфера» збігаються не повністю. А як відзначає С. В. Виноградов, поняття «атмосфера» ширше поняття «атмосферне повітря», охорона атмосферного повітря являє собою найважливішу частину охорони атмосфери Землі як єдиного цілого.

Основні результати дослідження. В рамках міжнародного права використовують терміни «повітря» (Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані (1979 р.), «озоновий шар» (Віденська конвенція про охорону озонowego шару (1985 р.), «атмосфера» (Договір про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, в космічному просторі й під водою (Московський договір) (1963 р.), Конвенція про заборону військового чи іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (1977 р.), «клімат» і «кліматична система» (Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату (РКЗК) (1992 р.). Жодне з визначень, яке застосовується в них (якщо воно є), не дає нам відповіді щодо визначення статусу цього природного ресурсу, проте стає зрозумілим, що його використання має транскордонний характер. Крім того, Конвенція про міжнародну цивільну авіацію (Чиказька конвенція) (1944 р.) відзначає, що «держава має повний і винятковий суверенітет на повітряний простір над своєю територією» (ст. 1), а Конвенція ООН з морського права (1982 р.) встановлює свободу прольоту над територіями зі змішаним міжнародним режимом.

Комісія СОР з врегулювання спорів у рамках справи Венесуела і Бразилія проти США (1996 р.), Прийшла до висновку, що чисте повітря може розглядатися як непоновлюваний природний ресурс, і, отже, будь-які дії, спрямовані на збереження його чистоти, можуть розцінюватися як стратегія в інтересах збереження невідновлюваного природного ресурсу відповідно до п. g ст. XX ГАТТ [4, с. 274].

Загалом в доктрині сформувався цілий ряд теорій щодо правового статусу атмосферного повітря: об'єкт права власності (Б. М. Клименко, Ю. Н. Малеев) [5; 6]; заперечення права власності держави (М. М. Бринчук, В. А. Чичварин) [3; 7]; особливий вид природного ресурсу, непіддлеглий суверенітету та власності держави (П. Фошіль [8, с. 585]); об'єкт загального користування (інституції Юстиніана «res omnium communis», Р. В. Деканозов [9, с. 48-49]); спільна спадщина людства (І. І. Лукашук [10]); міжнародний природний ресурс (радянська міжнародно-правова доктрина, Г. Кано [11, с. 24-26], М. Магарінос де Мело [12, с. 134]); роздільний природний ресурс (Х. Барберіс); Універсальний природний ресурс (В. А. Чичварин [7, с. 246]); природний ресурс Землі (ЮНЕП, ВМО); спільну спадщину людства (А. Ш. Кіс [13, с. 175], О. Шахтер); доктрина «публічного піклування» (В. Нанда [14]).

Своєю чергою Д. Р. Мінекаєва, намагаючись узгодити ці підходи, відзначає, що фактично, правовий статус атмосферного повітря має подвійний характер. По-перше, в міжнародному повітряному праві, кажучи про повітряний простір держави, мають на увазі повітряний стовп над лінією кордону і повітря, яке знаходиться в межах даної території (простір, на який, за загальним правилом, поширюється юрисдикція даної держави), хоча його склад постійно змінюється. Цей правовий статус визначається державою і міждержавними угодами, що застосовуються при правовому регулюванні повітряних перевезень.

По-друге, в рамках міжнародного екологічного права, кажучи про охорону повітря, розглядають повітря як єдине ціле (неподільний ресурс) [2, с. 21-22].

Таким чином можна відзначити, що в доктрині міжнародного права відсутній єдиний підхід до правового статусу атмосферного повітря.

В рамках сучасного міжнародного права не існує жодної однозначної оцінки правового статусу атмосфери, проте вироблено п'ять концепцій, які можуть мати важливе значення у визначенні її правового статусу:

- 1) в якості повітряного простору,
- 2) як спільний/роздільний (shared) ресурс,
- 3) як спільна власність (common property),
- 4) як спільне надбання (common heritage) людства, і
- 5) спільна турбота або загальний інтерес (common concern / common interest) людства [15, с. 7-13; 16].

Можливо правильним був би підхід, згідно якого атмосфера може розглядатися як природний ресурс, будь то загальні або спільні володіння, і в той же час, як «загальний інтерес людства», що гарантує її захист. Так, атмосфера є природним ресурсом, склад якого може вплинути на здоров'я людини і навіть виживання всього виду, прямо або побічно – навіть якщо він сам по собі, не буде «експлуатований» в матеріальному сенсі. Власне на цьому і наголошує преамбула РКЗК, де чітко заявлено, що «клімат Землі і його несприятливі наслідки є спільною справою для всього людства». Сайт РКЗК також недвозначно відзначає, що «атмосфера є загальним ресурсом, частиною «спільного надбання»» [17]. У цьому світлі атмосфера може розглядатися як природний ресурс, будь то загальний або спільний, і в той же час як «загальний інтерес людства» [18], в якості нової концепції міжнародного екологічного права. Проте, слід додати, що можливі юридичні наслідки, які витікають з такого статусу ще залишаються невизначеними [19, с. 20].

Повітря повинно розглядатися як загальний ресурс. Це означає, що країни повинні створити міжнародну систему співробітництва в рамках боротьби з забрудненням повітря [20, с. 137].

Згідно «Порядку денного на ХХІ століття», головне джерело викидів в атмосферу – це споживання енергії. Тому не дивно, що Кіотський протокол (1997 р.) має сферою свого застосування цілий ряд сфер пов'язаних з енергетикою: «Застосовується до наступних секторів (категорій) джерел: енергетика (спалювання палива, енергетична промисловість, обробна промисловість і будівництво, транспорт, інші сектори, інше); витік при видобутку і транспортуванні палива (тверде паливо, нафта і природний газ, інше); промислові процеси (продукція гірничодобувної промисловості, хімічна промисловість, металургія, інші виробництва, виробництво і споживання галогенованих вуглецевих сполук і гексафториду сірки, інше)».

На рівні Європейського Союзу, Шостою програмою дій з навколишнього середовища було визначене стале використання ресурсів та управління ними як один із пріоритетних напрямків діяльності і заохочення до підготовки «Тематичної стратегії зі сталого використання та управління ресурсами» [21]. Стратегія використання ресурсів визначає природні ресурси як всі види сировини, включаючи мінерали, біомасу та біологічні ресурси; повітря, воду і ґрунт; ресурси, такі, як енергія вітру, геотермальна, приливна і сонячна енергія, а також землі. Вона також підкреслила необхідність враховувати життєвий цикл і глобальні погляди при вирішенні питань нераціонального використання природних ресурсів. Стале використання природних ресурсів та їх ефективність була визнана критичною для подальшого економічного розвитку ЄС і стала ядром однієї з семи ключових

ініціатив у рамках «Стратегії Європа-2020» [22]. Ця стратегія спрямована на підтримку переходу до ресурсозберігаючих технологій і низько-вуглецевої економіки та відокремлює економічне зростання від використання ресурсів та енергії. У ній підкреслюється, що ефективність використання ресурсів дозволить запобігти погіршенню стану навколишнього середовища, втраті біорізноманіття та нераціональному використанню ресурсів, відображаючи, що аналіз політики пов'язаної з використанням ресурсів у ЄС і державах-членах показав, що ініціативи були фрагментарними і нескоординованими, де лише в декількох країнах прийнято стратегічні документи по ресурсах [23].

В рамках Договору про функціонування Європейського Союзу зазначено, що вимоги охорони навколишнього середовища повинні бути інтегровані у визначення і здійснення політики та діяльності Союзу, зокрема з метою сприяння сталому розвитку. Крім того, політика Союзу з навколишнього середовища сприятиме збереженню, захисту і поліпшенню якості навколишнього середовища, охороні здоров'я людини, розумному і раціональному використанню природних ресурсів, а також сприянню прийняття заходів на міжнародному рівні... і, зокрема, боротьбі з кліматичними змінами (ст. 191). Політика Союзу в галузі енергетики повинна бути вироблена в дусі солідарності між державами-членами, і, поряд з іншими завданнями, присвячена сприянню енергоефективності та енергозбереженню і розвитку нових і відновлюваних видів енергії (ст. 194) [19, с. 22].

Потреба інтеграції економічного розвитку зі збереженням навколишнього середовища була визнана в цілому ряді судових рішень. Так, Міжнародним судом у справі Габчково-Надьмарош (1997 р.) було вказано, що «необхідність узгодження економічного розвитку з охороною навколишнього середовища виражається в концепції сталого розвитку» (п. 140) [24]. Повторюючи висновки Міжнародного суду, Апеляційний орган СОТ у Справі Креветки/черепахи відзначив, що концепція сталого розвитку визнається в преамбулі до Угоди СОТ, «була загальноприйнятою, як інтеграція економічного і соціального розвитку та охорони навколишнього середовища» (п. 129). Арбітраж у справі Iron Rhine підтвердив, що включення належних природоохоронних заходів у розробку та здійснення економічної діяльності в галузі розвитку є вимогою міжнародного права (п. 59).

У міжнародній боротьбі зі зміною клімату, важливість інтеграції як елементу принципу сталого розвитку виражається в преамбулі до РКЗК, в якій підтверджується, «що реагування на зміну клімату повинно бути скоординоване із соціально-економічним розвитком на основі комплексного підходу з метою запобігання несприятливого впливу на нього, з повним урахуванням законних пріоритетних потреб країн, що розвиваються, для досягнення стійкого економічного зростання та викорінення бідності» (преамбула, п. 21) [25].

Висновки. Таким чином, можна констатувати, що в сучасному міжнародному праві немає однозначного визначення статусу атмосфери і атмосферного повітря. Проте, порівнюючи різні міжнародно-правові акти можна, виділити певні характеристики, які до них можна застосовувати:

1. Атмосфера є природним ресурсом, склад якого може вплинути на здоров'я людства в цілому,
2. Повітря є загальним ресурсом, стан якого впливає на клімат,
3. Заборонене їхнє транскордонне забруднення,
4. Дозволене їхнє використання в економічних цілях, в т. ч. і для виробництва електричної енергії, за умов додержання екологічних стандартів вироблених на національному і міжнародному рівнях.

Список використаної літератури

1. Виноградов С. В. Международное право и охрана атмосферы. / С. В. Виноградов. – М. : Наука, 1987. – 160 с.
2. Миннекаева Д. Р. Международно-правовые аспекты охраны атмосферного воздуха. Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. / Д. Р. Миннекаева. – Казань, 2005. – 221 с.
3. Бринчук М. М. Правовая охрана атмосферного воздуха / М. М. Бринчук. – М. : Изд-во «Наука», 1985. – 172 с.
4. United States-Standards for Reformulated and Conventional Gasoline, WTO Doc. WT/DS2/R (January 29, 1996) (the WTO Panel Report.) // ILM. – 1996. Vol. 35. – № 2. – P. 270-287.
5. Клименко Б. М. Государственная территория / Б. М. Клименко. – М. : Междунар. отношения, 1974. – 167 с.
6. Малеев Ю. Н. Международное воздушное право. Вопросы теории и практики / Ю. Н. Малеев. – М. : Междунар. отношения, 1986. – 240 с.
7. Чичварин В. А. Охрана природы и международные отношения / В. А. Чичварин. – М. : Междунар. отношения, 1970. – 287 с.
8. Fauchille P. Traite de droit international public. / P. Fauchille. – P. 1925. – Т. 1, pt. 2. – 678 p.
9. Деканозов Р. В. Юридическая природа космического пространства, небесных тел и их ресурсов / Р. В. Деканозов // Космос и право. – М. : ИГПАН СССР, 1980. – С. 48-59.
10. Лукашук И. И. Международное право. Особенная часть. 3-е изд., перераб. и доп. / И. И. Лукашук. – М. : Волтер клуве, 2005. – 544 с.
11. Kano G. Legal and institutional framework for natural resources management. / G. Kano. – Rome: FAO, 1975. – 54 p.
12. Magarinos de Mello M. Les ressources naturelles et leurs rapports avec le droit internationale / M. Magarinos de Mello // Environmental Policy and Law. – 1977. – Vol 3. – № 3. – P. 130-140.
13. Kiss A. C. La notion de patrimoine commun de l'humanité / A. C. Kiss // Recueil des Cours de l'Académie de Droit International. – Vol. 175. – 1982-II. – P. 99-256.
14. Nanda V. P., Ris Jr. W. K. The Public Trust Doctrine: A Viable Approach to International Environmental Protection / V. P. Nanda, W. K. Ris Jr. // Ecology Law Quarterly. – Vol. 5. – 1976. – P. 291-319.
15. Boyle A. E. International Law and the Protection of the Global Atmosphere: Concepts, Categories and Principles / A. E. Boyle // International Law and Global Climate Change / R. Churchill and D. Freestone (eds). – Graham & Trotman / Martinus Nijhoff Publishers, 1991. – P. 7-13.
16. Annex B, Protection of the Atmosphere (S Murase) // Report of the International Law Commission, Sixty-third session (26 April–3 June and 4 July–12 August 2011).
17. Understanding Climate Change: A Beginner's Guide to the UN Framework Convention, UNFCCC (Dec. 1994). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://unfccc.int/essential/background/background_publications/htmlpdf/items/1661.php.
18. Murase S. Protection of the Atmosphere and International Lawmaking // Challenges of Contemporary International Law and International Relations: Liber Amicorum in Honour of Ernest Petrič. / Miha Poganik (ed). – 2011.
19. International law association. Sofia conference (2012). Legal principles relating to climate change. Members of the Committee: Professor Shinya Murase (Japan); Chair Professor Lavanya Rajamani (India); Rapporteur. – 2012. – 54 p.

20. Robinson N.A. Air Pollution Control Laws: Common but Differentiated Responsibilities for Managing the Atmosphere // *The Law of Energy for Sustainable Development*. /Edited by A. J. Bradbrook, R. Lyster, R. L. Ottinger, Wang Xi. – Cambridge University Press, 2005. – P. 124-137.
21. Decision No 1600/2002/EC of the European Parliament and of the Council of 22 July 2002 // OJ. – L 242. – 2002. – P. 1.
22. Communication from the Commission, Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth, COM (2010) 2020 final (Mar. 3, 2010).
23. Communications from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions titled 'On the Progress of the Thematic Strategy on the Sustainable Use of Natural Resources', SEC(2011) 1068 final (Sept. 20, 2011).
24. ICJ. Case concerning Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia) (1997). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.icj-cij.org/docket/files/92/7375.pdf>.
25. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату (1992). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_044/conv.

INTERNATIONAL LEGAL DESCRIPTION OF THE ATMOSPHERE AS A NATURAL RESOURCE

Bilotskij S. D.

Ph.D. in International Law, Associate Professor of the Department of International Law of the Institute of International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University.

Abstract. *In today's globalized international relations it is important to provide international legal regulation of issues previously having no legal regulation in general or having been exclusively regulated at the national level. One of these is the international legal characteristic of the atmosphere and air as a natural resource.*

The importance of defining legal characteristics in the current development of international law is on the one hand related to their active transboundary pollution by emissions of all sorts of industries, on the other – to the need for their immediate economic use, such as for the production of electricity by wind power, which is one of types of renewable energy. Whereas the modern international law considers the problem fragmentary, under various international documents relating even to different branches of international law: environmental law, international air law, international security.

It can be noted that the modern international law has no unambiguous definition of the status of the atmosphere and air. However, comparing the various international instruments we can identify certain characteristics which may be applied: 1 The atmosphere is a natural resource, the composition of which can affect the health of mankind as a whole, 2 air is a common resource the state of which affects climate 3. Forbidding of their transboundary Pollution, 4 Permitting of their use in economic purposes, i.e. for power generation, according to environmental standards produced on the national and international levels.

Key words: *international legal status of the atmosphere and air, international environmental law, the Framework Convention on Climate Change (1992).*

References

1. Vinogradov S. V. *Mezhdunarodnoe pravo i ohrana atmosfery*. / S. V. Vinogradov. – M. : Nauka, 1987. – 160 s.
2. Mynnekaeva D. R. *Mezhdunarodno-pravovye aspekty ohrani atmosfernogo vozduha*. Dis. ... Candidate. jurid. nauk: 12.00.10. / D. R. Mynnekaeva. – Kazan, 2005. – 221 s.

3. Brynchuk M. M. Pravovaya ohrana atmosfernogo vozduha / M. M. Brynchuk. – M. : Nauka, 1985 – 172 s.
4. United States-Standards for Reformulated and Conventional Gasoline, WTO Doc. WT/DS2/R (January 29, 1996) (the WTO Panel Report.) // ILM. – 1996. Vol. 35. – № 2. – P. 270-287.
5. Klimenko B. M. Gosudarstvennaya territoriya / B. M. Klimenko. – M. : Mezhdunarodnije otnosheniya, 1974. – 167 s.
6. Maleev Y.N. Mezhdunarodnoe vozdušnoe pravo. Woprosi teoriii i praktiki / Y. N. Maleev. – M. : Mezhdunarodnije otnosheniya, 1986. – 240 s.
7. Chychvaryn V. A. Ohrana prirody i and mezhdunarodnije otnosheniya / V. A. Chychvaryn. – M. : Mezhdunarodnije otnosheniya, 1970. – 287 s.
8. Fauchille P. Traite de droit international public. / P. Fauchille. – P. 1925. – T. I, pt. 2. – 678 p.
9. Dekanozov R. V. Juridicheskaja priroda kosmycheskogo prostranstva, nebesnyh tel i ih resursov / R. V. Dekanozov // Kosmos i pravo. – M. : IGPAN SSSR, 1980 – S. 48-59.
10. Lukashuk I. I. Mezhdunarodnoe pravo. Osobennaya chast. 3-e izd., pererabot. I dopoln. / I. I. Lukashuk. – M. : Walters kluver, 2005. – 544 s.
11. Kano G. Legal and institutional framework for natural resources management. / G. Kano. – Rome : FAO, 1975. – 54 p.
12. Magarinos de Mello M. Les ressources naturelles et leurs rapports avec le droit internationale / M. Magarinos de Mello // Environmental Policy and Law. –1977. – Vol. 3. – № 3. – P. 130-140.
13. Kiss A. C. La notion de patrimoine commun de l'humanité / A. C. Kiss // Recueil des Cours de l'Académie de Droit International. – Vol. 175. – 1982-II. – P. 99-256.
14. Nanda V. P., Ris Jr. W. K. The Public Trust Doctrine: A Viable Approach to International Environmental Protection / V. P. Nanda, W. K. Ris Jr. // Ecology Law Quarterly. – Vol. 5. – 1976. – P. 291-319.
15. Boyle A. E. International Law and the Protection of the Global Atmosphere: Concepts, Categories and Principles / A. E. Boyle // International Law and Global Climate Change / R. Churchill and D. Freestone (eds). – Graham & Trotman / Martinus Nijhoff Publishers, 1991. – P. 7-13.
16. Annex B, Protection of the Atmosphere (S Murase) // Report of the International Law Commission, Sixty-third session (26 April–3 June and 4 July–12 August 2011).
17. Understanding Climate Change: A Beginner's Guide to the UN Framework Convention, UNFCCC (Dec. 1994). [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: http://unfccc.int/essential/background/background_publications/htmlpdf/items/1661.php.
18. Murase S. Protection of the Atmosphere and International Lawmaking // Challenges of Contemporary International Law and International Relations: Liber Amicorum in Honour of Ernest Petrič. / Miha Poganič (ed). – 2011.
19. International law association. Sofia conference (2012). Legal principles relating to climate change. Members of the Committee: Professor Shinya Murase (Japan): Chair Professor Lavanya Rajamani (India): Rapporteur. – 2012. – 54 p.
20. Robinson N. A. Air Pollution Control Laws: Common but Differentiated Responsibilities for Managing the Atmosphere // The Law of Energy for Sustainable Development. /Edited by A. J. Bradbrook, R. Lyster, R. L. Otinger, Wang Xi. – Cambridge University Press, 2005. – P. 124-137.
21. Decision No 1600/2002/EC of the European Parliament and of the Council of 22 July 2002 // OJ. – L 242. – 2002. – P. 1.
22. Communication from the Commission, Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth, COM(2010) 2020 final (Mar. 3, 2010).
23. Communications from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions titled 'On the Progress of the Thematic Strategy on the Sustainable Use of Natural Resources', SEC(2011) 1068 final (Sept. 20, 2011).
24. ICJ. Case concerning Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia) (1997). [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.icj-cij.org/docket/files/92/7375.pdf>.
25. Ramkova konventsija Organizatsii Ob'ednanih Natsiy pro zminu klimatu (1992). [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_044/conv.

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА АТМОСФЕРЫ КАК ПРИРОДНОГО РЕСУРСА

Белоцкий С. Д.

Кандидат юридических наук, доцент кафедры международного права Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Аннотация. *В условиях современных глобализованных международных отношений важное значение имеет международно-правовое регулирование тех вопросов, которые раньше не имели правового регулирования в целом, или регулировались исключительно на национальном уровне. Одним из таких вопросов является международно-правовая характеристика атмосферы и атмосферного воздуха, как природного ресурса.*

Важность определения ее правовых характеристик на современном этапе развития международного права связана с одной стороны их активным трансграничным загрязнением выбросами разного рода производств, а с другой – потребностью их непосредственного экономического использования, например, для производства электрической энергии на ветровых электростанциях, которое является одним из видов возобновляемых источников энергии. При этом современное международное право рассматривает эту проблему фрагментарно, в рамках различных международных документов, относящихся даже к разным отраслям международного права: права окружающей среды, международного воздушного права, права международной безопасности.

Можно констатировать, что в современном международном праве нет однозначного определения статуса атмосферы и атмосферного воздуха. Однако, сравнивая различные международно-правовые акты можно выделить определенные характеристики, которые к ним можно применять: 1. Атмосфера природным ресурсом, состав которого может повлиять на здоровье человечества в целом, 2. Воздух является общим ресурсом, состояние которого влияет на климат, 3. Запрет их трансграничного загрязнения, 4. Допустимое их использование в экономических целях, в т. ч. и для производства электрической энергии, при условии соблюдения экологических стандартов производимых на национальном и международном уровнях.

Ключевые слова: *международно-правовой статус атмосферы и атмосферного воздуха, международное право окружающей среды, Рамочная конвенция об изменении климата (1992).*

УДК 327.7:341.655(73)

ЕКОНОМІЧНІ САНКЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ

Мануїлова К. В.

Кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права та міжнародних відносин, Національний університет «Одеська юридична академія».

Анотація. *Економічні санкції як інструмент зовнішньоекономічної політики переслідують мету чинити тиск на певну державу з тим, щоб змусити її уряд припинити допущені порушення і прийняти рішення самого різного рівня значущості. Вони можуть виражатися у повній або частковій забороні імпорту товарів із цих країн, експорту товарів до цих країн, а також в обмеженні фінансових операцій – включаючи транскордонні розрахунки і інвестиції, – з даними країнами.*

У той же час в міжнародно-правових документах немає конкретного і вичерпного переліку економічних санкцій, оскільки кожен випадок їх застосування є окремим і вимагає індивідуального розгляду і змушує ще раз замислитися про дієвість економічних важелів впливу для вирішення «неекономічних» за своєю природою задач.

Ключові слова: *економічні санкції, ембарго, реторсії, зовнішньоекономічна політика, торговельні війни.*

Постановка проблеми. Глобалізація світогосподарських зв'язків обумовлює все більш тісну співпрацю та взаємодію держав, приводячи їх по суті в єдину систему господарювання, від функціонування якої залежать їхні економічні інтереси, а відповідно – і інтереси національних суб'єктів господарювання.

Ускладнення зовнішньоекономічних процесів, інтенсивна динаміка світової економіки зумовили необхідність у більш складному комплексі національних та міжнародно-правових заходів, які отримали назву зовнішньоекономічної політики, що передбачає, в свою чергу, здійснення впливу на зовнішню торгівлю за допомогою економічних та адміністративних важелів: податки, субсидії, прями обмеження імпорту та експорту, кредитування тощо. Одним з інструментів зовнішньоекономічної політики є застосування економічних санкцій.

Використання обмежувальних заходів економічного характеру в якості засобу тиску однієї держави на іншу з метою змусити її уряд піти на поступки і внести корективи в свою політику відомо ще з часів «мегарської псефісми», коли в 432 р до н. е. Афіньським морським союзом (Делоською Сіммахією) була накладена заборона на торгівлю з Мегарой (що входила до Пелопонеського союзу) з метою зупинити практику прийому в цьому місті втікачів афіньських рабів і оранки священних прикордонних територій, що став одним із приводів до початку Пелопонеської війни [1].

З тих пір такі обмеження застосовувалися періодично різними країнами для досягнення своїх зовнішньополітичних цілей. В ХХ ст. їх використання в міжнародних відносинах стало буденною справою. З'явилися багатосторонні механізми застосування санкцій, пов'язані з діяльністю великих міжнародних організацій, насамперед Організації Об'єднаних Націй.

Мета статті – проаналізувати економічні санкції в системі засобів зовнішньої політики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розробкою проблем міжнародно-правових санкцій, їх сутності, співвідношення з міжнародною відповідальністю займалися Левін Д. Б., Курис П. М., Колосов Ю. М., Менжинський В. І., Черниченко С. В., Василенко В. А. та ін. Питання економічних санкцій при вивченні суміжних або більш загальних проблем розглядаються в роботах Курдюкова Г. І., Мингазова Л. Х, Чікова П. В. Ряд робіт, присвячених економічним санкціям, були написані в інших суспільно-політичних умовах і базуються на відповідній їм міжнародній практиці.

Проблематика санкцій стала предметом дослідження й західних науковців. Так, двома дослідниками Абель Ескріба-Фолча і Джозефом Райтом було доведено, що ефект від введення санкцій багато в чому залежить від типу пануючого в країні режиму. Режими з одним верховним правителем (в тому числі монархічні режими) більш чутливі до втрати джерел фінансування (таких як гуманітарна допомога та імпорتنі мита) і, як наслідок, більш нестабільні [2, с. 339]. В свою чергу Пітер Анреас у своєму дослідженні стверджує, що ненавмисними наслідками санкцій можуть стати криміналізація держави, економіки й суспільства як в країні-об'єкті санкцій, так і в сусідніх країнах шляхом провокування співпраці політичних лідерів, організованою злочинністю та мережею міжнародних контрабандистів, що в більшості випадків призводить до розвитку корупції і злочинності, а також втрату чинності закону [3, с. 348].

Основні результати дослідження. Економічні санкції можуть бути визначені як обмежувальні заходи економічного характеру, застосовувані країною або групою країн до іншої країни або групи країн з метою змусити уряди цих країн змінити свою політику. Санкції можуть виражатися у повній або частковій забороні імпорту товарів із цих країн, експорту товарів до цих країн, а також в обмеженні фінансових операцій – включаючи транскордонні розрахунки та інвестиції, – з даними країнами.

Застосування економічних санкцій має на меті чинити тиск на певну державу з тим, щоб змусити її уряд припинити допущені порушення і прийняти рішення самого різного рівня значущості. До таких рішень може відноситися виведення військ з окупованих територій, приєднання до міжнародного договору (наприклад, договору про нерозповсюдження ядерної зброї), припинення практики порушення прав людини, проведення чесних виборів, припинення підтримки міжнародного тероризму.

У міжнародно-правових документах немає конкретного і вичерпного переліку економічних санкцій, оскільки кожен випадок їх застосування є окремих і вимагає індивідуального розгляду. Рівно немає в Статуті ООН і понять «економічні санкції» або «ембарго», але в той же час у статті 41 Статуту згадується «повна або часткова перерва економічних відносин, залізничних, морських, повітряних, поштових, телеграфних, радіо- або інших засобів сполучення, а також розрив дипломатичних відносин» [4], що в цілому відповідає поширеним уявленням про санкції.

У теоретичному плані аналіз економічних санкцій необхідно здійснювати в контексті дослідження механізму забезпечення відповідних зобов'язань. Слід зазначити, що як всякий міжнародний договір, що регулює господарську діяльність, так і будь-яка міжнародна економічна організація, володіють, в порівнянні з національним правопорядком, досить обмеженими можливостями забезпечення примусу до дотримання прийнятих зобов'язань.

Національні правопорядки вирішують цю задачу головним чином за рахунок правомірного застосування примусу щодо об'єктів власного регулювання. На відміну від них, міжнародні організації подібних прав не мають і змушені покладатися скоріше на сум-

лінне дотримання зобов'язань і свій моральний авторитет. Не є винятком і такі глобальні форуми, як Міжнародний валютний фонд або Всесвітній банк, в розпорядженні яких є, зокрема, інструменти прямого фінансового впливу (на основі відмови в наданні кредитів), але які проте нерідко нездатні ефективно вплинути на поведінку держави.

В таких умовах часто єдиним інструментом дієвого примусу є економічні санкції, які застосовуються по відношенню до певної держави і до фізичних та / або юридичних осіб, які перебувають під її юрисдикцією, з метою домогтися припинення допущених правопорушень або їх запобігання та дотримання прийнятих на себе державою міжнародно-правових зобов'язань. При цьому в більшості випадків мова фактично йде про застосування примусу щодо суб'єктів, які не перебувають у сфері юрисдикції держави, що запроваджує санкції. Певним винятком з цього правила є обмежувальні заходи, прийняті Радою Безпеки ООН, в безпосередній юрисдикції якої знаходиться переважна більшість держав світу (з прийняттям 14 липня 2011 року Південного Судану число держав-членів ООН склало 193 країни). І тут погодимося з І. І. Лукашук, який відзначав, що «примус як елемент методу функціонування міжнародного права уявляє собою не насильство, а один із засобів реалізації права. Його необхідний ознака – правомірність. Примус має бути правомірним як за основою, так і за методами і обсягом. Правомірність визначається насамперед основними цілями і принципами міжнародного права» [5, с. 401].

У своїй крайній формі санкції припускають повну або часткову заборону економічних відносин з державою-правопорушницею. У такому випадку прийнято вживати поняття «ембарго». У менш жорсткому вигляді економічні санкції можуть приймати форму відміни режиму найбільшого сприяння, торгових преференцій, заборони на надання кредитів або погіршення умов кредитування, погіршення умов торгівлі і т.п. Так, наприклад, стаття 29 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» передбачає застосування як повної заборони (повного ембарго), так і часткової заборони (часткового ембарго) на торгівлю, позбавлення режиму найбільшого сприяння або пільгового спеціального режим, впровадження спеціального мита, режиму ліцензування зовнішньоекономічних операцій і встановлення квот та інші заходи [6].

В якості примусових заходів економічного характеру зберегли своє значення і реторсії (від пізнолат. *retorsio* – зворотна дія), під якими розуміються дії однієї держави, що здійснюються у відповідь на несправедливі або недружні дії іншої держави, з метою досягнення правомірними засобами такого положення, при якому врегульовуються розбіжності між сторонами і відновлюються порушені права [7]. При цьому реторсії є відповіддю на цілком правомірні дії держави, що здійснюються в силу її територіальної юрисдикції (наприклад, стягування підвищених митних податків), але які наносять безпідставну шкоду інтересам або престижу іншої держави.

Зазвичай реторсії повинні бути пропорційні акту, що викликав їх застосування, і представляють собою заходи тотожні або аналогічні тим, проти яких вони спрямовані. Як бачимо, реторсії застосовуються в разі порушення політичних норм, норм моралі, ввічливості. Водночас вони можуть використовуватися і як засіб спонукання держави до дотримання правових зобов'язань. Заходи, використовувані як реторсії, припиняються з моменту відновлення первинного положення, а також, на відміну від заходів примусу, що застосовуються лише у разі правопорушення, реторсії можуть бути використані в якості превентивного засобу за наявності загрози правопорушення.

Застосування санкцій як інструменту зовнішньоекономічної політики держави пояснюється досить просто: оскільки санкції ведуть до економічних втрат, відсутнім всім населенням держави, що знаходиться під дією санкцій, це тим самим викликає незадово-

леність відносно політики, що проводиться її урядом, яка спричинила застосування санкцій до даної держави. В свою чергу, це змушує керівництво даної держави йти на поступки з метою скасування введених відносно неї заходів. Показовим у цьому відношенні є приклад торговельних відносин останніх років між Україною і Росією, супроводжувані введенням взаємних зустрічних торговельних обмежень, які отримали назви «сирної», «цукеркової», «м'ясної», «цукрової» та інших торгових воєн.

Можливий і дещо інший варіант, за яким санкції накладаються для того, щоб обмежити доступ до певних видів фінансових і матеріальних ресурсів держави. Прикладами тому, на жаль, знову ж можуть служити обмеження, що вводяться в останні роки щодо України і Росії, і зокрема реалізовані в поточний момент рестриктивні заходи з боку США і ряду європейських держав на адресу Росії. Самі по собі зазначені заходи вводяться відносно держави, чия політика не відповідає висунутим вимогам, в ряді випадків мова може йти про покарання тієї чи іншої країни за вчинене міжнародне правопорушення.

Так, прийнята 31 липня 2006 р. Радою Безпеки ООН Резолюція № 1696, що вводила економічні санкції проти Ісламської Республіки Іран, стала реакцією міжнародної спільноти на ядерні дослідження Тегерана, що викликало серйозні побоювання, і повинні були ліквідувати виниклу в регіоні серйозну загрозу режиму Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 р. Зокрема, відзначена і наступні резолюції РБ ООН (№ 1737 від 23 грудня 2006 р., № 1747 від 24 березня 2007 р., № 1803 від 3 березня 2008 р., № 1929 від 9 червня 2010 р.) обмежували безпосередні поставки матеріалів і технологій для іранської ядерної програми, стосувалися фінансових активів фізичних та юридичних осіб, які були пов'язані з ядерною або ракетною програмами Тегерана. Однак, як показав подальший розвиток подій, дії РБ ООН не дали очікуваного ефекту.

І дійсно, наслідки застосування економічних санкцій досить різноманітні й непередбачувані, і передбачити ефект від їх запровадження заздалегідь вельми складно. Так, прийняття Генеральною Асамблеєю ООН резолюції від 18 травня 1951 року про повне ембарго на торгівлю з КНР у зв'язку з війною в Кореї змусило Гонконг терміново шукати нові ринки збуту продукції (ними стали країни Південно-Східної Азії), послуживши, таким чином, поштовхом для розвитку в Гонконзі місцевого виробництва та економічного зростання.

Незважаючи на те, що санкції спрямовані проти держави або групи держав, які допустили правопорушення, зворотною стороною їх введення є те, що в силу взаємопов'язаності держав економічні санкції непрямым чином можуть торкнутися і третіх держав. Так, обмеження імпорту в державу, щодо якої вводяться санкції, може зачепити інтереси держави, компанії якої беруть участь у виробництві предметів цього імпорту. Досить цікавим в зв'язку з цим є візит в кінці березня 2014 р. до Росії глави німецької корпорації Siemens Джо Кезера на тлі ведення офіційним Берліном переговорів про запровадження санкцій щодо Росії. Маючи річний оборот в Росії близько \$2 млрд. і близько трьох тисяч осіб, працевлаштованих на російських підприємствах Siemens, економічні наслідки для бізнес-інтересів корпорації Siemens від можливих санкцій просто колосальні. З причини цього пан Кайзер заявив, що Siemens не піддаватиметься впливу короткострокових потрясінь. «Ми розраховуємо на діалог і взаєморозуміння», – сказав він в інтерв'ю каналу ZDF після повернення з поїздки¹.

Досить значущими за своїми негативними наслідками є обмеження щодо ввезення нового обладнання, що значно гальмує проведення модернізації старих і створення нових

¹ Але, ставши об'єктом критики в Німеччині, в тому числі з боку канцлера Ангели Меркель, пізніше Джо Кезер заявив, що компанія Siemens буде строго дотримуватися режиму санкції проти Росії. / Frankfurter Allgemeine Zeitung. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.faz.net>.

виробництв. До речі, однією з причин розпаду Радянського Союзу називається саме технологічне відставання СРСР, котре з'явилося наслідком політики обмеження міжнародного обміну технологій з Радянським державою, що проводилась США та країнами Західної Європи.

З іншого боку, «втеча» іноземного капіталу може з успіхом бути компенсована компаніями з країн, які не підтримали введення санкцій. Приміром, подібну роль в цьому процесі після введення санкцій відносно Ірану і відходу з іранського енергетичного сектора в 2010-2011 рр. зіграв Китай.

Крім того, економічні санкції несуть негативні соціально-економічні наслідки для широких верств населення держави, до якої вони застосовуються. Про значення цих проблем свідчить той факт, що вони знайшли відображення в Декларації тисячоліття ООН 2000 р., яка поставила задачу звести до мінімуму негативні наслідки економічних санкцій ООН для неповинного населення і усунути негативні наслідки санкцій для третіх сторін (п. 9) [8].

Висновки. Як видається, повністю виключити економічні санкції з арсеналу засобів досягнення зовнішньоекономічних і зовнішньополітичних цілей світовій спільноті в осяжному майбутньому не вдасться. Санкції розглядаються як потужний інструмент впливу на правопорушника. Їх введення впливає на населення і особливо суб'єктів господарювання держави, що піддається санкціям, і на її відносини з іншими країнами. Тому введення санкцій повинно бути крайнім заходом. У той же час проведений аналіз свідчить про неоднозначність економічних наслідків запровадження санкцій і змушує ще раз замислитися про дієвість економічних важелів впливу для вирішення «неекономічних» за своєю природою задач.

Список використаної літератури

1. Банковская энциклопедия. 2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://banks.academic.ru>.
2. Escriba-Folch A., Wright J. Dealing with Tyranny: International Sanctions and the Survival of Authoritarian Rulers // *International Studies Quarterly*. 2010. Vol. 54.
3. Andreas P. Criminalizing Consequences of Sanctions: Embargo Busting and Its Legacy // *International Studies Quarterly*. 2005. Vol. 49, №2
4. Устав Организации Объединенных Наций, подписанный 26 июня 1945 года в Сан-Франциско на заключительном заседании Конференции Объединенных Наций по созданию Международной Организации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org/ru/documents/charter>.
5. Лукашук И. И. Международное право. Особенная часть : учеб. для студентов юрид. фак. и вузов / И. И. Лукашук; Рос. акад. наук, Ин-т государства и права, Академ. правовой ун-т. – Изд. 3-е, перераб. и доп. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – 544 с.
6. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України № 959-ХІІ від 16. 04. 1991 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1085.19.47&nobreak=1>.
7. Большая Советская Энциклопедия: в 30 т. Т. 22 : Ремень – Сафи / гл. ред. А. М. Прохоров. – 3-е изд. – М.: Советская Энциклопедия, 1975. – 628 с.
8. Декларация тысячелетия Организации Объединенных Наций. Принята резолюцией 55/2 Генеральной Ассамблеи от 8 сентября 2000 года. [Электронный ресурс] / Официальный сайт ООН. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/summitdecl.shtml.

9. Резолюция 1737 (2006), принятая Советом Безопасности на его 5612-м заседании 23 декабря 2006 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/681/44/PDF/N0668144.pdf?OpenElement>.
10. Резолюция 1747 (2007), принятая Советом Безопасности на его 5647-м заседании 24 марта 2007 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N07/281/42/PDF/N0728142.pdf?OpenElement>.
11. Резолюция 1803 (2008), принятая Советом Безопасности на его 5848-м заседании 3 марта 2008 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N08/257/83/PDF/N0825783.pdf?OpenElement>.
12. Резолюция 1929 (2010), принятая Советом Безопасности на его 6335-м заседании 9 июня 2010 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/396/81/PDF/N1039681.pdf?OpenElement>.
13. Frankfurter Allgemeine Zeitung. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.faz.net>.

ECONOMIC SANCTIONS AS AN INSTRUMENT OF FOREIGN POLICY.

Manuilova E.V.

Ph.D., Associate Professor, Department of International Law and International Relations, National University «Odessa Law Academy».

Abstract. *Economic sanctions as an instrument of foreign economic policy are aimed to put pressure on a certain state in order to compel its government to stop any violations. This can be full or partial embargo on imports / exports of goods to these countries, restriction of financial transactions, including cross-border payments and investments within these countries.*

At the same time, the international legal documents do not content any specific and exhaustive list of economic sanctions, because each of their application is separate and requires individual consideration and it makes to think again about the effectiveness of economic leverage for decision «non-economic» problems.

Key words: *economic sanctions, embargoes, retorsions, foreign economic policy, trade wars.*

Referances

1. Bankovskaya entsiklopediya. 2013 [Elektronnyiy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://banks.academic.ru>.
2. Escriba-Folch A., Wright J. Dealing with Tyranny: International Sanctions and the Survival of Authoritarian Rulers // International Studies Quarterly. 2010. Vol. 54.
3. Andreas P. Criminalizing Consequences of Sanctions: Embargo Busting and Its Legacy // International Studies Quarterly. 2005. Vol. 49, No.2
4. Ustav Organizatsii Ob'edinennyih Natsiy, podpisanniy 26 iyunya 1945 goda v San-Frantsisko na zaklyuchitelnom zasedanii Konferentsii Ob'edinennyih Natsiy po sozdaniyu Mezhdunarodnoy Organizatsii [Elektronnyiy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.un.org/ru/documents/charter>.
5. Lukashuk I.I. Mezhdunarodnoe pravo. Osobennaya chast : ucheb. dlya studentov yurid. fak. i vuzov / I.I. Lukashuk; Ros. akad. nauk, In-t gosudarstva i prava, Akadem. pravovoy un-t. – Izd. 3-e, pererab. i dop. – M. : Volters Kluver, 2005. – 544 s.
6. Pro zovnishnoekonomichnu dlyalnst : Zakon Ukraini # 959-XII vId 16. 04. 1991 [Elektronnyiy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1085.19.47&nobreak=1>.
7. Bolshaya Sovetskaya Entsiklopediya: v 30 t. T. 22 : Remen – Safi / gl. red. A. M. Prohorov. – 3-e izd. – M. : Sovetskaya Entsiklopediya, 1975. – 628 s.
8. Deklaratsiya tyisyacheletiya Organizatsii Ob'edinennyih Natsiy. Prinyata rezolyutsiyey 55/2 Generalnoy Assamblei ot 8 sentyabrya 2000 goda. [Elektronnyiy resurs] / Ofitsialnyiy sayt OON. – Rezhim dostupa: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/summitdecl.shtml.
9. Rezolyutsiya 1737 (2006), prinyataya Sovetom Bezopasnosti na ego 5612-m zasedanii 23 dekabrya 2006 goda [Elektronnyiy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/681/44/PDF/N0668144.pdf?OpenElement>.

10. Rezolyutsiya 1747 (2007), prinyataya Sovetom Bezopasnosti na ego 5647-m zasedanii 24 marta 2007 goda [Elektronnyiy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N07/281/42/PDF/N0728142.pdf?OpenElement>.
11. Rezolyutsiya 1803 (2008), prinyataya Sovetom Bezopasnosti na ego 5848-m zasedanii 3 marta 2008 goda [Elektronnyiy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N08/257/83/PDF/N0825783.pdf?OpenElement>.
12. Rezolyutsiya 1929 (2010), prinyataya Sovetom Bezopasnosti na ego 6335-m zasedanii 9 iyunya 2010 goda [Elektronnyiy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/396/81/PDF/N1039681.pdf?OpenElement>.
13. Frankfurter Allgemeine Zeitung. [Elektronnyiy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.faz.net>.

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ САНКЦИИ КАК ИНСТРУМЕНТ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ

Мануилова Е. В.

Кандидат юридических наук, доцент кафедры международного права и международных отношений Национального университета «Одесская юридическая академия».

Аннотация. *Экономические санкции, как инструмент внешнеэкономической политики, преследуют цель оказать давление на определенное государство с тем, чтоб заставить его правительство прекратить допущенные нарушения и принять решения самого разного уровня значимости. Они могут выражаться в полном или частичном запрете импорта товаров из этих стран, экспорта товаров в эти страны, а также в ограничении финансовых операций – включая трансграничные расчеты и инвестиции, – с данными странами.*

В то же время в международно-правовых документах нет конкретного и исчерпывающего перечня экономических санкций, поскольку каждый случай их применения является отдельным и требует индивидуального рассмотрения и заставляет еще раз задуматься о действенности экономических рычагов воздействия для решения «неэкономических» по своей природе задач.

Ключевые слова: *экономические санкции, эмбарго, реторсии, внешнеэкономическая политика, торговые войны.*

УДК 341.23

ОСНОВНІ ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Кирилюк О. В.

Аспірант кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, доцент Медведєва М. О.

Анотація. У статті розглядаються основні етапи становлення міжнародно-правового регулювання розвитку глобального інформаційного суспільства. Окрема увага приділяється різноманітним міжнародно-правовим ініціативам, що мали місце в історії та були пов'язані загальною ідеєю формування суспільства нового типу, що повинно було прийти на зміну індустріальному суспільству. Проводиться порівняльний аналіз Всесвітнього саміту інформаційного суспільства (ВСІС) та Нового світового інформаційно-комунікаційного порядку (НСІКП).

Проведене дослідження засвідчує, що і НСІКП, і ВСІС зачіпають одні й ті ж проблеми, пов'язані з незбалансованим та диспропорційним розвитком розвинених країн та країн, що розвиваються. Однак, при цьому вони використовують різний термінологічний інструментарій. В той час, як прихильники НСІКП говорили про скорочення комунікаційного розриву, учасники ВСІС виступали за створення відкритого інклюзивного інформаційного суспільства.

Важливо, щоб міжнародно-правове регулювання розвитку глобального інформаційного суспільства не обмежувалося виключно нормами м'якого права, але й містило юридично обов'язкові положення, що значно підвищило б рівень свідомості та відповідальності усіх зацікавлених суб'єктів міжнародного права, а також слугувало б гарантією виконання таких норм.

Ключові слова: глобальне інформаційне суспільство, новий світовий інформаційно-комунікаційний порядок, Всесвітній саміт інформаційного суспільства, ЮНЕСКО, Доповідь Макбрайда.

Постановка проблеми. Історія становлення міжнародно-правового регулювання розвитку глобального інформаційного суспільства є доволі тривалою та непростюю. У наш час поширеною є думка про те, що ідеї розбудови глобального інформаційного суспільства є виключно надбанням ХХІ століття, а точкою відліку будь-яких ініціатив у досліджуваній сфері слід вважати Всесвітній саміт інформаційного суспільства. Насправді ж такий підхід є вкрай суб'єктивним та обмеженим. Глобальне інформаційне суспільство є предметом обговорення міжнародної спільноти вже протягом доволі довгого періоду часу. Дещо іншою була риторика, що зумовлювалося тими умовами та обставинами, в яких зароджувалася ідея побудови суспільства нового типу. Втім, сутнісні риси та характеристики глобального інформаційного суспільства зберегли свою актуальність крізь роки. Ми глибоко переконані, що для розуміння міжнародно-правової природи глобального інформаційного суспільства, дане явище слід обов'язково розглядати в контексті історичної перспективи. Вивчення як позитивних, так і негативних прикладів з історії формування

глобального інформаційного суспільства дозволить нам виробити чітку та обґрунтовану позицію щодо розбудови останнього в сучасних умовах.

Актуальність даної статті зумовлена відсутністю концептуальних досліджень історичного становлення міжнародно-правового регулювання розвитку глобального інформаційного суспільства. Без усвідомлення історичної наступності Всесвітнього саміту інформаційного суспільства (надалі – «ВСІС») та Нового світового інформаційно-комунікаційного порядку сучасне покоління приречене на повторення помилок та затягування і ускладнення самого процесу формування глобального інформаційного суспільства. Саме тому, історичний аналіз досліджуваного питання вбачається надзвичайно важливим та потрібним у сучасних умовах.

Мета статті – розгляд в історичній перспективі основних етапів становлення міжнародно-правового регулювання розвитку глобального інформаційного суспільства. Об'єктом дослідження було обрано різноманітні міжнародно-правові ініціативи, що мали місце в історії та були пов'язані загальною ідеєю формування суспільства нового типу, що повинно було прийти на зміну індустріальному суспільству.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання становлення глобального інформаційного суспільства розглядали Чернов А. А., Кривошеев М. Й., в той час як питаннями правового забезпечення цих процесів займалися Єфимова Л. Л., Кристальний Б. В., Стрельцова А. А., Кашлев Ю. Б. та інші. Однак, більшість вітчизняних вчених розпочинають відлік становлення міжнародно-правового регулювання розвитку глобального інформаційного суспільства з моменту проведення ВСІС. Усі попередні надбання, таким чином, залишаються поза увагою вже не одного покоління українських юристів-міжнародників.

Дещо кращою є ситуація серед зарубіжних вчених. Надзвичайно глибокі та цікаві дослідження у сфері історичного розвитку концепції глобального інформаційного суспільства та її міжнародно-правового регулювання можна знайти у роботах К. Падовані, К. Норденстренга, М. Теграняна, У. Карлссон, Л. Маклагліна, К. Хамелінка, В. Пікарда.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання становлення глобального інформаційного суспільства розглядали Чернов А. А., Кривошеев М. Й., в той час як питаннями правового забезпечення цих процесів займалися Єфимова Л. Л., Кристальний Б. В., Стрельцова А. А., Кашлев Ю. Б. та інші. Однак, більшість вітчизняних вчених розпочинають відлік становлення міжнародно-правового регулювання розвитку глобального інформаційного суспільства з моменту проведення ВСІС. Усі попередні надбання, таким чином, залишаються поза увагою вже не одного покоління українських юристів-міжнародників.

Дещо кращою є ситуація серед зарубіжних вчених. Надзвичайно глибокі та цікаві дослідження у сфері історичного розвитку концепції глобального інформаційного суспільства та її міжнародно-правового регулювання можна знайти у роботах К. Падовані, К. Норденстренга, М. Теграняна, У. Карлссон, Л. Маклагліна, К. Хамелінка, В. Пікарда.

Основні результати дослідження. Фактично, першою спробою відкритого та глобального обговорення цілого спектру питань, пов'язаних з інформаційно-комунікаційними технологіями (надалі – «ІКТ») та їх значенням у процесі розбудови інформаційного суспільства став Новий світовий інформаційно-комунікаційний порядок (надалі – «НСІКП»). Активно відстоювали новий інформаційний порядок країни-учасниці Руху неприєднання ООН, число яких значно зросло внаслідок процесів деколонізації та появи нових незалежних держав. Це в свою чергу призвело до значних змін у біполярному світі, де досі уся повнота протистояння відбувалася між США та СРСР. Країни третього світу

почали активно заявляти про необхідність рівномірного розподілу світових економічних ресурсів, збереження культурної ідентичності та створення нового міжнародного економічного порядку.

Інтеграція нових незалежних держав до глобальної системи зв'язку відбувалася на фоні невідповідної інфраструктури, нерівномірних потоків інформації та незбалансованої цінової політики. Переважання західних інформаційних потоків, трансформація індустрії зв'язку та зростаюча роль підконтрольних Заходу технологій створювали атмосферу вимушеної залежності країн, що розвиваються, на подолання якої і був спрямований новий світовий інформаційний порядок.

НСІКП вперше стає предметом обговорення у 1973 році в Алжирі на четвертій конференції глав держав та урядів країн, що не приєдналися. Конференція підкреслила необхідність підтвердження незалежності національних культур і усунення шкідливих наслідків колоніальної ери. Було запропоновано провести симпозіум, присвячений проблемам масової інформації та створити пул інформаційних агентств. Концепція НСІКП відіграла важливу роль у боротьбі країн, що розвиваються за деколонізацію їх інформаційного життя та запровадження нового міжнародного порядку у сфері інформації. Країни, що розвиваються були стурбовані тим, що імперіалістичні зазіхання Заходу не обмежуються виключно політичною та економічною сферами, але звернені також в бік культурного та соціального життя. Цим пояснювалася необхідність об'єднання зусиль з метою захисту сфери масових комунікацій. У тому ж 1973 році під час свого виступу на колоквіумі у Стенфордському університеті директор корпорації суспільного радіомовлення США Н. Кацман зазначив, що найновіші комунікаційні технології не лише не вирішують існуючі, але призведуть до виникнення нових соціальних проблем, оскільки вони будуть загострювати класові протиріччя і сповільнювати самостійний розвиток технічно відсталих держав [1].

У травні 1975 року в Белграді відбувалася підготовча зустріч, на якій обговорювалися питання, що повинні були увійти до порядку денного Симпозіуму з питань інформації, який був запланований на березень 1976 року. У серпні 1975 року в Лімі проходить П'ята конференція міністрів закордонних справ, за результатами роботи якої було прийнято резолюцію «Співпраця у сфері поширення інформації та засоби масової інформації». Симпозіум з питань інформації відбувся в Тунісі та ознаменувався прийняттям заключної доповіді «Емансипація засобів масової інформації в країнах, що не приєдналися», в якій містилися пропозиції щодо вивчення потенціалу ЗМІ в цих країнах, створення регіональних центрів для обміну досвідом. Фактично, це була спроба вирішити проблему поширення інформаційних потоків, що формуються в країнах-учасниках Руху неприєднання. Туніський симпозіум сформулював практичні поради для поступового переходу до нового світового інформаційного порядку.

У результаті конференції в Делі, що відбулася кількома місяцями пізніше (липень 1976 року), було прийнято два документи – Декларацію міністрів інформації країн, що не приєдналися та Резолюцію про план дій для розвитку співпраці у сфері інформації та обміну масовою інформацією. Зрештою, на зустрічі на вищому рівні в Коломбо у серпні 1976 року була прийнята Політична декларація, в якій новий міжнародний порядок у сфері інформації та масових засобів зв'язку визнавався настільки ж важливим, як і новий міжнародний економічний порядок.

Новий порядок мав своєю метою об'єднання зусиль у сфері масової комунікації, однак зовсім скоро стала очевидною необхідність включення НСІКП як складової частини до більш широкої концепції політики розвитку країн третього світу. НСІКП передбачав да-

лекосяжні реформи, які повинні були зачіпати усі види інформації (політичну, соціальну, економічну та технічну), ЗМІ (пресу, радіо, телебачення) та всі форми комунікаційних технологій.

У той самий час СРСР пропонує прийняти Декларацію про засоби масової інформації під егідою ЮНЕСКО. Дана ініціатива, спрямована на вироблення універсальних принципів щодо ролі ЗМІ у міжнародних відносинах, викликала протистояння з боку західних та північних країн, які вважали, що таким чином може бути порушений принцип вільного потоку інформації. Переговори щодо прийняття Декларації тривали під час конференції ЮНЕСКО в Найробі у 1976 році.

У листопаді 1978 року на Генеральній конференції ЮНЕСКО було прийнято Декларацію про основні принципи щодо ролі засобів масової інформації у зміцненні миру та міжнародного взаєморозуміння, поширенні прав людини та протидії расизму, апартеїду і підбурюванню до війни [2]. Домовленість щодо Декларації про засоби масової інформації була досягнута доволі швидко завдяки взаємним поступкам, в межах яких розвинені країни запропонували інфраструктурну допомогу країнам, що розвиваються в обмін на їх готовність відмовитися від деяких суттєвих вимог щодо змісту документу. Найбільші суперечки все ж розгорнулися навколо запропонованих поправок до доктрини вільного потоку інформації, яку Західні країни відстоювали як передумову гарантування свободи комерційної преси. Зрештою, дана доктрина була видозмінена та передбачала тепер вільний потік та більш збалансоване поширення інформації, що в ідеалі повинно було призвести до якісного покращення інформаційного контенту. У відповідь на даний документ у 1981 році критиками нового інформаційного порядку була прийнята Таллуарська декларація [3].

Фактично, доктрина вільного потоку інформації покликана була захистити економічні інтереси США на міжнародній арені. Сформульована Комісією з питань свободи преси ще у середині 1940-х років минулого століття та покликана вирішити проблему якісного інформаційного контенту, дана доктрина отримала нове дихання вже у 1970-х роках. Як зазначає Г. Шиллер, період після Другої світової війни був надзвичайно сприятливим для необмеженого поширення інформації. Він також вважає, що риторика щодо вільних потоків інформації, яка використовувалася американськими корпораціями для уникнення будь-яких регуляторних обмежень, передбачала інформаційну експансію, й аж ніяк не лібералізацію [4]. Західні демократії наполегливо переконували світову спільноту у тому, що держава не повинна втручатися у регулювання інформаційних потоків, порушуючи тим самим свободу преси та інформаційну відкритість.

Країни, що розвиваються, активно виступали за подолання дисбалансу в інформаційному обміні. Втім, кількісне урівноважування різновекторних потоків інформації ще не означало структурних змін інформаційної системи та якісного перетворення контенту. Не існувало єдиного розуміння того наскільки негативним є вплив інформаційних потоків, що формуються в країнах Заходу, на країни, що розвиваються.

У грудні 1977 року ЮНЕСКО сформувала Міжнародну комісію незалежних експертів для вивчення інформаційних та комунікаційних проблем, яку очолив Нобелівський лауреат Шон Макбрайд. Комісія почала роботу над звітом, що мав доволі цікаву назву – «Багатоголосий, але єдиний світ» [5]. Доповідь Макбрайда була схвалена на Генеральній конференції ЮНЕСКО у 1980 році. За своїм змістовим наповненням Доповідь була більш значимим документом порівняно із Декларацією про засоби масової інформації. Зокрема, у Доповіді піднімаються наступні питання:

1. Зміцнення незалежності та самодостатності: невід'ємне право на краще життя, покращення комунікаційних можливостей, розвиток базових комунікаційних потреб населення. Розглядаються також перешкоди на шляху до майбутнього міжнародного розвитку.

2. Соціальні наслідки НСІКП та нові завдання: пропонується визнавати комунікацію складовою частиною процесів розвитку, розглядаються потенційні можливості та небезпеки технологічних викликів, зміцнення культурної ідентичності, сповільнення комерціалізації процесів комунікації та покращення доступу до технічної інформації.

3. Професійна єдність та стандарти: відповідальність журналістів, покращення рівня міжнародних репортажів (повне та достовірне висвітлення новин) та захист журналістів.

4. Демократизація процесів комунікації: забезпечення прав людини, усунення перешкод для обміну інформацією, підтримання розмаїття ЗМІ та змісту інформаційних повідомлень (децентралізовані та численні ЗМІ), а також залучення широких мас населення до процесів обміну інформацією.

5. Заохочення міжнародної співпраці: сприяння партнерству у цілях розвитку, подолання економічних протиріч, зміцнення колективної самодостатності та посилення міжнародної співпраці.

6. Надання фінансового сприяння менш розвиненим країнам: нестача необхідних комунікаційних ресурсів вимагає додаткового міжнародного фінансування, джерелами якого можуть бути надлишковий прибуток від сировини, міжнародні податки на використання електромагнітного спектру та геостационарного орбітального простору чи податок на доходи транснаціональних корпорацій, що виробляють лінії електропередачі.

У цей період наголос робився на необхідності демократизації міжнародних відносин. Існувало чітке усвідомлення того, що переформатування інформаційно-комунікаційної сфери на міжнародному рівні дозволить провести радикальні зміни у глобальних владних відносинах [6]. Відповідні зміни у сфері технологій вимагали нового нормативного регулювання.

Дискусії з приводу Доповіді Макбрайда були спровоковані зростаючим протистоянням між країнами світу, що було викликане наступними факторами:

- невідповідність у рівні розвитку інформаційних технологій у розвинених країнах Заходу та їх південних колоніях;
- незбалансованість руху інформації;
- існування двох протидіючих інформаційних таборів – західноєвропейського з його колоніями та СРСР з країнами соціалістичного табору;
- наявність антиколоніального руху в країнах Африки та Південно-Східної Азії.

Інформаційно-політичний поділ світу у ХХ ст. носив полярний і груповий характер, а в рамках кожної групи існували домінуючі держави, що формували інформаційну політику в регіоні в цілому [7].

Втім, публікація Доповіді не викликала широкого резонансу в рамках самої ЮНЕСКО. Генеральна конференція ЮНЕСКО, що відбулася в Белграді у 1980 році, прийняла «Міжнародну програму розвитку процесів комунікації» на виконання пункту 78 Доповіді Макбрайда. В подальшому питання розбудови нового інформаційно-комунікаційного порядку зникають з порядку денного ЮНЕСКО, що викликано фінансовими проблемами організації. Нестача фінансових ресурсів для інвестування у розбудову комунікаційної структури країн, що розвиваються дуже швидко відсуває питання нового порядку на задній план.

У силу того, що висновки, зроблені Комісією Макбрайда, носили політичний характер, сама Доповідь призвела до конфронтації. 29 грудня 1983 року США повідомили ЮНЕСКО, що тимчасово, до 31 грудня 1984 року, виходять з числа членів Організації,

якщо ЮНЕСКО не проведе докорінну зміну своєї політики. Рішення про вихід було прийняте президентом Рейганом за рекомендацією державного секретаря Шульца в силу наступних трьох факторів: 1) ЮНЕСКО, створена як освітній та культурний підрозділ ООН, стала надто політизованою; 2) збільшення бюджету Організації є неприпустимим; 3) США висловили занепокоєність з приводу зусиль ЮНЕСКО, що проводяться країнами Радянського блоку та третього світу та спрямовані на прийняття нового світового порядку в економічних відносинах та масовій комунікації. США заявили, що категорично виступають проти урядового контролю над потоками інформації та борються проти прийняття НСІКП, що включений до порядку денного ЮНЕСКО. Фактично ж, у Доповіді мова йшла про побудову нового, більш справедливого та ефективного світового інформаційного та комунікаційного порядку [8, с. 239].

У 1989 році на 25-й сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО була прийнята «нова стратегія комунікації», яка перемістила акцент із збалансованого обміну інформацією на забезпечення свободи слова та друку. На думку ряду дослідників, містком між НСІКП та «новою стратегією» стала Міжнародна програма розвитку комунікації (IPDC). Передбачалося, що її реалізація зможе допомогти країнам, що розвиваються звільнитися від зовнішнього інформаційного та культурного панування шляхом зміцнення власних комунікаційних інфраструктур [8, с. 243].

У 1999 році була видана колективна монографія «До справедливості в глобальній комунікації: Макбрайд сьогодні». На думку відомого фінського вченого К. Норденстренга, перспективи глобального інформаційного суспільства не лише поставили хрест на дебатах про НСІКП, але й дали їм новий поштовх. Термінологія та риторика змінюються, але суть проблеми значною мірою залишається незмінною і буде доповнена новими компонентами технологічного та соціального характеру [9]. Інший автор колективної монографії – М. Тегранян переконаний у тому, що НСІКП слід визначати як мережу інформаційних мереж між структурами, що формують громадянське суспільство на глобальному рівні, як місток, що перекинутий від державних акторів до недержавних, від периферії до центру у цілях боротьби з насиллям та бідністю [10].

Подальше зростання популярності Інтернету у різних країнах світу у 90-х роках ХХ ст. відновило діалог щодо створення дієвого регуляторного механізму в інформаційному середовищі. Найбільш обговорюваними виявилися питання конструювання технічної інфраструктури та розподілу доменних імен.

Діалог з питань глобального інформаційного та комунікаційного порядку в рамках Міжнародного союзу електрозв'язку (надалі – «МСЕ») розпочався із прийняттям у 1998 році резолюції, у якій йшлося про проведення під егідою ООН Всесвітнього саміту інформаційного суспільства (надалі – «ВСІС») [11]. У 2001 році Рада МСЕ запропонувала проведення Саміту у два етапи: першого – в Женеві у 2003 році, другого – в Тунісі двома роками пізніше [12]. Генеральна Асамблея ООН прийняла Резолюцію 56/183, у якій прописувалася основна мета ВСІС – розвиток міжнародного універсального бачення та розуміння інформаційного суспільства, а також прийняття декларації основних принципів, на яких повинно будуватися глобальне в контексті членства та розподілу переваг інформаційне суспільство [13]. Ключовими питаннями, які повинні бути розглянуті під час ВСІС визнавалися управління Інтернетом, безпека, вільне та відкрите програмне забезпечення, комунікаційні права, інтелектуальна власність, права людини та фінансування.

Однозначно позитивним аспектом у роботі ВСІС став багатосторонній характер його учасників, серед яких були представники урядів, міжнародних організацій, приватного

сектору та громадянського суспільства. Втім, лише представники національних урядів мали право голосу, усі інші наділялися статусом спостерігачів. Представники бізнес-структур, хоч і становили меншість, але отримали змогу взяти участь у Саміті завдяки стратегічному партнерству.

Під час першого етапу Саміту в Женеві у грудні 2003 року було прийнято Женевську декларацію принципів [14] та Женевський План дій [15], які описують загальне бачення інформаційного суспільства та кроки, які повинні бути вжиті для його побудови на глобальному рівні. У ході роботи у Тунісі учасниками цього етапу Саміту було затверджено Туніське зобов'язання [16] та Туніський план дій [17], у яких розкривалися кроки по управлінню Інтернетом та наводилося робоче визначення управління Інтернетом.

Женевська Декларація принципів 2003 року містить найбільш важливі цілі інформаційного суспільства, досягнення яких повинно слугувати задоволенню потреб населення у всьому світі. Женевський етап Саміту був присвячений вирішенню важливих соціальних проблем, натомість під час зустрічі у Тунісі акцент був зміщений на розгляд технічних питань, зокрема, управління Інтернетом.

Питання управління Інтернетом виявилось надто складним для остаточного врегулювання на першому етапі ВСІС, тому його розгляд було відкладено до зустрічі в Тунісі, що повинна була відбутися у 2005 році. Тим часом було прийнято рішення створити відкриту Робочу групу з питань управління Інтернетом для детального вивчення питання та вироблення відповідних рекомендацій. У Женевському Плані дій йшлося про необхідність сформулювати робоче визначення поняття «управління Інтернетом». Після завершення першого етапу Саміту не припинялися гострі дискусії щодо необхідності докорінного перегляду механізмів управління глобальною мережею. Країни, що розвиваються висловлювали стурбованість та невдоволення фактичним зосередженням усієї повноти контролю над Інтернетом в руках США, які реалізують свою інформаційну політику за посередництва Інтернет-корпорації з присвоєння імен та номерів (ICANN).

У липні 2005 року Робоча група видає рекомендацію про необхідність інтернаціоналізувати сферу управління Інтернетом, на що США відповідають офіційною заявою, у якій йдеться про їх відмову поступатися домінуючим положенням у даній сфері. Крім того, було досягнуто домовленості щодо створення Форуму по управлінню Інтернетом (IGF) у вигляді багатосторонньої платформи для обговорення питань публічної політики у сфері Інтернету. У свою чергу, Генеральний Секретар ООН повинен був розпочати так званий процес посиленої співпраці між урядами із залученням усіх зацікавлених сторін з метою забезпечення управління критичними Інтернет-ресурсами відповідно до принципів, сформульованих у ході Женевського етапу Саміту.

Міжнародна спільнота досить неоднозначно відреагувала на необхідність розбудови режиму посиленої співпраці. Більшість розвинених країн були переконані, що посилена співпраця уже має місце в рамках існуючих установ. Разом з тим, представники країн, що розвиваються виступали за створення нового міжнародного механізму, що повинен був стати платформою політики посиленої співпраці.

Показовим є те, як світова спільнота підійшла до створення нового майданчику для багатостороннього діалогу з питань формування політики у сфері Інтернету. Форум по управлінню Інтернетом створювався як відкрита платформа для участі усіх зацікавлених сторін, що повинні були спільно визначати формат його діяльності та структуру, а також самостійно вирішувати, які питання належать до сфери його компетенції. Перше засідання IGF відбулося в Афінах у 2006 році. На ньому були присутні представники громадянського суспільства, приватного сектору, урядів та міжнародних організацій. Відкри-

тість Форуму для всіх бажаючих та відсутність будь-яких процедурних правил щодо прийняття рішень значною мірою сприяли налагодженню конструктивного діалогу між учасниками [18].

Форуму вдалося заповнити той інституційний вакуум, що існував у сфері управління Інтернетом. Вперше вдалося створити рівні умови для участі в обговоренні актуальних питань всіма зацікавленими сторонами, особливо представниками громадянського суспільства, які отримали реальну можливість впливати на формування політики у Інтернет-сфері. Втім, IGF є доволі новим утворенням, якому ще належить подолати чимало труднощів, доки він зможе стати по-справжньому впливовим механізмом управління на міжнародній арені. Причинами для критики часто стають відсутність реальних важелів впливу через прийняття юридично необов'язкових рішень. Наразі Форум швидше нагадує платформу для обміну думками та ведення дискусій. Розвинені країни продовжують надавати перевагу випробуванню часом та надійним механізмам прийняття рішень на міжурядовому рівні. Однак, IGF принаймні дозволяє сформувати єдине бачення та розуміння ключових питань розвитку суспільства в інформаційну еру.

Висновки. Таким чином, період між новим світовим інформаційно-комунікаційним порядком та Всесвітнім самітом інформаційного суспільства ознаменувався значними соціально-політичними трансформаціями, що призвели до структурних змін міжнародної системи. НСІКП мав переважно політичне підґрунтя та був набагато більше ідеалістичною концепцією порівняно із ВСІС, що базувався на інформаційно-технологічному підході. Новий інформаційний порядок передбачав формування єдиних цінностей та прагнень країн усього світу у сфері комунікацій. Висувалися ідеї скорочення темпів комерціалізації ЗМІ, заохочення спонсорства, встановлення преференційних тарифів для країн, що розвиваються. Втім, не йшлося про будь-які конкретні механізми приведення у дію задекларованих постулатів. Було проголошено також сприяння обміну технічною інформацією між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, що фактично означало рівні права для всіх країн та вільний доступ до інформації, що, однак, було далеким від реальної ситуації у сфері масової інформації та комунікацій. Головною метою нового інформаційного порядку була доволі утопічна на той час ідея розбудови справедливого інформаційного суспільства рівних можливостей.

Слід особливо наголосити на тому, що і НСІКП, і ВСІС зачіпають одні й ті ж проблеми, пов'язані з незбалансованим та диспропорційним становленням розвинених країн та країн, що розвиваються. Однак, при цьому вони використовують різний термінологічний інструментарій. В той час, як прихильники НСІКП говорили про скорочення комунікаційного розриву, учасники ВСІС виступали за створення відкритого інклюзивного інформаційного суспільства. Поява ідей нового інформаційного порядку пояснювалася страхом країн, що розвиваються перед інформаційним засиллям більш розвинених країн. Інформаційні потоки того часу в силу багатьох причин були переважно одновекторними, що викликало цілком обґрунтовані побоювання країн третього світу. Наразі ж, питання подолання цифрового розриву розглядається у світлі створення рівних можливостей для доступу кожного до сучасних ІКТ.

Отже, сам термін НСІКП вийшов із загального вжитку, втім зміст цього поняття в основному зберігся. Його неминуча сучасна модифікація пов'язана зі змінами у соціальній та технологічній сферах. Після доволі активного обговорення на міжнародно-правовому рівні принципів та концепцій побудови суспільства нового типу в контексті НСІКП, дані ідеї взагалі зникають з порядку денного. Втім, уже під час проведення ВСІС вдалося вийти на якісно новий рівень обговорення питання щодо міжнародно-правового регулювання

розвитку глобального інформаційного суспільства. Залучення до діалогу максимально широкого кола суб'єктів міжнародного права сприяло виробленню доволі чітких міжнародно-правових документів програмного характеру. Однак, важливо, щоб міжнародно-правове регулювання розвитку глобального інформаційного суспільства не обмежувалося виключно нормами м'якого права, але й містило юридично обов'язкові положення, що значно підвищило б рівень свідомості та відповідальності усіх зацікавлених суб'єктів міжнародного права, а також слугувало б гарантією виконуваності таких норм. Наразі зусилля міжнародного співтовариства повинні бути спрямовані на подальшу розробку єдиних міжнародно-правових стандартів побудови глобального та інклюзивного інформаційного суспільства.

Список використаної літератури

1. Борисов И. С. Идеино-пропагандистская экспансия империализма на Арабском Востоке и борьба арабских стран за новый международный информационный порядок: дис. канд. юр. наук: 07.00.05 / Борисов И. С. – М., 1984. – 203 с.
2. Declaration on Fundamental Principles concerning the Contribution of the Mass Media to Strengthening Peace and International Understanding, to the Promotion of Human Rights and to Countering Racialism, Apartheid and Incitement to доступу: http://portal.unesco.org/en/ev.phpURL_ID=13176&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html. War, 28 November 1978 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://portal.unesco.org/en/ev.phpURL_ID=13176&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html.
3. The Talloires Declaration, 1990 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ulsf.org/pdf/TD.pdf>.
4. Schiller H. Communication and Cultural Domination / Herbert I. Schiller. – New York: M. E. Sharpe, Inc., 1976. – 128 p.
5. Many Voices One World [Електронний ресурс] // Report of the MacBride Commission. – 1979. – Режим доступу до ресурсу: <http://unesdoc.unesco.org/images/0004/000400/040066eb.pdf>.
6. Carlsson U. The Rise and Fall of NWICO. From a Vision of International regulation to a Reality of Multilevel Governance / U. Carlsson. // Nordicom. – 2003. – № 24. – Pp. 31-67.
7. Виноградова С. М. Проблемы преодоления неравенства в международном информационном обмене / С. М. Виноградова, Г. С. Мельник. // Гуманитарный вектор. – Чита, Забайкальский гуманитарно-педагогический университет им. Н.Г. Чернышевского. – 2012. – № 2. – С. 239-246.
8. Пазюк А. В. Прогрессивное развитие и кодификация свободы информации в международном праве: исторический обзор и современные реалии / А. В. Пазюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://law.univ.kiev.ua/images/stories/nauka/14-12-12/Naukova-dopovid.doc>.
9. Nordenstreng K. The Context: Great Media Debate / K. Nordenstreng // Toward equity in global communication: MacBride update / K. Nordenstreng, R. C. Vincent, M. Traber. – Cresskill, NJ: Hampton Press, 1999. – Pp. 263-305.
10. Tehranian M. Where is the New World Order? At the End of history or a Clash of Civilizations? / M. Tehranian // Toward equity in global communication: MacBride update / K. Nordenstreng, R. C. Vincent, M. Traber. Cresskill, NJ: Hampton Press, 1999. – Pp. 23-63.
11. Resolution 73 of the ITU Plenipotentiary Conference, Minneapolis, 1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.itu.int/wsis/docs/background/resolutions/73.html>.
12. Resolution 1179 of the ITU Council, 2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.itu.int/wsis/docs/background/resolutions/1179.html>.
13. UN General Assembly Resolution 56/183, 31 January 2002, UN Doc.A/Res/56/183.

14. Geneva Declaration of Principles, 12 December 2003 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.itu.int/wsis/docs/geneva/official/dop.html>.
15. WSIS: Plan of Action, 12 December 2003 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.itu.int/wsis/docs2/tunis/off/7.html>.
16. WSIS: Tunis Commitment, 18 November 2005 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.itu.int/wsis/docs2/tunis/off/7.html>.
17. WSIS: Tunis Agenda for the Information Society, 18 November 2005 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.itu.int/wsis/docs2/tunis/off/6rev1.html>.
18. Malcolm J. Appraising the Success of the Internet Governance Forum [Электронный ресурс] / J. Malcolm – Режим доступа до ресурсу: <http://www.internetgovernance.org/wordpress/wpcontent/uploads/MalcolmIGFReview.pdf>.

MAJOR STAGES OF THE EVOLUTION OF INTERNATIONAL AND LEGAL FRAMEWORK FOR THE DEVELOPMENT OF GLOBAL INFORMATION SOCIETY

Kyryliuk O. V.

PhD student of the International Law Chair of Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Supervisor: Medvedieva Maryna Olexandrivna, Doctor of Legal Sciences, Assistant Professor.

Abstract. *The article provides the historical overview of the main stages of the formation of international and legal regulation of global information society development. Particular attention is given to various international and legal initiatives, which were unified by the general idea of the formation of a new type society that should have replaced the industrial society. The author presents the comparative analysis of the World Summit on the Information Society (WSIS) and the New World Information and Communication Order (NWICO).*

The conducted analysis shows that both NWICO and WSIS deal with the same issues regarding unbalanced and disproportional evolution of developed and developing countries. Nevertheless, they use different terminological tools. While NWICO advocates supported the reduction of communication divide, the WSIS participants called upon the open inclusive information society.

It is important for the international and legal framework for the development of global information society not to add up exclusively to soft law rules, but also to include legally binding provisions that would raise the level of consciousness and responsibility of all interested subjects of international law, as well as guarantee the execution thereof.

Key words: *global information society, New World Information and Communication Order, World Summit on the Information Society, UNESCO, McBride Report.*

Referances

1. Borisov I. S. Ideyno-propagandistskaya ekspansiya imperializma na Arabskom Vostoke i borba arabskih stran za novyy mezhdunarodnyy informatsionnyy poryadok: dis. kand. yur. nauk: 07.00.05 / Borisov I. S. – M., 1984. – 203 s.
2. Declaration on Fundamental Principles concerning the Contribution of the Mass Media to Strengthening Peace and International Understanding, to the Promotion of Human Rights and to Countering Racism, Apartheid and Incitement to War, 28 November 1978 [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: http://portal.unesco.org/en/ev.phpURL_ID=13176&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html.
3. The Talloires Declaration, 1990 [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.ulsf.org/pdf/TD.pdf>.
4. Schiller H. Communication and Cultural Domination / Herbert I. Schiller. – New York: M. E. Sharpe, Inc., 1976. – 128 p.

5. Many Voices One World [Electronic resource] // Report of the MacBride Commission. – 1979. – Rezhym dostupu: <http://unesdoc.unesco.org/images/0004/000400/040066eb.pdf>.
6. Carlsson U. The Rise and Fall of NWICO. From a Vision of International regulation to a Reality of Multilevel Governance / U. Carlsson. // Nordicom. – 2003. – № 24. – Pp. 31-67.
7. Vinogradova S. M. Problemy preodoleniya neravenstva v mezhdunarodnom informatsionnom obmene / S. M. Vinogradova, G. S. Melnik. // Gumanitarnyy vektor. – Chita, Zabaykalskiy humanitarno-pedagogicheskiy universitet im. N.G. Chernyishevskogo. – 2012. – № 2. – S. 239-246.
8. Paziuk A. V. Progressivnoe razvitiye i kodifikatsiya svobody informatsii v mezhdunarodnom prave: istoricheskii obzor i sovremennyye realii / A. V. Paziuk [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://law.univ.kiev.ua/images/stories/nauka/14-12-12/Naukova-dopovid.doc>.
9. Nordenstreng K. The Context: Great Media Debate / K. Nordenstreng // Toward equity in global communication: MacBride update / K. Nordenstreng, R. C. Vincent, M. Traber. – Cresskill, N-J: Hampton Press, 1999. – Pp. 263-305.
10. Tehranian M. Where is the New World Order? At the End of history or a Clash of Civilizations? / M. Tehranian // Toward equity in global communication: MacBride update / K. Nordenstreng, R. C. Vincent, M. Traber. Cresskill, NJ: Hampton Press, 1999. – Pp. 23-63.
11. Resolution 73 of the ITU Plenipotentiary Conference, Minneapolis, 1998 [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.itu.int/wsis/docs/background/resolutions/73.html>.
12. Resolution 1179 of the ITU Council, 2001 [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.itu.int/wsis/docs/background/resolutions/1179.html>.
13. UN General Assembly Resolution 56/183, 31 January 2002, UN Doc.A/Res/56/183.
14. Geneva Declaration of Principles, 12 December 2003 [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.itu.int/wsis/docs/geneva/official/dop.html>.
15. WSIS: Plan of Action, 12 December 2003 [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.itu.int/wsis/docs2/tunis/off/7.html>.
16. WSIS: Tunis Commitment, 18 November 2005 [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.itu.int/wsis/docs2/tunis/off/7.html>.
17. WSIS: Tunis Agenda for the Information Society, 18 November 2005 [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.itu.int/wsis/docs2/tunis/off/6rev1.html>.
18. Malcolm J. Appraising the Success of the Internet Governance Forum [Electronic resource] / J. Malcolm – Rezhym dostupu: <http://www.internetgovernance.org/wordpress/wpcontent/uploads/MalcolmIGFReview.pdf>.

ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ СТАНОВЛЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ ГЛОБАЛЬНОГО ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА

Кирилюк О. В.

Аспирант кафедры международного права Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Научный руководитель: доктор юридических наук, доцент Медведева М. А.

Аннотация. В статье рассматриваются основные этапы становления международно-правового регулирования развития глобального информационного общества. Отдельное внимание уделяется различным международно-правовым инициативам, которые имели место в истории и были связаны общей идеей формирования общества нового типа, которое должно было прийти на смену индустриальному обществу. Проводится сравнительный анализ Всемирного саммита информационного общества (ВСИС) и Нового мирового информационно-коммуникационного порядка (НМИКП).

Проведенное исследование свидетельствует о том, что и НМИКП, и ВСИС затрагивают одни и те же проблемы, связанные с несбалансированным и диспропорциональным становлением развитых и развивающихся стран. При этом они используют разный терминологический инструментарий. В то время, как сторонники НМИКП говорили о сокращении коммуникационного разрыва, участники ВСИС выступали за создание открытого инклюзивного информационного общества.

Важно, чтобы международно-правовое регулирование развития глобального информационного общества не ограничивалось исключительно нормами мягкого права, но содержало также юридически обязательные положения, что значительно повысило бы уровень сознания и ответственности всех заинтересованных субъектов международного права, а также служило бы гарантией исполняемости таких норм.

Ключевые слова: *глобальное информационное общество, новый мировой информационно-коммуникационный порядок, Всемирный саммит информационного общества, ЮНЕСКО, Доклад Макбрайда.*

УДК 341.123

ВИЗНАЧЕННЯ УЧАСНИКІВ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ ВІДНОСИН В СФЕРІ ЗМІ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРАВІ

Терехова Т. А.

Аспірант кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: доктор юридичних наук Медведєва М. О.

Анотація. Проблема «суб'єктів» і «учасників» в рамках різних правових систем і регулювання різних груп відносин завжди турбувала юристів-теоретиків. Так, Міжнародний суд ООН в 1949 р. визначив, що в рамках різних правових систем можуть бути власні суб'єкти права, обґрунтувавши правосуб'єктність міжнародних організацій. Проте важливою є вона також і для практичного регулювання відносин, оскільки, наприклад, лише суб'єкт міжнародного права може брати участь в регулюванні певних міжнародних відносин, всі інші актори будуть використовувати надані ним права, проте не створювати нові. Саме в цьому напрямку і треба оцінювати учасників відносин в сфері засобів масової інформації в європейському праві. В рамках даної статті ми будемо розуміти під європейським правом право Європейського Союзу і Ради Європи.

Варто зазначити, що в рамках європейського права не існує цілісного уявлення про те, кого вважати учасником діяльності ЗМІ. Особлива проблема виникає з новими ЗМІ, якими технічно вважають соціальні мережі і блоги, які можуть вести будь-які особи. Це ускладнюється набором прав і обов'язків, які повинні мати учасники ЗМІ. Тому, більш логічним і обґрунтованим є підхід РЄ, яка вважає учасником ЗМІ тих осіб, що будуть відповідати певному переліку індикаторів і критеріїв, ніж підхід ЄС, який виділяє цілий ряд провайдерів аудіовізуальних послуг.

Ключові слова: право Європейського Союзу, учасники відносин в сфері ЗМІ, міжнародно-правове регулювання діяльності ЗМІ, правове регулювання діяльності засобів масової інформації в ЄС.

Постановка проблеми. Наразі створені в ЄС стандарти для функціонування відносин суспільства, влади і ЗМІ можуть вважатися передовими в світі, а отже, цілком слушним є прийняття їх в якості зразка для створення і підтримання таких стандартів в Україні. До цього власне і закликає низка документів, підписаних представниками України і ЄС: Плани дій, Порядок денний з підготовки до укладання угоди про асоціацію, підготований текст Угоди про асоціацію України з ЄС. В ЄС функціонують і представлені всі види ЗМІ, та відповідні директиви і регламенти сприяють гармонізації законодавства держав-членів з приводу їхнього функціонування.

Мета статті – визначення кола учасників відносин в сфері ЗМІ в рамках європейського права. Ми включаємо до складу терміну «європейське право» право Європейського Союзу та Ради Європи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання міжнародно-правового регулювання діяльності ЗМІ, міжнародних стандартів журналістської діяльності неодноразово ставало предметом досліджень у вітчизняній і міжнародній науці (Почепцов Г., Петрова Н., Цимбалюк В., Якубенко В., Копилов В. О., Лукашук І. І., Кудрявцев М. А., Но-

вицький А., Кузнецова О., Блох Ф, Рай Н., Бейкер Р., Робертсон Дж.). В той же час проблематика стандартів діяльності ЗМІ в рамках ЄС і можливість застосування цього досвіду в Україні є дослідженою недостатньо.

Основні результати дослідження. До діяльності суб'єктів європейського інформаційного простору в сфері ЗМІ в міжнародних документах застосовують багато різних термінів: «діяльність в сфері ЗМІ», «поширення контенту», «надання аудіовізуальних медіа послуг», «надання медіа послуг», «транскордонне мовлення», «діяльність в медійній екосистемі» та інші. З вищезгаданих термінів новим і маловідомим в українській міжнародно-правовій науці є термін «медійна екосистема». Своім корінням він має журналістський сленг, але використовується в актах міжнародних організацій. Наприклад, у Рекомендації CM/Rec (2011) 7 Комітету міністрів Ради Європи про нове поняття ЗМІ відзначено, що «медійна екосистема, в широкому сенсі охоплює всіх учасників та чинники, взаємодія яких дозволяє ЗМІ функціонувати і виконувати свою роль в суспільстві» [1].

В цьому сенсі треба ще раз зазначити на тісний взаємозв'язок ЄС і Ради Європи (РЄ) в рамках впровадження правових стандартів ЗМІ. В цьому фактичному взаємному симбіозі РЄ відіграє ключову роль у формуванні демократичних стандартів діяльності журналістів і ЗМІ, а ЄС регулює переважно економічні аспекти. ЄС неодноразово підкреслював роль РЄ в підтриманні європейських стандартів ЗМІ: «Рада Європи відіграє важливу роль у встановленні стандартів для свободи ЗМІ та плюралізму, і співпраця з цим органом повинна бути постійною і розширюватися» [2]. Хоча за невеликим виключенням правові акти РЄ не мають обов'язкової юридичної сили, як акти ЄС, але вони мають важливе політичне значення завдяки своєму конкурентному характеру, а також високому урядовому рівню (у випадку, коли вони приймаються Комітетом Міністрів), на якому вони приймаються. Рекомендації та інші документи РЄ часто використовуються також при тлумаченні якихось занадто коротких положень, які містяться в обов'язкових договорах, та отримують деяку юридичну силу у зв'язку з такими договорами [3, с. 108].

Рада Європи в зв'язку з цим відзначає, що на сучасному етапі в медійній екосистемі, традиційні учасники в сфері ЗМІ, а також їхні економічні моделі та професійні стандарти, в даний час доповнюються або замінюються іншими учасниками. Ці нові учасники взяли на себе таку роль в процесі виробництва та продажу медійних послуг, яку до останнього часу виконували тільки (або переважно) традиційні організації в сфері ЗМІ; це включає агрегаторів контенту, конструкторів способів застосування і користувачів, які також стали виробниками контенту. Ряд «посередників» або «допоміжних» структур, часто пов'язаних з інформаційно-комунікаційним сектором, включаючи тих, хто виступає розміщувальною структурою або дротовим каналом (наприклад, щодо інфраструктури, мережі або операторів платформ), мають найважливіше значення для поширення цифрових ЗМІ та доступу до них населення. Послуги, що надаються цими новими учасниками, стали найважливішими провідниками в отриманні інформації, при цьому іноді посередники або допоміжні структури стають «диспетчерами» або тими гравцями, які беруть на себе активну роль в редакційних процесах у сфері масових комунікацій. Такі послуги доповнюють або, в деяких випадках, частково замінюють традиційних учасників сфери ЗМІ відносно подібного роду функцій. Ролі кожного з учасників можуть з легкістю змінюватися або розвиватися, ритмічно і безперервно. Крім того, деякі структури розробили такі послуги або способи застосування, які забезпечили їм домінуючу позицію на національному рівні або навіть у всесвітньому масштабі [1].

Розглядаючи проблему суб'єктів інформаційної діяльності в сфері ЗМІ, варто відзначити відсутність чіткої правової градації в цій сфері. Загалом, коли кажуть про права

і обов'язки учасників інформаційної діяльності, то можна виділити кілька груп: права і обов'язки ЗМІ в широкому сенсі (журналістів, власників, редакторів) та права споживачів послуг. Ці групи прав не є гармонізованими в праві ЄС в широкому сенсі. Мова йде скоріше про фрагментовану гармонізацію, яку доповнюють акти Ради Європи та Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ).

В різного роду європейських міжнародно-правових актах, досить рідко зустрічаються пояснення термінів, що відносяться до учасників інформаційної діяльності.

Згідно права ЄС, головну діяльність в рамках надання аудіовізуальних послуг здійснюють провайдери медіа послуг. Поняття це є досить широким – означає фізичну або юридичну особу, що несе редакційну відповідальність за зміст аудіовізуальної послуги (ст. 1 d), але «не повинне включати фізичних або юридичних осіб, які лише транслюють програми, редакційна відповідальність щодо яких лежить на третіх особах» (п. 26 директиви 2010 р.) [4]. Поряд з ними за змістом існує «телемовник» – провайдер медіа послуги телевізійного мовлення (ст. 1f), тобто особа, що займається лише одним з видів аудіовізуальних послуг.

ООН широко підходить до проблем суб'єктів ЗМІ. Комітет ООН з прав людини відзначає, що «Журналістські функції виконує широке коло осіб, в тому числі професійні штатні репортери і аналітики, блогери та інші особи, які публікуються в друкованих виданнях, Інтернеті або де-небудь ще» (п. 44) [5]. В 2014 р. в рамках РЄ було ухвалено спеціальний документ: «Декларація Комітету міністрів про захист журналістики та безпеку журналістів та інших суб'єктів засобів масової інформації». Своєю чергою, Росія заявила застереження щодо цієї назви, зокрема, щодо застосування її до «інших учасників медіа», оскільки вона вважає, що цей термін є неспецифічним і не має підґрунтя в обов'язкових міжнародно-правових документах [6].

Своєю чергою, термін «журналіст» пояснюється лише у Рекомендації № R (2000) 7 Комітету Міністрів Ради Європи «Про право журналістів не розкривати свої джерела інформації» (2000 р.) і «означає будь-яку фізичну або юридичну особу, яка регулярно або професійно займається збором і поширенням інформації для громадськості, використовуючи будь-який засіб масової комунікації» [7]. В іншому документі – резолюції ПА РЄ «Про журналістську етику» (1993 р.), зазначено, що право на інформацію як основоположне право людини належить видавцям, власникам та журналістам [8]. Відповідно, мова не йде про обов'язкову участь такої особи в певній професійній корпорації. Наприклад, в Рекомендації № R (96) 4 «Захист журналістів за умов конфліктів і напруженості» зазначено, що, навіть в ситуаціях конфлікту та напруженості, «здійснення журналістики і журналістських свобод не повинне залежати від акредитації». ЄСПЛ також не уточнює вимоги до розгляду певної особи журналістом відповідно до статті 10 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ). У своєму рішенні «Гудвін проти Великобританії» (27 березня 1996 р.) Суд визнав, що журналіст-стажер, пан Гудвін, який працював протягом трьох місяців, коли з ним зв'язалися його джерела, був журналістом. Це ж саме поширюється і на юридичних осіб де журналісти працюють: ЄСПЛ в справі «Де Хас і Гійзелс проти Бельгії» (24 лютого 1997 р.) вказав, що редактор журналу і журналіст, який працює для цього журналу кваліфікуватимуться однаково в сенсі статті 10 Конвенції. В той же час, не кваліфікуються як журналісти особи, які не ідентифікують себе як журналісти і не займаються безпосередньо журналістською діяльністю: люди, які пишуть листи до редакції в друкованих ЗМІ, в якості гостей на програмах мовлення або беруть участь в дискусійних форумах по комп'ютерних засобах масової інформації. В той же час, в рамках Рекомендації № R (2000) 7 Комітету Міністрів Ради Європи «Про право журналістів не

розкривати свої джерела інформації» (2000 р.) згадується також така категорія, як «інші особи, які, завдяки своїм професійним відносинам пов'язані з журналістами», і на яких поширюється право нерозголошення джерела. До таких осіб відносять секретарський персонал, журналістських колег, співробітників друку, редактора або роботодавця журналіста.

Посередники та допоміжні служби в медійній екосистемі можуть відрізнитися від ЗМІ. При цьому вони часто відіграють найважливішу роль, яка дає їм значні повноваження в галузі розповсюдження і контролю або нагляду за змістом. В результаті цього посередники та допоміжні служби можуть легко грати активну роль в редакційних процесах масових комунікацій.

Важливим документом для визначення тієї, чи іншої діяльності такою, що відноситься до ЗМІ, є розроблені РЄ «Критерії та індикатори ЗМІ» (2011 р.) [1]. В рамках цього документу було проведено розмежування між діяльністю ЗМІ і іншими подібними видами діяльності, в першу чергу в рамках Інтернету, наприклад Інтернет-блогами. Використовують т. зв. «медіа-індикатори» за шістьма критеріями:

- (1) намір,
- (2) ціль,
- (3) редакційний контроль,
- (4) осяжність,
- (5) професійні стандарти;
- (6) суспільні очікування.

В даному випадку, слід приділяти особливу увагу ризику виключення деякої діяльності з розгляду її в якості ЗМІ через інноваційні форми такої діяльності, а не з урахуванням її основних характеристик. Підготовка, агрегація, підбір і, в деяких випадках, навіть просування контенту для його широкого розповсюдження – ось що актуально. Залежно від того ступеня, в який дотримуються критерії, поняття «виробники» може відрізнитися від ЗМІ (наприклад, щодо платформ для обміну контентом, що піддаються лише полегшеному редакційному контролю або модерації за фактом публікацій). В цьому відношенні може бути корисним посилання на традиційний інтерактивний або вироблений користувачами контент (наприклад, на основі співробітництва, участі аудиторії, за викликом на зв'язок, у формі вікторин або ток-шоу). Серед найбільш інтерактивних пристосувань в Інтернеті, на які може бути поширений статус мас-медіа, є послуги на основі Web 2.0, зокрема – веб-сайти соціальних мереж, блоги, вікі, сайти обміну відео, послуги хостингу, веб-додатки та інші [9].

Учасники нової екосистеми повинні мати можливість здійснювати медійну діяльність або приєднуватися до такої діяльності без невиправданих складнощів. Зокрема, не повинно бути попередніх процесів дозволу. У новій медійній екосистемі задіяно безліч учасників, коштів і платформ з розповсюдження і контенту; тим не менш, у виняткових випадках і раніше може бути виправдане ліцензування, у зв'язку з необхідністю регулювання обмежених ресурсів (наприклад, щодо електромагнітного хвильового спектра).

Варто відзначити, що самі учасники медійної діяльності активно намагаються вноرمувати свою діяльність. Так у 2009 р. 48 головних редакторів і провідних журналістів з 19 країн Європи прийняли і підписали в Гамбурзі «Європейську хартію зі свободи преси» [10]. Цей документ встановив класичний перелік прав журналістів і відповідно обов'язків держав: заборону цензури, державного ліцензування медіа, переслідувань, репресій і стеження за журналістами, право збирати і поширювати інформацію, захист журналістських джерел. Безперешкодний доступ журналістів до всіх новинних та інформацій-

них джерел, в тому числі з-за кордону. Уряд не має обмежувати в'їзд професійних журналістів. Компанії приватного сектора повинні поважати журналістську свободу. Громадськість будь-якої держави повинна мати вільний доступ до всіх національних та іноземних ЗМІ та джерел інформації. Цей документ, незважаючи на його неофіційний характер, було передано голові Комісії ЄС, який прийняв його до уваги. Цікавими тут є кілька аспектів. По-перше, документ не дав визначення того, хто власне має ці права, незрозуміло чи поширюються вони на інтернет-блогерів, з іншого боку використовується термін «професійний журналіст», проте тут специфічна ситуація, пов'язана з наданням їм права полегшеного в'їзду, яке гарантується рядом угод в тому числі і угодою між Україною та Європейським Співтовариством про спрощення оформлення віз (2007 р.). Крім того, є цікавим, нічим не обмежене право громадськості на вільний доступ до всіх іноземних ЗМІ. В рамках інших міжнародних документів це прав обмежено питаннями національної безпеки, захисту моралі, неповнолітніх і т. п.

Підхід в Європі до прав журналістів відрізняється від того, що існує в інших, в принципі також демократичних державах. Особливо це помітно на прикладі боротьби проти тероризму і висвітлення цього в ЗМІ. Так, Комітет Міністрів РЄ ухвалив Декларацію про свободу вираження поглядів та інформації в ЗМІ в контексті боротьби з тероризмом (2005 р.). В рамках цього документу, що встановив загальне засудження актів тероризму, міститься заклик до держав утримуватися від вживання заходів прирівнювання повідомлень ЗМІ про тероризм до підтримки тероризму. Утримуватися від створення перешкод для працівників ЗМІ, в отриманні доступу до місць терористичних актів. У всіх випадках, коли влада вирішила обмежити такий доступ, вона повинна пояснити причини обмеження, і його тривалість повинна бути пропорційна обставинам, а уповноважені особи повинні надавати журналістам інформацію, поки обмеження не буде знято. Гарантувати право ЗМІ повідомляти про приведення вироків у виконання, без шкоди для права на повагу до приватного життя та не розкривати джерела їхньої інформації. Норми цього акту повністю протирічать запровадженням одночасно в США в рамках «Патріотичного акту» (2001 р.) [11], який навпаки скасовує права журналістів при боротьбі з актами тероризму. В той же час, журналісти не повинні пропонувати платформу для терористів, надаючи їм непропорційно велику увагу. Утримуватися від будь-якої самоцензури, дія якої буде позбавляти громадськість інформації, необхідної для формування її думки. Утримуватися від загрози для безпеки людей і проведення антитерористичних операцій або судового розслідування тероризму через поширювану ними інформацію. Поважати гідність, безпеку і анонімність жертв терористичних актів та їх сімей. Мати на увазі важливість розмежування між підозрюваними або засудженими терористами і групами (національними, етнічними, релігійними або ідеологічними), до яких вони належать [12].

Висновки. Таким чином, в рамках європейського права не існує цілісного уявлення про те, кого вважати учасником діяльності ЗМІ. Особлива проблема виникає з новими ЗМІ, якими технічно вважають соціальні мережі і блоги, які можуть вести будь-які особи. Це ускладнюється набором прав і обов'язків, які повинні мати учасники ЗМІ. Тому, логічним і обґрунтованим є підхід РЄ, яка вважає учасником ЗМІ тих осіб, що будуть відповідати певному переліку індикаторів і критеріїв, ніж підхід ЄС, яке виділяє цілий ряд провайдерів аудіовізуальних послуг.

Список використаної літератури

1. Рекомендація СМ/Рес (2011) 7 Комітета міністрів державам-членам о новому понятті СМІ (2011 г.). [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://lab314.brsu>.

- by/kmp-lite/kmp2/Media/MediaLibrary/CM%20Rec(2011)7%20new%20notion%20of%20media.pdf.
2. Council of Europe. Committee of Ministers. Conclusions of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on media freedom and pluralism in the digital environment 2014/C 32/04. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ:JOC_2014_032_R_0006_01&rid=243.
 3. Кукіна З. О. Правові стандарти і практика регулювання діяльності засобів масової інформації в міжнародному праві. Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. / З. О. Кукіна. – К., 2013. – 200 с.
 4. Directive 2010/13/EU Of The European Parliament and of The Council of 10 March 2010 on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services (Audiovisual Media Services Directive) (codified version) // Official Journal. – L 95. – 15. 4. 2010. – P. 1-24.
 5. ССРР/С/ГС/34. Замечания общего характера Комитета по правам человека. Замечание общего порядка № 34. Статья 19: Свобода мнений и их выражения. Женева, 11-29 июля 2011 года. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www1.umn.edu/humanrts/russian/gencomm/Rhrcom34.html>.
 6. Declaration of the Committee of Ministers on the protection of journalism and safety of journalists and other media actors (2014). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=2188999&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383-%20FR>.
 7. Council of Europe. Committee of Ministers. Recommendation No. R (2000) 7 on the right of journalists not to disclose their sources of information. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/Doc/CM/Rec\(2000\)007&ExprMem_en.asp#TopOfPage](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/Doc/CM/Rec(2000)007&ExprMem_en.asp#TopOfPage).
 8. Council of Europe. Parliament Assembly. Resolution 1003 (1993) on the ethics of journalism. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta93/ERES1003.htm>.
 9. Web_2.0. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/Web_2.0.
 10. European Charter on Freedom of the Press (2009). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pressfreedom.eu/en/index.php>.
 11. Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism Act of 2001. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://epic.org/privacy/terrorism/hr3162.html>.
 12. Council of Europe. Committee of Ministers. Declaration on freedom of expression and information in the media in the context of the fight against terrorism (2005). [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=830679&Site=CM>.

THE DEFINITION OF PARTICIPANTS IN INTERNATIONAL RELATIONS IN THE MEDIA IN EUROPEAN LAW

Terekhova T. A.

Graduate student of International Law, Institute of International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University

Supervisor: Doctor of Juridical Science Medvedev M. O.

Abstract. *The problem of «subjects» and «participants» within different legal systems and regulation of different groups of relations has always disturbed legal theorists. The Interna-*

tional Court of Justice in 1949 found that within different legal systems can be there own subjects of law, justifying the legal personality of international organizations. However, it is important also for the practical regulation of relations, as, for example, only a subject of international law may participate in the regulation of certain international relations, all the other actors will use the granted rights, but not create new ones. This is the direction in which the participants of relationships in media in European law should be assessed. Within this article by the European law, we will imply the European Union law and the law of the Council of Europe.

It should be noted that under European law, there is no coherent idea of who should be considered a participant of the media. A particular problem arises with the new media, which is technically considered to be social networks and blogs led by any person. This is complicated by the set of rights and obligations which the members of the media must have. Therefore, the approach of CE is more logical and reasonable, it considers the participants of media only those entities which meet a set of indicators and criteria; whereas the EU approach identifies a number of providers of audiovisual services.

Key words: : *Law of the European Union, participants of the media relations, international legal regulation of the media, the legal regulation of the media in the EU.*

Referances

1. Recommendation CM / Rec (2011) 7 of the Committee of Ministers to member states on a new notion of media (2011). [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: [http://lab314.brsu.by/kmp-lite/kmp2/MMedia/MediaLibrary/CM%20Rec\(2011\)7%20new%20notion%20of%20media.pdf](http://lab314.brsu.by/kmp-lite/kmp2/MMedia/MediaLibrary/CM%20Rec(2011)7%20new%20notion%20of%20media.pdf).
2. Council of Europe. Committee of Ministers. Conclusions of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on media freedom and pluralism in the digital environment 2014/C 32/04. [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ:JOC_2014_032_R_0006_01&rid=243.
3. Kukina Z. O. Pravovi standardized practice reguluyuvannya diyalnosti zasobiv masovoï informatsii in mizhnarodnomu pravi. Dis. ... Candidate. jurid. Sciences: 12.00.11. / Z. O. Kukina. – K., 2013. – 200 p.
4. Directive 2010/13/EU Of The European Parliament and of The Council of 10 March 2010 on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services (Audiovisual Media Services Directive) (codified version) // Official Journal. – L 95. – 15. 4. 2010. – P. 1-24.
5. CCPR/C/GC/34. General observations of the Committee on Human Rights. General Comment № 34. Article 19: Freedom of opinion and expression. Geneva, 11-29 July 2011. [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www1.umn.edu/humanrts/russian/gencomm/Rhrcom34.html>.
6. Declaration of the Committee of Ministers on the protection of journalism and safety of journalists and other media actors (2014). [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=2188999&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383-%20FR>.
7. Council of Europe. Committee of Ministers. Recommendation No. R (2000) 7 on the right of journalists not to disclose their sources of information. [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/Doc/CM/Rec\(2000\)007&ExpMem_en.asp#TopOfPage](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/Doc/CM/Rec(2000)007&ExpMem_en.asp#TopOfPage).
8. Council of Europe. Parliament Assembly. Resolution 1003 (1993) on the ethics of journalism. [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta93/ERES1003.htm>.
9. Web 2.0. [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: http://en.wikipedia.org/wiki/Web_2.0.
10. European Charter on Freedom of the Press (2009). [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.press-freedom.eu/en/index.php>.
11. Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism Act of 2001. [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://epic.org/privacy/terrorism/hr3162.html>.
12. Council of Europe. Committee of Ministers. Declaration on freedom of expression and information in the media in the context of the fight against terrorism (2005). [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=830679&Site=CM>.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ УЧАСТНИКОВ ТРАНСНАЦИОНАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ В СФЕРЕ СМИ В ЕВРОПЕЙСКОМ ПРАВЕ

Терехова Т. А.

Аспирант кафедры международного права Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Научный руководитель: доктор юридических наук Медведева М. А.

Аннотация. Проблема «субъектов» и «участников» в рамках различных правовых систем и регулирования различных групп отношений всегда беспокоила юристов-теоретиков. Так, Международный суд ООН в 1949 г. определил, что в рамках различных правовых систем могут быть собственные субъекты права, обосновав этим правосубъектность международных организаций. Однако важна она и для практического регулирования отношений, поскольку, например, только субъект международного права может участвовать в регулировании определенных международных отношений, все остальные акторы будут использовать предоставленные им права, однако не создавать новые. Именно в этом направлении и нужно оценивать участников отношений в сфере средств массовой информации в европейском праве. В рамках данной статьи мы будем понимать под европейским правом право Европейского Союза и Совета Европы.

Стоит отметить, что в рамках европейского права не существует целостного представления о том, кого считать участником деятельности СМИ. Особая проблема возникает с новыми СМИ, которыми технически считают социальные сети и блоги, которые могут вести любые лица. Это осложняется набором прав и обязанностей, которые должны иметь участники СМИ. Поэтому, более логичным и обоснованным является подход Совета Европы, который считает участником СМИ тех лиц, которые будут отвечать определенному перечню индикаторов и критериев, чем подход ЕС, который выделяет целый ряд провайдеров аудиовизуальных услуг.

Ключевые слова: право Европейского Союза, участники отношений в сфере СМИ, международно-правовое регулирование деятельности СМИ, правовое регулирование деятельности средств массовой информации в ЕС.

УДК 341.1/8

ТРУДНОЩІ В РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ВЗАЄМНОЇ ВИГОДИ В ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ТРЕТІХ КРАЇН

Мікічурова О. В.

Здобувач кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського Національного Університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук Григоров О. М.

Анотація. *Європейський Союз за майже пів вікову історію свого становлення та розвитку взаємодіяв з державами з різним рівнем економічного, соціального та політичного розвитку. Найбільші труднощі в реалізації принципу взаємної вигоди були у відносинах європейських держав та країн третього світу, що відображено в умовах Ломейських конвенцій та Договору Котону. Інтеграція до Європейського Союзу східноєвропейських країн Угорщини, Польщі, Словаччини й Чехії та створена між ними зона вільної торгівлі відобразила значно кращі результати по питанню взаємної вигоди. На сьогодні Європейський Союз є позитивним прикладом інтеграційного об'єднання, а труднощі в реалізації принципу взаємної вигоди, що виникають у процесі співробітництва між країнами Європейського Союзу та третіми країнами можуть бути вирішені спільними зусиллями сторін.*

Ключові слова: *принцип взаємної вигоди, Європейський Союз, треті країни, країни що розвиваються, європейська інтеграція.*

Постановка проблеми. Сьогодні, як і раніше, Європейський Союз (ЄС) залишається взірцем інтеграційного об'єднання і авангардом глобальної економічної інтеграції. Відповідно до задекларованих цілей, ЄС, як у внутрішньому так і у зовнішньому співробітництві має керуватись принципом взаємної вигоди. Проте, історія співробітництва ЄС з третіми країнами свідчить про виникнення низки проблем для країн-партнерів. Їх дослідження є актуальним завданням, адже може бути враховано в процесі подальшої інтеграції України до Європейського простору.

Мета статті – Основною метою даної статті є висвітлення та аналіз проблемних питань в реалізації принципу взаємної вигоди в економічних відносинах ЄС та третіх країн.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед вітчизняних вчених, що займаються проблемою економічного співробітництва країн ЄС чільне місце займає професор В. І. Муравйов, також вивченням цієї проблеми займалися І. В. Влялько, К. В. Смірнова та інші, серед зарубіжних С. Ю. Кашкін, А. О. Четвериков, А. В. Захаров, А. С. Пуртов, К. Цвайгерт і Х. Кьотц, М. Перез, Х. Костаниан, М. Доблес та інші.

Основні результати дослідження. Головною метою утворення Європейських співтовариств, які стали історичною основою, а далі – й однією з «опор» ЄС, була необхідність і воля їх засновників проводити власну економічну політику після нетривалого періоду стабілізації економіки за допомоги США після завершення Другої Світової війни.

Заснування трьох європейських співтовариств¹ у 1950-х роках, надало можливість європейським державам самостійно і на новому рівні розвивати власну економіку і процеси регіональної інтеграції. З цього часу сфера діяльності всі трьох співтовариств об'єднала території їх держав-членів під назвою «спільний ринок». Процеси економічної інтеграції не обмежилися державами спільного ринку: у 1960 р. – сім держав, не долучених до нього, утворили Європейську асоціацію вільної торгівлі (ЄАВТ). В цей же час ОЄЕС було трансформовано в Організацію економічного співробітництва й розвитку (ОЕСР)², що почала діяти на універсальному рівні. З 1967 року (на основі Договору про злиття 1965 р.) було об'єднано керівні органи трьох установ Європейських співтовариств: почали свою роботу оновлені Комісія і Рада європейських співтовариств, Європейський парламент (з 1957 по 1962 Асамблея) і Суд³.

В цей час, в зв'язку з розпадом колоніальної системи, важливою складовою економічної політики європейських держав стали відносини з країнами, що звільнялися від колоніальної залежності. Формально ці відносини будувалися на принципах, визначених Статутом ООН. З економічної точки зору ні колишні колонії, ні їх метрополії не були зацікавленими у руйнуванні своїх старих зв'язків. Проте, економічні пріоритети, вмотивовані реальними вигодами від співробітництва, потребували гнучкої і диверсифікованої економічної політики у відносинах розвинених європейських держав з країнами, що розвиваються. Все це вимагало від європейських держав знаходження особливих форм співробітництва. Прикладом такого співробітництва стала низка угод держав-членів Європейського Економічного Співтовариства (далі – ЄЕС) з країнами, що розвиваються. Цей процес започаткували Яундські конвенції. Перша така конвенція підписана в 1963 році між ЄЕС та Асоціацією африканських держав і Мадагаскару (далі – ААДМ), в яку на той момент входили 17 африканських країн. Конвенція містила низку домовленостей про торговельні пільги, економічну, фінансову та технічну допомогу країнам ААДМ. Для координації дій утворено спільні робочі органи. Через шість років (в 1969 році) була підписана друга Яундська конвенція, що свідчить про взаємну зацікавленість в них як держав ЄЕС, так і африканських країн, що розвиваються. Яундські конвенції урівнювали всіх членів ЄЕС, надаючи їм однакові привілеї в усіх сферах співробітництва з країнами, що розвиваються, охоплених домовленостями, конкретизацію загального процесу скасування обмежень у взаємній торгівлі країн-учасниць, а також зняття бар'єрів, що перешкоджають руху капіталу і робочої сили. [1, с. 4070]. З державами, що розвиваються, Яундські конвенції встановлювали режим асоційованого членства, який надалі набув поширення в зовнішньоекономічній політиці ЄС. В умовах політичної нестабільності африканських країн Яундські угоди не змогли забезпечити захист інтересів країн, що розвиваються, незважаючи на формальну їх рівноправність з державами ЄЕС. Навіть деякі односторонні переваги, що частково компенсували очевидну нерівність економічних можливостей, не звільнило асоційовані країни від залежності і закріплення за ними ролі аграрно-сировинних придатків розвиненого Заходу [2, с. 952].

В цей час набула широкого поширення концепція нового міжнародного економічного порядку на фоні якої держави, що розвиваються, виступили за перегляд Яундської конвенції, а розвинені держави ЄЕС були вимушені шукати інші форми співробітництва з країнами що розвиваються. В результаті цього, 23 лютого 1975 в м. Ломе (Того) між дев'ятьма державами ЄЕС і 46 країнами, що розвиваються Африки, Карибського басейну

¹ Європейське об'єднання вугілля і сталі (Паризький договір 1951 р.), Євроатом і Європейське економічне співтовариство (Римські договори 1957 р.).

² Нині до неї входить 34 держави, які впровадили, розроблені ОЕСР, податкові та інші стандарти.

³ З 1975 року до цих інституцій долучено Рахункову палату.

і Тихого океану (далі – АКТ) була підписана перша Ломейская конвенція (далі – Ломе I). Як і наступні дві, Ломе I була укладена на п'ять років, з можливістю її пролонгації. Ця угода успадкувало деякі основні риси Яундських конвенцій проте, багато в чому вона і відрізнялась від них, що дає право розглядати її як тип угоди особливого роду [3, с. 51]. Ми вважаємо, що Ломе I була досить прогресивним документом для свого часу. Основною її метою було проголошено побудову справедливого економічного порядку в світі, що був би заснований на новій моделі міжнародних економічних відносин між розвиненими державами та країнами, що розвиваються. Договірні сторони також відмовилися від терміну «асоціація», замінивши його термінами «співпраця» і «партнерство».

Одним з головних принципів, проголошених Ломе I – принцип невзаємності, означав волю сторін до розвитку реального рівноправ'я сторін та взаємної вигоди в міжнародних економічних відносинах. Ломе I регулювала торгове, фінансове, промислове та технічне співробітництво між сторонами. Угода передбачала деякі пільги для експортерів первинної сировини. Щодо багатьох товарів АКТ, імпортованих на територію ЄЕС (банани, яловичина, ром, цукор), встановлювався режим безмитного ввезення. Було також введено систему «Стабекс», що являла собою фінансово-правовий механізм, який би сприяв стабілізації рівня доходів країн АКТ від експорту товарів у разі спаду виробництва аграрно-сировинної продукції, або зниження світових цін на неї. Система мала покращити економічний та соціальний розвиток країн АКТ. Проте, на практиці система «Стабекс» не принесла очікуваних вигод країнам АКТ. Залишались труднощі у взаємній торгівлі сільськогосподарськими товарами, а торговий баланс залишався на користь країн ЄЕС. При цьому більша частина імпорту країн ЄЕС з АКТ припадала на сім країн з п'ятдесяти трьох, що теж викликало невдоволення. До того ж європейськими державами надто активно проводилась політика лібералізації, що, на думку Ю.М. Юмашева, практично зводила нанівець надані країнам АКТ преференції [4, с. 175].

Друга і третя Ломейські конвенції (далі – Ломе II, Ломе III), які набрали чинності у 1980 і 1985 роках відповідно, були спрямовані на вдосконалення механізму, закладеного Ломе I, але при цьому містили ряд новел. В доповнення до «Стабекс» була створена система «Сісмін», спрямована на сприяння розвитку, шляхом допомоги галузям гірничо-видобувної промисловості країн АКТ. Це пояснюється тим, що для багатьох з них експорт руди був основним джерелом доходу від зовнішньої торгівлі. З іншого боку, у міжнародно-правовій літературі справедливо, на нашу думку, зазначається, що основною метою системи «Стабекс» було стимулювання такої структури господарства країн АКТ, яка відповідала б потребам держав ЄЕС і зберігала б сировинну спрямованість експорту країн, що розвиваються.

Найбільш пріоритетним напрямком співробітництва стало сільське господарство. Орієнтуючи країни АКТ на розширення виробництва тих видів сільськогосподарських товарів, які призначені для задоволення потреб європейських країн, ця система стримувала розвиток виробництва інших товарів, у тому числі продовольства для задоволення власних потреб країн АКТ, що посилювало їх залежність від поставок продовольства з Європи [5, с. 130].

Після прийняття Ломейських конвенцій почали укладатися спеціальні угоди з більш широкого кола питань, зокрема, зв'язку, морського транспорту та рибальства. Однак, держави ЄЕС і тут знайшли свої переваги: в силу кращого розвитку транспортної інфраструктури, держави ЄЕС ефективніше здійснювали свою зовнішньоекономічну політику, зміцнивши морську прив'язку економічної зони, яка об'єднувала країни, що розвиваються, до економіко-політичної системи Співтовариства.

Значне господарське та технологічне відставання країн АКТ від Спільноти, традиційна орієнтація більшості з них на держави-члени ЄЕС не тільки в економічній, але і в інших сферах (політичній, культурній) перетворило Ломейські конвенції в міжнародно-правовий інструмент ще більшої залежності країн АКТ від колишніх метрополій [4, с. 186]. Вільний доступ на ринок Співтовариства часто забезпечувався лише тій продукції, яку його учасники в будь-якому випадку не стали б піддавати обмеженням незалежно від існування преференцій. Багатьма з наданих пільг країни АКТ не змогли скористатися, оскільки у більшості з них промислові товари становили лише незначну частину експорту [6, с. 150-151]. Частка імпорту країн АКТ у загальному імпорті Спільноти до середини терміну дії Ломе III знизилася до 5% [4, с. 182]. Саме цим друга і третя конвенції показали свою низьку ефективність.

З іншого боку, через значну інфляцію, допомога, що надавалася в рамках конвенцій, виявилася набагато меншою, ніж потреба в ній. Відповідно до деяких підрахунків, інфляція призвела до зниження показника допомоги в середньому на 20%. Так, відповідно до Ломе I країни, що розвиваються, отримували 3,6 млрд. екю і 2,5 екю на душу населення. Під час дії Ломе II вони, отримали 5,6 млрд. екю, що в розрахунку на душу населення становило всього 3,3 екю. Відповідно до Ломе III падіння курсу європейської валюти по відношенню до долара США, обсяг допомоги при перерахунку в долари склав лише 3,4 долара в порівнянні з 4,5 і 3 доларами під час дії Ломе II і Ломе I [7, с. 15]. При цьому контроль над обсягами допомоги цілком залишався в руках ЄЕС, незважаючи на вигоди держав АКТ про спільне управління нею.

Незважаючи на деякі позитивні результати їх функціонування, зокрема в сприянні окремим молодим державам – постачальникам сировини в стабілізації експортних доходів, системи «Стабекс» і «Сісмін» загалом засвідчили свою неефективність. Так, система визначення розмірів компенсації в рамках «Стабекс», що базувалася на номінальних цінах, призводила в результаті інфляції до втрати чималих вигод для країн, що розвиваються. Виплачені компенсації ефективно працювали лише щодо деяких країн АКТ.

До того ж в Конвенціях були відсутні норми, що регламентували б та регулювали б діяльність ТНК (транснаціональних корпорацій). Це дозволило приватним корпораціям держав-членів ЄЕС зайняти панівне становище на ринках нових країн АКТ та витіснити місцевих виробників, тим самим зробивши підконтрольними деякі сфери виробництва країн АКТ.

Таким чином, під виглядом взаємовигідного співробітництва з державами Африки, Карибського басейну і Тихоокеанського регіону ЄЕС (а пізніше і Європейське Співтовариство) за допомогою Ломейських угод вирішувало відразу декілька завдань, серед яких забезпечення надійних джерел сировини і ринків збуту, «прив'язка» економік країн, що розвиваються до єдиного господарсько-політичного комплексу об'єднаної Європи, забезпечення безперешкодного доступу західних капіталів та інвестицій на ринок країн, що розвиваються, підтримка національних ТНК, зміцнення геополітичних позицій і т. д. За оцінкою бельгійського економіста К. Кова, Ломейські конвенції не принесли очікуваних результатів: жодна з держав АКТ не потрапила в число нових індустріальних держав, а навіть навпаки: експорт країн АКТ до ЄЕС, незважаючи на надані їм преференції, не розширився; виробництво сільськогосподарської продукції скоротилося, сировинні галузі деградували; надії на індустріалізацію розвіялися, а заборгованість по середньостроковим і довгостроковим позиках більш ніж потроїлася [8, с. 489].

Також погіршували нелегке становище країн, що розвиваються і західні банки та міжнародні фінансові установи – Світовий банк і Міжнародний валютний фонд, що у 80-х

роках минулого століття активно надавали кредити африканським державам. Проте, умови кредитних угод не були сприятливими для нових країн через невеликі терміни та жорсткі умови, що спричинило збільшення зовнішнього боргу цих держав.

Незважаючи на це, країни АКТ були зацікавлені в дії Ломейських конвенцій, адже пільги для країн АКТ були більшими ніж для інших, третіх країн, що розвиваються, що дозволяло першим зміцнити власні позиції. Для деяких країн, що розвиваються конвенції надали практично єдину можливість для реалізації їх продукції. Новостворені держави АКТ розглядали відносини з ЄЕС як обмежену, проте реальну можливість отримати користь для зміцнення національної економіки [9, с. 105]. Тому в 1990 році було підписано IV Ломейську конвенцію, строком на 10 років (1990-2000) між 12 державами ЄЕС, 46 африканськими, 15 карибськими і 8 тихоокеанськими державами. Серед її основних цілей визначалась зміцнення відносин між державами-учасниками в дусі солідарності та на засадах взаємної вигоди, а також підтримка економічного, соціального та культурного розвитку країн АКТ. Серед основних цілей Конвенції визначались рівність учасників, повага їх суверенітету, взаємна вигода, право кожної держави визначати свою власну політичну, економічну, соціальну та культурну систему. Також в Ломе IV було збережено систему односторонніх преференцій у торгівлі з ЄЕС країнам АКТ, закладену попередніми угодами.

На цей час істотно змінилися й самі Європейські співтовариства. Важливими актами в розвитку Європейського інтеграційного простору і права ЄС, як унікальної правової системи, стала Біла книга 1985 р., яка послужила прецедентом в оперативному реагуванні співтовариств на проблемні питання з реалізації їх основоположних рішень. Надалі «Білі книги», що видаються Комісією і затверджуються Радою, стали програмами для реалізації рішень зі спеціальних питань, вони доповнюються «зеленими книгами», які передують «Білим», і в яких систематизуються проблемні питання для попереднього обговорення. На основі Білої книги 1985 р. було прийнято Єдиний європейський акт 1986 р., який вперше вніс істотні зміни до Римського договору 1957 р., вдосконаливши багато процедурних питань, а також вперше ввівши як норму, спільну зовнішню політику і зробивши програмним питання з розвитку найбільш розвинутих територій спільного європейського економічного простору. Актом також було впроваджено ідею людського розвитку як основну мету діяльності інституцій співтовариства.

Саме на основі пріоритету людського розвитку з 1990-х років в Європі відбувається потужний інтеграційний рух – як щодо сфер діяльності, так і в сенсі перспектив територіального розширення процесів євроінтеграції. Після падіння Берлінської стіни, що символізувала поділ Європи на два «табори», в 1991 році ЄЕС і ЄАВТ утворили Єдиний економічний простір, а в 1992 році Маастрихтський договір започаткував Європейський союз. Цим договором Європейське економічне співтовариство було перейменоване в Європейське співтовариство, чим відзначено принципову спрямованість інтеграції на комплексний соціальний розвиток. На думку проф. В. І. Муравйова, ЄС в цей час являв собою міждержавне об'єднання, що поєднувало риси міжнародної міжурядової організації з рисами державоподібного утворення [10, с. 100]. Наступні – Амстердамський (1997 р.) і Ніццький (2001 р.) договори стали актами «оперативного реагування» на динамічний розвиток євроінтеграційних процесів.

На початку нового тисячоліття ЄС не просто реалізував подолання післявоєнного поділу Європи на Схід і Захід, але і пережив найбільше за свою історію розширення за рахунок колишніх соціалістичних держав. Як зазначалося у 2001 році в Лаакенській декларації: «Союз стоїть на порозі прийняття до свого складу більше десяти нових держав-членів з центральної та східної Європи, чим остаточно буде перегорнута одна з найтемніших

сторінок європейської історії – Друга світова війна і наступний за нею штучний поділ Європи». Цьому передувала нетривала але динамічна практика періоду асоційованого членства країн східної Європи з поступовою їх адаптацією до політичного, економічного, соціального, безпекового і правового простору ЄС.

Цікавим явищем перехідного характеру стала СЕФТА – зона вільної торгівлі між Угорщиною, Польщею, Словаччиною й Чехією, утворена, після розпаду СРСР, домовленостями між цими країнами від 21.12.1991 р. Вона найбільш яскраво втілила політику ЄС з поетапного надання преференцій в торгівлі країнам з перехідною економікою, з перспективою їх інтеграції в ЄС. Основою цієї інтеграції стало укладення двосторонніх угод цих країн з ЄС про лібералізацію торгівлі з фіксацією чергових умов «дорожньої карти» у домовленостях між собою. Угода СЕФТА стосувалися усунення бар'єрів в торгівлі промисловими товарами (до 01.01.2001р.), проте предметом обговорення стали і мита на сільськогосподарську продукцію. При цьому угоди держав-членів СЕФТА з ЄС передбачали преференційний режим наближення до членства в ЄС, зокрема розтягнуту на 4-5 років лібералізацію торгівлі, тоді як між собою ці держави домовилися про тактику «симетричної лібералізації», тобто на основі повної взаємності. У вересні 1993 р було підписано подібну до СЕФТА – Балтійську угоду про вільну торгівлю (чинна з 1994 р.), метою якої стало усунення торгових бар'єрів для більшості видів продукції обробної промисловості між балтійськими пострадянськими країнами. За модель для СЕФТА взято також угоду про ЕФТА (Норвегія, Швейцарія Ліхтенштейн). Всі подібні угоди є динамічними угодами, в яких режим лібералізації дотримується симетрично – в горизонтальних відносинах держав з відносно рівним економічним потенціалом і асиметрично – на основі надання преференцій державам зі слабкою економікою, з тим щоб налагодивши її, розглядати питання про інтеграцію. Таким чином, можна стверджувати, що принцип взаємної вигоди у відносинах ЄС з колишніми соціалістичними країнами було покладено в основу співробітництва та реалізовано на прийнятному рівні.

На жаль, не так ефективно здійснювалось співробітництво з державам АКТ, нову Угоду про партнерство з якими, підписали держави-члени ЄС у м. Котон (Бенін) (далі – Договір Котону). Договір підписано 23 червня 2000 на 20 років, хоча переговори про майбутні взаємини сторін після закінчення терміну дії Ломе IV почалися ще у 1998 році. Процес переговорів постійно ускладнювався змінами умов міжнародної торгівлі, відповідно до вимог СОТ, які для слабкої економіки держав АКТ виявилися проблемними для адекватного реагування, внаслідок чого реальні результати співпраці з ЄС не відповідали заявленим принципам та цілям. З одного боку, одна з основних преференцій конвенцій для країн АКТ – вільний доступ їх товарів на європейський ринок, практично припинила функціонувати після загального зниження митних зборів країнами ЄС. З іншого боку, вимоги СОТ щодо подальшої лібералізації міжнародної торгівлі, дія преференційного режиму для імпорту з країн АКТ поширилася лише на 7% товарів (банани, яловичина, ром, цукор).

Серед базових принципів Договору Котону відзначались повага прав людини та демократичних свобод, а також режим справедливого правління [11, с. 99-129]. В економічній сфері договір Котону передбачав поступовий перехід від односторонніх преференцій до системи, заснованої на принципі взаємності. Етапами цього процесу повинні були стати угоди про економічне співробітництво з регіональними групами всередині АКТ, відповідно до їх реальних економічних можливостей. Ці угоди повинні були сприяти приведенню співпраці ЄС – АКТ у відповідність до правил СОТ, зокрема, передбачалось скасування мит на імпортовані товари.

Спочатку передбачалося, що угоди про економічне партнерство (далі – УЕП) будуть укладені до початку 2008 року, однак на практиці реалізувати цю ідею не вдалося через відмову частини країн від підписання подібних угод, які побоювались втратити значну частину доходів через заборону мит на імпортні товари. Наприклад, в Уганді і Сьєрра-Леоне до 50% податкових зборів до бюджету надходить від імпортних мит. Досить показовою є також заява президента Беніну, що його країна може втратити до 20% державних доходів у разі заборони застосування мит, що буде дуже негативні наслідки для її економіки [12].

Як західні, так і спеціалісти з країн АКТ зазначають, що УЕП лише посилять соціально-економічний занепад і політичну нестабільність, що мають місце в більшості країн АКТ [13, с. 16]. Професор з Танзанії С. Ругумаму, який багато робіт присвятив відносинам по лінії «Північ-Південь», щодо Договору Котону відзначає, що 25-річний період співпраці ЄС з країнами АКТ не тільки не сприяв подоланню бідності та зміні статусу країн, що розвиваються, а навпаки, партнерство з часом продемонструвало значне та стрімке зниження розмірів допомоги розвитку [14, с. 46-47]. Він також зазначає, що якщо б країни ЄС дійсно прагнули викоринити бідність, як сказано в Договорі Котону, вони б в першу чергу зайнялися списанням величезного зовнішнього боргу країн, що розвиваються, оскільки саме він перешкоджає їх розвитку, загрожує внутрішньодержавній соціальній та економічній сферах та завдає найбільшої шкоди найбіднішим [15, с. 61]. В свою чергу, Амінат Таор, політична діячка Малі зазначає, що дешевим імпортом з Європи руйнуються локальні ринки, дрібні місцеві виробники не можуть конкурувати з недорогими європейськими продуктами, і тому люди приречені на безробіття і злидні [16, с. 12].

Таким чином, все більше і більше країн АКТ стало відмовлятися від їх укладення, розуміючи, якими наслідками обернуться для них УЕП.

У 2006 році на п'ятому саміті лідерів країн АКТ у м. Хартум (Судан) країни виразили своє невдоволення перспективами співробітництва, прозвучали заклики до створення більш справедливої світової економічної системи, ліквідації зовнішнього боргу найбідніших країн, збільшенню представництва АКТ в міжнародних фінансових інститутах, таких, як Всесвітній банк і Міжнародний валютний фонд [17].

В наступному 2007 році на Лісабонському саміті Європа – Африка було підтверджено наявність значних протиріч у відносинах та позиціях Країн ЄС та країн АКТ.

Незважаючи на прийняття Декларації про стратегічне партнерство, що передбачає рівноправне співробітництво африканських та європейських країн, держави Африки відмовилися підписати УЕП. Найбільш непохитну позицію, зокрема, зайняли ПАР, Намібія, Нігерія та Сенегал, що заявили, що вони більше не погодяться на нерівноправні відносини та будуть радитись про ухвалення таких документів, що будуть їх влаштовувати.

Під час світової фінансової кризи, процес переговорів у рамках ЄС – АКТ загальмувався. Розвинені держави займались порятунком національних економік та шукали шляхи подолання кризи, що викликало занепокоєння країн, що розвиваються, які на шостому саміті країн АКТ у 2008 році висловили свою стурбованість скороченням фінансової допомоги з розвинених країн.

Варто зазначити, що і цей Договір і Ломейські конвенції наочно демонструють, як міжнародні угоди, формально проголошуючи рівні вигоди для сторін, обстоюють інтереси лише однієї з них. Задекларований принцип взаємної вигоди, як один з основних у взаємодії ЄС – АКТ не реалізувався повною мірою, що призвело до того, що основні його цілі – ліквідація злиднів та допомога розвитку, так і не були досягнуті.

В першому десятилітті нового тисячоліття і сам ЄС отримав багато проблемних викликів. Після забезпечення єдиного (з відомими винятками) міграційного й валютного

простору, на порядку денному постала Конституція для ЄС, яка б підвела основу під різні рівні інтеграції та замінила досить складну джерельну базу, з величезною кількістю змін і поправок, – єдиним кодифікованим актом. Після трьох років підготовки Договір про введення Конституції було підписано в Римі 29. 10. 2004р. Першою ратифікувала Договір Іспанія (лютий 2005 року), а також Люксембург (липень 2005 р.), однак, після того, як ратифікацію провалили Франція й Нідерланди (травень і червень 2005 р.), процес було припинено, оскільки умовою набуття Конституцією чинності була ратифікація Договору всіма членами ЄС (на той час 25).

Лісабонський договір від 13. 12. 2007 року, ставши після провалу проекту Конституції ЄС «кроком назад», закріпив, однак, низку важливих новацій:

1) скасував концепцію «трьох опор» в зв'язку з припиненням діяльності Європейським співтовариством і Євроатомом;

2) визначив Європейський Союз як єдину інтегровану структуру зі статусом міжнародної юридичної особи, наділеної широкою міжнародною правосуб'єктністю.

3) в якості установчих, визначив лише два договори: Про Європейський союз і Договір про функціонування Європейського союзу; визначив близько 30 сфер компетенції ЄС;

4) чітко визначив компетенції ЄС і держав-членів, розмежувавши виключну компетенцію союзу, спільну компетенцію Союзу і держав-членів і компетенцію виключно держав-членів.

5) Договір також впровадив посаду постійного голови Європейської Ради (помилково його називають президентом ЄС) і посаду Високого представника з зовнішніх справ і безпеки ЄС;

6) важливими новаціями стали рішення про поступову відмову від права вето і принципу зваженого голосування.

З набуттям чинності Лісабонського договору право й інституції Європейських співтовариств з 2009 р. остаточно трансформованих в право й інституції Європейського союзу, проте європейський простір залишається відкритим, динамічним і багаторівневим – у відповідності до ступеня інтегрованості до нього і його інституцій окремих держав.

Висновки. ЄС пройшов довгий шлях свого становлення в процесі якого співробітництво з третіми країнами не завжди було взаємовигідним. Дослідження показало, що чим більша різниця рівня розвитку країн, тим складнішою є їх взаємодія, а вигоди розподіляються нерівномірно. Процес європейської інтеграції пост соціалістичних країн був більш ефективним та взаємовигідним ніж африканських країн. Труднощі, що виникають у взаємодії ЄС з третіми країнами щодо дотримання принципу взаємної вигоди є відображенням глобальних економічних протиріч, а їх здолання – загальною метою всього міжнародного співтовариства держав. Попри це, розвиток ЄС став взірцем для інших регіональних інтеграційних утворень, а різні форми співробітництва з його установами можна вважати різними рівнями реалізації принципу взаємної вигоди.

Список використаної літератури

1. Корендясов Е. Н. Коллективный колониализм в действии. Экономические аспекты / Е. Н. Корендясов. – Москва : Международные отношения, 1969. – 4070 с.
2. Chapal P. Evolution de la politique des communautés en faveur des productions des pays en voie de development / Philippe Chapal. – Année 1975. – 963 p.
3. Becker I. Die Partnerschaft von Lome – eine neue zwischenstaatliche kooperationsform des entwicklungs. Volkerrechts / Becker. – Baden-Baden, 1979. – 51 с.
4. Юмашев Ю. М. Внешнеэкономические связи ЕЭС: дис. докт. юр. наук: 12.00.10 / Юмашев Ю. М. – М., 1989. – 215с.

5. Харун Абакар М'Боду Международно-правовое регулирование торговых преференций для развивающихся стран: дис. канд. юр. наук: 12.00.10 / Харун Абакар М'Боду. – К., 1986. – 217 с.
6. Lodge J. Institutions and policies of the European Community / Lodge. // L. – 1983. – P. 150-151.
7. European Economy: Annual Economic Report 1984-85 Annual Economic Review 1984-85 No 22 November 1984 [Електронний ресурс]. – 1984. – Режим доступу до ресурсу: <http://bookshop.europa.eu/en/european-economy.-annual-economic-report-1984-85-annual-economic-review-1984-85-no-22-november-1984-pbCBAR84022>.
8. Cova C. La Nouvelle Convention ACP-CEE / C. Cova. // Revue du Marche Commun. – 1983. – November. – P. 489.
9. Петрачков А. М. Третья Ломейская конвенция как отражение противоречий между ЕЭС и развивающимися странами по вопросу перестройки МЭО / А. М. Петрачков. // Вестник Киевского университета. Международные отношения и международное право. – 1986. – № 23. – С. 105.
10. Муравйов В. І. Правові засади регулювання економічних відносин Європейського Союзу з третіми країнами (теорія та практика) / В. І. Муравйов. – К. : Академ-Прес, 2002. – 425 с.
11. Котляр В. С. Международное право и современные стратегические концепции США и НАТО / В. С. Котляр. // Казань : Центр инновационных технологий. – 2008. – С. 99-129.
12. New ACP-EU Trade Arrangements: New Barriers to Eradicating Poverty [Електронний ресурс] // Brussels. – 2004. – Режим доступу до ресурсу: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2005/april/tradoc_122333.pdf.
13. Entwicklungspolitik. // Zeitschrift. Frankfurt am Main. – 2004. – № 16. – P. 16.
14. Rugumamu M. EU-ACP Partnership: An Appraisal. Co-operation South / M. Rugumamu, S. Severine. – December 1999. – № 2. – P. 46-47.
15. Severine S. The New Partnership Agreement between ACP and EU: Unresolved Issues. Co-operation South / S. Severine, M. Rugumamu. – November 2000. – № 2. – P. 61.
16. Misser F. Auch Afrika darf sich schützen»: Interview mit A. Traore // Die Tageszeitung (TAZ) / F. Misser. – 6. 07. 2005. – S. 12.
17. King N. Development: ACP Nations Opt for Trade on Their Terms [Електронний ресурс] / Noel King. – 2006. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ipsnews.net/news.asp?id-news=35780>.

DIFFICULTIES IN IMPLEMENTATION THE PRINCIPLE OF MUTUAL BENEFIT IN THE ECONOMIC RELATIONS BETWEEN THE EUROPEAN UNION AND THIRD COUNTRIES

Mikichurova O. V.

Searcher of the Department of International Law, Institute of International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University.

Scientific director: Ph. D. Grigorov A. N.

Abstract. *The European Union for almost half a century of history of its formation and development interacted with the states of different levels of economic, social and political development. The greatest difficulties in the implementation of the principle of mutual benefit were in relations between European countries and third world countries, as reflected in the terms of the Lomé Conventions and the Cotonou Agreement. Integration into the EU Eastern European*

countries of Hungary, Poland, Slovakia and the Czech Republic showed significantly better results on the mutual benefit than in the EU and third countries. Today the European Union is a good example of the integration of association. Difficulties in implementing the principle of mutual benefit arising in the process of cooperation between the EU and third countries, can be solved by mutual efforts of the two sides.

Key words: Principle of mutual benefit, the European Union and third countries, developing countries, European integration

Referances

1. Korendyasov E. N. Kollektivniy neokolonializm v deystvii / E. N. Korendyasov. – Moskva : Mewdunarodnie otnosheniya, 1969. – 4070 s.
2. Chapal P. Evolution de la politique des communautés en faveur des productions des pays en voie de development / Philippe Chapal., 1975. – 952 p.
3. Becker I. Die Partnerschaft von Lome. – eine nue zwischenstadtliche kooperationsform des Entwicklungs. Volk-errechts / Becker. – Baden-Baden, 1979. – 51 p.
4. Umashev U. M. Vneshneekonomicheskie svyazi EES: dis. doct. ur. nayk / Umashev U. M. – M., 1988. – 215 s.
5. Harun Abakar M' Bodu Mezhdunarodno-pravovoe regulirovanie torgovih preferentsiy dlya razvivaushixsya stran: dis. kand. ur. nayk / Harun Abakar M' Bodu. – K., 1986. – 213 s.
6. Lodge J. Institutions and policies of the European Community / Lodge. // L. – 1983. – P. 150-151.
7. European Economy. – 1984. – November. – P. 13.
8. Cova C. La Nouvelle Convention ACP-CEE / C. Cova. // Revue du Marche Commun. – 1983. – November. – P. 489.
9. Petrachkov A. M. Tretya Lomeyskaya konventsiya kak otrazhenie protivorechiy mezhd EES I razvivau-shimisya stranami po voprosu perestroyki MEO / A.M. Petrachkov // Vestnic Kievskogo universiteta. Mezhdunarodnie otnosheniya I mezhdunarodnoe pravo. – 1986. – № 23. – S. 105.
10. Muravyav V. I. Pravovi zasady reguluvannya ekonomichnih vidnosin Evropeyskogo Souzu z tretimi krainami (teoriya I practika) / V. I. Muravyav. – Kyiv : Akadem Press, 2002. – 425 s.
11. Kotlyar V. S. Mezhdunarodnoe pravo I sovremennie strategicheskie kontseptsii SSCHA I NATO / V. S. Kotlyar. // Kazan: Tsentr innovatsionnih tehnologiy. – 2008. – S. 99-129.
12. New ACP-EU Trade Arrangements: New Barriers to Eradicating Poverty [Elektronniy resurs] // Brussels. – 2004. – Rezhim dostupu do resursu: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2005/april/tradoc_122333.pdf.
13. Entwicklungspolitik. // Zeitschrift. Frankfurt am Main. – 2004. – № 16. – S. 16
14. Rugumamu M. EU-ACP Partnership: An Appraisal. Co-operation South / M. Rugumamu, S. Severine. – December 1999. – №2. – S. 46-47.
15. Severine S. The New Partnership Agreement between ACP and EU: Unresolved Issues. Cooperation South / S. Severine, M. Rugumamu. – November 2000. – № 2. – S. 61.
16. Misser F. Auch Afrika darf sich schützen: Interview mit A.Traore // Die Tageszeitung (TAZ) / Misser. – 6. 07. 2005. – S. 12
17. King N. Development: ACP Nations Opt for Trade on Their Terms [Elektronniy resurs] / Noel King. – 2006. – Rezhim dostupu do resursu: <http://www.ipsnews.net/news.asp?idnews=35780>.

ТРУДНОСТИ В РЕАЛИЗАЦИИ ПРИНЦИПА ВЗАИМНОЙ ВЫГОДЫ В ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЯХ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА И ТРЕТЬИХ СТРАН

Микичурова О. В.

Соискатель кафедры международного права Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Научный руководитель: кандидат юридических наук Григоров А. Н.

Аннотация. *Европейский Союз за почти полувековую историю своего становления и развития взаимодействовал с государствами разного уровня экономического, социального и политического развития. Наибольшие трудности в реализации принципа взаимной*

выгоды были в отношениях европейских государств и стран третьего мира, что отражено в условиях Ломейских конвенций и Договора Котона. Интеграция в ЕС восточноевропейских стран Венгрии, Польши, Словакии и Чехии и созданная между ними зона свободной торговли показала значительно лучшие результаты по вопросу взаимной выгоды. Сегодня Европейский Союз является положительным примером интеграционного объединения, а трудности в реализации принципа взаимной выгоды, возникающие в процессе сотрудничества между странами ЕС и третьими странами, могут быть решены взаимными усилиями сторон.

Ключевые слова: принцип взаимной выгоды, Европейский Союз, третьи страны, развивающиеся страны, европейская интеграция.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА ТА МЕВ

УДК 339.942:061

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Журба І. Є.

Доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної інформації та країнознавства Хмельницького національного університету.

Анотація. У статті досліджено особливості та закономірності трансформації транскордонного співробітництва під впливом економічних флуктуацій. Автором систематизовано методологічні принципи трансформації складних економічних систем. Визначено наукові засади формування інтегративної складової розвитку транскордонного співробітництва Європейського Союзу. У роботі досліджено основні моделі трансформації економічних систем, визначено природу сучасної моделі функціонування світового господарства та міжнародних економічних відносин. Автором було узгоджено концептуальні положення та принципи сучасної парадигми транскордонного співробітництва, сформульовано характерні ознаки інтеграційних процесів на транскордонному та міжрегіональному рівнях. Дослідник доводить, що дифузійно-втягувальна інтеграція є однією з головних теорій, яка обґрунтовує трансформацію транскордонного співробітництва.

Ключові слова: трансформація, економічні системи, методологічні принципи, флуктуація, інтеграція, парадигма, транскордонне співробітництво, дифузійно-втягувальна інтеграція, коопетиція.

Постановка проблеми. В умовах розширення Європейського Союзу (ЄС) та активізації світових глобалізаційних процесів зростає роль транскордонного співробітництва (ТКС) у системі міжнародних економічних відносин. Така співпраця дає можливість активізувати економічну діяльність на прикордонних територіях та впливає на зростання їхньої конкурентоспроможності.

На початку третього тисячоліття науковцями Європейського Союзу було обґрунтовано сучасну парадигму просторового облаштування території по різні боки національних кордонів як основи транскордонного співробітництва. Вона характеризується особливістю використання механізмів та інструментів в усуненні диспропорції прикордонного розвитку, в ефективній мобілізації потенціалу природних ресурсів і запровадженні засад субсидіарності. Застосовуючи цей принцип, сусідні прикордонні території ЄС налагодили взаємозв'язки на різних рівнях ієрархічної підпорядкованості між гілками законодавчої і виконавчої влади, об'єднавши транскордонний потенціал для розв'язання спільних проблем. У транскордонному співробітництві відбувся перехід від взаємовідносин за окремими угодами до співпраці у межах єврорегіонів. Так, у країнах Центральної та Східної

Європи (ЦСЄ) на кордонах по всій їх довжині створено єврорегіони, що сприяє розвитку євроінтеграційних процесів.

Мета статті – Визначення особливості трансформації транскордонного співробітництва під впливом економічних флуктуацій країн Центральної і Східної Європи в умовах розширеного Європейського Союзу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З кінця 90-их років ХХ ст. виникла потреба у системному дослідженні проблем транскордонного співробітництва. Значну увагу у своїх дослідженнях з транскордонної проблематики приділяли: Д. Віллерс (Німеччина); Г. М. Чуді, Р. Ратті (Швейцарія); А. Стасяк, П. Еберхардт, З. Зьоло, П. Коморницький, З. Макела, Р. Федан, М. Ростішевський (Польща); П. Кузьмшин, Ю. Тей (Словаччина), Б. Борисов, М. Ілева (Болгарія); В. Білчак, Л. Вардомський, С. Романов, Й. Зверев (Росія), а також вітчизняні вчені, зокрема О. Амоша, П. Беленький, В. Будкін, В. Борщевський, О. Гонта, М. Долішній, В. Євдокименко, І. Кістерський, Є. Кіш, М. Лендсел, Н. Луцишин, П. Луцишин, В. Ляшенко, Ю. Макогон, Н. Мікула, В. Мікловда, А. Мокій, В. Пила, С. Писаренко, І. Студенников, А. Філіпенко, В. Чужиков, О. Чмир, І. Школа та інші. Переважна більшість зазначених дослідників торкались питань соціальної, економічної основи розвитку певних транскордонних регіонів та їх організаційно-функціональних складників – єврорегіонів.

Основні результати дослідження. Новітній етап розвитку європейського економічного простору характеризується трансформацією транскордонного співробітництва на різних рівнях його реалізації, зокрема, на загальноєвропейському, державному, регіональному й локальному. У результаті дослідження було систематизовано методологічні принципи трансформації складних економічних систем, до яких відносяться: принцип наступності (визначає структурно-логічну схему причинно-наслідкових зв'язків на засадах системного аналізу, Л. Берталанфі); принцип методології системного аналізу (формує інструмент наукового пізнання, а також спосіб логічного мислення, системного сприйняття та відповідного впорядкування інформації, розвиває цілісну систему на засадах складної взаємодії за схемою 'частина – ціле – частина' – В. Афанасьєв, Е. Квейд, Дж. Клір, Г. Гакен, М. Згуровський, Н. Панкратьєва, А. Гальчинський); структурний принцип (процес формування структурної цілісності глобальної системи на засадах сумативності, де домінують горизонтальні міжсегментні (міждержавні) зв'язки); принцип історизму (дає змогу досліджувати трансформацію транскордонного співробітництва на засадах трьохфазного розвитку функціонування системи, це, зокрема, генезис перебування у фазі сумативної цілісності, зрілості, набуття стану структурної цілісності, занепаду, коли потенціал розвитку системи себе вичерпує); принцип саморозвитку (розвиток здійснюється шляхом реалізації внутрішнього енергетичного потенціалу системи, формується на основі трьох типів суперечностей: по-перше, на протиріччі між цілим і окремими структурними елементами системи; по-друге, нарощенні енергії розвитку, що відбувається не лише на основі субординаційних зв'язків між цілим і частинами; по-третє, на розвитку системи та її енергії, що генерується із зовнішнього середовища) [1].

В основі засад функціонування транскордонної економічної системи містяться прості 'сумативні' і 'цілісні' системи (десумативні) – це найпростіший тип систем, які лише за наявності певних передумов можуть трансформуватися в системи вищого порядку (зрілі, цілісні).

Основою диференціації сумативних, а також цілісних систем є наявність інтегральної (системної) якості, реалізація якої є вирішальним чинником у визначенні цілісності. Закон складних (цілісних) систем є основою теорії та методології системного аналізу, за якого

ціле є більшим від суми його частин. У результаті дослідження доведено та обґрунтовано теоретико-методологічні та інституційні аспекти трансформації транскордонного співробітництва у ЄС [2].

Зокрема, інтегративна система трансформації транскордонного співробітництва у Європейському Союзі має специфічні закономірності, зокрема формується під впливом теоретико-методологічних засад (визначення базових дефініцій, обґрунтування теорій, принципів, чинників та функцій), а також інституційної системи (організаційні та фінансові засади сприяння транскордонного співробітництва, форми ТКС, а також нормативно-правове забезпечення). Економічна система – це сукупність як чинників виробництва (об’єктів систем), так і цілого комплексу відносин між людьми – виробництва, обміну, розподілу та споживання. Сформовано основні моделі трансформації економічних систем (‘лінійних стадій розвитку’ В. Ростоу; ‘структурних трансформацій’ А. Льюїса; ‘сталого розвитку’ Н. Джорджеску-Рогена; ‘інноваційну’ модель економічного розвитку М. Туган-Барановського та Й. Шумпетера). Основою цих моделей є сукупність послідовних стадій економічного зростання. Це є своєрідний економічний детермінізм у підходах і механізмах реалізації глобальної стратегії міжнародних економічних відносин. Обґрунтовано особливості формування національних моделей перехідних економік країн Центральної та Східної Європи. Найбільш розповсюдженими моделями трансформації економіки цих країн є ‘градуалізм’ та ‘шокова терапія’. Градуалізм – доведення доцільності еволюційних змін (інституціоналісти, кейнсіанці, соціал-демократи, засновники теорії ринкового соціалізму, еволюціоналісти – Дж. Ватіскі, Майкл Бруно, Е. Крюгер, Дж. Стігліц, Т. Скот, К. Ласки, В. Леонтьєв, А. Коуз, П. Меррел); шокова терапія – доведення доцільності стрімких термінових змін (ортодоксальні та гетеродоксальні заходи – Дж. Сакс, А. Аслунд, Я. Корнаї, П. Кругман, Л. Бальцеревич, В. Клаус) [3].

Основою трансформації перехідних економік є неврівноважені, складні, дисипативні, саморозвивальні соціально-економічні системи. Обґрунтовано парадигму трансформаційних процесів перехідних соціально-економічних систем, якою є синергетика (синергетичні інновації, інституційно-еволюційні принципи), що має здатність переводити їх у стан біфуркації.

Механізм трансформації соціально-економічних систем має такий вигляд: ‘флуктуації – атрактор – макробіфуркація – дисипативна структура оновленої якості економічної системи’. Визначено категорію ‘трансформація’ – це зміна, перетворення, тобто усунення суттєвих елементів попереднього устрою; обґрунтування нової мети, завдань, що передбачає взаємодоповнення революційного та еволюційного розвитку, а також застосування пріоритетних механізмів якісного удосконалення системи.

Досліджено, що сучасні трансформаційні процеси системи транскордонного співробітництва у країнах Центральної та Східної Європи пов’язані з глобальними цивілізаційними зрушеннями, з епохальними політичними, економічними та науково-технологічними змінами (табл. 1).

Таблиця 1.

Фази функціонування суспільно-економічних і науково-технологічних систем

Види об’єктів	Фаза зміни (роки)	Фаза відносної рівноваги (роки)
Світова цивілізація	100-300	400-1000
Політична система суспільства	50-100	200-300
Економічна система	30-60	100-150
Епістемологічна система	10-30	40-120
Наукова і технологічна системи	5-10	30-60

Унаслідок дослідження обґрунтовано аналітичні дані про часовий лаг функціонування різних структур та їх трансформаційні переходи. Запропоновані показники важливі для характеристики процесів, що відбуваються у перехідних економіках, зокрема у частині транскордонного співробітництва. Це стосується фази заміни економічних і політичних систем, які тривають від 30 до 100 років. Результати досліджень підтверджують необхідність розроблення відповідної теорії, що визначає основні параметри трансформації системи транскордонного співробітництва, а також формує на цій основі адекватну економічну політику.

Сучасна модель функціонування світового господарства та міжнародних економічних відносин формується на засадах коопетиції – парадигмі транскордонного економічного розвитку. Згідно з концепцією коопетиції транскордонний економічний розвиток є результатом, з одного боку, конкуренції, пов'язаної із суперництвом, а з іншого – кооперації, що складається із співпраці та інтеграції між сусідніми державами. Доведено, що аналіз оцінки наявного теоретичного і практичного досвіду із транскордонного розвитку дозволяє сформулювати парадигму як сукупність теоретичних положень і основоположних принципів транскордонного співробітництва (рис. 1).

Рис. 1. Сучасна парадигма транскордонного співробітництва.

Отже, у цьому контексті транскордонний регіон виступає як: а) основа транскордонного співробітництва, база формування єврорегіону та міжнародних економічних відносин; б) частина світового економічного простору, що має ресурсну базу і певну свободу дій для входження в світову економіку; в) самодостатня одиниця в національно-госпо-

дарському комплексі країни, наділена певними правами і відповідальністю; г) суб'єкт національно-господарського комплексу країни, що акумулює сучасні технології регіонального управління для досягнення якнайкращої структури валового регіонального продукту; д) частина національної інноваційної системи, що забезпечує реалізацію її цільових показників і напрямів.

Доведено, що особливого наукового та прикладного значення набувають проблеми, пов'язані із наявністю економічних флуктуацій (коливання – багаторазові циклічні зміни макроекономічних показників) у транскордонному співробітництві. Флуктуації можна охарактеризувати наступними властивостями:

- а) волатильністю;
- б) періодичністю;
- в) інертністю.

Потрібно періодично відновлювати втрачену рівновагу виробництва, обміну, розподілу, споживання у процесі транскордонного співробітництва, враховуючи вплив чинників циклічності соціально-економічної діяльності і визначаючи стратегію сталого розвитку.

З'ясовано, що система транскордонного співробітництва проходить дві стадії трансформаційних змін: еволюційну (адаптаційну) і революційну (стрибок, катастрофа). Еволюційний етап розвитку характеризується наявністю механізмів, що 'гасять' сильні флуктуації системи і повертають її до стійкого стану. Відбувається нагромадження в системі транскордонного співробітництва змін, тому здатність системи до адаптації спадає і зростає нестійкість та ентропія. Формується суперечність між старим і новим у системі; досягнувши біфуркаційних значень, нестійкість стає максимальною, і навіть малі флуктуації приводять систему до якісних змін. Зроблено висновок, що у точці біфуркації нестійкість підсилюється, тому в системах завжди присутні флуктуації, які сповільнюються у стійкому стані. Проте в результаті нелінійних процесів, які виводять параметри системи за критичні значення, такі флуктуації підсилюються і можуть спричинити стрибкоподібний перехід до нового стійкого стану з меншою ентропією, після чого цикл 'плавний розвиток' – 'стрибок', 'еволюція – революція', 'стійкість – нестійкість' повторюється [4].

Встановлено, що одним із концептуальних положень нової парадигми транскордонного співробітництва є відображення транскордонного регіону як відкритої системи, що взаємодіє із світовим економічним середовищем, при цьому світова економіка розглядається як стратегічний ресурс розвитку певного типу регіону.

Доведено, що транскордонне співробітництво є основою світових економічних інтеграційних процесів, під якими розуміємо об'єднання стійких зв'язків і залежностей в соціально-економічній, політичній і геополітичній сферах на транскордонному, міжрегіональному і міждержавних рівнях.

Таким чином, інтеграційні процеси – це процеси багаторівневі, що охоплюють різноманітні зв'язки, відносини, структури (табл. 2).

Обґрунтовано тенденції прояву інтеграційних процесів на транскордонному і міжрегіональному рівнях. Відзначено, що чим більше транскордонний регіон використовує потенціал міжнародного поділу праці, тим вищі темпи його економічного зростання.

Дослідження доводить, що однією із головних наукових теорій, яка обґрунтовує трансформацію транскордонного співробітництва, є: дифузійно-втягувальна інтеграція, де автор обґрунтовує, що транскордонне співробітництво – це початкова ланка дифузійно-втягувальної інтеграції на найнижчому євроінтеграційному рівні в системі: регіональна інтеграція – інтеграція сусідніх країн – прикордонна інтеграція – дифузійно-втягувальна інтеграція. Вона виникає у результаті ініціативи 'знизу', але одночасно є складником но-

вого європейського устрою, що створюється ‘згори’. Транскордонне співробітництво через свої організаційно-функціональні структури – єврорегіони, а також дифузійно-втягувальну інтеграцію повинно стати кроком на шляху посилення цілісності та гомогенності Європейського економічного простору [5]. Дифузійно-втягувальна інтеграція впливає на координацію дій у прикордонні, та на розвиток єврорегіонів.

Таблиця 2.

Характерні ознаки інтеграційних процесів на транскордонному та міжрегіональному рівнях

Типи інтеграційних зв'язків	Міжрегіональний рівень	Транскордонний рівень
1. Економічні, зокрема:	Між регіонами України та країнами ЦСЄ	Інвестиційні процеси, створення спільних підприємств
1.1. Розвиток виробничо-економічних зв'язків		
1.2. Розвиток торговельних зв'язків	Між регіонами Центральної та Східної Європи	Зовнішньоекономічні торговельні зв'язки
1.3. Створення, розвиток загальних ланок, об'єктів інфраструктури	Залізничних, автомобільних доріг, нафтогазопроводів, енергетичних мереж, комунікацій зв'язку міжрегіонального значення	Залізничних, автомобільних доріг, нафтогазопроводів, енергетичних мереж, комунікацій зв'язку транскордонного значення по різні боки державних кордонів
1.4. Розвиток перевезень вантажів і пасажирів	Залізничних, морських, річкових, авіаційних, автомобільних міжрегіонального значення	Залізничних, морських, річкових, авіаційних, автомобільних шляхів транскордонного значення
1.5. Розвиток об'єктів ринкової інфраструктури	Торговельних центрів, валютних бірж, банків і їх філій, інформаційних і виставкових центрів, що виконують міжрегіональні функції	Торговельних центрів, валютних бірж, банків і їх філій, інформаційних і виставкових центрів, що виконують транскордонні функції
2. Гуманітарні зв'язки	Внутрішній туризм, спортивно-культурні, науково-технічні, інформаційні обміни	Міжнародний туризм, спортивно-культурні, науково-технічні, інформаційні обміни між державами-сусідами
3. Екологічні зв'язки	Розвиток ланок екологічного моніторингу, формування загальних територій, що особливо хороняються, комісії, експедиції та інші зв'язки міжрегіонального значення	Розвиток ланок екологічного моніторингу, формування загальних територій, що особливо охороняються, комісії, експедиції і інші зв'язки транскордонного значення

У результаті дослідження встановлено головну трансформаційну генетичну закономірність, що пояснює генезис та закономірності трансформаційних змін транскордонного співробітництва у країнах ЦСЄ. Згідно з зазначеною закономірністю, індивідуальний розвиток держав певного регіону та їх транскордонне співробітництво (онтогенез) є коротким і видозміненим повторенням (рекапітуляцією) найважливіших суспільно-економічних етапів розвитку транскордонного співробітництва (філогенезу) країн-членів ЄС-15.

Отже, філогенез моделює суспільні трансформації транскордонного співробітництва у нових країнах-членах ЄС-12. Крім того, існує онтогенез суспільних трансформацій

транскордонного співробітництва, як сукупність послідовних соціальних, економічних, політичних, культурологічних, духовних та міжособистісних перетворень, що відбуваються в державах з моменту їх утворення [6].

У межах теорії синергетики систематизовано процес якісного переходу соціально-економічних систем країн ЦСЄ від стану рівноваги, яким була командно-адміністративна система управління, до хаосу, криз, нестабільності перебудовного періоду. Такі системи трансформуються із подальшим виходом на соціально-орієнтовану ринкову економіку, що є новим порядком, більш вищим ступенем організації і розвитку через механізми послідовних змін); саморозвиток (єдиний цілісний процес, що може розглядатися тільки стосовно системи, оскільки він є результатом інтернаціоналізації, інтеграції, спеціалізації та кооперативної дії елементів системи).

Таким чином, синергетичний ефект досягається внаслідок розширення ринку, що сприяє економії масштабу, де даний ефект може набувати таких форм, як позитивний ('плюс'), нульовий ('нуль') та негативний ('мінус'), тобто мати позитивне, нейтральне і негативне значення. Синергійний ефект виявляється в підсумкових здобутках чи втратах макроекономічного характеру.

Належний розвиток транскордонного співробітництва повинен базуватися на якісному та гнучкому управлінні, яке має сильну підтримку від центрального уряду і підкріплене чотирма складниками співробітництва, а саме: економікою, інфраструктурою, соціокультурними та екологічними чинниками, які знаходяться у єдиній системі загальноприйнятого спільного бачення.

Висновки. Транскордонне співробітництво на сучасному етапі є однією з провідних форм інтеграційної взаємодії, запровадження якої в країнах ЦСЄ сприяє усуненню депресивності, периферійності, диспропорцій у прикордонні, здійсненні трансформації соціально-економічних систем та прискоренні економічного зростання.

1. Авторська систематизація й класифікація євро регіонів на внутрішніх кордонах Європейського Союзу, євро регіональних структур на зовнішніх рубежах ЄС та євро регіонів поміж новими країнами-членами європейської спільноти дозволяє визначити характерні риси зазначених регіональних утворень, які полягають в адміністративному управлінні, інституціоналізації міжрегіональних зв'язків, самоуправлінні, ініціативі місцевих громад та органів самоврядування, та обґрунтувати фінансово-економічні інструменти та механізми, організаційно-інституційні складники, спрямовані на зростання ефективності й оптимальності функціонування транскордонного співробітництва.

2. Становлення транскордонного співробітництва на засадах регіональної політики зумовлює стратегію й тактику функціонування міжнародної співпраці в цілому та транскордонних регіонів, зокрема, вздовж державних кордонів України. Регіональна політика включає в себе створення програм із використанням наявних можливостей ефективного функціонування транскордонного співробітництва для прискорення євроінтеграційних процесів та підвищення суспільного розвитку в прикордонні. Концепція 'сусідського розвитку' щодо формування транскордонного регіону на різних ієрархічних рівнях із застосуванням фінансово-економічних інструментів є одним із визначальних механізмів реалізації політики транскордонної співпраці.

3. Політика ЄС стосовно просторового облаштування прикордонних територій спрямована на здійснення пошуку нових форм транскордонного співробітництва для підвищення ефективності співпраці та утворення повномасштабного інтегрованого простору. Визначено, що на європейських кордонах почали функціонувати 'європейські угруповання територіального співробітництва', 'транскордонні партнерства', 'транскордонні

кластери', 'транскордонні промислові зони', 'транскордонні інноваційні проекти', 'транскордонні регіони знань', які стають 'полюсами зростання' в периферійних прикордонних регіонах. Головна мета усіх вищезазначених нових форм – прискорити соціально-економічне зростання шляхом об'єднання зусиль учасників, забезпечення конкурентних переваг транскордонним регіонам.

4. Серед найбільш розповсюджених нових ефективних форм функціонування транскордонного співробітництва на кордонах України є 'транскордонні кластери' та 'транскордонні промислові зони'. Їхній подальший розвиток та підвищення ефективності функціонування, зокрема у західних областях України, сприятимуть відродженню економічної активності та стимулюватимуть економічне зростання, що позитивно впливатиме на вирівнювання показників соціально-економічного розвитку та конкурентоспроможності прикордонних регіонів України.

Список використаної літератури

1. Герасимчук З. В. Регіональна політика транскордонного співробітництва: механізм формування та реалізації / З. В. Герасимчук, О. М. Лютак. – Луцьк : Надстир'я, 2010. – 188 с.
2. Журба І. Є. Транскордонне співробітництво країн Центральної та Східної Європи в умовах розширеного ЄС (питання теорії та практики): Монографія. – Хмельницький : ХНУ, 2008. – 311 с.
3. Журба І. Є. Пріоритетні форми трансформації транскордонного співробітництва в умовах наближення України до ЄС : Монографія / І. Є. Журба. – Хмельницький : ХНУ, 2012. – 295 с.
4. Журба І. Є. Економічна природа транскордонного співробітництва // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки.-Хмельницький. – 2012. – № 4 Т. 2 – С. 36-42.
5. Мокій А. І. Інноваційна модель транскордонного співробітництва України та Польщі / А. І. Мокій // Інноваційні аспекти транскордонного співробітництва: матеріал роботи між нар. наук.-практ. семінару / за ред. А. І. Мокія. – Л. : ЛФ НІСД, 2006. – С. 16-21
6. Третяк В. В. Проблеми теорії та практики розвитку інтеграційних зв'язків регіону: монографія / В. В. Третяк, Н. А. Куценко; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ : Ноулідж, 2010. – 223 с.

MODERN TENDENCIES OF TRANSFORMATION PROCESSES IN TRANSBORDER COOPERATION OF THE CENTRAL AND EASTERN EUROPE

Zhurba I. Y.

PhD, professor, department of international information and regional geography Khmelnytskyi national university.

Abstract. *The article deals with the peculiarities and tendencies in trans-border cooperation transformations under the influence of economic fluctuations. The author has systematically arranged methodological principles of complex economic systems transformations. Scientific grounds for the formation of the integrative component of the European Union trans-border cooperation development have been defined. The principle models of economic systems transformations have been analyzed, the nature of the modern model of global household functioning and international economic relations has been defined. The author has pointed out conceptual points and principles of trans-border cooperation modern paradigm, formulated peculiar characteristics of integration processes at trans-border and interregional levels. It has been proved that*

diffusion-involving integration is one of the main theories that gives grounds to the transformation of trans-border cooperation.

Key words: *transformation, economic systems, methodological principles, fluctuation, integration, paradigm, trans-border cooperation, diffusion-involving integration, cooperation.*

Referances

1. Herasymchuk Z. V. Rehional'na polityka transkordonnoho spivrobitnytstva: mekhanizm formuvannya ta realizatsiyi / Z. V. Herasymchuk, O. M. Lyutak. – Luts'k: Nadstyr'ya, 2010. – 188 s.
2. Zhurba I. Ye. Transkordonne spivrobitnytstvo krayin Tsentral'noyi ta Skhidnoyi Yevropy v umovakh rozshyrenoho YeS (pytannya teorii ta praktyky): Monohrafiya. – Khmel'nyts'kyu: KhNU, 2008. – 311 s.
3. Zhurba I. Ye. Priorytetni formy transformatsiyi transkordonnoho spivrobitnytstva v umovakh nablyzhennya Ukrainy do YeS': Monohrafiya / I. Ye. Zhurba. – Khmel'nyts'kyu: KhNU, 2012. – 295 s.
4. Zhurba I. Ye. Ekonomichna pryroda transkordonnoho spivrobitnytstva // Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'nogo universytetu. Ekonomichni nauky. – Khmel'nyts'kyu.-2012. – № 4 T. 2. – S. 36-42.
5. Mokiy A. I. Innovatsiyina model' transkordonnoho spivrobitnytstva Ukrainy ta Pol'shchi / A. I. Mokiy // Innovatsiyini aspekty transkordonnoho spivrobitnytstva: materiay robyt myzh nar. nauk.-prakt. seminaru / za red. A. I. Mokiya. – L. : LF NISD, 2006. – S. 16-21.
6. Tretyak V. V. Problemy teorii ta praktyky rozvytku intehratsiynykh zv'yazkiv rehionu: monohrafiya / V. V. Tretyak, N. A. Kutsenko; Skhidnoukr. nats. un-t im. V. Dalya. – Luhans'k : Noulidzh, 2010. – 223s.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ТРАНСФОРМАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ ТРАНСГРАНИЧНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ И ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ

Журба И. Е.

Доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедры международной информации и страноведения Хмельницкого национального университета.

Аннотация. *В статье исследованы особенности и закономерности трансформации трансграничного сотрудничества под влиянием экономических флуктуаций. Автором систематизированы методологические принципы трансформации сложных экономических систем. Определены научные основы формирования интегративной составляющей развития трансграничного сотрудничества Европейского Союза. В работе исследованы основные модели трансформации экономических систем, определены природу современной модели функционирования мирового хозяйства и международных экономических отношений. Автором было согласовано концептуальные положения и принципы современной парадигмы трансграничного сотрудничества, сформулированы характерные признаки интеграционных процессов на трансграничном и межрегиональном уровнях. Исследователь доказывает, что диффузионно-втягивающий интеграция является одной из главных теорий, которая обосновывает трансформацию трансграничного сотрудничества.*

Ключевые слова: *трансформация, экономические системы, методологические принципы, флуктуация, интеграция, парадигма, трансграничное сотрудничество, диффузионно-втягивающий интеграция, коопетиция.*

УДК 338.26; 332.1

ЗАСТОСУВАННЯ МОДЕЛЕЙ МАКРОЕКОНОМІЧНОГО ТА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН ЄС ДЛЯ ПОДОЛАННЯ УКРАЇНОЮ ФІНАНСОВОЇ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

Кузьменко В. П.

Кандидат економічних наук, професор Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі, головний науковий співробітник Науково-дослідного економічного інституту Міністерства економічного розвитку і торгівлі України.

Анотація. У статті проаналізовані та підтверджені автором його довгострокові прогнози фінансових і соціально-економічних криз, виконані на основі системної теорії економічних циклів, що є актуальним в умовах перманентної глобальної фінансової та соціально-економічної кризи. Дана комплексна оцінка антикризової монетарної та фінансової політики.

Зроблено спробу синтезу різноманітних соціально-економічних моделей країн ЄС з відповідною їх класифікацією. Проаналізовано стан економіки Єврозони та України в часи глобальної кризи наприкінці 2008-2014 рр. Розглянуто інтеграційні тенденції реформування господарства ЄС, зокрема політично-правову складову.

Автором проаналізовані підходи до розробки планів регіонального розвитку в країнах ЄС. Дана комплексна оцінка регіональної політики національної економіки на шляху подолання економічної кризи.

Ключові слова: економічні цикли, фінансові та соціально-економічні кризи, економічне прогнозування та регулювання, макроекономічна і регіональна політика, плани регіонального розвитку, країни Євросоюзу.

Постановка проблеми. У СРСР ми займались прогнозуванням соціально-економічного розвитку радянської України та її регіонів на основі різних економіко-математичних моделей. Серед них були різноманітні моделі – детерміновані та стохастичні, прогнози за допомогою яких в інерційній радянській економіці давали непогані результати. Складові «економіксу» – «мікроекономіка» та «макроекономіка», побудовані на основі створеної у 1871 р. теорії маржиналізму, були актуалізовані у нас тільки в 1989-1991 р. До цього часу в СРСР її відкидали, оскільки ця теорія ще в 1919 р. була «розбита вщент» критикою австрійської школи політекономії теоретиком марксистсько-ленінської політичної економії Миколою Бухарінім [1], якого високо цінував сам Володимир Ленін. І хоча в 1938 р. Бухаріна було розстріляно сталінськими сатрапами, ще півстоліття ця теорія була заборонена в СРСР. Але саме теорія маржиналізму наптовхує на думку, що в цьому житті всі процеси мають свою межу, в тому числі й саме життя та його відчуття, про що видатний український економіст Михайло Туган-Барановський написав у останній своїй роботі «Вплив ідей політичної економії на природознавство і філософію» [2]. Про це свідчать і цикли соціально-економічного розвитку у часовому і просторовому вимірах цих процесів та побудовані на їх основі моделі, перш за все, у країнах ЄС.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У 1989 р. в СРСР були надруковані книга Сергія Меншикова та Лариси Клименко «Довгі хвили в економіці. Коли суспільство змі-

нює шкіру» [3] про Кондратьєвські великі цикли кон'юнктури та, вперше з 20-х років ХХ століття, безпосередньо основні праці видатного російсько-радянського економіста Миколи Дмитровича Кондратьєва [4], якого як і Миколу Бухаріна в 1938 р. було розстріляно сталінськими сатрапами. Вже у середині 90-х років ХХ ст. у РФ були видані й праці його вчителя – видатного українського економіста Михайла Івановича Туган-Барановського, який вперше у світі створив системну теорію соціально-економічних криз ще 120 років тому [5].

Туган-Барановський пояснив виникнення промислових криз тією обставиною, що швидке зростання промисловості (її перегрів) викликає зниження цін на споживчі товари, що, в свою чергу, скорочує попит на традиційні засоби виробництва. Відбувається припинення зростання промисловості та обсягів виробництва ВВП, що спостерігалось у 2008-2009 рр. майже в усіх країнах світу, а у 2012-2014 рр. – в деяких країнах Європи та в Україні. Видатний австро-американський економіст Йозеф Алоїз Шумпетер [6] синтезував свою теорію економічного розвитку та інновацій з теоріями великих циклів кон'юнктури Кондратьєва, котрі він назвав Кондратьєвськими довгими хвилями (скорочено – К-хвилями), і ділових циклів Жюгляра [7]. Він указував на *«творчу руйнацію»* інновацій у часи кризи через конкурентне оновлення виробництва продукції та заміну застарілих засобів виробництва новими, що й очікується в процесі катарсису сучасної глобальної світової соціально-економічної кризи. Причому реальний циклічний характер розвитку економіки проявляється у вільному ринковому господарстві за певної свободи господарюючих суб'єктів. Тобто, у кризі є як екзогенні, так і ендогенні чинники, які потребують безпосереднього дослідження в контексті часу й простору розповсюдження її негативних наслідків у світі та заходів антикризової політики її подолання в кожній країні.

Але ж у часи досліджень соціально-економічних циклів і криз Туган-Барановським та його учнем Кондратьєвим, а також Шумпетером, що помер у 1950 р., ще не існувало такого феномену другої половини ХХ ст. як глобальна економіка, що представляє собою історично нову реальність, що відрізняється від традиційної світової економіки. За визначенням одного з її апологетів – відомого французько-американського соціолога іспанського походження Мануеля Кастельса *«глобалізація характеризує економіку, здібну працювати як єдина система в режимі реального часу у масштабі усієї планети»* [8]. Процес глобалізації світової економіки йде вкрай нерівномірно. Це стосується як сфер діяльності та галузей, так і макроекономічних регіонів, об'єднаних по групам країн та цивілізаціям. Саме глобалізація дає змогу найрозвинутішим країнам світу, насамперед США, за допомогою інструментів МВФ і СБ здійснювати певний трансфер криз, розв'язуючи проблеми подолання соціально-економічної кризи у цих розвинутих державах за рахунок інших країн, що розвиваються. І захист від таких негативних впливів національної економіки є дуже важливим питанням економічної безпеки будь-якої держави. Але навіть такі антикризові заходи, в кінці кінців, не вберегли найрозвинутіші країни світу від глобальної фінансово-економічної кризи 2008-2014 рр.

Постановка завдання. Найвищий рівень глобалізації досягнуто у фінансово-інвестиційній сфері. Адже сьогодні загальновідомим став факт перевищення більш ніж на порядок фінансових потоків обігу світової економіки у порівнянні з її матеріальними потоками, пов'язаними з реальними ринками товарів і послуг. Таким чином, цей вивільнений грошовий капітал не має матеріального підкріплення та перебуває у вільному плаванні, маючи щохвилинні біржові операції на мільярди доларів, забезпечивши їх зростання за останні 30 років на два порядки. І ця фінансова бомба вже десятки років нависає над виробничими потужностями реальної економіки країн усієї Земної Кулі, періо-

дично знищуючи фінансові ринки у тому чи іншому ареалі світу через механізми фінансових криз, найбільш відомими з яких за останні два десятиліття стали мексиканська криза 1994-1995 рр., криза в країнах Південно-Східної Азії (ПСА) 1997- 1998 рр. з суттєвим її впливом на світові ринки, внутрішній дефолт 1998 р. у Росії, який особливо вплинув на Україну [9], та зовнішній дефолт в Аргентині 2001 р.

І нарешті, необхідно звернути особливу увагу на сучасні регіональні фінансові (фондові, банківські, валютні) кризи кінця ХХ – початку ХХІ ст. в США, Китаї, Японії, Німеччині, Росії та інших глобальних гравцях світової економіки, про загрозу переходу яких до глобальної фінансово-економічної кризи та її негативний вплив на господарство України ми теж протягом останніх років минулого та перших років нового тисячоліття не раз попереджали [10].

Досвід різних країн – США, Великої Британії, Швеції та інших у розробці антикризової політики у період ще Великої депресії міг би стати у нагоді Україні на шляху виходу її економіки з кризи 90-х років, від яких Велику депресію віддаляє як раз одна довга хвиля Кондратьєва, який визначив її довжину в 50-60 років, тобто у середньому 54-55 років, які віддаляють й сучасну світову економічну кризу рубежу тисячоліття від закінчення Другої світової війни, що стала найгіршим способом розв'язання протиріч, накопичених Великою депресією. Передостання криза початку ХХІ ст. була частково амортизована фінансовими вливаннями різних регіонів світу в економіку США та розпочатими ними війнами в Афганістані та Іраку у відповідь на катастрофічні події 11 вересня 2001 р. Ці війни активізували розвиток ВПК США та через міжгалузеві зв'язки взагалі пожвавили їх економіку. Тим самим пік кризи, який спостерігався наприкінці 2008-2009 рр., було відсунуто на один 9-річний цикл Жюгляра. Саме аналізу розвитку глобальної світової кризи та антикризових заходів, що використовувалися для її подолання, перш за все у країнах Євросоюзу, а також їх узагальненню для вироблення антикризової політики державного регулювання в Україні, присвячена дана робота.

Основні результати дослідження. Економіки як європейських, так й азіатських країн, що розвиваються, виграючи за рахунок сильних припливів капіталу, можуть значно постраждати від різкого повороту цих потоків у випадку фінансових криз, як це було у часи Південно-Східно-Азіатської фінансової кризи 1997-1998 рр. і дефолту російської економіки 1998 р., механізм яких вперше було детально проаналізовано тоді Джорджем Соросом [11].

На відміну від світової фінансової кризи 1997-1998 рр. сьогодні інтегрованість вітчизняної економіки у світовий економічний процес значно зросла. Україна вже вступила до СОТ і хоч має слабкий фондовий ринок, з приватизацією та акціонуванням її стратегічних підприємств їх акції з'явилися на світових фондових ринках (ФР). Відповідно, у 2008 р. збільшилася й сама уразливість господарства України щодо негараздів глобалізованої економіки, що показав рекордний обвал її ФР на 80%. Валютний запас України, хоч і невеликий за світовими мірками, було накопичено переважно у доларах США, які потребували часткового переведення в інші тверді валюти в напрямі створення гарантованого валютного кошика.

Антикризові заходи потрібні сьогодні Україні. Але вона, на жаль, тільки проголошує, і до того ж не дуже впевнено, свої ринкові реформи, що зупинились на півдорозі, практично не модернізувавши за роки незалежності свою промисловість. Інноваційні пріоритети, що також проголошуються, ще дуже далекі від реального створення Національної інноваційної системи (НІС), що забезпечила інноваційний прорив більше чверті століття тому США, а ще раніш, у 60-ті роки ХХ ст. – Японії. Ці країни переживають сьогодні

кризові процеси, з якими може стикнутися й Україна, хоча в ній вистачає й своїх перманентних криз. А тому застосовані антикризові заходи у США, країнах ЄС та Японії передусім, у бюджетно-податковій та грошово-кредитній політиці, актуальні для подолання економічної кризи в Україні.

Підсумовуючи оцінки результативних показників основних галузей господарства України протягом кварталів 2012-2014 рр. «другої хвилі» кризи, слід сказати, що вони мали більше негативну динаміку, що, в кінцевому рахунку обумовили й негативну динаміку її ВВП починаючи з III-го кварталу 2012 р., коли він по відношенню до відповідного періоду 2011 р. впав на 1,3%, а в IV-му кварталі – ще на 2,7% і продовжував знижуватися у 2013 р. Таким чином, ВВП України протягом трьох кварталів поспіль мав негативну динаміку його падіння, що вже свідчило про технічну рецесію її економіки. Хоча за рахунок позитивної динаміки ВВП у першому півріччі, в цілому за 2012 р. все ж за офіційними даними Держкомстату України спостерігалось його зростання на 0,2%, що свідчило про стагнацію української економіки і депресивний її стан у час перманентної кризи, коли важко прогнозувати подальший її розвиток.

Адже досить багато вчених-економістів пояснюють сьогоднішній депресивний стан світової та й української економік синхронізацією кризових фаз кількох циклів суспільного розвитку, як наприкінці Великої депресії 1929-1939 рр. у своїх двотомних «Ділових циклах» обґрунтував головну причину її виникнення та набуття перманентного характеру завдяки синхронізації кризових фаз трьох відомих на той час фінансових циклів Джозефа Кітчина та Вільяма Крама [12], що відомі як цикли Кітчина, і ділових циклів Клемента Жюгляра [7] та «довгих хвиль» Миколи Кондратьєва [4] видатний австрійсько-американський економіст Йозеф Шумпетер [6], що починав у 1909-1912 рр. свою науково-педагогічну діяльність на терені сучасної України – у Чернівцях, які належали тоді Австро-Угорській імперії. І все ж головним його досягненням у ці роки стало створення теорії інновацій, на основі якої й повинна відбутися розбудова Національної інноваційної системи (НІС) України [13].

Цікаво, що після перших дев'яти років незалежності України (1991-1999), коли її економіка знаходилась у кризових фазах послідовно рецесії та стагнації, наприкінці 1999 року, в його IV-му кварталі, національна економіка почала своє зростання, що закінчилось у IV-му кварталі 2008 року, коли почалась глобальна світова фінансово-економічна криза, що суттєво вплинула на українську економіку і в наступному 2009 р. обвалила ВВП України на 15%. Тобто економічне зростання в Україні подовжувалось рівно 9 років, що є середньої довжиною середньострокового циклу Жюгляра (7-11 років). Чотири роки середньої довжини циклу Кітчина (3-5 років) віддаляли початок кризи наприкінці 2008 р. від Помаранчевої революції наприкінці 2004 р., під час якої в Україні спостерігалась короткострокова фінансова криза, полум'я якої тоді на посаді виконуючого обов'язки голови НБУ Арсенію Яценюку вдалось швидко загасити. Рецесію 2008-2009 рр. від другою хвилі рецесії 2012-2014 рр. віддаляють також чотири-п'ять років. Чи не свідчить це про те, що ринкова економіка України, незважаючи на усі її вади (монополізм, корумпованість та величезний тіньовий сектор) все ж увійшла з певними відхиленнями у світові фази циклів глобальної економіки, що необхідно враховувати при подальшому прогнозуванні перспектив соціально-економічного розвитку України та її регіонів.

Ясно, що падіння обсягів виробництва ВВП України та його галузевих складових відбувається й на динаміці економічного зростання її регіонів, де розташовані підприємства цих галузей, що необхідно враховувати й при розробці їх прогнозно-планових показників. Так, наприклад, абсолютна рецесія економіки з певним лагом відбивається на показниках

рівнів зайнятості та безробіття в Україні. Останнє протягом 2012-2014 рр. продовжувало збільшуватися навіть за офіційними показниками рівня безробіття за методологією МОП, але ще є й приховане безробіття, роль якого в Україні поки що теж досить велика. Тому, закладаючи прогностичні показники рівнів безробіття, необхідно враховувати, що, як мінімум, два найближчі роки воно, за переважаючою більшістю прогнозів, буде зростати і тільки десь у 2015-2016 гг. може з'явитися можливість повернути вектор його динаміки до позитивної, тобто зменшення рівнів безробіття в Україні та її регіонах, з тим, щоб у 2016 р. вийти на позитивну його величину, меншу за звітну, а вже до 2020 р. наблизитись до природних рівнів безробіття.

Синтез різних моделей соціально-економічного розвитку країн ЄС. В наш час, коли Україна твердо взяла курс на інтеграцію до Євросоюзу, вкрай важливим є проаналізувати різні варіанти можливого соціально-економічного розвитку країн ЄС і України з врахуванням особливостей їх господарств.

Можна виділити три основні типи соціально-економічних моделей, за якими розвивалися країни Західної Європи:

1. Німецька (неоліберальна) модель. З 1948 року втілювалася урядом Людвіга Ерхарда [14] у процесі післявоєнної реконструкції Німеччини. Її теоретичну основу створила ще перед другою світовою війною Фрайбургська школа економічної наукової думки, очолювана Вальтером Ойкеним [15]. Офіційно ця модель була проголошена, як модель соціального ринкового господарства, до якої з певними особливостями примикали й модель Австрії та моделі трьох невеликих країн Бенілюксу (Бельгії, Нідерландів і Люксембургу), що разом з Німеччиною, Францією та Італією стояли у витоків створення ЄС;

2. Шведська (скандинавська) модель. Її почали створювати ще у першій половині ХХ ст. видатні шведські економісти Кнут Віксель та Густав Кассель [16], а завершували в другій – нобелівські лауреати з економіки Гуннар Мюрдаль [17] та Бертіль Олін [18] за допомогою Еріка Ліндаля, Еріка Лундберга, Єста Рена та Рудольфа Мейндера [19]. По суті, вона є соціально-демократичною моделлю, до якої відносяться всі північні скандинавські країни, включаючи Ісландію, що стоїть на черзі до вступу в ЄС, а також, з певними застереженнями, південно-європейські країни: Грецію, Іспанію та Португалію, що разом з Італією та Ірландією були віднесені до п'ятірки найбільш вразливих економік Євросони, які у часи глобальної кризи 2009-2014 рр. за першими літерами їх назв англійською мовою отримали образливу аббревіатуру – словосполучення PIGS, тобто свинки, яку вони підклали усьому Євросоюзу;

3. Європейсько-кейнсіанська модель. Як відомо, Джон Мейнард Кейнс був видатним англійським економістом, із «Загальної теорії зайнятості проценту та грошей» (1936) [20] якого після другої світової війни народилась нова наука – макроекономіка. Вона спирається на тезу про необхідність підтримки і стимулювання сукупного попиту в економіці. Цю модель першими впровадили в життя США і Великобританія, а потім, з певними застереженнями – Франція та Італія.

Звичайно, що лідерами ЄС у обсягах виробництва та споживання сьогодні є три країни Західної Європи: Велика Британія, Німеччина та Франція, які разом з Італією входять до Великої сімки (G-7). Це приблизно 15% світового ВВП. Але італійська економіка за часів глобальної кризи 2008-2014 рр. суттєво постраждала та була включена до PIGS. Розглянемо моделі кожної з цих європейських країн, включаючи й країни, моделі яких близькі до них:

Велика Британія. Англійська острівна соціально-економічна модель суттєво відрізняється від європейської континентальної моделі, характерної для більшості європей-

ських країн. Адже вона, скоріш усього, більше нагадує американську. Невипадково в економічній науковій літературі досить часто говорять про англо-американську соціально-економічну модель. В той же час запізніле *приєднання Великої Британії до складу Європейського Союзу означало свого роду «накладення» комунітарного господарського механізму ЄС на національну соціально-економічну систему цієї острівної країни.* Наслідком цього стало зближення британської моделі з європейською континентальною, перш за все з європейсько-кейнсіанською моделлю, поширеною в середземноморському ареалі, найрозвинутішими країнами якого є Франція та Італія. Але Англія зі своєю історично першою найтвердішою валютою світу – фунтом стерлінгів, не поспішаючи приєднатися до Єврозони, не залишається на самоті, а у складі ЄС займає все впливовішу позицію.

Слід зазначити, що європейські фондові індекси вирости 19 вересня 2014 р., услід за публікацією результатів референдуму в Шотландії, за якими більшість жителів регіону виказали думку проти відділення від Великобританії. Британський FTSE 100 підріс на 43,61 пунктів (0,64%) до 6862,90 пунктів.

Німеччина. У свідомості більшості мешканців Східної Європи економіка Німеччини є прикладом для наслідування. Але загальна думка не завжди є достовірною. І як показують результати економічних досліджень, сьогоднішня ситуація та перспективи господарства ФРН є досить песимістичними. Слабке зростання економіки, хронічний дефіцит бюджету, велика державна заборгованість, слабка активність вітчизняних та іноземних інвесторів, зростання частки тіньової економіки, незначне зростання продуктивності праці й «нездоровий» фондовий ринок – цілий букет невіршених взаємопов'язаних проблем. В той же час німецька економіка демонструє кращу динаміку в порівнянні з економіками багатьох європейських держав.

Ханс-Вернер Зінн, керівник німецького дослідного інституту Ifo, попередив, що на тлі кризи в Україні та санкцій проти Росії темпи росту ВВП економіки Німеччини можуть упасти до її стагнації. Хоча спостерігається досить високий рівень зайнятості в країні, темпи росту ВВП можуть виявитися суттєво нижчими прогнозованих на 2014 р. 1,8%, на основі яких розраховано бюджет Німеччини. Тоді навряд чи зросте і ВВП у 2015 р. на прогнозовані 2%.

Франція. Економічна і соціальна еволюція Франції протягом другої половини ХХ сторіччя характеризується незвичайно широкими для ринкової економіки масштабами втручання держави у відтворювальний процес. Причому, це незвичайна «рамкова» діяльність держави, яка є неодмінним атрибутом господарського життя будь-якої розвинутої країни. Французький варіант соціально-економічного розвитку характеризується відкритим і масовим втручанням держави, по-перше, безпосередньо у виробничий процес, по-друге, в глибинні відтворювальні механізми.

Ця обставина стала особливо помітна в 70-80-і роки, коли не тільки США та Велика Британія, але й багато держав континентальної Європи, перш за все скандинавські, активізували процес лібералізації економіки і соціальної сфери. На відміну від них, у Франції в цей же час намітилися зворотні явища: розширення державної присутності в економіці, а також безперервні зусилля щодо збереження в недоторканності «розподільної економіки» та «держави добробуту», яка має свою межу використання.

Даний французький варіант не демонстрував більш високої ефективності в порівнянні з моделями соціально-економічного розвитку тих країн, які зробили вибір на користь лібералізації. Він виявився нездатним протягом тривалого періоду протистояти новітнім загальносвітовим тенденціям розвитку. На початку тисячоліття французька економіка, як і

німецька та італійська, опинились в стані стагнації з явним перевищенням нормативів ЄС щодо дефіциту бюджету.

Правда, останнім часом у французькому господарському механізмі намічалися позитивні зміни, хоча рух в цьому напрямі йшов вельми повільно та неоднозначно, а французьке господарство трохи виповзало з кризи з певними перепадами розвитку. Але нещодавно экс-президент країни Ніколя Саркозі у своєму виступі виказав думку, що Франція зараз переживає найтяжчу кризу, котра може підштовхнути до краху всю Європу з банкрутством Євросоюзу. Звичайно, у цій заяві Саркозі є політична складова, пов'язана з майбутніми виборами, але стан французької економіки дійсно бажає кращого.

Італія. Для верхнього ешелону італійської корпоративної структури характерна висока ступінь концентрації власності, причому переважно «сімейного типу». В режимі одноосібного володіння мажоритарним пакетом акцій знаходиться біля 60% вартості цінних паперів, що обертаються на ринку капіталу, у власності п'яти провідних (для кожної фірми) держателів – близько 90% (для порівняння: в США цей показник дорівнює 25%, у Німеччині – близько 40%). Частка дрібних володарів складає лише 2% пакету котирувальних акцій; вони практично не впливають на управління компаніями і позбавлені можливості контролю за прийняттям господарських рішень.

Фінансово-промислові групи (ФПГ) Італії мають, як правило, пірамідальну (холдінгову) форму і об'єднують під своїм контролем біля $\frac{1}{3}$ фірм з $\frac{1}{2}$ загальної чисельності зайнятих. В межах групи акціонерні зв'язки організовані зверху вниз: на чолі зазвичай стоїть фінансовий холдінг, від нього йдуть вертикальні ланцюжки участі в капіталі юридично незалежних фірм, і на кожному такому ступені «вищестоящі» фірми здійснюють контроль над «нижчестоящими». Розширення сфери контролю, диверсифікація акціонерного портфелю досягаються через перехресне міжгрупове володіння акціями. В «піраміді», яка має чотири рівня, контроль верхньої ланки може бути забезпечений при володінні усього лише 7% пакету акцій, якщо субхолдинги, що розміщуються на кожному проміжному рівні, розпоряджаються 51% акцій компаній наступного, нижче стоячого рівня. Така структура страхує керівне ядро ФПГ від ворожої покупки компаній, що входять в неї, та від небажаних змін в їхньому менеджменті, а також відкриває широкі можливості в плані стратегії корпоративного управління.

Нарешті, така структура представляє собою велику зручність з точки зору зниження прозорості фінансових операцій при наданні інформації адміністративним органам, податковим властям, банкам та дрібним акціонерам. Перевагою структури є можливість організувати при головному підприємстві мережне оточення, що будується на началах спеціалізації і кооперуванні більш дрібних фірм. Це забезпечує швидкість пристосування до змінних умов ринку, полегшує сприйняття нових інноваційних технологій і сприяє встановленню гнучких внутрішньофірмових відносин шляхом використання різних форм заохочень управлінського персоналу та найманих робітників.

Австрія. Нова «австрійська модель» взаємодії держави і бізнесу цікава для України тим, що вона створювалася в пошуку форм та методів більш ефективної інтеграції цього комплексу в національне господарство країни з метою гармонізувати його структуру і тим самим надати високої економічної динаміки. Слід зазначити, що у результаті реалізації цієї моделі був забезпечений вихід Австрії не тільки в категорію благополучних європейських держав, а і найрозвинутіших індустріальних країн європейського континенту.

В межах Європейської системи підприємництва «австрійська модель» займає особливе місце. Як вказувалось вище, зараз в ЄС діють декілька основних варіантів європейської моделі: «рейнський капіталізм», найбільш чітко представлений німецькою моделлю,

але характерний для більшості західноєвропейських держав, скандинавська та англосаксонська моделі, і нарешті, дирижистська модель, поширена у Франції та в інших південноєвропейських країнах, які все більше наближуються до європейсько-кейнсіанської моделі.

Суть *«австрійської моделі»* в тому, що вона синтезує найважливіші постулати усіх трьох варіантів європейського підприємництва та його взаємодії з державою, зберігаючи при цьому національні особливості. Однак головним чином в ній проявляються елементи двох моделей, за виключенням англосаксонської, яка ближча до американської моделі. З дирижистським варіантом австрійську модель зближують перед усім основні принципи формування власності, в яких вирішальну роль тривалий час грала держава. Навіть в межах широкої приватизації власності, що сталася пізніше, держава повністю не вийшла з цієї сфери. В той же час з *«рейнським капіталізмом»* австрійську практику ріднить група постулатів та основних принципів *«соціального партнерства»*.

В Австрії спочатку ставка була зроблена на формування дирижистського варіанту розвитку економіки. Держава повинна була виступити в ролі основного власника найважливіших виробничих потужностей і визначально впливати на усі еволюційні процеси формування ринкових принципів господарювання (включаючи й ціноутворення). *В Україні ж цього не було вчасно зроблено і багато стратегічних підприємств не тільки набули приватних власників, але вже мають іноземне їх походження, як, наприклад, найбільші українські НПЗ і металургійні комбінати, включаючи алюмінієві та Миколаївський глиноземний заводи, які в умовах війни створюють ресурси ВПК (виготовлення танків, БТР, літаків, вертольотів).*

В останнє п'ятиріччя в Австрії зростало прагнення до відокремлення економічних інтересів від соціальних проблем, що є результатом впливу процесів глобалізації та необхідності проведення структурних перетворень у господарстві. Стали поступово наростати вимоги посилення процесів дерегулювання економічного життя та більш гнучкого пристосування до змінюваних умов конкурентної боротьби на світових ринках. При цьому баланс сил основних суспільних груп в межах соціального партнерства став чітко зміщуватися на користь об'єднання підприємців. Суттєво поширилися нові концепції, зокрема, *завдяки необхідності впровадженню принципів «інноваційного партнерства», «модернізаційного співробітництва» і «партнерства взаємодії» щодо формування більш сприятливого інвестиційного клімату, що залучав би інновації в країну.*

Очевидно, що тягар *«держави всесвітнього благоденства»* виявився не під силу багатьом навіть високорозвинутим європейським країнам та підірвав джерела економічного зростання в них, особливо за часів кризи. Цей процес торкнувся й Австрії, тільки відбувся він у відповідності до існуючої тут традиції *«поспішати повільно»* досить тривало. Звідси, ймовірно, постає незвичне зростання *«правого радикалізму»* в Європі та безпосередньо в АР, котрий в популістських цілях використовує лозунг *«повної зайнятості»* і вимагає відродження *«державного патерналізму»*. Але шанси правих на реалізацію своїх ідей не високі. В Австрії йде процес раціональної структурної перебудови, щоб більш надійно забезпечити благополуччя для її громадян.

Слід зазначити, що інноваційна теорія підприємництва, створена *Йозефом Алоїзом Шумпетером* [8] у Чернівцях на початку ХХ ст., дала повсюди його розвитку і застосовувалась у післявоєнній Японії, що дозволило їй вже наприкінці 60-х років вийти на шлях створення Національної інноваційної системи (НІС), забезпечивши найвищі темпи економічного росту. У 80-і роки завдяки впровадженню інноваційних технологій *«рейганоміки»* на шляху виходу з економічної кризи 1982 р. через створення НІС цей успіх

повторили США. І саме в Європі кінця 80-х років, у 1987 р. *Кріс Фрімен* [21] вперше використав поняття НІС. Хоча йому формально виповнилось тільки 27 років, підводячи підсумки минулого століття, США визнали створення НІС найвищим своїм досягненням у ХХ ст. Праобраз НІС вже існував у Японії наприкінці 60-х років, а *додатковим двигуном її розвитку був податок на застарілі технології, фінансово стимулюючий фірми запроваджувати інновації, коли в них не було власного розуміння інноваційного прориву.*

Таким чином, застосування механізмів підвищення інноваційної активності малого підприємництва, розроблених в Австрії, і пов'язані з ним процеси формування середнього класу, здатні покращити соціальну стратифікацію суспільства та зняти в ньому напругу. Саме НІС – Україна цілком спроможна створити наша держава при її унікальних інтелектуальному та соціальному капіталах на початку ХХІ ст. [13]. Не треба забувати, що у ХХ ст. людство (СРСР і США) завоювало космос за проектами тріади видатних вчених, яких породила земля України: *Сергія Корольова з Житомирицини, Валентина Глушка з Одещини, Юрія Кондратюка (Олександра Шаргея) з Полтавщини*, а у ХХІ – українці 2 рази здивували світ феноменом Майдану.

Регіональна політика в країнах ЄС.

Активне реформування систем регіонального планування в Європі припало на 60-70-ті роки, що пов'язано в основному з реформами або зміною владних повноважень місцевих органів управління. Крім того, в ці роки різко змінилися економічні умови розвитку, зросла конкуренція за ресурси. В деяких країнах, наприклад в Бельгії та Голландії, не дивлячись на реформи муніципалітетів, формальні процедури планування залишалися якийсь час колишніми, в інших, як, наприклад, у ФРН, відбулися істотні зміни в системі планування у зв'язку з нафтовою кризою 1973 р., коли стало ясно, що без змін в плануванні не можна гарантувати подальше економічне зростання.

Одна з найзначніших змін – участь громадськості в процесах обґрунтування планових рішень. До розробки планів широко залучалися майбутні виконавці заходів плану. Тому, хоча державні плани в цих країнах носять індикативний характер, вони виконують функцію консолідації зусиль різних підприємців в необхідному для суспільства напрямі. Деякі фахівці відзначають, що громадське планування виконує три функції:

- залагоджування конфліктів;
- можливість кооперації для досягнення загальних цілей;
- управління майбутнім розвитком,

що і пояснює популярність регіонального планування та його успіхи.

В цьому питанні в Європі не було одноманітності в підходах до розробки планів регіонального розвитку. В одних країнах стратегічне планування здійснювалося на національному рівні і пов'язане з визначенням цільових соціальних орієнтирів (Франція, де нещодавно президентом став саме лідер соціалістичної партії) або пріоритетів (Греція, для якої таким пріоритетом стала розбудова інфраструктури для проведення Олімпіади і негативні наслідки цього треба було врахувати й Україні при розбудові інфраструктури для Євро-2012). В інших країнах ЄС стратегічні плани розробляються на рівні регіонів, провінцій і сільських районів. Вони звичайно служать основою для локальних поточних планів розподілу бюджетних коштів і контролю над розвитком регіонів. Причому планування на регіональному рівні поширено більше. Останнім часом стимулом розробки регіональних планів є надія на отримання підтримки (коштів) для їх здійснення з ЄС.

На вищому, національному рівні стратегічне і регіональне планування звичайно отожднюється. Такі плани не тільки задають орієнтири розвитку національної економіки, але й служать основою для розробки органами місцевого самоврядування планів житло-

вого будівництва та локальних територіальних планів. Локальні плани можуть розроблятися як для всього муніципалітету або громади, так і для частини їх територій або для декількох громад, в яких намічається інтенсивний розвиток. В Німеччині, наприклад, є план використання території на рівні формальних органів управління і плани будівництва житла в ареалах, які розвиваються. Аналогічний порядок прийнятий у Франції, Данії. В планах для ареалів з інтенсивним розвитком вказуються напрями такого розвитку, архітектурні деталі та вимоги до будівництва.

В інших країнах (наприклад, у Великобританії й Ірландії) свобода дій локальних властей у визначенні напрямів свого розвитку дещо більше. В Ірландії, де створена незалежна служба планування, будь-якому підприємцю надано право звертатися в цю службу.

У ряді країн, крім того, на нове будівництво або інший проект законодавством передбачаються додаткові санкції, число яких може доходити до семи, як, наприклад, в Люксембурзі. Частіше всього проекти нового будівництва оцінюються з позиції впливу на навколишнє середовище. Так, у Франції розроблено законодавство про природне середовище, в Німеччині встановлено контроль над шкідливими викидами в середовище. В 1980 р. комісія Європейського співтовариства опублікувала пропозиції за прямою оцінкою впливу більшості проектів на навколишнє середовище.

Регіональне планування все частіше знаходить підкріплення в системі заходів регіональної політики або цільових регіональних програм. Наприклад, для регулювання розвитку нових міст у Великобританії розроблений ряд стимулів, направлених на те, щоб міста самі вирішували проблеми зайнятості, розвитку торгівлі та комунальних послуг.

На системи планування великий вплив надає політичний устрій влади. Ступінь контролю з боку центрального уряду і ступінь незалежності локальних властей розрізняються по країнах.

Найбільш сильний ступінь централізованого контролю в системі планування у Франції, Греції і Люксембурзі. Так, у Франції структура окремих служб в центральному уряді сильно кореспондує з системою планування, яка з певними відмінами існувала й в радянській Україні.

На рубежі тисячоліть в Європейському Союзу приділялася особлива увага питанням регіонального планування та просторової політики. Ще на 12-й Європейській конференції міністрів регіонального планування Ради Європи у Ганновері у вересні 2000 р. було прийняте рішення про проведення заходів Основоположних принципів сталого просторового розвитку Європейського континенту (CEMAT) у співробітництві з Конгресом місцевих та регіональних органів влади Європи (CLRAE). На Економічному форумі регіонів, що відбувся в 2001 р. у Скоп'є, було запропоновано обговорити на загальноєвропейському рівні накопичений досвід європейських програм підтримки регіонального розвитку, що спрямовані на реалізацію Основоположних принципів CEMAT і на розвиток партнерських відносин між регіонами.

Ще 15-16 травня 2002 р., тобто більше 12 років тому, коли до приєднання до ЄС ще 10 країн залишалось два роки, мерія Дрездену за підтримки Конгресу місцевих та регіональних органів влади Європи і Європейської конференції міністрів регіонального планування у співробітництві з німецькою Землею Саксонія і Федеральним міністерством транспорту, будівництва та житла Німеччини провели міжнародну конференцію «Роль місцевих і регіональних органів влади в міждержавному співробітництві в галузі регіонального і просторового розвитку», учасниками якої були визначні політичні діячі та представники державних і територіальних органів влади, відповідальних за регіональний розвиток і просторове планування. Основною задачею цієї конференції виявилось обго-

ворення досвіду, накопиченого регіональними та місцевими органами влади в реалізації регіональних проектів розвитку на базі Основоположних принципів СЕМАТ, що мало підкреслити політичне значення міждержавного співробітництва на місцевому та регіональному рівнях для політичного і соціального співробітництва в Європі.

Основна мета регіональної політики співтовариства, як відзначалось в цій доповіді, – гарантувати підприємцям будь-яких регіонів (включаючи відсталі та регіони промислового спаду) рівні можливості розвитку по завершенні формування єдиного європейського ринку. Саме на створення сприятливих умов для підприємств, що адаптуються до єдиного ринку і до більшої конкуренції, що є вкрай актуальним сьогодні й для українських підприємств, і була спрямована основна частина заходів співтовариства [22].

З загальної згоди країн – членів ЄС у регіональній політиці співтовариства було виділено наступних п'ять основних цілей:

1) сприяння структурній перебудові та розвитку відсталих регіонів, до яких відносяться регіони, де виробництво ВВП на душу населення складає менш 75% середнього рівня в ЄС;

2) сприяння перебудові та розвитку депресивних ареалів, прикордонних ареалів, частини ареалів, включаючи ареали ринків праці та міста (агломерації) з високим рівнем безробіття і рівнем промислового виробництва, що знижується;

3) боротьба з довгостроковим безробіттям для осіб, старших 25 років, що шукають роботу і знаходяться без роботи більше 12 календарних місяців;

4) допомога по включенню шукаючої роботу молоді до 25 років в трудове життя;

5) сприяння проведенню реформи загальної аграрної політики.

Остання ціль розбита на дві самостійні підцілі:

5а. модернізація та розвиток виробництв, що обслуговують сільське господарство;

5б. сприяння розвитку сільських ареалів.

Використання досвіду моделей регіонального розвитку ЄС в Україні

Вивчення досвіду, накопиченого країнами ЄС у сфері розвитку регіональної політики, має для України, перед якою стоїть проблема поглиблення місцевого самоврядування, проведення адміністративно-територіальної реформи, активізації транскордонного регіонального співробітництва, не лише наукове, але й практичне значення. Надбання країн Європейського Союзу у цій сфері, так як і допущені ними недоліки і прорахунки, варті аналізу і врахування при формуванні та реалізації регіональної політики в Україні. При цьому особливу увагу доцільно приділити процесам, що відбуваються у сусідніх центральноевропейських країнах, які нещодавно приєдналися до ЄС і з якими регіони України, передовсім прикордонні, мають міцні і тривалі зв'язки. У країнах-нових членах ЄС регіональне співробітництво з регіонами інших європейських держав виступало важливою складовою інтеграційних процесів, рушієм соціально-економічних змін. Враховуючи євро-інтеграційні намагання України, вивчення цього питання видається вкрай актуальним.

Аналіз досвіду країн Європейського Союзу в галузі регіональної політики і регіонального співробітництва виявляє в його динаміці все більше розповсюдження «загальних правил» у даній сфері державної діяльності. Водночас, зберігаються й суттєві національні особливості в різних державах.

Європейський досвід дозволяє говорити про наявність у регіонів таких інструментів, як право укладати договори й угоди; право відкривати власні чи разом з іншими регіонами представництва в третіх країнах і при відповідних міжнародних організаціях; право брати участь у підготовці міжнародного (міжурядового) договору, якщо їм зачіпаються

його фундаментальні інтереси (застосування цього права є предметом внутрішньодержавного регулювання); право брати участь у роботі міжнародних конференцій; право на участь у застосуванні дипломатичного протоколу (у даному випадку регіон виступає саме як суб'єкт застосування дипломатичних правил у рамках міжнародних зобов'язань тієї держави, частиною якої він є); право на використання в міжнародних контактах свого прапора, герба і гімну. Відповідно до декларації «Про регіоналізм в Європі»: «європейські держави повинні взяти на себе зобов'язання максимально передавати повноваження регіонам, а також фінансові кошти, необхідні для їхнього виконання, змінюючи, якщо потрібно, міжнародні норм». Тобто місцеве самоврядування все більше набуває сили в країнах Європи, а Україні тут є можливість набратись досвіду на шляху до ЄС.

В Україні процес переходу від адміністративно-централізованих методів управління до ринкових регуляторів економіки для регіонів був відносно безболісним. До того ж організаційне зосередження усіх економічних служб у так званих Державних адміністраціях областей і районів, на перший погляд, мало що змінило. При цьому їх голови усі роки незалежності України, до нашого часу призначаються та знімаються с посади указами її президентів, на відміну від губернаторів російських областей, що вибирались народом за часів правління Бориса Єльцина, і перейшли на український шлях автократії з приходом до влади Володимира Путіна, який, призначаючи їх, навіть посилив вертикаль влади у порівнянні з українським її варіантом за часів правління Леоніда Кучми. Однак це не означає, що територіальний розвиток держави, процес формування і розвитку регіональних цілісностей треба було пустити на самоплив, оскільки в економічних відносинах перевагу було надано ринковим її механізмам. Саме у кризові часи, що Україна переживала в перші роки незалежності та, на жаль, переживає й сьогодні, як ніколи потрібен регіонально-цілісний підхід в економіці, обґрунтований ще 20 років тому видатним українським вченим в галузі територіального планування та регіональної політики доктором географічних наук В. А. Поповкіним [23].

Таким чином, європейський та вітчизняний досвід регіональної політики доводить, що держава залишає за собою важелі управління життєво важливими галузями господарства (перш за все, пов'язаними з стратегічними об'єктами ПЕКу, транспортними магістральними комунікаціями, життєво важливими об'єктами соціальної інфраструктури як то швидка допомога та лікарні, пожежна та інші структурні підрозділи МНС, мобільний зв'язок, водопровідні, теплопостачальні, газові та каналізаційні мережі, сміттєпереробні підприємства тощо), контролюючи суто економічними заходами і ситуацію в ринковому секторі кожного регіону, акцентуючи особливу увагу на найбільш депресивних територіях та взагалі кризових явищах в економіці окремих регіонів, що посилюються в останні роки по усьому світу.

Необхідне державне втручання у вкрай важливий для кризової України інноваційний процес створення та розгортання мережі технополісів і технопарків – цієї специфічної форми територіальної організації синтетичних форм поєднання науки, техніки, технологій і сучасного виробництва наукоємної продукції, що допоможуть подолати депресію економіки. Тут потрібна особлива державна підтримка, стимулювання різних форм організації наукових досліджень, вищої освіти, експериментального виробництва в контексті загальної регіональної політики та створення Національної інноваційної системи (НІС) та її регіональних складових.

Слід зазначити, що перспектива просторового розвитку в Україні давно потребує нового економічного районування та адміністративно-територіального поділу її терену в бік укрупнення її областей до 10 мезорегіонів, які в свою чергу можуть бути агреговані до 4-5 макрорегіонів типу Західного, Північного, Східного, Південного і, можливо, Централь-

ного. Ще 16 років тому до форуму ЄБРР у Києві 1998 р. нами пропонувалось [24] у продовження науково-практичної роботи доктора географічних наук В. А. Поповкіна [23], який помер ще 1996 року, провести відповідне районування території України на 10 мезорегіонів: Поліський (Волинська, Рівненська, Житомирська), Києво-Чернігівський, Слобожанський (Полтавська, Сумська, Харківська), Карпатський (Львівська, Ужгородська, Івано-Франківська, Чернівецька), Подільський (Тернопільська, Хмельницька, Вінницька), Середньо-Придніпровський (Кіровоградська, Черкаська), Нижньо-Придніпровський (Дніпропетровська, Запорізька), Донбаський (Донецька, Луганська), Чорноморський (Одеська, Миколаївська), Таврійський (Херсонська область, АРК). Доцільним є об'єднання Карпатського і Поліського мезорегіонів у Західний, Києво-Чернігівського і Слобожанського у Північний, Подільського і Середньо-Придніпровського у Центральний, Нижньо-Придніпровського і Донбаського у Східний, а Чорноморського і Таврійського у Південний макрорегіони, за якими й могло відбуватися регіональне управління в країні. *Можливо, якби такий поділ в Україні тоді вчасно було зроблено, сьогодні вона б не мала таких проблем з Кримом, анексованим Росією.*

Слід зауважити, що території і 10 мезорегіонів, й 5 макрорегіонів приблизно співставні між собою за розмірами, а їх укрупнення зробить їх більш керованими та в три рази зменшить бюрократичну надбудову України.

Висновки та пропозиції щодо подальших досліджень. Підсумовуючи результати наших досліджень можна сказати, що сучасна світова фінансова і соціально-економічна та навіть природно-екологічна криза прогнозувалась нами майже два десятиліття тому [25], виходячи з циклічних закономірностей, яким підкоряється розвиток світової економіки, та глобальної міграції капіталу, виявленим ще наприкінці XIX ст. видатним українським вченим Михайлом Туган-Барановським на прикладі дослідження динаміки промислових криз у господарстві найрозвинутішої країни того часу – Великої Британії, згідно яким послідовність фаз «поступове розширення» – «обвальне стиснення» є невідворотним.

По суті, в останню третину XX ст. означився приблизно 10-річний цикл світових фінансових криз: світовій фінансовій кризі 1997-1998 рр. передували фінансові кризи 1970-1971, 1980-1981 і 1987-1988 рр. Причому фінансова криза передує загальноекономічній, про що писав ще наприкінці XIX ст. Михайло Туган-Барановський, а в останні 30 років XX ст. між ними спостерігався приблизно три – чотирихрічний інтервал короткострокового фінансово-економічного циклу Кітчина: після глобальної фінансової кризи 1970-1971 рр. відбулася рецесія 1973-1974 рр., спровокована «нафтовим шоком»; після фінансової кризи 1980 – 1981 рр. з максимальною ціною на нафту в \$90 США за барель – рецесія 1982 р. (-3%), для подолання якої у США було запроваджено антикризову політику – «рейганоміку»; після фінансової кризи 1987-1988 рр., коли тільки за один день (19 жовтня 1987 р.) індекс Dow Jones упав на 22,6% – рецесія 1990-1991 рр., що зумовила програш виборів президента США Бушом-старшим; після світової фінансової кризи 1997-1998 рр. – відносна рецесія 2000-2001 рр. До речі, після обвалу Нью-Йоркської біржі 19 жовтня 1987 р. стали призупиняти діяльність усіх бірж при падінні фондових індексів більше 10%.

Між рецесіями динаміки світового ВВП теж спостерігався приблизно 9-річний інтервал циклу Жюгляра. Таким чином в рамках цих закономірностей після початку фінансової кризи на ринках нерухомості США у 2006 р. через три – чотирихрічний інтервал короткострокового фінансово-економічного циклу Кітчина слід було очікувати рецесію світової економіки у 2008-2009 рр., про що ми разом з член-кор. НАНУ О. С. Ємельяновим й попереджали владу, працюючи в Національному інституті проблем міжнародної

безпеки РНБО України 7-8 років тому [10]. Причому, у формі депресії світової економіки ця перманентна глобальна криза може затягнутись до 2014-2015 рр. в силу накладення на неї кризової фази великого циклу кон'юнктури Кондратьєва (К-хвилі), яка проявила себе у формі відносної рецесії провідних країн світу ще на рубежі тисячоліть – у 2000-2001 рр., але замість перебудови господарств провідних країн світу на нову інноваційну К-хвилю, вони на чолі зі США та НАТО зосередили свою увагу на нових формах світових регіональних війн у Югославії, Афганістані, Іраку. Останні активізували ВПК провідних держав світу та через міжгалузеві зв'язки пошквалили світову економіку. Тим самим ці регіональні війни відсунули глобальну світову економічну кризу на один цикл Жюгляра, але перебудова технологічного укладу (ТУ) за допомогою нової інноваційної К-хвилі так і не відбулась. Тому, незважаючи на певну амортизацію обвального спаду світової економіки на початку XXI ст., аналогічної депресії 30-х років XX ст., вона все ж повинна пройти фазу інноваційного оновлення та осідлати нову К-хвилю. Країни, які встигнуть першими до «інноваційного лошака» дійсно можуть зробити інноваційний стрибок, про який останнім часом багато говорилось в Україні, але мало що робилося. Саме невеликі держави з високим інноваційним потенціалом (наприклад, Фінляндія у Європі чи Південна Корея в Азії), що зроблять це першими, спроможні швидко подолати депресію. Але для України вкрай актуальною залишається проблема активізації робіт по створенню Національної інноваційної системи (НІС – Україна) [13], про яку знову ж багато в країні говориться, але мало що робиться для її формування.

Провідні центральні банки світу починаючи з жовтня 2008 р. синхронно скорочували дисконтні ставки з несподіваною швидкістю практично до нуля в США і Японії та 0,5% в Англії та в Єврозоні. Тільки НБУ три квартали з початку кризи 15 вересня 2008 р. стояв на місці при цих світових потугах, до яких йому давно було б потрібно приєднатися. І зробив він цей крок вкрай пізно, тільки 15 червня 2009 р., знизивши облікову ставку НБУ з 12% до 11% і практично не коректуючи ставку рефінансування, яка дорівнювала 17%. Запізнілий сигнал НБУ комерційним банкам майже нічого не змінив в їх жорсткій кредитній політиці по відношенню до реального сектору економіки, який так і залишився без кредитів. За 4 роки перманентної кризи вона знижена з 11% до 7,5 %, до яких її знизили ще 23 березня 2012 р., коли українська економіка ще не була у другій хвилі рецесії, а потім до 7,0% вже 10 червня 2013 р., коли вона вже майже рік знаходилася у рецесії. Здається, НБУ для прийняття такого рішення постійно потрібно 9 і більше місяців з моменту початку рецесії, яких вистачає жінці, щоб виносити та народити дитину.

13 серпня 2013 р., коли українська економіка більше року знаходилась в рецесії, облікову ставку знизили ще на пів процентних пунктів з 7 до 6,5%, а 15 квітня 2014 р. у зв'язку з девальвацією гривни та нарощуванням в Україні інфляційних процесів облікову ставку відразу було підвищено з 6,5 до 9,5%.

Необхідно консолідувати бюджетну та податкову (фіскальну) політику з корекцією як чотири роки тому прийнятого в Україні Податкового кодексу, так і прийнятого вже більше десяти років тому Бюджетного кодексу, який потребує корекції в напрямі посилення самоврядування вибірної влади регіонів різних рівнів через законодавче забезпечення в місцевих бюджетах вагомої податкової бази, яка б не залежала б від волонтаристських рішень влади на макрорівні. В рамках проведення адміністративно-територіальної реформи передбачений серйозний перерозподіл бюджетних надходжень на користь місцевих бюджетів, для чого запроваджено місцевий податок на нерухоме майно (нерухомість), який формально проголошено як податок на багатство громадян, але поки що він у цьому напрямі не спрацював.

Адже саме цей податок, по перше, зміг би істотно поліпшити наповнення місцевих бюджетів (у США він формує близько двох третин муніципальних бюджетів), а, по-друге, був би в змозі хоча б частково зняти проблему надто великого розшарування (стратифікації) суспільства України за доходами, обумовленого, насамперед, низьким рівнем оплати праці та пенсій. Навіть Росія вже давно ввела в обіг цей податок, наповнивши ним майже 10% консолідованого бюджету РФ. Велику стратифікацію суспільства можна подолати й шляхом повернення до прогресивної системи оподаткування доходів фізичних осіб, яка існувала в Україні до 2004 року і була скасована на самому його початку. Але шляхом підняття граничних рівнів і ставок оподаткування, особливо для найбагатших прошарків суспільства, цілком доцільно повернутись до прогресивної системи оподаткування фізичних осіб в Україні, тим більше, що в умовах світової глобальної кризи це зробили в багатьох країнах.

З 1 липня 2014 р. в Україні введена прогресивна система оподаткування фізичних осіб, де у додання до 20%-го податку вводиться ще і 25%-й податок для найбагатших громадян України. Можливо, для самих багатих громадян країни було доцільно ввести й податок у 40%, який існував в Україні до 2004 року.

Також цьому буде сприяти впровадження скандинавської системи трипартизму, в якій держава, захищаючи основні права найманих робітників перед працедавцями, є рівноправним учасником у трикутнику захисту їх економічних інтересів. У новому ж Трудовому кодексі України, що, на щастя, існував тільки в формі проекту, навпаки урізали права найманих робітників і зробили безмежними права роботодавців, створивши загрозу соціального вибуху (вже відбувся в Україні у формі Євромайдану), де велика частка населення живе на межі чи за межею загальноприйнятого у цивілізованому світі рівня бідності.

Список використаної літератури

1. Бухарин Н. И. Политическая экономия рантье: Теория ценности и прибыли австрийской школы / Н. И. Бухарин. – М. : Ред. изд. Отд. ВСНХ, 1919. – 206 с.
2. Туган-Барановський М. І. Вплив ідей політичної економії на природознавство і філософію / М. І. Туган-Барановський // Горкіна Л. П. М. І. Туган-Барановський в економічній теорії та історії. – К. : ІЕ НАН України, 2001. – С. 242-258.
3. Меньшиков С. М, Клименко Л. А. Длинные волны в экономике. Когда общество меняет кожу. – М.: Международные отношения, 1989. – 272 с.
4. Кондратьев Н. Д. Большие циклы конъюнктуры / Н. Д. Кондратьев // Вопросы конъюнктуры. – 1925. – Выпуск 1. – Т. I. – С. 28-79.; Переизд.: Кондратьев Н. Д. Избранные сочинения / Н. Д. Кондратьев. – М.: Экономика, 1993. – С. 24-83; Кондратьев Н. Д. Большие циклы экономической конъюнктуры / Н. Д. Кондратьев. Доклад в Институте экономики 6 февраля 1926 г. // Кондратьев Н. Д. Проблемы экономической динамики / Н. Д. Кондратьев. – М. : Экономика, 1989. – С. 172-226.
5. Туган-Барановский М. И. Промышленные кризисы в современной Англии, их причины и ближайшие влияния на народную жизнь / М. И. Туган-Барановский. – СПб., 1894.; Туган-Барановский М. И. Периодические промышленные кризисы. История английских кризисов. Общая теория кризисов. 3-е соверш. перераб. издание / М. И. Туган-Барановский. – СПб., 1914; переиздание: Туган-Барановский М. И. Избранное / М. И. Туган-Барановский. – М. : РОССПЭН, 1997. – 574 с.
6. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. – М.: Прогресс, 1982. – 455 с.; Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку: Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / Й. Шумпетер. – К. : Видавничий дім

- «Києво-Могилянська академія», 2011. – 242 с.; Scumpeter J. *Business Cycles: A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process* / J. Scumpeter. – N.-Y. – L., 1939.
7. Juglar C. *Des crises commerciales et de leur retour periodique en France < en Angleterre et aux Etats-Unis* / Clement Juglar. – Paris, 1862.
 8. Кастельс М. Информационная эпоха: Экономика, общество и культура / М. Кастельс. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – С. 105.
 9. Кузьменко В. П. Фінансові кризи як складові економічного циклу та структурно-інвестиційна політика їх подолання / В. П. Кузьменко // Глобалізація інвестиційних процесів та фінансова безпека України: Мат. Міжнародної науково-практичної конференції – К. : РНБО України, Міжвідомча комісія з питань фінансової безпеки, 2002. – С. 85-100.
 10. Кузьменко В. П. Криза світового господарства як криза нової економіки / В. П. Кузьменко // Стратегічна панорама. – 2004. – № 3. – С. 105-115; Кузьменко В. П. Соціально-економічні цикли та антикризова політика / В. П. Кузьменко // Стратегічна панорама. – 2005. – № 1. – С. 94-103; Кузьменко В. П. Прогнозування соціально-політичних та соціально-економічних криз і катастроф на основі циклів розвитку соціо-когенезу / В. П. Кузьменко // Культурологічний журнал «Софія». – 2008. – № 6. – С. 98-126; Ємельянов О. С., Кузьменко В. П. Регіональні фінансові кризи в контексті економічної безпеки України. / О. С. Ємельянов, В. П. Кузьменко // Стратегічна панорама. – 2007. – № 3. – С. 130-137.
 11. Сорос Дж. Кризис мирового капитализма: Открытое общество в опасности. / Дж. Сорос. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 262 с; Сорос Дж. Криза світового капіталізму / Дж. Сорос. – К. : Основи, 2000. – 280 с.
 12. Kitchin J. *Cycles and Trends in Economic Factors* / J. Kitchin // *Review of Economic Statistics*. – 1923. – Preliminary. – Vol. V. – January. – P. 10-16; Crum W. *Cycles of rate on Commercial Paper* / W. Crum // *Review of Economic Statistics*. – 1923. – Vol. V. – Jann.
 13. Макаренко І. П., Копка П. М., Рогожин О. Г., Кузьменко В. П. Національна інноваційна система України: проблеми і принципи побудови (укр. і англ. мовами) / І. П. Макаренко, П. М. Копка, О. Г. Рогожин, В. П. Кузьменко. – К. : ІПНБ, 2008. – 520 с.
 14. Эрхард Л. *Благосостояние для всех. Репринт. Воспроизв. 2-го русск. Изд., Нью-Йорк, 1990.* – М., 1991. – 335 с.; Эрхард Л. *Полвека размышлений: Речи и статьи.* – М. : Руссико : Ордынка, 1993. – 608 с.
 15. Ойкен В. *Основы национальной экономии.* – М. : Экономика, 1993. – 351 с.; Ойкен В. *Основные принципы экономической политики.* – М.: Прогресс, 1995. – 496 с.; Теория хозяйственного порядка: «Фрайбургская школа» и немецкий неолиберализм. – М.: Экономика, 2002. – 482 с.
 16. Wicksell K. *Finanztheoretische Untersuchungen.* – Jena, 1896; Wicksell K. *Interest and Prices* – London, 1936; Gessel G. *Theory of Social Economy.* – L., 1932; Кассель Г. *Инфляция и валютный курс.* – М. : Эльф пресс, 1995. – 104 с.
 17. Мюрдаль Г. *Проблема равноправия и ее роль в мировом развитии.* // *Мировая экономическая мысль сквозь призму веков в 5 томах. Т. V. Всемирное признание. Лекции нобелевских лауреатов. Кн. 1.* – М. : Мысль, 2004. – С. 189-213.
 18. Улин Б. *1933 и 1977 – некоторые проблемы политики роста в случаях несбалансированности внутренних и международных экономических отношений.* // *Мировая экономическая мысль сквозь призму веков в 5 томах. Т. V. Всемирное признание. Лекции нобелевских лауреатов. Кн. 1.* – М. : Мысль, 2004. – С. 302-319; Улин, Б. *Межрегиональная и международная торговля.* – М. : Издательство «Дело», 2004. – 416 с.

19. Эклунд К. Эффективная экономика – шведская модель. – М. : Экономика, 1991. – С. 122-123, 252-253, 307-308.
20. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. // Кейнс Дж.М. Избранные произведения. – М. : Экономика, 1993. – С. 224-518; Антология экономической мысли. В 2-х томах. – М., 1992, Т. 2. – С. 137-432.
21. Freeman C. Technology policy and economic performance: lessons from Japan. – London: Printer, 1987; Freeman C. The national system of innovation in historical perspective // Cambridge journal of economics. – 1995. – № 19.
22. Поповкін В. А. Регіонально-цілісний підхід в економіці/ В. А. Поповкін. – К. : Наукова думка, 1993. – 219 с.
23. Україна. Погляд у 21 століття: можливості для інвестицій та ділового партнерства. До Зборів ЄБРР та Ділового Форуму, що відбулися у травні 1998 р. – Київ, 1998. (Узагальнююча стаття – С. 129-133 і наук ред. регіональних розділів – С. 134-198 виконані В. П. Кузьменко).
24. Jahresbericht uber die Durchfuhrung der Strukturfonds. Dokument / EGKS – EWC – EAG. – Brussel, Luxemburg, 1991; Leitfadep zur Reform der Strukturfonds der Gemeinschaft. Dokument / EGKS – EWC – EAG. – Brussel; Luxemburg, 1991; The Regions in the 1990s: Fourth Periodic Report on the Social and Economic Situation and Development of the Reginos of the Community / ECSC–EEC–EAEC. – Brussel; Luxemburg, 1991.
25. Куроленко Н. Ближайшие 15 лет нас будет трясти, заливать и давить ... депрессиями / Н. Куроленко. Интервью с замдиректора по научной работе Центра реконструкции и развития экономики при КМУ Валерием Кузьменко // Киевские Ведомости. – 1996. – 19 фев.

MODELS OF THE MACROECONOMIC AND REGION GROWTH OF THE EU COUNTRIES IN THE OVERCOMING OF FINANCE AND SOCIO-ECONOMIC CRISIS IN UKRAINE

Kuzmenko V. P.

Candidate of economic sciences, professor of the Ukrainian University of Finance and Foreign Trade, chief research worker of Scientific and Research Economic Institute of the Ministry of Economics of Ukraine.

Abstract. *In the article to analysis and confirmis the author of his the long-term prognosis of financial and socio-economic crises, fulfilled on the fundamentals of the system theory of economic cycles, that is to the burning in conditions of the permanent global financial and social-economic crisis. Complex evaluate of the anti-crisis monetary and fiscal policy fulfilled.*

The attempt of the synthesis of the different socio-economic of the EU countries with their corresponding classification is made. The position of economy of the European zone and Ukraine in period of the global crisis at the end 2008-2014. The integration tendencies of the reform of the economy of EU, particularly political and legal component are considered.

In the article the author to analysis the approach for creation of the planes of region development in the EU countries. Complex evaluate of the region policy of the national economics on the way economic crisis overcoming.

Key words: *economic cycles, financial and socio-economic crises, economic prognosis and regulation, macroeconomic and region policy, the planes of region development, EU countries.*

Referances

1. Bukharin NI Political Economy of rentiers: theory of value and earnings of the Austrian School / Bukharin. – М. : Ed. ed. Dep. Supreme Economic Council, 1919 – 206 p.

2. Tugan-Baranovsky M. I. Influence of political economy on science and philosophy / Tugan-Baranovsky // Gorkina L. Tugan-Baranovsky in economic theory and history. – K.: IE NAS of Ukraine, 2001 – P. 242-258.
3. Menshikov S. M., Klimenko L. A. Long waves in the economy. When society changes its skin. – M.: International Relations, 1989. – 272 p.
4. Kondratiev N. D. Large cycles conditions / N. D. Kondratiev // Questions situation. – 1925. – Issue 1 – T. I. – P. 28-79.; Repr. : Kondratiev Selected Works / N. D. Kondratiev. – M. : Economics, 1993 – P. 24-83; Kondratiev N. D. Large cycles of economic conditions / N. D. Kondratiev. Report of the Institute of Economics February 6, 1926 // Kondratiev N. D. Problems of Economic Dynamics / N. D. Kondratiev. – M.: Economy, 1989 – P. 172-226.
5. Tugan-Baranovsky M. I. Industrial crises in modern Britain, their causes and impact on the coming life of the people / M. I. Tugan-Baranovsky. – St. Petersburg., 1894.; Tugan-Baranovsky M. I. Periodic industrial crises. History of the English crisis. The general theory of crises. 3-rd committed Revised Edition / M. I. Tugan-Baranovsky. – St. Petersburg., 1914: Repr. : Tugan-Baranovsky M. I. Favorites / M. I. Tugan-Baranovsky. – M.: ROSSPEN, 1997 – 574 p.
6. Schumpeter J. Theory of Economic Development: Studies profits, capital, credit, interest and the business cycle / J. Schumpeter. – M. : Progress, 1982 – 455 c.; Schumpeter J. Theory of Economic Development: Studies profits, capital, credit, interest and the business cycle / J. Schumpeter. – C. Publishing House «Kyiv-Mohyla Academy», 2011 – 242 c.; Scumpeter J. Business Cycles: A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process / J. Scumpeter. – N.-Y. – L., 1939.
7. Juglar C. Des crises commerciales et de leur retour periodigue en France > en Angleterre et aux Etats-Unis / Clement Juglar. – Paris, 1862.
8. Castells M. The Information Age: Economy, Society and Culture / Manuel Castells. – M. : HSE, 2000 – P. 105.
9. Kuz'menko V. P. Financial crisis as components of the business cycle and structural and investment policy to overcome / V. P. Kuz'menko // Globalization investment processes and financial security of Ukraine: Matt. International Scientific Conference – K: NSDC of Ukraine, the Interagency Committee on Financial Security, 2002 – P. 85-100.
10. Kuz'menko V. P. Crisis of the world economy as a crisis of the new economy / V. P. Kuz'menko // Strategic view. – 2004. – № 3. – P. 105-115; Kuz'menko V. P. Social and economic cycles and anti-crisis policy / V. P. Kuz'menko // Strategic view. – 2005. – № 1. – C 94-103; Kuz'menko V. P. Prediction of socio-political and socio-economic crises and disasters based on cycles of sotsioekohenezu / V. P. Kuz'menko // A cultural magazine «Sofia». – 2008. – № 6. – S. 98-126; Emelyanov A. S., Kuz'menko V. P. Regional financial crisis in the context of the economic security of Ukraine. / A. S. Emelyanov, V. P. Kuz'menko // Strategic view. – 2007. – № 3. – P. 130-137.
11. Soros G. Crisis of Global Capitalism: Open Society in danger. / George Soros. – Moscow: INFRA-M, 1999 – 262 p.; Soros G. Crisis of global capitalism: Open Society in danger / George Soros. – Kyiv: Fundamentals, 2000 – 280 p.
12. Kitchin J. Cycles and Trends in Economic Factors / J. Kitchin // Review of Economic Statistics. – 1923. – Preliminary. – Vol. V. – January. – P. 10-16; Crum W. Cycles of rate on Commercial Paper / W. Crum // Review of Economic Statistics. – 1923. – Vol. V. – Jann.
13. Makarenko I. P., Kopka P. M., Rogozhin O. G., Kuz'menko V. P. National innovation system of Ukraine: problems and principles (Ukr., And English. Languages) / I. P. Makarenko, P. M. Kopka, O. G. Rogozhin, V. P. Kuz'menko. – Kyiv : IPNB, 2008. – 520 p.
14. Erhard L. Prosperity for all. Replica. Play. 2-nd Russian. Ed., New York, 1990 – Moscow, 1991 – 335 p.; Erhard L. A half-century thought: Speeches and articles. – M.: Russika: Ordinka, 1993. – 608 p.
15. Eucken W. Basis of national economy. – M.: Economics, 1993 – 351 p. – Eucken V. Basic principles of economic policy. – M.: Progress, 1995 – 496 p.; The theory of economic order, «Freiburg School» and the German neo-liberalism. – M. : Economics, 2002 – 482 p.
16. Wicksell K. Finanztheoretische Untersuchungen. – Jena, 1896; Wicksell K. Interest and Prices – London, 1936; Gessel G. Theory of Social Economy. – L., 1932.
17. Myrdal G. Problem of equality and its role in international development. // World Economic Thought through the prism of centuries in 5 volumes. T. V. Worldwide recognition. Lectures of Nobel laureates. Proc. 1 – M.: Thought, 2004 – P. 189-213.
18. Ulin B. 1933 and 197. – Some policy issues in cases of unbalanced growth of domestic and international economic relations. // World Economic Thought through the prism of centuries in 5 volumes. T. V. Worldwide recognition. Lectures of Nobel laureates. Proc. 1. M. : Thought, 2004 – S. 302-319; Ulin, B. Interregional and international trade – M.: Publishing «Business», 2004 – 416 p.
19. Eklund K. Efficient Economy – the Swedish model. – M. : Economics, 1991 – P. 122-123, 252-253, 307-308.

20. Keynes. M. J. General Theory of Employment, Interest and Money. / J. M. Keynes // Selected Works. – М.: Economy, 1993. – P. 224-518; Anthology of economic thought. In 2 vols. – М., 1992, Т. 2 – P. 137-432.
21. Freeman C. Technology policy and economic performance: lessons from Japan. – London: Printer, 1987; Freeman C. The national system of innovation in historical perspective // Cambridge journal of economics. – 1995. – № 19.
22. Popovkin V. A. Regional-holistic approach in economics / V. A. Popovkin. – Kyiv : Naukova Dumka, 1993. – 219 p.
23. Ukraine. Looking to the 21-st century: opportunities for investment and business partnerships. To collect and EBRD Business Forum, held in May 1998 – Kyiv, 1998 (Generalizing article – P. 129-133 and Sciences Ed. Regional sections – P. 134-198 made V. P. Kuz'menko).
24. Jahresbericht uber die Durchfuhrung der Strukturfonds. Dokument / EGKS–EWC–EAG. – Brussel, Luxemburg, 1991; Leitfadep zur Reform der Strukturfonds der Gemeinschaft. Dokument / EGKS – EWC – EAG. – Brussel; Luxemburg, 1991; The Regions in the 1990-s: Fourth Periodic Report on the Social and Economic Situation and Development of the Reginos of the Community / ECSC–EEC–EAEC. – Brussel; Luxemburg, 1991.
25. Kurolenko N. The next 15 years we will have to shake, pour and push ... depression / N. Kurolenko. Interview with the Deputy Director for Research Center for Reconstruction and Development Economics at CMU Valery Kuz'menko // Kiev Gazette. – 1996 – 19 February.

ПРИМЕНЕНИЕ МОДЕЛЕЙ МАКРОЭКОНОМИЧЕСКОГО И РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ СТРАН ЕС ДЛЯ ПРЕОДОЛЕНИЯ УКРАИНОЙ ФИНАНСОВОГО И СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА

Кузьменко В. П.

Кандидат экономических наук, профессор Украинского государственного университета финансов и международной торговли, главный научный сотрудник Научно-исследовательского экономического института Министерства экономического развития и торговли Украины.

Аннотация. В статье проанализированы и подтверждены автором его долгосрочные прогнозы финансовых и социально-экономических кризисов, выполненные на основе системной теории экономических циклов, что является актуальным в условиях перманентной глобального финансового и социально-экономического кризиса. Дана комплексная оценка антикризисной монетарной и фискальной политики.

Сделана попытка синтеза разнообразных социально-экономических моделей стран ЕС в соответствие с их классификацией. Проанализировано состояние экономики Еврoзoны и Украины во время глобального кризиса конца 2008-2014 гг. Рассмотрены интеграционные тенденции реформирования хозяйства ЕС, в т. ч. политико-правовую составляющую.

Также проанализированы подходы к разработке планов регионального развития в странах ЕС. Дана комплексная оценка региональной политики национальной экономики на пути преодоления экономического кризиса.

Ключевые слова: экономические циклы, финансовые и социально-экономические кризисы, экономическое прогнозирование и регулирование, макроэкономическая и региональная политика, планы регионального развития, страны Евросоюза.

УДК 327 (073:470+571)

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ІНФРАСТРУКТУРІ ГЛОБАЛЬНИХ ЛОГІСТИЧНИХ МЕРЕЖ

Ступницький О. І.

Кандидат економічних наук, професор кафедри міжнародного бізнесу Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Дашкуєв М. А.

Здобувач кафедри міжнародного бізнесу Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Анотація. У статті аналізуються особливості розвитку логістичних інформаційних систем в умовах сучасної світової еволюційної економіки, нові підходи і концепції логістичної діяльності компаній, критерії і показники оцінки ефективності логістичного бізнесу в умовах формування міжнародної інтегрованої логістичної інфраструктури. Провідні західні компанії сьогодні широко застосовують комбінацію різних концептуальних підходів у практиці управління логістичними системами і бізнес-процесами, на основі яких формуються інтегровані (гібридні) системи логістичного менеджменту. Аналіз сучасних логістичних моделей засвідчив, що конкурентоспроможність компанії сьогодні і у майбутньому забезпечить лише така інформаційна система, яка здатна надати інформаційну підтримку не лише базовим логістичним операціям, але й системам управлінського контролю, аналізу оперативних рішень і стратегічного планування.

Ключові слова: логістика, інформаційні технології, глобальна логістична мережа, міжнародний логістичний кластер (МЛК), інтегрована система логістичного менеджменту.

Постановка проблеми. Сучасні інформаційні технології, під якими розуміється вся сукупність методів обробки інформації в рамках обґрунтування прийнятих управлінських рішень, спрямовані на задоволення певних вимог, що залежать від практики їх обробки і умов експлуатації. На мікрорівні діяльність компанії на ринку обумовлюється її основною метою – місією, що визначає її ділову активність, поведінку на ринку і наступне її фінансове благополуччя та стабільність. Жорстка конкуренція на ринку, поява нових, більш дешевих і досить ефективних розробок, змушують переглядати існуючі принципи функціонування компанії. Мова йде про перебудову бізнесу на основі логістичного підходу, тобто впровадження сучасного логістичного управління у практику бізнесу, що дозволяє підвищити організаційно-економічну стабільність компанії на ринку, є одним з основних резервів зниження рівня загальних витрат її ресурсів. Нова економіка, яка керується іновациями і креативністю у розвитку соціального підприємництва наступного покоління, потребує потенціалу поєднання сталості, прибутковості і сбалансованості бізнес-моделей. Нове наповнення одержує теза, «що саме інформаційна складова забезпечує тріумф логістики як нової економічної ідеології управління бізнес-процесами». За даними Європейської логістичної асоціації, застосування логістичних розробок дозволяє скоротити час виробництва товарів на 25%, собівартість виробництва продукції на 30%, обсяги матеріально-технічних запасів від 30 до 70% [1, р. 221]. При цьому відбувається оптимізація внутрішніх і зовнішніх матеріальних потоків, а також супутніх їм інформаційних і

фінансових потоків і бізнес-процесів. Існування зворотного зв'язку у інформаційних системах означає, що сукупність виробничо-збутової системи, органів логістичного управління і системи збору, передачі, зберігання та переробки інформації утворюють «замкнений контур». Сьогодні найбільш складною є структура руху інформаційних потоків, у центрі якої перебуває служба логістики. Оскільки в основі логістичного управління компанією лежить ідея безперервного моніторингу всьому логістичному ланцюга, остільки значення використання сучасних логістичних інформаційних потоків, як організованого у межах модульної інформаційної системи руху інформації про логістичні операції і міжфункціональні зв'язки, багаторазово зростає. Ланцюжок потоку «одержання замовлень-обробка-транспортування-розподіл-управління запасами» утворює базу даних, яка слугує інформаційній підтримці операцій розподілу даних: про замовлення, запаси і складське господарство, про облік дебіторської заборгованості і планових потребах розподілу.

Мета статті – дослідження змін, що відбулися за останні роки у практиці і формах використання інформаційних технологій логістичного управління у межах корпоративних структур та на світовому ринку логістичних послуг.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дійсно, сьогодні дослідження проблем логістичного управління здійснюються на основі різних методологічних та теоретичних підходів, заснованих на класичних та новітніх теоріях менеджменту, існує достатня кількість публікацій з цієї тематики. Однак, на сучасному етапі досягнення конкурентоспроможного і стратегічного інноваційного позиціонування МЛК (і у його межах логістичних операторів різних функціональних рівнів спеціалізації) у відкритій економіці пов'язане не стільки з вивченням трудового процесу і затрат часу, які визначали продуктивність праці у XIX-XX століттях, скільки з інформаційними технологіями. Навіть тоді, коли лідер ринку впевнений, що нова технологія – це можливість досягти конкурентоспроможності та зайняти ринкову нішу, це не гарантує, що технологія буде придатна для розвитку. Тому проблеми взаємозв'язків і взаємодоповнень різних рівнів та структурних елементів логістичних інформаційних систем ще у достатній мірі недосліджені. Крім того, інформаційні потоки вносять суттєві елементи невизначеності у координацію практики прийняття управлінських рішень, що також визначає актуальність статті.

Основні результати дослідження. Загальновідомо, що система управління інформаційним логістичним обслуговуванням заснована на чотирьох основних принципах «орієнтації»:

- 1) орієнтація на споживача;
- 2) орієнтація на бізнес-процес;
- 3) орієнтація на запобігання помилок і збоїв;
- 4) орієнтація на постійне вдосконалювання.

В умовах своєї яскраво вираженої орієнтації на кінцевого споживача інформаційний логістичний підхід значно відрізняється від уже досить апробованих на конкурентному ринку технологій простої дистрибуції, що накладає певні вимоги на функціонування компанії взагалі і служби логістики зокрема. Побудова інформаційної системи логістики в компанії починається з вивчення діючої системи обліку матеріального потоку, зі створення «фотографії» процесу, визначення «вузьких місць» у системі обліку і контролю. Останній є також одним з ефективних способів мінімізації витрат на взаємодію, що сприяє створенню вертикально інтегрованої компанії. Застосовується так звана «закрита» корпоративна організаційна структура, що не дозволяє компаніям-конкурентам запропонувати більш ефективні рішення для окремих ланок цього логістичного ланцюга. Однак, у цьому зв'язку слід зазначити, що для збереження конкурентоспроможності на ринку компанії необхідно здійснити вибір:

- 1) або глобальний масштаб діяльності, що призводить до значного зниження рівня витрат на одиницю продукції,
- 2) або взаємозалежна система гнучких альянсів (так званих мереж),
- 3) або глибока спеціалізація, що дозволяє бути тільки одним з елементів у ланцюгу створення вартості.

Результати роботи інформаційної системи залежать не тільки від якості алгоритмів, але й якості зведених у неї даних. Єдина логістична інформаційна система дозволяє, по-перше, перешкодити створенню зайвих запасів продукції; по-друге – усунути такий недолік, як відсутність готовності до поставок (мова йде про схеми, складовими яких є одержання замовлення, одержання запиту про стан замовлення, підготовка і узгодження прогнозів, встановлення транспортного тарифу, поставка вантажів на зберігання); по-третє, дотримуватися життєвого циклу продукції, від якого залежить рівень запасу продукції у розподільній мережі; по-четверте, швидко ухвалювати вірні рішення, оперативно змінювати політику компанії і бути готовим до будь-яких змін ринкової ситуації. Крім того, перед мультивендорною компанією стоїть завдання розміщення замовлень на поставку продукції одночасно у великої кількості виробників, при цьому строки виготовлення, доставки і умови розрахунків з постачальниками не збігаються. У зв'язку з цим завдання визначення «пункту замовлення» відповідає завданню оптимізації ресурсів компанії для того, щоб в остаточному підсумку до зазначеного в угоді із замовником строку поставки скомплектувати все замовлення на своєму складі. Крім цього, сучасна швидкість і структура логістичного процесу вимагає глобальну реструктуризацію логістичних мереж шляхом розробки гнучких виробничо-логістичних систем, які дозволяють програмувати матеріальні, фінансові й інформаційні потоки відповідно до обсягів і споживчих характеристик кожного окремого спеціалізованого замовлення.

Логістичні інформаційні потоки характеризуються:

- 1) неоднорідністю;
- 2) множинністю підрозділів-постачальників і споживачів інформації;
- 3) складністю практичної оглядовості інформаційних маршрутів;
- 4) багатоваріантністю їх оптимізації.

Сьогодні сучасні інформаційні технології змінили послідовність взаємодії матеріального й інформаційного потоків, причому розрізняють три варіанти їх взаємодії. По-перше, інформаційний потік випереджає матеріальний, тобто від інформаційного потоку надходять відомості про досягнення матеріальних потоків (прямий напрямок) або він містить відомості про замовлення (зустрічний напрямок). По-друге, інформація супроводжує матеріальний потік, рухається одночасно з ним, тобто через цей потік надходять відомості про кількісні і якісні параметри матеріальних потоків, що дозволяє вірно і швидко оцінювати їхній стан і ухвалювати необхідні регулюючі рішення. І, по-третє, інформаційний потік відстає від матеріальних потоків, тобто інформація слугує лише для оцінки результатів. По суті визначення максимальному ланцюга поставок трактується як інтеграція основних функціональних сфер бізнесу (логістичних функцій) компанії і її партнерів від початку зародження інформаційного або товарного потоку до поставки продукції або сервісу відповідно до вимог кінцевих споживачів. Неоднозначність трактування поняття «управління ланцюгами поставок» пояснюється тим, що цей термін часто застосовується як синонім логістики або «інтегрованої логістики». Однак зараз його сприйняття переміщується у бік розширеного розуміння Supply Chain Management (SCM) – як нової концепції бізнесу [2].

Таку структуру слід розглядати як у функціональному, так і у організаційному аспектах. Функціональна структура логістичної інформаційної системи представлена у вигляді піраміди, в основі якої лежить система операцій між ланками логістичної системи, що визначає відносини між функціональними підрозділами фірми (у плані реалізації логістичних функцій), логістичними посередниками і споживачами продукції фірми. При цьому ключові функції пов'язані із другим рівнем інформаційних процедур контролю і обліку, проте зазначені рівні також безпосередньо пов'язані із системою дистрибуції готової продукції фірми, зокрема, з діяльністю центрів розподілу (конкурентні переваги за рахунок підвищення якості продукції (сервісу) і зниження логістичних витрат).

Організаційна структура логістичної інформаційної системи складається із чотирьох підсистем:

- 1) управління процедурами замовлень (ґрунтується на використанні концепції «електронного обміну даними» і стандартах EDI);
- 2) наукових дослідженнях і зв'язку (відображає вплив зовнішнього і внутрішнього середовища фірми на процес логістичного менеджменту і здійснює взаємодію між ланками логістичної системи і функціями управління);
- 3) підтримки логістичних рішень (генерує інтерактивну комп'ютерну інформаційну систему, складовими якої є бази даних і аналітичні моделі, що реалізують завдання оптимізації у процесі логістичного менеджменту) і
- 4) розробки вихідних форм і звітів (вплив на всі функціональні підсистеми логістичної організації шляхом трьох способів її організації: централізований, децентралізований і спеціалізований) [3].

Ці взаємозалежні підсистеми здійснюють інформаційно-комп'ютерну підтримку всіх функцій логістичного менеджменту та зв'язок з мікро- і макрологістичним зовнішнім середовищем.

Інтеграція логістичного планування з корпоративним плануванням і взаємодія логістичного менеджменту з іншими корпоративними функціями ґрунтується на інтеграції інформаційних технологій з адаптованими до умов фірми формами логістичних ланцюгів, каналів і мереж, а також функцій управління. Логістичний менеджер «сканує» мікро- і макросередовища фірми чотирма способами:

- 1) побічним дослідженням на основі загального аналізу інформації в умовах, коли немає певної заданої мети;
- 2) прямим дослідженням, коли інформація про зовнішнє і внутрішнє середовище фірми активно аналізується із заздалегідь сформульованою метою;
- 3) неформальним дослідженням щодо обмежених і неструктурованих даних;
- 4) формальним дослідженням з використанням заздалегідь складеного плану, процедур і методів обробки і аналізу інформації.

Для оптимізації результатів оцінювання впливу зовнішнього і внутрішнього середовища фірми на поведінку логістичної системи логістичний менеджер повинен використовувати ключові інформаційні джерела підсистеми у процесі моніторингу. Важливе місце належить прогнозуванню, зокрема, використанню економіко-математичних моделей і методів різних класів (оптимізаційних, евристичних та імітаційних), застосуванню інтерактивних (діалогових) процедур інформаційної підтримки прийняття рішень логістичним менеджментом.

Вибір того або іншого способу організації системи інформаційного забезпечення залежить від багатьох факторів, насамперед від розмірів організації, структури бізнес-процесів, наявності вільних коштів. Однак, інформаційна система, необхідна для адекватного виконання функцій логістики, повинна відповідати наступним вимогам:

- 1) інформаційні потоки повинні бути сумісними в інформаційному відношенні;
- 2) внутрішні взаємозв'язки і взаємозалежності інформаційних потоків повинні мати причинно-наслідковий характер;
- 3) ієрархічна співвідпорядкованість інформаційних потоків повинна бути чіткою;
- 4) інформаційна система повинна бути інтегрованою, а в основу побудови такої логістичної інформаційної системи повинні бути закладені наступні принципи.

По-перше, повнота і придатність інформації для користувача – інформація про запаси або замовлення споживачів часто потребує попередньої обробки і звичайно розміщується не у сфері, де логістичний менеджер ухвалює рішення.

По-друге, точність – інформація про рівень запасів у розподільній мережі в сучасних логістичних системах допускає не більш 1% помилок або невизначеності для прийняття ефективних рішень у фізичному розподілі, створенні запасів і задоволенні запитів споживачів [4, р. 241]. Якщо такого ступеня точності досягти не вдається, доводиться тримати страхові запаси, які виконують роль буфера для захисту від невизначеності.

По-третє, своєчасність – логістична інформація повинна надходити у систему менеджменту вчасно, як цього вимагають багато логістичних технологій, особливо заснованих на концепції «точно у строк» («just in time»), у режимі реального часу («on line») і особливо в умовах сучасних логістичних технологій сканування, супутникової навігації, штрихового кодування, впровадження стандартів EDI/EDIFACT. Важливість своєчасності пов'язане, наприклад, з відновленням інформації про структуру запасів, коли продукція переходить із розряду «напівфабрикатів» у розряд «готових продуктів». Навіть якщо товарно-матеріальний потік безперервний, інформація може оновлюватися з різними інтервалами – щогодини, наприкінці зміни або наприкінці робочого дня. Через таку затримку у розпізнаванні заявленого попиту ефективність планування знижується, а обсяг запасів збільшується.

По-четверте, орієнтованість – інформація у логістичній інформаційній системі повинна бути спрямована на виявлення «вузьких місць», резервів економії ресурсів, додаткових можливостей поліпшення якості продукції, сервісу, зниження логістичних витрат і т. п. У виняткових ситуаціях (великі замовлення, продукція з нульовим або дуже малим рівнем запасів, затримки у поставках або падіння продуктивності і т. п.) система логістичної інформації повинна мати здатність виявляти всі ці ситуації автоматично, для чого вона повинна вміти розпізнавати рішення менеджерів, що вимагають уваги.

По-п'яте, гнучкість – інформація, що циркулює у логістичній інформаційній системі, повинна бути пристосована для конкретних користувачів (персоналу фірми, логістичних посередників і кінцевих споживачів). Структура інформаційної системи повинна передбачати можливість свого розвитку у відповідь на періодично виникаючі потреби клієнтів, причому її вдосконалення повинно бути без надмірних видатків і без повної заміни програмного забезпечення.

По-шосте, наочність – відповідний формат даних, що застосовується у комп'ютерних і телекомунікаційних мережах логістичної інформаційної системи, повинен максимально ефективно використовувати продуктивність технічних коштів (обсяг пам'яті, швидкодія, пропускну здатність і т. д.).

Рівні інформаційної системи визначають функціональну і експлуатаційну закінченість інформаційних підсистем. На верхньому рівні інформаційної системи реалізується інформаційна підсистема планування (здійснюється логістичне управління загальним матеріальним потоком з метою організувати виробничо-збутову діяльність, спрямовану на найбільш ефективне задоволення потреб ринку). На другому рівні інформаційної системи

представлені так звані диспозитивні (*disposite* – розміщати, розпоряджатися) інформаційні підсистеми (деталізуються плани, складені на верхньому рівні і доводяться до рівня окремих виробничих ділянок, цехів, складів і т. п., а також визначаються способи дій цих підрозділів). На нижньому рівні інформаційних систем розміщені так звані виконавчі інформаційні підсистеми (доводяться завдання, правила й інструкції до конкретних робочих місць і виконавців, здійснюється контроль технологічного процесу і забезпечується зворотний зв'язок). Планувальна, диспозитивна і виконавча підсистеми пов'язані прямими і зворотними вертикальними інформаційними потоками, а окремі комплекси завдань усередині зазначених функціональних підсистем пов'язані горизонтальними інформаційними потоками.

Фактично, інформаційні системи в логістиці, як і інші системи зі зворотним зв'язком, крім структури, характеризуються такими кількісними показниками, як «величина запізнення» (виникає у різних місцях регульованого матеріального потоку) і «ступінь підсилення». У середньому терміном запізнення у виробничо-збутовій діяльності вважають тиждень: час транспортування становить один тиждень, запізнення бухгалтерських операцій – три тижні, поштове запізнення – півтижня, запізнення у оптовиків і у різних розподільних пунктах – у середньому по одному тижню. Нарешті, час між ухваленням рішення про зміну у виробництві і досягненням відповідних значень матеріального потоку на виході виробничого підрозділу становить у середньому шість тижнів. Ступінь (або коефіцієнт) підсилення – це ланка системи автоматичного регулювання, якій відповідає набір правил, моделей і алгоритмів, що відповідають змінам у інформації про хід виробничо-збутової діяльності згідно тієї або іншої керуючої директиви [5, с. 110; 6, с. 271].

Завдання забезпечення оперативного і адекватного реагування на мінливі умови функціонування логістичної інфраструктури у сучасних умовах вирішується двома шляхами. Перший шлях – використання структурних методів забезпечення актуальної і адекватної інформації та пов'язаний з переходом від функціонального до системного підходу. Донедавна традиційно переважав функціональний підхід: кожний функціональний підрозділ створював свою власну систему збору, обробки і використання інформації (власні форми документів і організація документообігу, власні архіви, канали зв'язку, методи, кошти і пункти збору даних). Такі інформаційні системи прийнято називати організаційно-функціональними. За даного підходу мають місце дублювання інформації, недостатня гнучкість управління і найголовніше – відсутні горизонтальні зв'язки між виробниками і функціональними підрозділами.

Системний підхід (другий шлях) передбачає створення інформаційних систем, що орієнтовані на виробничо-збутовий процес у цілому. У результаті такого підходу інформаційна система виокремлюється від систем виробництва, постачання і збуту (збір, зберігання, переробка, пошук і надання інформації здійснюється власними інформаційним процесам, методами і коштами). За такої структури у інформаційних системах переважають горизонтальні зв'язки, уніфікуються форми надання і технологія обробки інформації, а організовані за цим принципом інформаційні системи прийнято називати інтегрованими. Використання інтегрованих інформаційних систем дозволяє здійснити централізацію усіх робіт з інформаційних технологій у рамках виробничо-збутової системи як єдиного цілого, а сучасні комп'ютерні мережі, утворюючи інтегральну інформаційну систему у поєднанні з використанням ієрархічного принципу, перетворюються у локальні обчислювальні мережі (вони можуть об'єднуватися у багаторівневі комплексні мережеві структури – гіпермережі).

Зазвичай сучасні корпорації використовують три моделі: модель розрахунку параметрів замовлення – «EOQ – Economic Order Quantity»), Модель з постійним розміром за-

мовлення, Модель з постійною періодичністю замовлення. Модель розрахунку параметрів замовлення – «EOQ – Economic Order Quantity») оптимізаційна модель управління запасами і може використовуватися при наступних обмеженнях:

- 1) попит (витрата) є безупинним, а інтенсивність попиту = const;
- 2) період між двома суміжними замовленнями (постачаннями) постійний;
- 3) попит задовольняється цілком і миттєво;
- 4) транзитний і страховий запаси відсутні;
- 5) ємність складу не обмежена;
- 6) витрати на виконання замовлення (c_0) і ціна продукції, що поставляється, протягом планового періоду постійні;
- 7) витрати на підтримку запасу одиниці продукції протягом одиниці часу постійні і рівні ch . Критерієм оптимізації розміру замовлення на поповнення запасів у даній моделі є мінімум загальних витрат на виконання замовлень і підтримка запасу (MP, ГП) на складі протягом планового періоду. Витрати на виконання замовлення зростають прямо пропорційно розміру замовлення, а витрати на підтримку запасу зі збільшенням його розміру падають (сумарні річні витрати мають характерний вид увігнутої кривої, яка має мінімум, що дозволяє оптимізувати розмір запасу).

Модель з постійним розміром замовлення (двохбункерна система) передбачає поповнення запасу щораз на ту саму фіксовану величину, причому замовлення на неї постає у момент, коли наявність запасу на складі знижується до визначеного заданого рівня. Запас умовно розділений на два бункери QI, QII. З першого бункера від рівня $= QI + QII =$ запас витрачається для задоволення потреб протягом періоду між останнім постачанням і моментом замовлення. З іншого бункера запас (QII) витрачається від моменту замовлення до моменту чергового постачання, тобто за час виконання замовлення, що є постійною величиною. Запас іншого бункера повинний бути достатнім для задоволення попиту за час виконання замовлення і може включати (у разі потреби) страховий запас.

Модель з постійною періодичністю замовлення використовується за умов, коли замовлення повторюється через рівні проміжки часу, у момент замовлення перевіряється наявність запасу на складі, розмір замовлення дорівнює різниці між фіксованим необхідним (максимальним) запасом і його фактичною наявністю, тобто величина замовлення є змінною. У даній моделі визначенню підлягає рівень максимального запасу і період між двома суміжними постачаннями. Застосування даної моделі доцільно при встановленні регулярних термінів постачання і можливості запасати продукцію у будь-якій кількості. Достоїнством системи є те, що не потрібно вести регулярний (щоденний) облік наявності запасів на складі, а лише до моменту, коли підходить час замовлення, що скорочує трудомісткість обліку. Вибір оптимальних обсягів постачань зводиться до відбору за кінцевим числом можливих варіантів розбиття періоду планування на відрізки, протягом кожного з яких попит забезпечується одним і тим же постачанням, чи, що теж ж саме, відбору за різними варіантами безлічі моментів спустошення складу. Для організації відбору зручно використовувати логіку динамічного програмування.

Загалом, основні цілі логістики і впровадження міжнародних логістичних систем коригуються в зв'язку з розвитком інтеграційних процесів у світовому економічному просторі. Прикладами створення ефективних логістичних систем у міжнародному масштабі можуть служити логістичні системи деяких відомих західних фірм, таких як компанії «Крафт, Інк.» і корпорації «Дженерал Моторс». Операції компанії «Крафт, Інк.» (продає продовольчі товари на суму 10 млрд. дол. у рік) є прикладом інтегрованої логістичної системи: дистрибуційна структура успішно зв'язує всі ланки руху матеріалів, у тому числі

закупівлю, управління активами, виробниче календарне планування, управління запасами і транспортування. Основними цілями управління такими логістичними системами є:

- 1) цінова конкурентоздатність у придбанні, розподілі і транспортуванні;
- 2) неухильне дотримання стандартів якості, у тому числі якості, гарантованої постачальниками і перевізниками;
- 3) розвиток індивідуальних зв'язків із постачальниками матеріалів і послуг;
- 4) розвиток управління з метою наймання, притягнення і розвитку людей на будь-якій посаді з «чистим» відпливом в інші організаційні підрозділи «Крафт, Інк.».

Компанія «ЗМ» (річний обсяг продажів 7 млрд. дол.) підтверджує, що глобальною метою її логістичної системи є забезпечення прогнозованого, стійкого і надійного обслуговування, відповідно, за доступними цінами, а також створення високоякісної системи матеріально-технічного забезпечення. «ЗМ» визначає якість як «відсутність необхідності переробляти те, що було зроблено неякісним з першого раз». «ЗМ» впроваджує в життя програму «партнери по якості» (корпорація має зв'язок «комп'ютер – комп'ютер» із 27 компаніями з перевезень).

Корпорація «Дженерал Моторс» використовує японську логістичну систему «канбан», за допомогою якої необхідні матеріали у необхідній кількості в потрібний час доставляються у потрібне місце працівниками, які знаходяться на наступних етапах виробничого процесу. При цьому засобом для передачі замовлень на виробництво і постачання є картка (японською – «канбан»). Споживач чи наступна за ним у технологічній ланці ділянка диктує асортиментну програму виробнику. Конкретного графіка роботи підприємства немає, і кожний попередній у технологічній ланці учасник виробничого процесу (навіть співробітник закупівельної служби), дізнається про завдання, коли з такої ланки надходять замовлення, оформлені у картці. Таким чином, обумовлений планом постачань графік робіт має тільки ділянку кінцевого складування, що «розкручує клубок інформації у зворотний бік». Така система має багато переваг, серед яких особливо виділяються дві:

- 1) розміри запасів зменшуються, і значною мірою зменшуються витрати на збереження матеріальних запасів;
- 2) проблеми якості відразу ж виявляються, і їх можна швидко відкоригувати. Політика своєчасності функціонування всіх ланок логістичної системи корпорації визначається такими положеннями: гнучкими методами перевезень; використанням спеціалізованого устаткування для перевезення комплектуючих; послідовним прийманням; автоматичним розвантаженням; прийманням у місці використання; бездокументним прийманням (електронний зв'язок); застосуванням інтегрованих систем для переміщення вантажів.

У створенні логістичного ланцюжка міжнародного масштабу існує ряд специфічних проблем:

- 1) регулювання і спрощення митних і технологічних процедур при переході матеріальних потоків через кордони;
- 2) уніфікація стандартів, правил, тарифів, вимог до технологій і технічних засобів перевезення;
- 3) при збереженні суверенітетів визнання державами пріоритетів міжнародних угод, завдяки яким реалізуються принципи логістики;
- 4) акцентування на якісних показниках товарів при забезпеченні умов їхнього збереження, одержання високого економічного ефекту;
- 5) значне інвестування в розвиток транспортної інфраструктури, що пов'язана з управлінням матеріальними й інформаційними потоками;

- б) застосування правил захисту загального ринку;
- 7) лібералізація транзитних процедур при переході вантажів через кордони країн-учасниць ринку;
- 8) узгодження спрямованості магістрального транспорту і продуктивності перевантажувального обладнання;
- 9) застосування в міжнародному масштабі правил, норм і стандартів, обов'язкових для користувачів міжнародної логістичної системи.

Наявність інтегрованої інформаційної системи дозволяє учасникам виробничо-збутової діяльності створити так званий «синергетичний портфель», мета якого – ослаблення негативного синергетичного ефекту. Позитивний синергетичний ефект має місце у тому випадку, якщо своєчасне виконання своїх зобов'язань усіма постачальниками призводить не лише до своєчасного виконання зобов'язань по поставці споживачеві продукції, але й до підвищення технологічної дисципліни і якості кінцевої продукції, а також до зниження рівня необхідних запасів і зменшення виробничо-збутових витрат.

Негативний синергетичний ефект має місце, наприклад, у випадку, якщо невиконання двома або більшістю постачальників своїх зобов'язань за результуючими втратами (що виникають внаслідок зриву продажів і втрати клієнтури), виявляються значно більшими, ніж загальна сума недопоставок (цьому сприяє лавиноподібне зростання майбутніх втрат у всьому виробничо-збутовому ланцюгу). Централізована інформаційна система створює можливість управління системою запасів і оперативного управління взаємозв'язками і взаємозамінністю підрозділів, що здійснюють взаємні поставки і приймають участь у загальному матеріальному потоці. Тобто, існування подібного оперативного резерву і створює синергетичний портфель.

Якщо складові інформаційного процесу і функції, які здійснюються у процесі його реалізації, є загальними (типовими) для будь-яких виробничо-господарських систем (у тому числі і логістичних), то структура інформаційних рішень є досить специфічною стосовно МЛК і систем. Головне призначення інформаційних систем у логістиці – інтеграція і координація процесів у логістичному ланцюгу. Інтеграція опирається на чотири рівні інформаційного забезпечення:

- 1) обслуговування угод (виконання логістичних функцій і операцій);
- 2) управлінський контроль;
- 3) аналіз рішень;
- 4) стратегічне планування.

Функціональний цикл виконання замовлення підтримується серією інформаційних операцій, а систему обслуговування угод відрізняють, по-перше, формалізований порядок дій, по-друге, міжфункціональні взаємозв'язки, по-третє, значні обсяги операцій і, по-четверте, оперативне реагування на якісне виконання повсякденних завдань. У результаті високої структурованості і значного масштабу діяльності особливого значення набуває продуктивність інформаційної системи.

Завдання управлінського контролю, що становить другий рівень ієрархії, – це оцінка результатів діяльності та відповідна звітність. Оцінка результатів слугує інструментом зворотного зв'язку, завдяки якому керівництво може судити про те, наскільки рівень логістичного сервісу і використання ресурсів відповідає встановленим цілям. У зв'язку з цим для управлінського контролю характерні чіткі критерії оцінки з орієнтацією на тактичні рішення і міжфункціональні взаємодії. На цьому ж базується і оцінка минулих результатів та альтернативних варіантів розвитку. До складу критеріїв оцінки звичайно входять фінансові показники, показники рівня обслуговування споживачів, показники

продуктивності і якості. До специфічних критеріїв належать транспортні або складські видатки з розрахунку на вагу вантажу (вартісний показник), обіг запасів (показник ефективності використання активів), рівень задоволення попиту з розрахунку на одне замовлення (показник рівня сервісу), кількість оброблених вантажних пакувань за робочу годину (показник продуктивності), задоволеність споживачів виконанням замовлень (показник якості). Дуже важливо, щоб інформаційна система не просто надавала звіти, а була здатна на підставі прогнозу потреб, заяв і замовлень заздалегідь передбачати можливий дефіцит запасів.

Третій рівень ієрархії – аналіз рішень – використовується для оцінки можливих наслідків прийнятих рішень і допомагає менеджерам виявляти, аналізувати і зіставляти стратегічні та тактичні альтернативи у логістиці. Типові об'єкти аналізу на цьому рівні – маршрути і графіки руху транспортних засобів, управління запасами, розміщення інфраструктурних підрозділів логістики, витрати й вигоди різних конфігурацій логістичної мережі. На цьому рівні перед інформаційною системою постають наступні завдання:

- 1) створення і підтримка баз даних,
- 2) моделювання,
- 3) аналіз і остаточна оцінка (у формі звіту або довідки) безлічі альтернативних рішень. Останнє, як і управлінський контроль, має тактичну спрямованість, а безліч різноманітних варіантів означає, що аналіз рішень не може бути занадто структурованим і повинен мати відносну гнучкість.

Останній (вищий) рівень ієрархії – стратегічне планування, завданням якого є інформаційна підтримка розробки і удосконалення логістичної стратегії. Для стратегічного планування потрібна інформація всіх попередніх рівнів, яка повинна знаходити втілення у господарських планах різних підрозділів і у різноманітних моделях прийняття рішень, на підставі яких можна оцінювати і порівнювати альтернативні стратегії. Стрімке поширення високошвидкісних засобів зв'язку і обробки інформації перетворило сьогодні таку характеристику як «зростання продуктивності операцій по обслуговуванню угод веде до скорочення чисельності персоналу» із джерела конкурентних переваг у звичайний стандарт конкурентоспроможності. Зростає роль фактору оцінки порівняльної прибутковості споживачів продуктів, потенціалу окремих ринкових сегментів або перспективних переваг від спільної діяльності (альянсів) з партнерами [7].

Якщо раніше інвестиції у підвищення продуктивності оперативної діяльності сприяли зростанню віддачі у формі прискорення логістичних операцій і деякого скорочення поточних і загальних витрат, то сьогодні розвиток логістичних інформаційних систем спрямоване насамперед на управлінський контроль, аналіз рішень і стратегічне планування. Їхні новітні моделі розвиваються у тісному взаємозв'язку із процесами реінжинірингу і організаційних перебудов, тобто від простої автоматизації фірми переходять до повної реорганізації логістичних процедур, скорочуючи число функціональних циклів і обсяги супутньої діяльності.

Висновки. По-перше, у сучасній логістиці інформація є одним із ключових чинників збереження конкурентоспроможності компанії, причому сьогодні для цього мало просто мати логістичну інформаційну систему. Конкурентоспроможність компанії сьогодні і у майбутньому забезпечить лише така інформаційна система, яка здатна надати інформаційну підтримку не тільки базових логістичних операцій, але й управлінського контролю, аналізу оперативних рішень і стратегічного планування. У ефективно організованій логістичній інформаційній системі інформація є легкодоступною, точною і своєчасною. До того ж система оперативно реагує на збої, є гнучкою і надає інформацію у зручній для ко-

ристування (наочної) формі. Цим визначаються структура інформаційної системи і її декомпозиція на підсистеми, що утворюють локальні і міжнародні «інформаційні мегаконтури». По-друге, використання низки сучасних концептуальних підходів у практиці управління логістичними системами і бізнес-процесами дозволяє компаніям підвищити організаційно-економічну стабільність на ринку, проте, як свідчать дослідження, досить важко створити ефективну систему управління на базі лише одного з концептуальних підходів. Тому у практиці багатьох провідних західних корпорацій більш широке застосування знаходить комбінація цих підходів, на основі яких формуються інтегровані (гібридні) системи логістичного менеджменту. По-третє, оскільки попит на багаторівневі логістичні ланцюги поставок і мереж постійно зростає паралельно з тиском на компанії стосовно оптимізації якості та вартості послуг, постійне оновлення корпоративних сервісоорієнтованих рішень (з врахуванням ноу-хау і оптимальних інформаційних потоків та процесів) перетворює сьогодні клієнтоорієнтовані, орієнтовані на ринок, системно-контрольовані, мобілізовані і комплексно-оптимізовані ланцюги у ключ до успішного управління бізнесом.

Список використаної літератури

1. Н. Bergsteiner. Accountability Theory Meets Accountability Practice. – Sidney, Emerald Group Publishing Limited, 2012. – 560 pp.
2. Unfolding the New Era of Business Collaboration. The 7-th International Congress on Logistics an SCM Systems/ June 7-9.2012. Seoul, Korea. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.kscm.org/ICLS2012>.
3. Automated Logistics Systems has been moving heavy and oversized loads for over 15 years. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.automatedlogistics.com/international.htm>.
4. М. Minkov. Cultural Differences in a Globalizing World. - Sidney, Emerald Group Publishing Limited, 2011. – 320 pp.
5. Саркисов С. В. Логистика / С. В. Саркисов. – М. : Изд-во «Дело АНХ», 2008. – 368 с.
6. Дебинская В., Зайцев Е. и др. Логистика. Полный курс МВА / В. Дебинская, Е. Зайцев. – М. : Изд-во «Эксмо», 2008. – 944 с.
7. State-of-the-art logistics technology. Logistics systems international. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.lsi.net.au>.

INFORMATION TECHNOLOGIES IN GLOBAL LOGISTICS NETWORKS' INFRASTRUCTURE

Stupnitsky O. I.

PhD, professor, department of international business of the Institute of International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University.

Dashkuev M. A.

Competitor, department of international business of the Institute of International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University.

Abstract. *One of the main reasons the current changes in the global logistics infrastructure is the global effects of innovations deployment and space-time transformation of information network. In article analysis the development singularities of information logistics system in the conditions of modern evolution economy, new visions and concepts of companies logistics business activity, the models of commodity streams to making decisions in logistics optimization spheres, demand forecasting methods in world market's global logistical infrastructure. Foreign*

companies today using the combination of different concepts in systems logistics management practice and business process, which gain them advantages to create the integrate logistics management systems. Analysis of modern logistics models show that corporative competitiveness today and in the nearest future provide only the information system, which promote information support not only basic logistics operations, but in the same time management control systems, operative decision making systems and strategic planning systems

Key words: *logistics, information technologies, global logistical network, international logistics clusters (ILC), integrated logistics management system.*

Referances

1. H. Bergsteiner. Accountability Theory Meets Accountability Practice. – Sidney, Emerald Group Publishing Limited, 2012. – 560 pp.
2. Unfolding the New Era of Business Collaboration. The 7-th International Congress on Logistics an SCM Systems/ June 7-9. 2012. Seoul, Korea. – [Elekronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.kscm.org/ICLS2012>.
3. Automated Logistics Systems has been moving heavy and oversized loads for over 15 years. – [Elekronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.automatedlogistics.com/international.htm>.
4. M. Minkov. Cultural Differences in a Globalizing World. – Sidney, Emerald Group Publishing Limited, 2011. – 320 pp.
5. Sarkisov S. V. Logistika / S. V. Sarkisov. – М. : Izd-vo «Delo ANX», 2008. – 368 с.
6. Debinskay V., Zayshev E. Logistika. Polniy cours MBA / V. Debinskay, E. Zayshev. – М. : Izd-vo «Eksmo», 2008. – 944 с.
7. State-on-the-art logistics technology. Logistics systems international. – [Elekronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.lsi.net.au>.

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ИНФРАСТРУКТУРЕ ГЛОБАЛЬНЫХ ЛОГИСТИЧЕСКИХ СЕТЕЙ

Ступницький А. И.

Кандидат экономических наук, профессор кафедры международного бизнеса Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Дашкуев М. А.

Соискатель кафедры международного бизнеса Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Аннотация. *В статье анализируются особенности развития логистических информационных систем в условиях современной мировой эволюционной экономики, новые подходы и концепции логистической деятельности компаний, критерии и показатели оценки эффективности логистического бизнеса в условиях формирования международной интегрированной логистической инфраструктуры. Ведущие западные компании сегодня широко используют комбинацию различных концептуальных подходов в практике управления логистическими системами и бизнес-процессами, на основе которых формируются интегрированные (гибридные) системы логистического менеджмента. Анализ современных логистических моделей показал, что конкурентоспособность компании сегодня и в будущем обеспечит только такая информационная система, которая способна обеспечить информационную поддержку не только базовым логистическим операциям, но и системам управленческого контроля, анализа оперативных решений и стратегического планирования.*

Ключевые слова: *логистика, информационные технологии, глобальная логистическая сеть, международный логистический кластер (МЛК), интегрированная система логистического менеджмента.*

УДК330.342

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ЩОДО ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЙ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Журавльов О. В.

Кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Анотація. *Стаття присвячена актуальній проблемі подальшого дослідження теоретичних підходів трансформації економічних систем, які можуть бути використані для аналізу цих структурних зрушень в країнах подвійної периферії.*

Процеси глобалізації не тільки вимагають у ряді випадків посилення втручання держави в економіку, але і впливають на всю систему форм і методів державної макроекономічної політики. У цілому можна стверджувати, що глобалізація істотно змінює співвідношення між зовнішніми і внутрішніми факторами розвитку національних господарств на користь перших.

Виявлено, що трансформація як економічна наукова категорія в загальнонауковому розумінні являє собою структурну зміну форм та етапів функціонування суспільних систем на різних фазах економічних циклів.

Слід зазначити, що існує діалектичний взаємозв'язок між трансформацією форми та змісту систем, зокрема суспільних. Така зміна полягає в тому, що будь-які перетворення є результатом діяльності людей, хоча в цьому процесі відіграють провідну роль закономірність розвитку суспільства, динаміка природи і т. д.

Вибір того чи іншого напрямку трансформацій здійснюється людьми, їх групами – стихійно чи цілеспрямовано. На первісних етапах розвитку суспільства домінував стихійний характер трансформацій, що і спостерігається і в ринковій системі – при небажанні кризових процесів, сумісні дії суб'єктів ринку призводять до кризових явищ в економіці. Посткризове вирівнювання таких асиметрій можливий лише за умов цілеспрямованих дій суб'єктів господарювання, що використовують традиції та інновації.

Трансформації є головним інструментом спадкової мінливості, адаптації системи до існуючих змін у зовнішніх та внутрішніх середовищах розвитку. При цьому відбувається очищення спадкового ядра від застарілих елементів, що не відповідають новим умовам розвитку системи.

Глибина трансформацій складових генотипу різна, однак якщо пропустити час трансформації чи провести її в тому напрямку, то система закінчить своє існування, зійде з історичної сцени (наприклад, СРСР).

Відзначено, що в сучасній економічній літературі й досить немає єдиної синтетичної теорії, що охоплює різні аспекти економічної та фінансової трансформації.

Ключові слова: *структурні зрушення, подвійна периферія, економічна та фінансова трансформація, глобалізація, протистояння сил.*

Постановка проблеми. В період 1980-1990-х років світове господарство розпочало новий етап свого розвитку – радикальні системні зміни, глобальні кризи і технологічні інновації – сукупність, яка суттєво вплинула на всі країни світу, зокрема, на трансформаційні економіки (в першу чергу пострадянських країн).

Процеси глобалізації не тільки вимагають у ряді випадків посилення втручання держави в економіку, але і впливають на всю систему форм і методів державної макроекономічної політики. У цілому можна стверджувати, що глобалізація істотно змінює співвідношення між зовнішніми і внутрішніми факторами розвитку національних господарств на користь перших. Сьогодні, по-перше, жодна національна економіка незалежно від розмірів країни і рівня її розвитку не може більше бути самодостатньою, виходячи з наявних факторів виробництва, технологій і потреби в капіталі. По-друге, жодна держава не може раціонально формувати і реалізовувати економічну стратегію розвитку без врахування процесів, що відбуваються у світовому господарстві.

Перед вченими-економістами постають нові дослідницькі завдання, зокрема ідентифікація нових підходів щодо дослідження трансформації економічних систем субрегіонів та неформальних інтеграційних об'єднань.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми трансформації економічних систем перебувають в полі зору багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених.

Відображення динаміки трансформацій економічних систем як в Україні, так і в інших національних господарських системах отримало значного розвитку в роботах Н. Гражевської, А. Гриценка, Ю. Макогона, Т. Орехової, І. Пузанова, А. Філіпенко, В. Шевчука, О. Шниркова, С. Якубовського та інших.

Особливого значення набувають міждисциплінарні підходи до визначення теоретичної та методологічної бази дослідження трансформацій країн подвійної периферії.

Постановка завдання. Метою роботи є виявлення теоретико-методологічних підходів до дослідження трансформації економічних систем в країнах подвійної периферії.

Основні результати дослідження. Трансформація як економічна наукова категорія в загальнонауковому розумінні являє собою структурну зміну форм та етапів функціонування суспільних систем на різних фазах економічних циклів.

Слід зазначити, що існує діалектичний взаємозв'язок між трансформацією форми та змісту систем, зокрема суспільних. Така зміна полягає в тому, що будь-які перетворення є результатом діяльності людей, хоча в цьому процесі відіграють провідну роль закономірність розвитку суспільства, динаміка природи і т. д.

Ю. В. Яковец [1] в своїй монографії «Глобальні економічні трансформації XXI століття» пропонує наступну класифікацію трансформацій (рис. 1).

Рис. 1. Класифікація трансформацій суспільних систем.

Крім зазначених на рис. 1 класифікаційних напрямів при дослідженні основ теорії трансформації систем варто згадати, що діючими акторами трансформацій в сучасному світі є: активні агенти ринку, керівники підприємств, ТНК (що приймають і імплементують стратегічні рішення та сприяють адаптації до змін, які відбуваються в суспільстві); держави, міжнародні організації, міжнародні суспільства, які визначають стратегію трансформації; вчені та наукові товариства, які прогнозують та управляють напрямками трансформацій.

Сучасні трансформації здійснюються на основі протистояння сил, які належать до поточної та майбутньої системи, активних діячів у проведенні радикальних інновацій і трансформацій. Еліта систем, яка уходить намагається продовжити своє панування, роблячи псевдо інновації. Від співвідношення та активності протидіючих сил залежить ефект трансформації поточної системи на новому вітку спіралі циклічної динаміки.

Теорія трансформацій систем найбільш повно досліджено в класичній науковій праці О. Богданова «Тектологія. Загальна організаційна наука» [2].

Розкриваючи зміст загального поняття про кризу, О. О. Богданов пише, що під кризою розуміють завершення чи перелом в ході певного процесу, що має характер боротьби: до «кризи» боротьба триває, положення є невирішеним, коливним; момент кризи є кінець невирішеності і коливання – перемога однієї сторони чи примирення двох: починається щось нове, організаційно інше, ніж до цього, чи різкий перехід, порушення цілісності [2, с. 208-209].

Слід зазначити, що в сучасній економічній літературі й досить немає єдиної синтетичної теорії, що охоплює різні аспекти економічної та фінансової трансформації.

Рис. 2. Трансформаційні цикли розвитку суспільства.

В динаміці трансформацій виявляються дії генетичних закономірностей – спадкоємність, мінливість, відбір. Якщо трансформація здійснюється в рамках однієї системи, то як результат перебудови зберігається спадкоємні складові її генотипу. Якщо відбувається зміна систем, закінчується життєвий цикл однієї системи і починається цикл наступної, то зберігається лише спадкоємне ядро над системи до якої входять дві системи, що змінюють одна одну.

В періоди революцій такі перебудови порушуються, а слід за цим порушується спадкоємне ядро, тому за періодом радикальних реформ настають періоди спаду, відновлення порушеного балансу в системі чи над системі.

Трансформації є головним інструментом спадкової мінливості, адаптації системи до існуючих змін у зовнішніх та внутрішніх середовищах розвитку. При цьому відбувається очищення спадкового ядра від застарілих елементів, що не відповідають новим умовам розвитку системи.

Глибина трансформацій складових генотипу різна, однак якщо пропустити час трансформації чи провести її в тому напрямку, то система закінчить своє існування, зійде з історичної сцени (наприклад, СРСР).

Вибір того чи іншого напрямку трансформації здійснюється людьми, їхніми колективами тощо. Такий вибір може бути стихійним чи цілеспрямованим. В умовах ринкової економіки трансформації носять саме стихійний характер, що виражається в появах криз, вихід з яких здійснюється на основі цілеспрямованих дій інноваторів.

Таким чином, можна говорити про своєрідні трансформаційні цикли, що є складовою частиною перебудови в суспільстві. Трансформації здійснюються на основі боротьби протилежних сил, що представляють нову та стару системи, які саме змінюються. Еліта систем, що уходить намагається продовжити своє існування і положення, роблячи квазіінновації. Від взаємодії складових систем, що борються залежить ефект трансформації діючої системи на новому етапі циклічної динаміки.

Хвиля інновацій є завершальною стадією радикальних трансформацій в економіці. При всій багатоглибкій визначеності дефініції інновацій, їх слід визначити як внесення змін у види людської діяльності через нові елементи та способи, які підвищують ефективність такої активності.

Висновки. Однією з особливостей розвитку світової економіки на початку XXI століття є прогресуюча глобалізація, яка характеризується неоднозначним впливом на стан економічного розвитку країн світу. Глобалізація світової економіки створює реальні проблеми для багатьох країн посилюючи негативні тенденції для ринкової економіки в цілому. Тому процес глобалізації створює серйозні проблеми перед державою. За цих умов особливо актуальним є проведення адекватної економічної і соціальної політик, здійснення фінансового контролю і регулювання з боку держави, а також покращення економічної політики з метою нівелювання негативних наслідків глобалізації і використання тих можливостей, які вона надає для прискорення економічного розвитку.

Список використаної літератури

1. Яковец Ю. В. Глобальные экономические трансформации XXI века / Ю. В. Яковец. – Москва : Экономика; 2011. – 382 с.
2. Богданов Тектология. Всеобщая организационная наука. / А. А. Богданов. – М. : Экономика, 1998. – 304 с.

MODERN APPROACHES TO THE STUDY OF ECONOMIC TRANSFORMATION

Zhuravliov O. V.

Candidate of economic sciences, associate professor of the Department of International Economic Relations of V. N. Karazin Kharkiv National University.

Abstract. *The article is devoted to the problems of further study of theoretical approaches transformation of economic systems that can be used for the analysis of structural changes in the double-periphery countries.*

Globalization is not only required in some cases strengthening state intervention in the economy, but also affect the whole system of forms and methods of state macroeconomic policy. In general, it can be argued that globalization significantly changes the ratio between the external and internal factors in the development of national economies in favor of the former.

Revealed that the economic transformation of scientific category in general scientific understanding is a structural change forms and stages of functioning of social systems at different stages of economic cycles.

It should be noted that there is a dialectical relationship between the transformation of the form and content of particular public. This change is that any transformation is the result of human activity, although this process play a key role pattern of society, the dynamics of nature, etc.

The choice of the transformation is carried out directly by people and their groups – spontaneously or purposefully. In the initial stages of development of a society dominated by the spontaneous transformation as observed in the market system – with reluctance crisis processes, joint action of the market lead to the economic crisis. Post-crisis alignment of asymmetries is possible only if concerted actions of economic entities that use tradition and innovation.

Transformation is a key tool for genetic variability and adaptation of existing systems to changes in external and internal environments of development. This purification of the ancestral core of obsolete items that do not meet the new requirements of the system.

Depth transformation components genotype is different, but if you miss the transformation or hold it in that direction, the system completes its existence, down from the historical scene (eg, the USSR).

It is noted that in modern economic literature and rather no common synthetic theory covering various aspects of economic and financial transformation.

Key words: *structural changes, double peripherals, economic and financial transformation, globalization, opposition forces.*

Referances

1. Yakovets Y. V. Global economic transformation of the twenty-first century / Y. V. Yakovets. – Moscow : Economy; 2011. – 382 p.
2. Bogdanov A. A. Tectology. General organizational science. / A. A. Bogdanov. – M. : Economics, 1998 – 304 p.

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ИССЛЕДОВАНИЮ ТРАНСФОРМАЦИЙ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ

Журавлев А. В.

Кандидат экономических наук, доцент кафедры международных экономических отношений Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина.

Аннотация. *Статья посвящена актуальной проблеме дальнейшего исследования теоретических подходов трансформации экономических систем, которые могут быть использованы для анализа этих структурных сдвигов в странах двойной периферии.*

Процессы глобализации не только требуют в ряде случаев усиление вмешательства государства в экономику, но и влияют на всю систему форм и методов государственной макроэкономической политики. В целом можно утверждать, что глобализация существенно меняет соотношение между внешними и внутренними факторами развития национальных хозяйств в пользу первых.

Выявлено, что трансформация как экономическая научная категория в общенаучном понимании представляет собой структурное изменение форм и этапов функционирования общественных систем на различных фазах экономических циклов.

Следует отметить, что существует диалектическая взаимосвязь между трансформацией формы и содержания систем, в частности общественных. Такое изменение заключается в том, что любые преобразования являются результатом деятельности людей, хотя в этом процессе играют ведущую роль закономерность развития общества, динамика природы и т. д.

Выбор того или иного направления трансформаций осуществляется людьми, их группами – стихийно или целенаправленно. На первоначальных этапах развития общества доминировал стихийный характер трансформаций, и наблюдается и в рыночной системе – при нежелании кризисных процессов, совместные действия субъектов рынка приводят к кризисным явлениям в экономике. Посткризисное выравнивание таких асимметрий возможен лишь в условиях целенаправленных действий субъектов хозяйствования, использующих традиции и инновации.

Трансформации является главным инструментом наследственной изменчивости, адаптации системы к существующим изменениям во внешних и внутренних средах развития. При этом происходит очищение наследственного ядра от устаревших элементов, не соответствующие новым условиям развития системы.

Глубина трансформаций составляющих генотипа разная, однако если пропустить время трансформации или провести ее в том направлении, то система закончит свое существование, сойдет с исторической сцены (например, СССР).

Отмечено, что в современной экономической литературе нет единой синтетической теории, охватывающей различные аспекты экономической и финансовой трансформации.

Ключевые слова: *структурные сдвиги, двойная периферия, экономическая и финансовая трансформация, глобализация, противостояние сил.*

УДК 378.14(4/8)

ОСНОВНІ ТИПИ СВІТОВИХ НАЦІОНАЛЬНИХ СИСТЕМ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Матюх С. А.

Кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин Хмельницького національного університету.

Анотація. У статті перелічені основні типи світових національних систем вищої школи з використанням сучасного стану світового ринку освітніх послуг. Визначені країни, що входять до атлантичної моделі вищої освіти та проведений аналіз її основних рис та характеристик. Ґрунтовно досліджена континентальна та гібридна модель вищої школи зарубіжних країн, сформовані позитивні та негативні їх сторони. У даному науковому дослідженні викладено класифікацію за допомогою якої визначають типи національних систем вищої освіти з врахуванням сучасних глобалізаційних процесів. Зазначені основні причини, які спонукають до збільшення експорту освітніх послуг вищими навчальними закладами у різних країнах. Виділені основні стратегії інтернаціоналізації вищих навчальних закладів в зарубіжних країнах. Проведено аналіз стратегії міжнародного партнерства, стратегії залучення іноземних кваліфікованих кадрів, стратегії спрямованої на отримання доходу, стратегії розширення можливостей в отриманні освіти. Запропоновані шляхи удосконалення функціонування діяльності вищих навчальних закладів в Україні з врахуванням зарубіжного досвіду.

Ключові слова: типи, національна система, вищі навчальні заклади, зарубіжних досвід, інтернаціоналізація, глобалізація, інтеграція, конкурентоспроможність, освітня послуга.

Постановка проблеми. На сучасному етапі світ розвивається під впливом нових важливих глобальних тенденцій, які діють не тільки на форму та характер функціонування, а й на самі завдання вищої професійної школи. Жителі різних частин світу більше не ізольовані один від одного, детермінантою економічного й соціального розвитку стають процеси управління у сфері вищої школи в умовах глобалізації та інформатизації суспільства.

Інтернаціоналізація вищої освіти виступає об'єктивним процесом, що передбачає всебічне зближення національних освітніх систем, їх взаємодоповнюваність, перетворення вищої освіти на світову соціальну систему. Відповідно, вивчення сучасних процесів у сфері освіти в світовій економіці свідчить про безальтернативність вибору на користь відкритості національних освітніх систем, їх інтеграції у світовий освітній простір, мобільність їх суб'єктів на світовий ринок освітніх послуг. В той же час умови і способи реалізації такого шляху відрізняються різноманітністю і формують широке когнітивне поле дослідження в цілях обґрунтування адаптаційних механізмів ефективною інтеграції української освітньої системи вищих навчальних закладів у світові процеси. Тому всебічне вивчення типів національних систем вищої освіти з ціллю досягнення більш високого рівня прогнозування являється головним завданням.

Мета статті – визначення основних складових моделей та стратегій національних систем вищої школи, які у сучасному глобалізаційному світі визначають основні елементи та рівні структури функціонування світової економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науково-дослідні процеси в галузі вищої освіти ґрунтуються на значних наукових працях вітчизняних та зарубіжних науковців. Трансформація вищої школи України вже тривалий час перебуває у полі зору наукових дискусій, вагомий внесок у розробку визначеної проблематики внесли вітчизняні та зарубіжні учені: Е. М. Горбунова [1], І. М. Гріщенко [2, 3], В. Г. Кремінь [4], В.І. Луговий [5], Рисін І. Є. [6], К. Хан [7]. Не дивлячись на велику кількість наукових праць та значних досягнень в теорії і практиці визначення типів національних систем вищої школи, є велика кількість соціально-економічних питань, які залишаються постійним об'єктом дискусій.

Основні результати дослідження. В умовах інноваційного типу суспільного прогресу, всеохоплюючої глобалізації, зростаючої конкуренції посилюється роль вищої освіти у формуванні людини нового типу, відтак загострюється проблема дослідження національних систем вищої школи зарубіжних країн. [4, с. 16]. Так взірцеві країни у всесвітньому та регіональному масштабах ідентифікуються та групуються за різними критеріями: дуже високим рівнем розвитку людського потенціалу (47 країн), належністю до провідних глобальних (наприклад, Організація економічного співробітництва та розвитку, ОЕСР – 34 країни, «Велика двадцятка») та регіональних (Європейський Союз, ЄС – 28 країн) спільнот. До основних типів національних освітніх систем виділяють: атлантичну, континентальну, гібридну [5, с. 28].

Відмінними рисами «атлантичної моделі», до якої відносять США, Великобританія, Ірландія, Канада, виступають: інституціональна і фінансова автономія ВНЗ; їх тісний зв'язок з бізнес-спільнотою; сильне самоврядування; непрямий контроль з боку держави; наявність спеціалізованих агентств-посередників; яким делеговані управлінські функції.

Атлантична модель історично вибудовується на базі дворівневої системи «бакалаврат та магістратура», це модель «пізньої професійної диференціації» у якій вибір спеціальності у ВНЗ не зумовлюється автоматично типом закінченої школи, відповідно, освітні траєкторії учнів в цій моделі не так жорстко детерміновані самим інституціональним об'єктом системи.

«Континентальна модель» до якої прийнято відносити Нідерланди, Німеччину, Францію, Італію відрізняється такими характеристиками, як:

- ієрархічність навчальних закладів,
- їх тісний зв'язок з державними структурами,
- пряме міністерське регулювання,
- відсутність безпосередніх зв'язків між університетом та бізнесом.

Континентальна модель спирається на однорівневу схему навчання ВНЗ і ранню спеціалізацію учнів.

Ми вважаємо, що університет атлантичної моделі споконвічно розвивається за логікою економічної доцільності, у той же час в континентальній моделі домінує логіка державного замовлення і функція відтворення соціальної структури. Втім, в останні десятиліття ця відмінність зменшилася за рахунок того, що традиційно ліберальна атлантична модель переживає «одержавлення» і навпаки державо центрична континентальна модель – лібералізацію.

У своїй сукупності атлантичні і континентальні системи насичені різноманітними формами організації вищої освіти. Прикладом відмінної моделі є «північноєвропейська модель». Північноєвропейські системи освіти до яких належать Норвегія, Швеція, Фінляндія у світлі протиставлення державно-орієнтованих континентальних систем і ринково-орієнтованих систем атлантичного типу являються самодостатніми та доволі відокремленими. Проте відокремленість ця пов'язана не із складністю організації, а з неорденарністю їх

проблемної орієнтованості. До основних рис північноєвропейської моделі належать: вимоги рівного доступу до освіти, однорідність результатів навчання, соціальна орієнтація ВНЗ, як суб'єктів які надають послуги суспільству. У зв'язку із цим, частина проблем, які опиняються сьогодні у ракурсі загальноєвропейських дискусій, наприклад, проблеми усунення економічних або інституціональних бар'єрів до здобуття освіти, для країн Північної Європи до цього часу не вирішені, а їх успішне виконання стало умовою розвитку систем освіти цих країн.

Аналогічно північноєвропейській гібридною моделлю вважається і японська система вищої освіти, що відрізняється таким рисами, як:

- консервативність. Майже до середини минулого століття ця система працювала на відтворення вкоріненого в японській культурі протиставлення «ніхондзі/гайдзі» («японське/чужорідне») у зв'язку із цим політика «відкритих кордонів» в освіті не підтримувалася. Сьогодні ж вищі навчальні заклади Японії починають проводити політику зменшення традиційної замкнутості та закритості;
- ієрархічність. Як відомо у Японії діє жорстка ієрархія у вищій школі, єдиними повноцінними ВНЗ, чий випускники не відчувають дискримінації і користуються попитом на ринку праці, являються «університети повного циклу».
- специфічність місії післядипломної освіти. Завдання бакалаврату – випуск фахівців, необхідних для підтримки системи, завдання магістратури – випуск ініціативних аналітиків, здатних до проектування її розвитку національної економіки.

Як показує аналіз моделей, в основі їх типологізації лежать конкретні характеристики національних систем вищої освіти, серед яких :

- типи інститутів вищої освіти і форми їх взаємозв'язку;
- система управління вищою освітою, взаємозв'язок між освітою і державою та освітою і бізнесом;
- зрозумілі джерела фінансування вищої освіти;
- система оцінки якості;
- доступність (можливість оплачувати) вищої освіти;
- ступінь залучення в процес інтернаціоналізації освітнього простору на базі підтримки експортного потенціалу національної освітньої системи.

Система управління вищою освітою зумовлює розподіл джерел фінансування, та державної підтримки доступності освіти, що надається як для вітчизняних, так і для іноземних студентів, а це у свою чергу зумовлює експортний потенціал національної системи вищої освіти. Крім того, розвиток процесу уніфікації освітнього простору в масштабах світового господарства формує з одного боку, уніфікацію самих освітніх процесів, що відображається на системах оцінки якості. Усі ми знаємо, що вже визнана дворівнева англосакська система вищої освіти (бакалаврат та магістратура), крім того Болонський процес в Європі об'єднує системи оцінки країн-учасниць ЄС в рамках Європейської системи перенесення залікових одиниць (ECTS).

В той же час процес інтернаціоналізації систем вищої освіти формується на глобальному принципі розвитку освітнього процесу «Освіта впродовж усього життя», що формує в якості головної умови його реалізації вимогу доступності освіти. Визначальним чинником доступності вищої освіти виступає можливість її сплатити. Освітні послуги є одним із дорогих видів послуг. Послуги вищої освіти належать до дорогих товарів. По-перше, це викликано тим, що університети світового класу мають потужну матеріально-технічну базу. У розвинутих країнах такі університети мають чотири основних джерела фінансування: фінансування поточних витрат і наукових досліджень із державного бюджету; доходи від наукових досліджень, які проводяться в університеті на договірній основі для

державних і приватних компаній; доходи від засобів, які передаються як подарунки, пожертвування, благодійні внески університетам, а також оплата послуг за навчання. По-друге освітні послуги в елітних університетах надаються висококваліфікованими науково-педагогічними працівниками, при цьому досить високою є доля постійних витрат, особливо оплата праці [2, с. 44].

До основних індикаторів, що дозволяють оцінити доступність та вартість вищої освіти в різних країнах, прийнято відносити: з позицій витрат (плату за освіту, витрати на книги і навчальні матеріали, витрати на проживання); з позицій державної підтримки (гранти, підтримка студентів через податкову систему, позики (кредити) на освіту).

Збільшення експорту освітніх послуг вищими навчальними закладами підтримується урядами таких країн як Австралія, Великобританія, Франція, Китай, Німеччина та США. На даний процес впливає ряд факторів: сприяння реалізації геополітичних і економічних інтересів країни; підготовка спеціалістів для зарубіжних країн стає однією з найбільш вигідних статей експорту; бажання використовувати кращих іноземних випускників вищих навчальних закладів для розвитку економіки і науки; прагнення залучити іноземних студентів підштовхує ВНЗ до реформування системи підготовки фахівців з урахуванням вимог світового ринку праці, підвищення якості навчання, розробці нових навчальних програм.

До найбільш суттєвих причини інтернаціоналізації вищої освіти, можна виділити наступні: політичні – демократизація світової спільноти, розвиток інтеграційних процесів в політичній і соціальній сферах; економічні – глобалізація економіки і технологій, вимоги світового і регіональних ринків праці; культурні та ідеологічні – ріст міжнародної відкритості і діалог національних культур, які розвиваються; академічні – інтернаціональний характер наукових знань, універсальна основа освіти і науково-дослідної діяльності, формування міжнародних стандартів якості; інформаційні – нові інформаційні технології, глобальні мережі.

Головні причини інтернаціоналізації вищої освіти вплинули на формування етапів інтернаціоналізації освітніх закладів як відображення форм їх інтеграції у світову освітню систему (рис. 1).

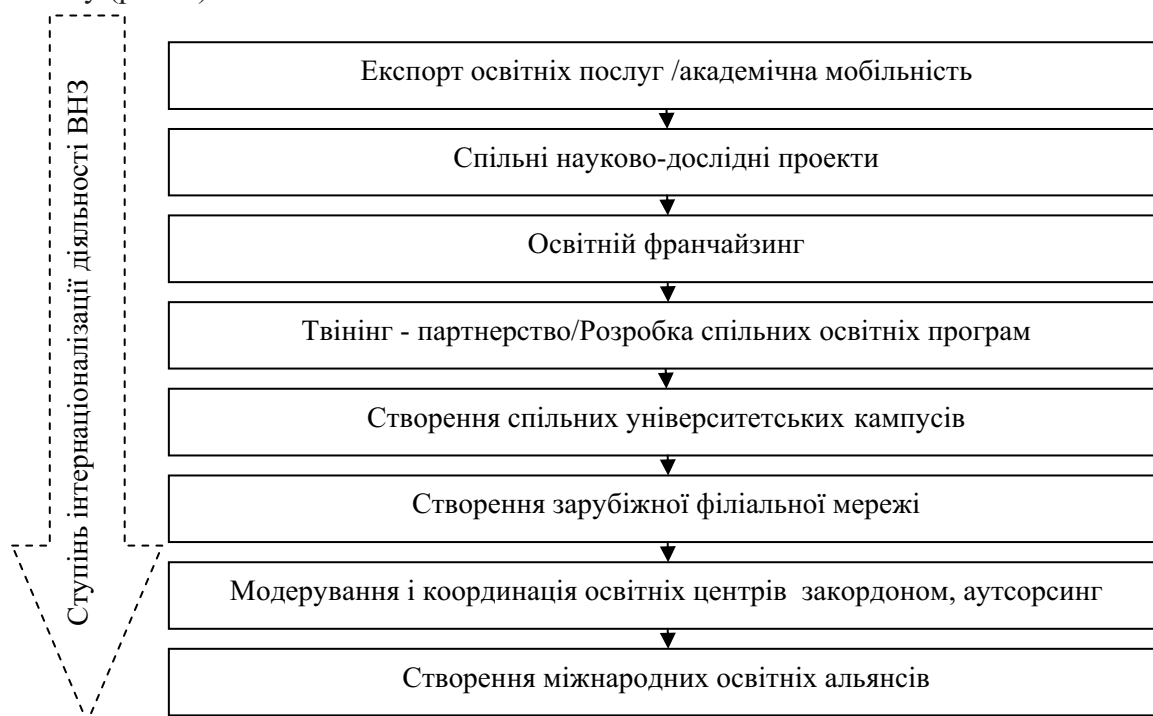

Рис. 1. Етапи інтернаціоналізації діяльності ВНЗ за умов глобалізації.

При цьому зовнішнім проявом процесу інтернаціоналізації вищої освіти являються зростаючі потоки студентів в зарубіжні ВНЗ, а також взаємні обміни викладачами і дослідниками (академічна мобільність); використання зарубіжних програм, підручників, літератури і телекомунікаційних джерел інформації; застосування міжнародних процедур акредитації, міжнародні види міжвузівської співпраці.

Розглянемо певні країни відмінності в пріоритетах країн відносно інтернаціоналізації вищої освіти у рамках чотирьох стратегій, що сформувалися: погоджений підхід (в авторській інтерпретації стратегія міжнародного партнерства), стратегія залучення іноземних кваліфікованих кадрів, стратегія отримання доходу, стратегія розширення можливостей (табл. 1).

Таблиця 1.
Стратегії інтернаціоналізації вищої освіти в зарубіжних країнах

Країна	Стратегія міжнародного партнерства	Стратегії залучення іноземних кваліфікованих кадрів	Стратегія спрямована на отримання доходу	Стратегія розширення можливостей в отриманні освіти
Австралія			+	
Австрія		+		
Великобританія		+	+	
Угорщина		+		
Німеччина		+		
Голландія		+		
Ірландія		+		
Іспанія	+			
Канада		+		
Корея	+			
Мексика	+			+
Нова Зеландія			+	
Норвегія		+		
Польща				+
Словаччина				+
США		+	+	
Франція		+		
Фінляндія		+		
Чехія				+
Швейцарія		+		
Японія	+			
Країни Південно-Східної і Центральної Азії				+

Проаналізувавши таблицю, можна стверджувати, що стратегія міжнародного партнерства у сфері вищої освіти спирається на довгострокові політичні, культурні, академічні цілі розвитку країни. Реалізація такої стратегії здійснюється через підтримку студентської і академічної мобільності, шляхом надання стипендій і реалізації програм ака-

демічних обмінів, а також програм, спрямованих на створення інституціональних партнерств в сфері вищої освіти. Системоутворюючим принципом цього підходу є міжнародна співпраця, а не конкуренція.

Наступна стратегія яка була зазначена вище – це стратегія підтримки міграції кваліфікованих співробітників спрямована на залучення обраних іноземних спеціалістів і талановитих студентів до роботи в країні, яка їх приймає. Основним інструментом цього підходу є система академічних стипендій, доповнена активною програмою просування системи вищої освіти країни за кордоном у поєднанні з прийняттям відповідного візового та імміграційного законодавства. Реалізація таких програм здійснюється через спеціальні агентства або мережу агентств та організацій. Зокрема, британські університети стабільно займають друге місце за числом іноземних студентів, поступаючись тільки США.

На даному етапі у Великобританії діє програма підвищення міжнародної конкурентоспроможності освіти, що включає чотири взаємопов'язаних елемента [6, с. 27]:

1. Маркетингові і комунікаційні інструменти, спрямовані на позиціонування Великобританії як лідера в міжнародній освіті. Засобами їх реалізації виступають: бенчмаркінг освітніх послуг і надання конкурентоспроможних цін; спрощення імміграційної системи; введення системи балів для управління міграційними процесами; забезпечення підтримки іноземних студентів, бажаючих отримати практичний досвід роботи за рахунок організації співпраці з працедавцями і кадровими агентствами;

2. Встановлення стратегічних партнерських стосунків (з урядом і представниками ринку освітніх послуг) та створення союзів, проведення міжнародних форумів, обмін студентами і викладацьким складом. Цей аспект знаходиться під контролем прем'єр-міністра Великобританії;

3. Пріоритетні країни: диверсифікація і об'єднання (внаслідок того, що 47% іноземних студентів – вихідці з п'яти країн: КНР – більше 20 тис. чоловік, Малайзія (більше 10 тис.), США (10 тис.), Гонконг (близько 9 тис.), Індія (7600), Японія (більше 6 тис.).

4. Показники ефективності, включаючи розширення числа партнерських стосунків, ріст числа іноземних студентів і розширення їх географії.

Державна політика Німеччини в галузі вищої освіти і науки орієнтована також на стратегію інтернаціоналізації її основу складають наступні цілі:

- 1) зміцнення міжнародної конкурентоспроможності і якості німецького сектора вищої освіти і науки (орієнтація на конкурентоспроможність);

- 2) підвищення міжнародної привабливості німецької вищої освіти і науки (орієнтація на міжнародну співпрацю і обмін);

- 3) зміцнення міжнародного аспекту німецької вищої освіти і науки (орієнтація на форми) [7, с. 147].

Стратегія інтернаціоналізації вищої освіти, спрямована на отримання доходу, базується на двох вищезазначених підходах, але в її рамках освітні послуги пропонуються на повністю платній основі, і надання державних субсидій не передбачене. Іноземні студенти дають додатковий дохід освітнім інститутам, стимулюючи університети реалізовувати підприємницьку стратегію на міжнародному освітньому ринку. Уряди у свою чергу надають ВНЗ значну автономію, забезпечують високу репутацію своєї системи вищої освіти, а також високу степінь захисту іноземним студентам. До числа країн, що реалізують такий підхід, відносяться Австралія, Великобританія (для студентів не з країн ЄС), Нова Зеландія і США (для студентів, що здобувають вищу освіту). В Австралії і Новій Зеландії стратегія інтернаціоналізації у сфері вищої освіти, ініційована і підтримувана державою, спрямована на експортне просування освіти. Австралійська політика інтернаціона-

лізації вищої освіти ґрунтується на трьох компонентах: послідовне введення нової системи фінансування університетів; маркетинг Австралійської університетської освіти; зміна візової і міграційної політики для забезпечення більшого прийому іноземних студентів і надання можливостей певним категоріям студентів залишитися на постійне проживання в країні.

Стратегія розширення можливостей заохочує здобуття вищої освіти за кордоном або у ВНЗ – постачальниках іноземних освітніх послуг. Важливими інструментами такого підходу є: 1) програми підтримки зарубіжної мобільності державних службовців, професорсько-викладацького складу, вчених і студентів; 2) забезпечення іноземним ВНЗ, програмам і викладачам сприятливих умов для комерційної освітньої діяльності в країні. Заохочується створення партнерств з місцевими постачальниками освітніх послуг для забезпечення передачі знань між зарубіжними і місцевими освітніми інститутами. До країн, які найбільш яскраво демонструють прихильність до цієї стратегії, можна віднести: Малайзія, Гонконг, Китай, Сінгапур, Індонезія, В'єтнам, Таїланд, Мексику

Зокрема, в Китаї реалізується стратегія «Підйом країни на базі розвитку науки і освіти», в рамках якої підтримується міжнародна мобільність китайських студентів і викладачів. Так, число китайських студентів, відправлених на навчання за кордон, склало 460 тис. чоловік. Таку ж кількість прийняли на навчання китайські освітні заклади.

У Китаї звертають все більше уваги на посилення зв'язку з науковими центрами та реальним виробництвом (корпорації, підприємства, фірми). Помітна тенденція зростання спеціалізації освіти, окремі програми будуються з урахуванням запитів конкретних роботодавців (що представлені професійним громадським об'єднанням) або навіть крупної корпорації. Крім традиційної «виробничої практики» існує таке «професійне стажування», яке передбачає виконання більшого обсягу роботи та навчання конкретним навичкам управлінської або технологічної діяльності. Фактично у Китаї талановитому випускнику університету чи кандидату наук, який був направлений на навчання за кордон, після повернення гарантується заробітна плата, а також умов побуту та праці на рівні їх зарубіжних колег у найкращих освітніх чи бізнесових центрах розвинених країн [3, с. 180].

Висновки. Отже, світовий ринок освітніх послуг вищої школи як підсистема сучасного світового господарства являє собою глобалізований освітній комплекс, що включає освітні установи різних рівнів (національного, міжнародного та транснаціонального) та професійної спрямованості, з одного боку, і споживачів з різних країн, з іншого боку, пов'язаних певною системою світогосподарської взаємодії з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання освітніх послуг вищих навчальних закладів, націленої на отримання доходів, підвищення якості та вартості робочої сили і забезпеченню ринку праці необхідними фахівцями.

Список використаної літератури

1. Горбунова Е. М., Ларионова М. В. Интернационализация высшего образования в странах ОЭСР / Актуальные вопросы развития образования в странах ОЭСР / Отв. ред. М. В. Ларионова. – М. : Издательский дом ГУ ВШЭ, 2005 – 152 с.
2. Грищенко І. М. Економічні умови забезпечення якості освітніх послуг у системі вищої освіти: [монограф.] / І. М. Грищенко. – К. : Педагогічна думка, 2012. – 364 с.
3. Грищенко І. М. Професійна освіта в системі економічних досліджень: [монограф.] / І. М. Грищенко. – К. : Грамота, 2014. – 51 с.
4. Кремень В. Г. Підвищення економічної ефективності освіти України: концептуальні засади вирішення проблеми / В. Г. Кремень // Вісник КНУТД – 2013. – № 5. – С. 16-27.

5. Луговий Ю. М. Європейська тенденція та українська традиція у фінансовому забезпеченні дослідницько-інноваційної підготовки фахівців з вищою освітою / В. І. Луговий, Ж. В.Таланова // Вісник КНУТД. – 2013. – № 4. – С. 27-41.
6. Рисин И. Е., Шошина Е. Н. Инновации в системе государственного управления развитием экспорта образовательных услуг в зарубежных странах / И. Е. Рисин, Е. Н. Шошина // ИнВестРегион. – 2007. – № 2. – С. 28-29.
7. Хан К. Изменение «духа времени» в немецком высшем образовании и роль Общего соглашения о торговле услугами (GATS). Образовательная инноватика в мировой прессе (дайджест) / К. Хан // Инновации в образовании. – 2004. – № 4. – С. 148-149.

THE MAIN TYPES OF WORLD NATIONAL SYSTEMS OF HIGHER SCHOOL

Matyukh S. A.

Candidate of Economic Science, Associate Professor, Associate Professor of the International Economic Relations Department, Khmelnytsky National University.

Abstract. *In the article are listed main types of national systems of higher education with the use modern state of global education market. Are designated countries as members of the Atlantic model of higher education and was made an analysis of its main features and characteristics. Thoroughly investigated continental and hybrid models of higher school of foreign countries and formed their positive and negative sides. In this research described a classification by which we determined types of national higher education systems in view modern globalization process.*

Designated main motivations which help to increase exports of educational services by higher education institutions in different countries. Described basic strategies of internationalization of higher education institutions in foreign countries. Was made analysis of strategy of the international partnership, strategy of attracting foreign qualified personnel, strategies aimed to generate income, empowerment strategy in receiving education.

Authors suggested ways of improving the functioning of higher education institutions in Ukraine in view international experience.

Key words: *types, national system, higher education institutions, international experience, internationalization, globalization, integration, competitiveness, education.*

Referances

1. Horbunova E. M., Laryonova M. V. Ynternatsyonalizatsyya vyssheho obrazovannya v stranakh OESR / Aktual'nyie voprosy razvytya obrazovannya v stranakh OESR / Otv. red. M. V. Laryonova. – M. : Yzdatel'skyi dom HU VShE, 2005 – 152 s.
2. Hryshchenko I. M. Ekonomichni umovy zabezpechennya yakosti osvity u systemi vyshchoyi osvity: [monohraf.] / I. M. Hryshchenko. – K. : Pedagogichna dumka, 2012. – 364 c.
3. Hryshchenko I. M. Profesiyna osvita v systemi ekonomichnykh doslidzhen': [monohraf.] / I. M. Hryshchenko. – K. : Hramota, 2014. – 51 c.
4. Kremin' V. H. Pidvyshchennya ekonomichnoyi efektyvnosti osvity Ukrayiny: kontseptual'ni zasady vyrishennya problemy / V. H. Kremin' // Visnyk KNUVD – 2013. – № 5. – S. 16-27.
5. Luhovyy Yu. M. Yevropeys'ka tendentsiya ta ukrayins'ka tradytsiya u finansovomu zabezpechenni doslidnyts'ko-innovatsiynoyi pidhotovky fakhivtsiv z vyshchoyi osvity / V. I. Luhovyy, Zh. V. Talanova // Visnyk KNUVD. – 2013. – № 4. – S. 27-41.
6. Rysyn Y. E., Shoshyna E. N. Ynnovatsyy v systeme hosudarstvennoho upravlenyya razvytyem eksporta obrazovatel'nykh usluh v zarubezhnykh stranakh / Y. E. Rysyn, E. N. Shoshyna // YnVestRehyon. – 2007. – № 2. – S. 28-29.
7. Khan K. Yzmenenye «dukha vremeny» v nemetskom vysshem obrazovanny u rol' Obsheho sohlashenyya o torhovle usluhamy (GATS). Obrazovatel'naya ynnovatyka v myrovoy presse (daydzhest) /K. Khan // Ynnovatsyy v obrazovanny. – 2004. – № 4. – S. 148-149.

ОСНОВНЫЕ ТИПЫ МИРОВЫХ НАЦИОНАЛЬНЫХ СИСТЕМ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

Матюх С. А.

Кандидат экономических наук, доцент кафедры международных экономических отношений Хмельницкого национального университета.

Аннотация. *В статье перечислены основные типы мировых национальных систем высшей школы с использованием современного состояния мирового рынка образовательных услуг. Определены страны, входящие к атлантической модели высшего образования и проведен анализ ее основных черт и характеристик. Основательно исследована континентальная и гибридная модель высшей школы зарубежных стран, сформированы положительные и отрицательные их стороны. В данном научном исследовании изложена классификация с помощью которой определяют типы национальных систем высшего образования с учетом современных глобализационных процессов. Указаны основные причины, побуждающие к увеличению экспорта образовательных услуг высшими учебными заведениями в разных странах.*

К наиболее существенным причины интернационализации высшего образования, можно выделить следующие: политические- демократизация мирового сообщества, развитие интеграционных процессов в политической и социальной сферах; экономические- глобализация экономики и технологий, требования мирового и региональных рынков труда; культурные и идеологические – рост международной открытости и диалог национальных культур, развивающихся; академические – интернациональный характер научных знаний, универсальная основа образования и научно-исследовательской деятельности, формирование международных стандартов качества; информационные – новые информационные технологии, глобальные сети.

Обозначены стратегии интернационализации вузов в зарубежных странах. Проведен анализ стратегии международного партнерства, стратегии привлечения иностранных квалифицированных кадров, стратегии направленной на получение дохода, стратегии расширения возможностей в получении образования. Предложены пути совершенствования функционирования деятельности высших учебных заведений в Украине с учетом зарубежного опыта.

Ключевые слова: *типы, национальная система, высшие учебные заведения, зарубежный опыт, интернационализация, глобализация, интеграция, конкурентоспособность, образовательная услуга.*

УДК 334.723

АНАЛІЗ НАПРЯМІВ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМИ КОРПОРАЦІЯМИ

Корнєєва Ю. В.

Кандидат економічних наук, асистент кафедри міжнародних фінансів Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Анотація. *Важливим аспектом економічної політики держави є забезпечення дієвої моделі управління державним сектором, котрий має здійснювати позитивний вплив на конкурентоспроможність національної економіки в цілому. Внаслідок впливу останньої світової фінансової кризи, прояви якої досі спостерігаються на багатьох світових ринках, увага урядів країн до найважливішої стратегічної ролі компаній з державною участю в національних економіках багатьох держав значно посилилася, оскільки криза призвела до помітного зниження сукупної капіталізації державних корпорацій. Подальший розвиток фінансів державного сектора економіки є однією із пріоритетних задач реалізації фінансової політики країни, оскільки даний сегмент потребує адаптації до сучасних умов суспільного розвитку, що можливо лише при оптимальному співвідношенні між його кількісними та якісними параметрами.*

Ключові слова: *державна корпорація, корпоративне управління, корпоративні відносини, інвестиційний фонд, стратегічно сфокусована промислова корпорація, корпорація розвитку (інноваційна корпорація).*

Постановка проблеми. Держава у сфері корпоративного управління виступає, як правило, з позицій регулятора, що формує правила гри (законодавство) і відповідає за їх виконання (правозастосування), власника активів, а також безпосереднього учасника внутрішньо корпоративних відносин, що підкоряється вищевказаним і іншим додатковим правилам у разі державної участі в капіталі компаній. Ці ролі часто вступають у протиріччя в рамках державного сектора економіки.

В сучасних умовах надзвичайно актуально постало питання про такі суб'єкти фінансової діяльності як державні корпорації, формування і функціонування яких здійснюється за рахунок державних фінансових ресурсів. Відмінною рисою сучасних державних корпорацій розвинутих країн є їх «автономність», інакше кажучи, їх повсякденна виробнича діяльність перебуває поза парламентського контролю; фінанси відокремлені від державного бюджету. Створені державою в інноваційній, банківській та інших сферах економіки, вони не тільки сприяють економічному розвитку, а й вносять істотний внесок у вирішення більшості соціальних питань.

Мета статті – аналіз основних напрямків підвищення ефективності управління державними корпораціями в Україні в кризових умовах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Методологічні передумови дослідження державних корпорацій, присвячені аналізу відносин державної власності та державного сектора, містяться в роботах відомих дослідників, таких як Л. Абалкін [1], Г. Горланов, Р. Хейлброннер, К. Хубієв, Л. Якобсон [2]. Для вивчення владних відносин всередині корпорації особливо цікаві теорії Д. Мюллера [3], Д. Бернхейма [3], А. Лібмана, О. Драчової [4] та ін. Сучасні дослідження діяльності державних корпорацій представлені в роботах

С. Авдашевої, В. Волкова, К. Гордєєвої, А. Еганяна, А. Зельднера, І. Космідайло, В. Кулікова, Г. Клейнера, Н. Кононкової, В. Кошкіна, В. Радаєва, О. Рудченко, С. Сільвестрова., Н. Сонькіна, В. Шупиро та ін. [5-11]. Проте мало досліджені питання якісних критеріїв, що визначають ефективність діяльності державних структур; інструментарій держави, використовуваний при вирішенні надважливих завдань, пов'язаних з запровадженням ефективної моделі управління державними корпораціями; протиріччя у взаємодії економічних суб'єктів і державних корпорацій.

Основні результати дослідження. Державні корпорації є специфічним суб'єктом економічної системи, наділеним особливими можливостями господарської діяльності, які проявляються в їх різних функціях. Щоб досягти оптимального результату своєї діяльності, державні корпорації мають відповідні права, обов'язки і повноваження, які відрізняють їх від інших економічних суб'єктів і грають важливу роль в їх функціонуванні. Як показала практика, пряма участь держави в господарській практиці через діяльність державних корпорацій дозволяє здійснювати стратегічний розвиток економіки, безпосередньо контролювати діяльність суб'єктів державного сектора, одночасно впливаючи на приватний сектор економіки, що надає особливого значення даному інструменту державного регулювання.

Державна корпорація являє собою складну міжгалузеву організацію для вирішення суспільно значущих завдань, що володіє ознаками як сучасної корпорації, так і державного підприємства та поєднує корпоративне управління з принципами функціонування державних структур.

Основними ознаками державної корпорації є: об'єднання капіталів; корпоративний характер управління; переважна участь держави; модель управління з контролем великого власника (держави); націленість на суспільний інтерес; особливий статус в конкурентній боротьбі; можливість функціонування на неприбутковій основі [12, с. 15].

Державну корпорацію можна визначити як об'єднання юридичних осіб, наділене владними повноваженнями, засноване державою в розпорядчому порядку на підставі акта уповноваженого державного органу з метою здійснення управлінських функцій загальнодержавного характеру та заняття підприємницькою діяльністю.

Англomовна калька цього терміну – government-owned corporation або state-owned corporation позначає просто підприємство, що знаходиться в державній власності, причому зазвичай мається на увазі акціонерне товариство, 100% акцій якого належать державі. Посилання на велике число державних корпорацій, існуючих в зарубіжних країнах, що часто зустрічається в іноземних публікаціях, справедливе тільки в тому випадку, якщо розуміти під «державними корпораціями» саме акціонерні товариства.

Згідно з трактуванням, поширеним у США, федеральна урядова корпорація є агентством федерального уряду, створена Конгресом для виконання суспільної мети, яка забезпечує виробництво ринково орієнтованого продукту або надання ринково орієнтованих послуг з метою отримання прибутку (прибутковість державних корпорацій у Сполучених Штатах є важливим моментом, що свідчить про ефективність діяльності корпорації та обумовлює доцільність її існування) [13].

В Україні компанії з державною участю являють собою специфічну інституційну форму присутності держави в економіці, яка має на увазі комерційну організацію, існуючу у формі акціонерного товариства або рідше товариства з обмеженою відповідальністю, власником частки якого є держава. Сучасними формами державної корпорації є: публічні корпорації з неподільним капіталом (аналоги державних унітарних підприємств), акціонерні товариства зі стовідсотковою участю держави в капіталі, акціонерні товариства з контрольним пакетом акцій у руках держави [12].

Ступінь державної участі в капіталі компаній є детермінантою його ролі в управлінні цими компаніями. Держава, будучи мажоритарним акціонером або єдиним власником, має можливість повного контролю за діяльністю компанії, включаючи контроль за його фінансовими потоками, системою і якістю корпоративного управління, пріоритетними напрямками його розвитку. При міноритарній частці держави його роль може полягати в наданні тимчасової антикризової допомоги компанії, здійсненні часткового моніторингу за її діяльністю, попередженні репрофілювання діяльності компанії – така роль держави найчастіше має обмежений за часом характер його участі. Якщо державна корпорація створена як публічна корпорація, то відносини власності виступають у формі державної власності, якщо корпорація створена у формі акціонерного товариства з єдиним власником – державою, то власність належить юридичній особі, яку представляє держава. У разі, коли держава володіє контрольним пакетом акцій в корпорації, то власність вже виступає у формі змішаної власності.

Функції державних корпорацій умовно ділять на три групи: функції, які пов'язані з формуванням і використанням їх майна; організаційно-координуючі функції (без владних повноважень); розпорядчі, регулюючі та контрольні (засновані на владних повноваженнях).

Неможливо прийти до однозначного теоретичного висновку про те, що держпідприємства краще або гірше приватних. Широко поширена інформаційна асиметрія і «обмежена виборча раціональність» обумовлюють необхідність використання ієрархічних механізмів замість «договірних». Якщо порівнювати держпідприємства і компанії приватного сектора, то фундаментальна теорема приватизації Саппінгтона-Стігліца показує, наскільки жорсткими і часто нереалістичними повинні бути умови, при яких компанії приватного сектора стають краще держпідприємств [14, с. 5].

Аналізуючи шляхи вдосконалення моделей управління державними корпораціями варто проаналізувати це питання, виходячи з причин концентрації капіталу в державних корпораціях, серед яких виділяємо головні:

- забезпечення безпеки стратегічно важливих галузей народного господарства, що є не вигідними для приватних інвесторів;
- контроль над різким спадом в галузях, які перебувають у стані рецесії;
- підтримка підприємств, які є найважливішими ланками системи громадського та регіонального розподілу праці, містоутворюючих підприємств;
- захист нових інноваційних секторів економіки за допомогою створення нових підприємств у таких галузях і входження в капітал вже існуючих компаній;
- побудова економіки відстаючих, дотаційних регіонів; захист секторів економіки, що розвиваються.

Ринкова економіка прагне домогтися прибутку і уникнути збитків. Є сфери господарської діяльності, де період повернення капіталу дуже довгий, обсяг інвестицій великий, рівень соціалізації високий, економічна ефективність неочевидна, що в сукупності може призвести до збитків. Недержавне підприємство не хоче працювати в таких галузях, так як для нього головним і єдиним критерієм є раціональність ринку і економічна ефективність. Тобто існують галузі і напрямки, куди недержавне підприємство просто не піде, хоча ці галузі, їх продукція життєво необхідні суспільству. Виникаючі в даній ситуації проблеми вирішують держпідприємства. Отже, державна корпорація володіє компенсаторною функцією. Наслідком того, що власником державних корпорацій є уряд, і державна корпорація несе значний соціальний тягар, є існування важливих недоліків у системі управління.

Перш за все це надмірне адміністрування в процесі господарювання та проблеми сумісності з ринковою економікою. Політичні задуми часто замінюють механізм функціонування ринку; важко реалізувати на ділі плюралізм структури майнових прав. У планах підприємства та управлінні господарською діяльністю звертають увагу в першу чергу на соціальну справедливість, але важко координувати і розвивати одночасно справедливість і ефективність.

Питання щодо створення, злиття, розділення і ліквідації державних корпорацій – всі ці аспекти вирішуються урядом. Механізм функціонування базується на особливих законах та урядових документах. Переуступка прав акціонерів не впливає на середньостроковий і короткостроковий стратегічний курс державної корпорації, управління його господарською діяльністю, на становище топ-менеджерів компанії та акціонерні права корпорації. У державній корпорації неможливо, на відміну від звичайного виробництва, мати рівноправних акціонерів, тому що одна рука – державний акціонер – може неформально «побороти» всіх інших, що призводить до того, що формально створена чітка структура управління не має ніякого сенсу і не грає ніякої ролі.

Існуючі проблеми відносин між принципалом і агентом, проблема безпосереднього бенефіціара засновані на посиленні про те, що люди завжди керуються своїми егоїстичними інтересами. Управління державними корпораціями здійснюють керівники, яким ці компанії не належать. З огляду на те, що люди завжди керуються власними інтересами, існує думка, що ніякий керівник держпідприємства не зможе управляти компанією так само ефективно, як власник, керуючий власною фірмою. Надзвичайно важко визначити, якою мірою результати діяльності зумовлені неналежною роботою керівництва, а в якій – дією зовнішніх факторів, що дозволяє керівникам не перенапружуватися на роботі. Проблема безпосереднього бенефіціара полягає у тому, що, оскільки держпідприємства належать численним власникам (всім громадянам), жоден з власників (громадян) окремо не зацікавлений у контролі за діями керівників держпідприємств.

Компанії з державною участю, в тому числі в силу історичних передумов, з одного боку, будучи акціонерними товариствами, орієнтовані на акціонерів, а з іншого боку, схильні до дирижистської політики управління з боку держави. Проте, в результаті аналізу діяльності компаній з державною участю, видається, що негативні аспекти можуть бути нівельовані, в тому числі в результаті грамотної політики держави як власника. А при вдалому комбінуванні з позитивними аспектами, притаманними зазначеним компаніям, компанії з державною участю можуть стати бенчмарком у своїх галузях.

Оскільки державні корпорації є частиною держапарату, вони можуть мобілізувати додаткові фінансові кошти, якщо починають нести збитки, і бути врятовані за рахунок коштів державного бюджету, якщо їм загрожує банкрутство. Таким чином державні корпорації можуть діяти, як ніби рамки їх бюджетів еластичні, або «м'які». Термін «м'які бюджетні обмеження» був придуманий відомим угорським економістом Яношем Корнаї для пояснення поведінки соціалістичних підприємств в умовах централізованого планування, проте він може застосовуватися і до функціонування держпідприємств в капіталістичній економіці. Яскравим прикладом існування державних компаній з м'якими бюджетними обмеженнями є існуючі в Індії «хворі підприємства», які ніколи не можуть збанкрутувати. Проблема м'яких бюджетних обмежень полягає у наступному: оскільки держпідприємства є частиною держапарату, вони можуть у разі поганих показників діяльності мобілізувати додаткову фінансову допомогу. Ця свобода дії розслабляє керівників держпідприємств.

У США інститут державних корпорацій відіграє істотну роль в організації та стимулювання розвитку цілих галузей економіки. Згідно з Цивільним кодексом США (Розділ 5,

частина 1, глава 1, параграф 103) поняття «державна корпорація» (government corporation) відноситься до корпорацій (юридичних осіб), якими володіє або які контролює уряд США. Вони можуть бути створені як у формі акціонерних товариств, так і некомерційних організацій. Існує кілька типів федеральних державних корпорацій. Корпорації, що перебувають у повній федеральній власності – корпорація з кредитування сільгоспвиробників (Commodity Credit Corporation), де федеральний уряд володіє 100% капіталу і має 100% голосів у раді директорів. У федеральних корпораціях зі змішаним володінням США може володіти частиною капіталу або взагалі не брати участь у капіталі. Статут часто гарантує, що Президент призначає частину ради директорів, навіть якщо федеральний уряд не володіє акціями корпорації [13, с. 8].

У США існує цілий ряд державних корпорацій, створених для реалізації певних цілей державної політики. Серед них є корпорації, які займаються комерційною діяльністю, такі як Amtrak (Національна корпорація пасажирських залізничних перевезень) та Експортно-імпортний банк США, а також некомерційні за своєю природою корпорації, такі як Корпорація громадського теле- і радіомовлення (некомерційна організація – створена в 1967 році за рішенням конгресу для розвитку телебачення і радіо, поширення освітніх та просвітницьких програм – фінансується за рахунок коштів федерального бюджету США і звітує перед Президентом і Конгресом США), Федеральна корпорація по страхуванню депозитів, Корпорація з гарантування пенсійних накопичень, Корпорація по стимулюванню приватних інвестицій в зарубіжні країни (Overseas Private Investment Corporation), що надає підтримку інвесторам у економіки, що розвиваються, Корпорація з кредитування сільгоспвиробників (Commodity Credit Corporation – створена при Міністерстві сільськогосподарства), а також Корпорація з надання юридичних послуг (Legal Services Corporation), створена Конгресом для надання юридичної допомоги малозабезпеченим і забезпечення рівного доступу до правового захисту для всіх категорій громадян.

Слід підкреслити, що в ряді випадків в капіталі державних корпорацій відсутні грошові кошти федерального бюджету, наприклад, в балансі Федеральної корпорації по страхуванню депозитів джерелом формування Фонду страхування депозитів є тільки внески банків.

Досвід Сінгапуру. Державний сектор Сінгапуру об'єднує органи двох основних видів: компанії, пов'язані з державою, і державні статутні органи управління. Компанії, пов'язані з державою – це компанії, контрольним пакетом акцій яких, а також відповідними пакетами акцій їх дочірніх і асоційованих компаній володіє холдингова компанія «Темасек холдинг», яка повністю належить державі. До статутних органів управління відносяться Управління комунального господарства, Управління економічного розвитку, Управління житла та розвитку і т. д. Поступово уряд Сінгапуру перетворював велику кількість державних статутних органів управління в компанії, пов'язані з державою.

У 1974 році Міністерством фінансів Республіки Сінгапур у формі холдингової компанії був створений Національний фонд Сінгапуру під назвою Temasek Holdings. Основною метою при створенні фонду було централізоване управління всіма найважливішими підприємствами Сінгапуру. Спочатку акціями уряду в цих компаніях володіло Міністерство фінансів Сінгапуру. У 1974 році права володіння і управління акціями були передані холдингу Темасек. «Темасек холдинг» безпосередньо володіє більшістю акцій в наступних підприємствах: 100% акцій «Сінгапур пауер» (електрика і газ) і «ПСА інтернешнл» (порти), 67% «Нептун Орієнт лайнс» (судноплавство), 60% «Чартерд Семікондакторг» (напівпровідники), 56% «Сінгтел» (телекомунікації), 55% СМРТ (залізниця, автобусне сполучення і служби таксі), 55% «Сінгапур технолоджіс інжиніринг» (маши-

нобудування) і 51% «Семкорп індастріз» (машинобудування). Компанія також безпосередньо володіє контрольним пакетом в наступних підприємствах: 32% акцій «Сембкорп марін» (суднобудування) і 28% акцій Банку розвитку Сінгапуру (найбільшого банку в Сінгапуру – DBS Bank). «Сінгапур Ейрлайнс», яку часто визнають найкращою авіакомпанією світу, є також державним підприємством: 57% її акцій належать урядовій холдинговій компанії «Темасек холдінг», єдиним акціонером якої є міністерство фінансів Сінгапуру [15-18]. Раніше в Сінгапуру не було приватних компаній, готових інвестувати в створення громадського транспорту. Цю місію взяв на себе Темасек. Зараз сінгапурський громадський транспорт і таксі – високоприбутковий вид бізнесу.

Головним завданням холдингу було не оперативне управління компаніями, а визначення стратегічних напрямів їх розвитку. При створенні фонду Темасек сінгапурський уряд ставив перед собою наступні цілі:

- дистанціюватися від питань оперативного управління компаніями і брати участь у виробленні тільки стратегії їх розвитку, використовуючи процедури корпоративного управління;
- отримати можливість інвестувати в пріоритетні галузі та проекти як в Сінгапуру, так і за кордоном;
- створити механізм, що дозволяє уряду виступати в якості інвестора в тих галузях, в які не міг інвестувати приватний капітал з причини високих комерційних та інших ризиків або відсутності необхідних фінансових ресурсів.

Ні Президент країни, ні Уряд Сінгапуру не беруть участь в прийнятті рішень про напрямки здійснення інвестицій Темасек і вилучення фінансових ресурсів, а також прийнятті інших рішень, що стосуються бізнесу холдингу. Міністерство фінансів Сінгапуру, здійснюючи стратегічне керівництво, не втручається в поточні оперативні питання діяльності холдингу. Керівництво Темасек несе перед ним відповідальність лише за відповідний рівень рентабельності діяльності холдингу і виплату дивідендів. Уряд в особі Міністерства фінансів не надає Темасек ніяких пільг, преференцій, субсидій та інших заходів підтримки. Це положення також поширюється на проведення та організацію тендерів з державних закупівель [18].

Досвід Сінгапуру намагається запровадити і Китай, де ініціюється створення компанії, яка буде займатися управлінням державним капіталом, контролюючи активи 17 державних компаній. Як повідомив представникам національних ЗМІ заступник голови Комітету з управління та контролю за державним майном при Держраді КНР Хуан Шухе, це буде зроблено в порядку експерименту, для відпрацювання методів прискорення трансформації держпідприємств в акціонерні компанії. За його словами, «до початку 2014 року було визначено механізми ведення економічної та фінансової діяльності державних компаній і заходи, необхідні для їх реформування». Процес трансформації державних підприємств буде прискорюватися, крім цього, буде також удосконалюватися і сама структура акціонування.

Як наголошується, в перелік компаній, які будуть підпорядковані новій структурі, увійдуть CNPC (національна нафтогазова компанія), «Синопек» (найбільша нафтохімічна компанія країни), «State Grid» (Державна корпорація електричних мереж Китаю), China Telecom і China Unicom (найбільші національні оператори стільникового зв'язку) і ще приблизно 10 компаній в інших сферах діяльності.

Як зазначив Хуан Шухе, нова структура займеться створенням нової моделі і технологій управління державним капіталом. Її фахівці досліджуватимуть методи реорганізації державних структур, оптимізації системи управління бюджетом держпідприємств, а

також реорганізацією структури їх активів. Разом з тим, було особливо підкреслено, що інвестиційні та керуючі компанії, які мають життєво важливе значення для безпеки країни, залишаються у повній державній власності.

Організаційна реформа держсектора на прикладі Кореї. У 1984 році уряд Кореї провів реформу системи оцінки діяльності державних компаній. Вона повинна була дозволити врахувати критичні зауваження, що висловлювалися на адресу держсектора країни, який в цілому працював непогано, однак міг би добитися і більшого. Реформа була спрямована головним чином на підвищення самостійності керівників, вдосконалення системи оцінки результатів роботи та поліпшення структури стимулювання [19].

Для підвищення самостійності керівників підприємств уряд делегував їм частину своїх функцій в областях формування бюджету, закупівельної діяльності та управління кадрами. Наприклад, до цього всі закупівлі для державних компаній повинні були відбуватися через Управління поставок, однак відповідно до нової системи, головному адміністративному співробітнику держпідприємства було дозволено на власний розсуд проводити прямі закупівлі із зовнішніх джерел або доручати необхідні закупівлі Управлінню поставок. Для усунення політичного впливу в новій системі було заборонено призначати людей з боку політичних сил на старші керівні посади підприємств. Політичні призначення, як правило, погано позначаються на результатах роботи компанії.

Ще одна зміна стосувалася інспекцій. Раніше, уряд здійснював дуже жорсткий контроль за держпідприємствами за допомогою різних ревізій та інспекцій, що проводилися Управлінням ревізій та інспекцій та відповідними міністерствами. У результаті керівні співробітники держпідприємств витрачали величезну кількість часу і сил на підготовку до таких інспекцій. Відповідно з новою системою Управління ревізій та інспекцій було призначено єдиною установою, уповноваженою інспектувати держпідприємства, що полегшило тягар інспекцій як для керівників держпідприємств, так і для міністерств.

У ході реформи була також впроваджена нова система оцінки, з якої була ув'язана виплата премій працівникам підприємства. Результати діяльності оцінювалися за безліччю критеріїв, включаючи як кількісні показники (70%), такі, як приватна рентабельність, загальна рентабельність і продуктивність, так і якісні показники (30%), такі, як витрати на НДДКР, довгострокове корпоративне планування, вдосконалення організаційної структури, якість продукції, вдосконалення системи управління. При цьому, як показник рентабельності було обрано прибуток підприємства до вирахування податків і сплати відсотків за боргами, відповідно до уявленню про те, що таким видам діяльності, як оптимізація податкових платежів і залучення позик, які фактично не створюють доданої вартості, хоча держава активно і не перешкоджає, не повинні враховуватися при оцінці результатів роботи. Після реформи ставлення керівників помітно змінилося, що призвело до переходу на довгострокове корпоративне планування, якому до реформи слідували не всі держпідприємства [20].

Структура державних корпорацій сприяє зловживанням більшою мірою, ніж будь-яка інша організаційно-правова форма. Механізми контролю над державними корпораціями слабкіше механізмів контролю над акціонерними товариствами, унітарними підприємствами та державними установами.

Існують три потенційно можливих бізнес-моделі розвитку державних корпорацій: інвестиційний фонд, стратегічно сфокусована промислова корпорація, корпорація розвитку (інноваційна (інвестиційна) корпорація) [21].

Модель інвестиційного фонду характеризується домінуванням лише комерційних інтересів у діяльності, фокусуванням тільки на контролі фінансових показників бізнес-оди-

ниць (холдингових компаній), невтручанням у діяльність бізнес-одиниць навіть на рівні координації діяльності та реалізації синергій. Модель стратегічно сфокусованої промислової корпорації характеризується превалюванням комерційних інтересів у діяльності, але корпоративний центр контролює не лише фінансові показники, але і координує стратегію розвитку бізнес-одиниць (холдингових компаній) для реалізації синергій між ними. Центром створення вартості є корпорація в цілому. Корпорація розвитку (інноваційна (інвестиційна) корпорація) характеризується превалюванням державних інтересів у діяльності (як правило, стратегічних і довгострокових, але які необов'язково суперечать комерційним інтересам). Корпорації розвитку створюються для досягнення певних цілей і виконання відповідних завдань, таких як: підвищення конкурентоспроможності економіки країни в певних, стратегічно значимих секторах і галузях, створення нових галузей і виробництва, реструктуризація галузі або організацій в кризовому стані, ефективна підтримка національної безпеки.

До об'єктивних причин неефективності державних корпорацій, обумовлених нерозвиненістю ринкових відносин відносимо: відсутність дієвого механізму контролю за системою корпоративних відносин; дефіцит фахівців з управління великими проектами; декларативний характер заявлених цілей; тіньове управління активами держави; обмеження конкуренції [10].

Значна частка активів має низьку якість (низький рівень продуктивності, знос основних фондів, технологічне відставання, старіння кадрів та ін.) При цьому частина організацій знаходиться в складному і нестійкому фінансовому становищі. Існуюча організаційна структура, розподіл повноважень і відповідальності в багатьох державних корпораціях не оптимальні, що веде до бюрократизації та затримок у прийнятті критичних управлінських рішень на рівні холдингових компаній і організацій.

Одним з невід'ємних елементів покращення ефективності роботи державних корпорацій можна визначити підвищення самостійності бюджетних установ при одночасному посиленні контролю за результатами їх діяльності. Підвищення самостійності в першу чергу має на увазі зменшення контролю за статтями витрат у рамках бюджетної класифікації, відмова від Єдиної тарифної сітки при регулюванні оплати праці та можливість перенесення невитрачених грошових залишків на наступні звітні періоди. Це дозволить підвищити зацікавленість у зростанні ефективності використання майна та коштів організацій, зокрема, шляхом впровадження ресурсозберігаючих технологій; з'являється зацікавленість у розширенні додаткових, в тому числі платних, послуг населенню та юридичним особам; з'являється можливість здійснювати багаторічне фінансове планування на рівні організації та здійснювати видатки, вигода від яких проявиться в наступних звітних періодах; з'являється можливість активної політики на ринку праці, тобто, залучення кваліфікованих співробітників шляхом підвищення заробітної плати [9].

Необхідно розробити особливий підхід до організаційно-управлінської структури компаній з державною участю, які є ринковими структурами, тому керівництво ними не повинно уподібнюватися управлінню міністерством, підвищуючи внутрішні транзакційні витрати. Альтернативою може стати дивізійна модель. У рамках даної моделі створюється кілька бізнес-дивізіонів, кожен з яких функціонує на принципах самоокупності і є центром прибутку. В результаті застосування такої організаційно-управлінської структури з'являється можливість оцінювати результати діяльності кожного дивізіону окремо, що сприяє підвищенню ефективності розподілу ресурсів усередині компанії в цілому [25].

У зв'язку зі структурою компаній особлива увага повинна бути приділена питанню володіння компаніями з державною участю непрофільними для них активами. Укладання

контрактів з установами та компаніями, замість збереження їх на балансі, що передбачають надання послуг та / або придбання товарів за ринковими цінами і на ринкових умовах, є кращим. Це дозволило б стимулювати їх ефективне функціонування і розвиток тих галузей, в яких вони є лідерами. Компанії з державною участю повинні уникати практик, націлених на перекладання витрат на державу як основного акціонера (фінансування витрат компаній з державною участю має відбуватися за рахунок коштів компанії, а не за рахунок коштів платників податків), а також на постачальників і суспільство в цілому [14].

Важливим є питання підвищення ефективності управління за рахунок впровадження сучасних стандартів корпоративного управління: оцінка радою директорів ефективності своєї діяльності, підвищення частки незалежних директорів, ясні і чіткі вимоги до ефективності діяльності вищого керівництва компанії, підбір менеджменту належної кваліфікації та досвіду натомість призначення державних службовців.

Компанії з державною участю крім суто фінансових цілей характеризуються певним соціальним навантаженням, що призводить до необхідності також розглядати соціальний аспект підвищення ефективності компаній з державною участю. Аналіз сучасних теоретичних і практичних досліджень дозволив виділити ряд способів державного стимулювання компаній з державною участю до вдосконалення політики соціальної відповідальності. Нормативна вимога для компаній з превалюючою часткою держави в структурі акціонерного капіталу – вести цілеспрямовану політику соціальної відповідальності. Ефективність цього заходу підтверджується досвідом Китаю, який зобов'язав компанії з державним участю мати у своїй структурі спеціальний підрозділ, відповідає за здійснення соціально відповідальної політики компанії, і її постійний моніторинг. Практика, аналогічна застосовуваній в Індії, де законодавчо встановлено вимогу про направлення 5% чистого прибутку компанії з державною участю на проекти в галузі соціальної відповідальності. Невиконання такої вимоги веде до відповідних санкцій. Даний шлях є найбільш жорстким, хоча і не залишає можливості для нехтування соціальної відповідальністю [20].

Надзвичайно важливим елементом організаційної реформи є підвищення якості інформації про результати діяльності державних корпорацій і здібності контролюючої установи обробляти цю інформацію і приймати на її основі відповідних заходів. Прозорість державних компаній у формі відкритої звітності є основою для розподілу капіталу між різними напрямками діяльності. У передових країнах держава як власник прагне зробити свої корпорації (фактично належать всім платникам податків) гранично прозорими. З цією метою воно розробляє політику в відношенні функціонування будь-якої державної структури таким чином, щоб зробити її надбанням громадськості шляхом публікації регулярних звітів про господарську діяльність [12]. Якість контролю можна було б також підвищити завдяки створенню єдиної установи, укомплектованої компетентними співробітниками, яка займалася б виключно контролем за діяльністю держпідприємств. У деяких країнах контролем за держпідприємствами займається безліч установ. На практиці це нерідко може означати, що жодна з агентств не здійснює справжнього контролю за діяльністю підприємств. І навпаки, встановлення практично постійного контролю за діяльністю керівників держпідприємств може вилитися в пред'явленні до них не виправдано жорстких вимог. Консолідація функції контролю шляхом її покладання на якусь одну установу могла б підвищити ефективність контролю, позбавивши цю установу можливості перекласти відповідальність за виконання цієї функції на інших і одночасно позбавивши керівників держпідприємств від дріб'язкової опіки. Однак при консолідації функції контролю нерідко необхідно забезпечити наявність системи стримувань і противаг, що діє стосовно такої всемогутньої установи [25].

Управління державними активами опосередковано, воно здійснюється державним менеджером, що переслідують не тільки громадські цілі, але й особисту вигоду. Множинність цілей створює простір для досягнення інтересів менеджера і знижує ефективність управління державними пакетами акцій. В даний час актуальним є введення інституту незалежних директорів, коли директором призначається не державний чиновник, а незалежний професіонал, діяльність якого спрямована на подолання недоліків державного менеджменту. Також необхідно вдосконалити системи стимулювання працівників держпідприємств. Слід розробити систему чітких та ефективних стимулів для винагороди керівництва і працівників за підвищення ефективності, продуктивності і ступеня задоволеності клієнтів [9].

Висновки. Загальною світовою тенденцією є поступовий перехід від децентралізованої моделі управління державним сектором до дуальної з чіткою стратегією розвитку державного сектору, орієнтованою на фінансову ефективність при високому рівні корпоративності та інтеграції (консолідації) підприємств та їх корпоративного управління.

Світова практика свідчить про те, що державні корпорації продовжують відігравати значну економічну і соціальну роль в економіці, позитивно оцінюються споживачами за високий рівень якості продукції та послуг, а також їх надійності як контрагентів, забезпечуючи стійкість і безпеку стратегічно важливих галузей і функціонування інфраструктури. У часи високої волатильності і постійних змін регулятори і споживачі по новому змогли оцінити блага державних корпорацій : стабільність, здатність до довгострокових інвестицій та впровадження інноваційних розробок тощо. Багато країн добилися економічних успіхів завдяки великому держсектору. Яскравим прикладом в цьому зв'язку може бути досвід країн БРІКС, які показують хороші темпи зростання, і де компанії з державним участю є драйверами зростання економіки в цілому. Державний сектор здійснює вирішення важливих завдань у галузі будівництва потужної виробничої інфраструктури (електростанції, мости і дороги, автобудування, цивільна і військова авіація, військове виробництво і пр.), а також створення сучасних галузей (космічної, атомної, радіоактивної, суднобудівної та ін.) промисловості.

Список використаної літератури

1. Абалкін Л. І. Вибрані праці: У 4-х тт. / Вільне економічне товариство Росії. – М. : ВАТ «НВО Економіка», 2000. – Т. 1. – С. 291-305.
2. Якобсон Л. И. Государственный сектор экономики: экономическая теория и политика / Якобсон Л. И. – М. : Государственный университет – Высшая школа экономики, 2000 – 368 с.
3. Muller D. C. The modern Corporation: Profits, Powards, Growth and Performance / Denis Muller. – Brigiatiion: Wheatsheaf books, 1988. – P. 74-134.
4. Драчёва Е. Л. Проблемы определения и классификации интегрированных корпоративных структур / Драчёва Е. Л., Либман А. М. // Менеджмент в России и за рубежом. – 2001. – № 4. – С. 54-67.
5. Шупыро В. М. Преобразования государственной собственности в период экономических реформ / В. М. Шупыро. – М. : ВШПП, 1997. – 248 с.
6. Сонькин Н. Б. Корпорация в системе социального и экономического управления / Н. Б. Сонькин, Л. И. Маевская // ЭКО. – 2009. – № 8. – С. 57-69.
7. Сильвестров С. Н. Государственные корпорации в экономическом развитии России / Сильвестров С. Н., Зельднер А. Г. – М. : Институт экономики РАН, 2009. – 98 с.

8. Кононкова Н. П. Формы собственности государственных корпораций / Кононкова Н. П. // Вестник МГУ. – Сер. 21. Управление (Государство и общество). — М., 2009. – № 4. – С. 126-139.
9. Космідайло І. В. Механізм управління державними підприємствами (на прикладі машинобудування): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 / Космідайло. – К.: НДЕІ, 2011. – 19 с.
10. Рудченко О. Управління державним сектором: проблеми та перспективи [Електронний ресурс] / О. Рудченко, М. Шкільняк // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2011. – Вип. 2 (5). – Режим доступу: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11royrtp.pdf>.
11. Гордеева Е. Концентрация капитала в компаниях с государственным участием / Екатерина Александровна Гордеева // автореф. дисер. кан. эк. наук. Москва, 2012. – 30 с.
12. Моляков А. Ю. Государственная корпорация как особый субъект рыночной экономики / А. Ю. Моляков // Экономические науки. – 2011. – № 5. – С 5-21.
13. Kevin R. Kosar Federal Government Corporations: An Overview [Електронний ресурс] / Kevin R. Kosar // CRS Report for Congress. – 2011. – Режим доступу: <http://fas.org/sgp/crs/misc/RL30365.pdf>. – 18 p.
14. Дейнега В. Г. Корпоративная модель формирования госсектора экономики как инструмент государственного регулирования / Дейнега В. Г., Тамазян М. В. // Вестник Сар. ГСЭУ. – 2009. – № 3. – С. 21-30.
15. Темасек [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.temasekholdings.com.sg/>.
16. Chang, H-J. Understanding the Relationship between Institutions and Economic Development – Some Key Theoretical Issues [Електронний ресурс] / H-J. Chang (eds.) // Institutional Change and Economic Development. – United Nations University Press, Tokyo, and Anthem Press. – London, 2008. – Режим доступу: <http://www.wider.unu.edu/research/research.htm>.
17. Linked Companies to Gross Domestic Product, Occasional Paper on Economic Statistics / Singapore Department of Statistics Contribution of Government, 2001. – № 22.
18. Особенности деятельности Сингапурского Национального фонда Темасек / Внешэкономбанк: Департамент стратегического анализа. – Москва, 2012. – 10 с.
19. Koike O. New Public Management in Japan and Southeast Asian countries: A Magic Sword for Governance Reform? [Електронний ресурс] / Osamu Koike // Japan Joint Panel on Public Administration. – Bologna, Italy, 2000. – Режим доступу: http://www.iam.or.jp/asia-pacific_panel/pdfdownloads/bologna00-paper1.pdf.
20. Ха-Цзюнь Чан. Реформы в управлении государственных инвестициях / Ха-Цзюнь Чан // Организация объединённых наций: Департамент экономических и социальных вопросов, 2007. – 69 с.
21. Авдашева С. Б. Холдинги с участием государственных и смешанных компаний: оценка российской практики в контексте мирового опыта / С. Б. Авдашева. – М. : ГУ ВШЭ, 2003. – 36 с.
22. Власов С. А. Теоретичні аспекти застосування поняття стійкості державних фінансів / Власов С. А. // В«КомпетентністьВ». – № 6. – 2010. – С. 30-36.
23. Чечетов М. В. Приватизация : теория, методология, практика / М. В. Чечетов. – К.: ІВЦ ДКСУ, 2005. – 645 с.
24. Corporate Governance of State-Owned Enterprises [Електронний режим] // A Survey of OECD Countries, OECD, 2005. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/daf/ca/corporate-governanceofstatestchwnedenterprises/34803211.pdf>.

25. Абанин С. Л., Рязанцев Д. А. Фінансова стійкість і фінансова гнучкість як найважливіші характеристики фінансового стану компанії. В «Фінанси. Гроші. Інвестиції». – № 4. – 2011. – С. 13-17.

ANALYSIS OF WAYS FOR IMPROVING THE EFFICIENCY OF PUBLIC CORPORATIONS

Korneeva J. V.

PhD in economics, Assistant Professor at the Chair of International Finance of the Institute of International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University.

Abstract. *An important aspect of economic policy is to provide efficient models of public sector management, which has a positive impact on the competitiveness of the national economy as a whole. Due to the impact of the latest global financial crisis, signs of which are still observed in many world markets, government's attention to the most important strategic role of companies with state participation in the national economies of many countries has increased substantially since the crisis has led to a marked reduction in the total capitalization of public corporations. Further development of finance of public sector is one of the priority tasks for implementation of financial policy, as this segment requires adaptation to modern conditions of social development, which is only possible at the optimum ratio between the quantitative and qualitative parameters.*

Key words: *public corporation, corporate management, corporate relations, investment fund, strategically focused industrial corporation, development corporation (innovational corporation).*

Referances

1. Abalkin L. I. Vy'brani praci: U 4-x tt. / Vil'ne ekonomichne tovary'stvo Rosiyi. – M.: VAT «NVO Ekonomika», 2000. – T. 1. – S. 291-305.
2. Jakobson L. I. Gosudarstvennyj sektor jekonomiki: jekonomicheskaja teorija i politika / Jakobson L. I. – M.: Gosudarstvennyj universitet – Vysshaja shkola jekonomiki, 2000 – 368 s.
3. Muller D. C. The modern Corporation: Profits, Powards, Growth and Performance / Denis Muller. – Brigiation: Wheatsheaf books, 1988. – P. 74-134.
4. Drachjova E. L. Problemy opredelenija i klassifikacii integrirovannyh korporativnyh struktur / Drachjova E. L., Libman A. M. // Menedzhment v Rossii i za rubezhom. – 2001. – № 4. – С. 54-67.
5. Shupyro V. M., Preobrazovanija gosudarstvennoj sobstvennosti v period jekonomicheskikh reform / V. M. Shupyro. – M. : VShPP, 1997. – 248 s.
6. Son'kin N. B. Korporacija v sisteme social'nogo i jekonomicheskogo upravlenija / N. B. Son'kin, L. I. Maevskaja // JeKO. – 2009. – № 8. – S. 57-69.
7. Sil'vestrov S. N. Gosudarstvennye korporacii v jekonomicheskom razvitii Rossii / Sil'vestrov S. N., Zel'dner A. G. – M. : Institut jekonomiki RAN, 2009. – 98 c.
8. Kononkova N. P. Formy sobstvennosti gosudarstvennyh korporacij / Kononkova N. P. // Vestnik MGU. – Ser. 21. Upravlenie (Gosudarstvo i obshhestvo). – M., 2009. – № 4. – S. 126-139.
9. Kosmidajlo I. V. Mexanizm upravlinnya derzhavny'my' pidpry'yemstvamy' (na pry'kladu mashy'nobuduvannya): avtoref. dy's. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ekon. nauk : specz. 08.00.04 / Kosmidajlo. – K. : NDEI, 2011. – 19 s.
10. Rudchenko O. Upravlinnya derzhavny'm sektorom: problemy' ta perspekty'vy' [Elektronny'j resurs] / O. Rudchenko, M. Shkil'nyak // Social'no-ekonomichni problemy' i derzhava. – 2011. – Vy'p. 2 (5). – Rezhym dostupu: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11roytp.pdf>.
11. Gordeeva E. Koncentracija kapitala v kompanijah s gosudarstvennim uchastiem / Ekaterina Aleksandrovna Gordeeva // avtoref. diser. kan. jek. nauk. Moskva, 2012. – 30 s.
12. Moljakov A. Ju. Gosudarstvennaja korporacija kak osobyj sub#ekt rynochnoj jekonomiki / A. Ju. Moljakov // Jekonomicheskie nauki. – 2011. – № 5. – S. 5-21.
13. Kevin R. Kosar Federal Government Corporations: An Overview' [Elektronny'j resurs] / Kevin R. Kosar // CRS Report for Congress. – 2011. – Rezhym dostupu: <http://fas.org/sgp/crs/misc/RL30365.pdf>. – 18 p.

14. Dejnega V. G. Korporativnaja model' formirovanija gossektora jekonomiki kak instrument gosudarstvennogo regulirovanija / Dejnega V. G., Tamazjan M. V. // Vestnik Sar. GSJeU. – 2009. – № 3. – S. 21-30.
15. Temasek [Elektronnij resurs] // Rezhim dostupu: <http://www.temasekholdings.com.sg/>.
16. Chang, H-J. Understanding the Relationship between Institutions and Economic Development – Some Key Theoretical Issues [Elektronny'j resurs] / H-J. Chang (eds.) // Institutional Change and Economic Development. – United Nations University Press, Tokyo, and Anthem Press. – London, 2008. – Rezhym dostupu : <http://www.wider.unu.edu/research/research.htm>.
17. Linked Companies to Gross Domestic Product, Occasional Paper on Economic Statistics / Singapore Department of Statistics Contribution of Government, 2001. – № 22.
18. Osobennosti dejatel'nosti Singapurskogo Nacional'nogo fonda Temasek / Vneshjekonombank: Departament strategicheskogo analiza. – Moskva, 2012. – 10 S.
19. Koike O. New Public Management in Japan and Southeast Asian countries: A Magic Sword for Governance Reform? [Elektronny'j resurs] / Osamu Koike // Japan Joint Panel on Public Administration. – Bologna, Italy, 2000. – Rezhym dostupu: http://www.iam.or.jp/asia-pacific_panel/pdfdownloads/bologna00-paper1.pdf.
20. Ha-Czjun' Chan. Reformy v upravlenii gosudarstvennyh investicijah / Ha-Czjun' Chan // Organizacija obedinjonyh nacij: Departament jekonomicheskij i social'nyh voprosov, 2007. – 69 s.
21. Avdasheva S. B. Holdingi s uchastiem gosudarstvennyh i smeshannyh kompanij: ocenka rossijskoj praktiki v kontekste mirovogo opyta / S. B. Avdasheva. – M.: GU VShJe, 2003. – 36 s.
22. Vlasov S. A. Teorety'chni aspekty' zastosuvannya ponyattja stijkosti derzhavny'x finansiv / Vlasov S. A. // V«Kompetentnist'V». – № 6. – 2010. – S. 30-36.
23. Chechetov M. V. Pry'vaty'zaciya : teoriya, metodologiya, prakty'ka / M. V. Chechetov. – K. : IVCz DKSU, 2005. – 645 s.
24. Corporate Governance of State-Owned Enterprises [Elektronny'j resurs] // A Survey of OECD Countries, OECD, 2005. – Rezhym dostupu: <http://www.oecd.org/daf/ca/corporategovernanceofstateownedenterprises/34803211.pdf>.
25. Abany'n S. L., Ryazancev D. A. Finansova stijkist' i finansova gnuchkist' yak najvazhly'vishi xaraktery'sty'ky' finansovogo stanu kompaniyi. V «Finansy'. Groshi. Investy'ciyi» – № 4. – 2011. – S. 13-17.

АНАЛИЗ НАПРАВЛЕНИЙ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫМИ КОРПОРАЦИЯМИ

Корнеева Ю. В.

Кандидат экономических наук, ассистент кафедры международных финансов Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Аннотация. *Важным аспектом экономической политики государства является обеспечение действенной модели управления государственным сектором, который должен оказывать положительное влияние на конкурентоспособность национальной экономики в целом. Вследствие влияния последнего мирового финансового кризиса, проявления которой до сих пор наблюдаются на многих мировых рынках, внимание правительств стран в важнейшей стратегической роли компаний с государственным участием в национальных экономиках многих государств значительно усилилась, поскольку кризис привел к заметному снижению совокупной капитализации государственных корпораций. Дальнейшее развитие финансов государственного сектора экономики является одной из приоритетных задач реализации финансовой политики страны, поскольку данный сегмент нуждается в адаптации к современным условиям общественного развития, что возможно лишь при оптимальном соотношении между его количественными и качественными параметрами.*

Ключевые слова: *государственная корпорация, корпоративное управление, корпоративные отношения, инвестиционный фонд, стратегически сфокусирована промышленная корпорация, корпорация развития (инновационная корпорация).*

УДК 336.743:339.74+339.7.012

СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ ТА ЧИННИКИ СТІЙКОСТІ ФІНАНСОВИХ СИСТЕМ

Нанавов А. С.

Кандидат економічних наук, асистент кафедри світового господарства та міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Анотація. *Глобальна фінансово-економічна нестабільність виявилася потужним каталізатором структурних трансформацій національних фінансових систем, спричинених універсалізацією банківської діяльності, впровадженням фінансових інновацій у практику здійснення банківського посередництва та утвердженням нових стандартів фінансово-банківського регулювання. Стійкість фінансової системи, за таких умов, залежить від її здатності протидіяти та адаптуватися до впливу дестабілізуючих чинників різної інтенсивності, тобто забезпечувати функціональну стабільність структурних елементів та пристосовуватися до нових умов функціонування. Реформування та поступова лібералізація фінансово-банківського регулювання сприяли докорінним зрушенням у практиці здійснення банківського посередництва, а використання банками інноваційних механізмів залучення фінансування в кризових умовах посилили їх залежність від фінансових ринків. Трансформація бізнес-моделей банківської діяльності створює умови для перегляду функціональних співвідношень структури фінансової системи і, як наслідок, усталених підходів регулювання та стабілізації фінансово-банківського сектору.*

Ключові слова: *стійкість та адаптивність фінансової системи, функціональна стабільність елементів фінансової системи, сек'юрітизація, операції РЕПО, програми кількісного пом'якшення, дефолтні кредити.*

Постановка проблеми. Забезпечення стійкості та функціональної стабільності фінансової системи є важливими передумовами ефективного функціонування економіки країни [25]. Фінансова стабільність, таким чином, безспідставно вважається одним із найважливіших елементів економічної політики, а визначення її основних сутнісних характеристик має як теоретичне, так і суто практичне значення.

Мета статті – аналіз основних структурних елементів та чинників стійкості та адаптивності фінансових систем та визначення механізмів стабілізації фінансово-банківського сектору в умовах глобальної фінансово-економічної нестабільності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В економічній літературі немає єдиної універсальної концепції трактування фінансової стабільності. Автори М. Чіхак, А. Крокет, Ф. Девіс та Р. Фергюсон [14; 15; 16; 19] звертають увагу на можливість визначення фінансової стабільності через її протилежність – відсутність фінансової нестабільності (тобто некризовий стан системи). В роботах О. Сніжко та Р. Фергюсона, наводиться обґрунтування безпосереднього визначення фінансової стабільності, що, на нашу думку, є методологічно більш виправданим.

Важливою також є проблема співставлення понять «фінансова стабільність» та «фінансова стійкість». У. Дас, М. Квінтен та К. Ченар [17] дотримуються думки, що фінансова стійкість є головним компонентом фінансової стабільності. Однак, на нашу думку, стабільність є однією із якісних характеристик функціонування та післякризового від-

новлення системи, в той час як стійкість характеризує стан рівноваги системи та її здатність у результаті структурних трансформацій пристосовуватися до дії внутрішніх та зовнішніх шоків (бути адаптивною). Таким чином, фінансова стабільність є елементом фінансової стійкості, що характеризує процес набуття системою стану функціональної стійкості.

Основні результати дослідження. Аналіз фінансової стійкості передбачає виявлення загальних рис, в цілому притаманних системі, яка перебуває у стані стійкості. Як показано в роботах О. Ляпунова [7], стійкість є, в першу чергу, стійкістю руху. Так, процес є стійким, якщо у випадку припинення дії на нього певного дестабілізуючого чинника, він досягає параметрів, якими він характеризувався до моменту дії впливу. С. Ільясов, П. Самуельсон, Ф. Сафін та К. Кальдерон таким чином, трактують стійкість як здатність системи відновлювати рівновагу в результаті дії на неї внутрішніх та зовнішніх шоків певної інтенсивності (тобто шоків, за яких в принципі можливе відновлення системи у якості, якою вона характеризувалася до впливу дестабілізуючого чинника) [6; 9; 10; 13]. Відсутність однієї концепції трактування фінансової стійкості обумовлює наявність різноманітних підходів до її класифікації. Як показано в роботах В. Мазуренка [1], найбільш обґрунтованим є підхід, який передбачає виділення таких видів стійкості системи:

- загальна (упорядкована інтегрована сукупність внутрішніх та зовнішніх елементів системи);
- структурна (субординована сукупність внутрішніх елементів);
- факторіальна (стан під впливом окремих зовнішніх чинників).

Оскільки фінансова система, в залежності від виду стійкості, якою вона характеризується в певний момент руху, функціонує в умовах постійного впливу на неї дестабілізуючих чинників різної інтенсивності, система може перебувати у різних станах:

- стійкому (елементи фінансової структури є функціонально стабільними);
- квазістійкому (переважна частина елементів фінансової структури є функціонально стабільними);
- нестійкому (частина елементів фінансової структури є функціонально нестабільними, тобто можуть вивести систему із стану рівноваги).

Важливою передумовою досягнення рівноваги є здатність системи реагувати на вплив, якісно трансформуючи умови функціонування елементів фінансової структури [12]. Таким чином, умовою стійкості фінансової системи є її здатність до саморегуляції та адаптації до шоків під впливом зовнішнього середовища. Р. Попов, наприклад, до числа основних якостей, які характеризують адаптивність фінансової системи відносить [8]:

- здатність самостійно змінювати параметри функціонування елементів системи;
- здатність самостійно трансформуватися із збереженням якісних характеристик;
- здатність самостійно змінювати умови зовнішнього середовища для стабільного функціонування (рис. 1.).

Проведений аналіз дає підстави запропонувати нове трактування стійкості фінансової системи. На наш погляд, фінансова стійкість – це стан фінансової системи, за якого фінансові посередники, фінансові ринки та фінансова інфраструктура спроможні протистояти фінансовим, економічним, політичним, природним шокам, які можуть негативно впливати на процеси створення заощаджень та їх подальшого ефективного інвестування та викликати порушення у процесах фінансового посередництва. Фінансове посередництво забезпечується за рахунок злагодженого функціонування основних груп учасників фінансової системи:

- фінансові посередники (банки, страхові компанії та всі інші типи інституційних інвесторів), які перенаправляють фонди грошових ресурсів від інвесторів до позичальників;
- фінансові ринки (ринки грошей та ЦП), на яких відбувається обмін зобов'язальних вимог на реальні ресурси;
- фінансова ринкова інфраструктура (платіжні та клірингові системи), яка безпосередньо забезпечує рух грошей та фінансових активів між покупцями та продавцями.

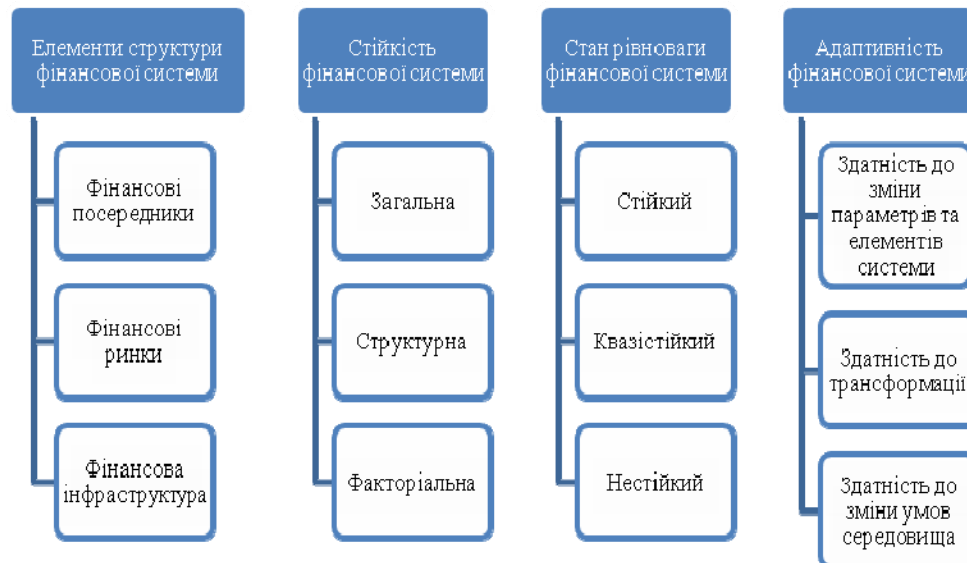

Рис. 1. Основні характеристики фінансової системи

Джерело: Побудовано автором на основі даних, наведених у [1; 2].

Пропонуємо вважати фінансову систему функціонально стабільною, якщо досягається виконання трьох ключових умов:

- у фінансовій системі забезпечується безперешкодне перетворення заощаджень на інвестиції;
- фінансові ризики оцінюються відповідно до реальної ринкової ситуації та можуть бути диверсифіковані;
- фінансова система знаходиться у стані, за якого вона спроможна протидіяти раптового виникненню будь-яких шоків.

У випадку, якщо у системі спостерігається порушення однієї або декількох наведених умов, існує реальна загроза виникнення кризи. Таким чином, забезпечення фінансової стабільності зводиться до передбачення, виявлення та виправлення спотворень у процесі трансформації заощаджень у інвестиції та диверсифікації і реальної оцінки фінансових ризиків. Визначення базових детермінант адаптивності та функціональної стабільності елементів фінансової системи (табл. 1) є важливою проблемою забезпечення загальної стійкості фінансової системи, оскільки наявність неповної або помилкової інформації щодо потенційного впливу дестабілізуючих чинників різної інтенсивності може мати негативні наслідки для економіки країни в цілому.

Таблиця 1.
Детермінанти функціональної стабільності та адаптивності фінансових систем

Детермінанти функціональної стабільності елементів системи	Вага детермінант	Оцінка ступеня вияву детермінанти		Сегмент 1	Сегмент 2
	100%	Вплив на стабільність	Вплив на адаптивність	7.8	4.1
Обмін дефолтних кредитів на боргові цінні папери уряду (кількісне пом'якшення)	30%	10	5	3	1.5
Списання збиткових операцій з банківських балансів	20%	10	6	2	1.2
Купівля державою корпоративних прав банку	20%	5	2	1	0.4
Надання кредитів рефінансування за пільговими ставками	20%	7	4	1.4	0.8
Валютні інтервенції ЦБ	10%	4	2	0.4	0.2
Детермінанти адаптивності	Вага детермінант	Оцінка ступеня вияву детермінанти		Сегмент 1	Сегмент 2
	100%	Вплив на стабільність	Вплив на адаптивність	5.1	8.6
Виконання нормативів ліквідності	25%	6	9	1.5	2.25
Виконання нормативів джерел стабільного фінансування	25%	6	9	1.5	2.25
Перехід до системи консолідованого нагляду	20%	4	10	0.8	2
Регулювання інвестиційного банкінгу: нетінг та діяльність Центральних контрагентів	20%	4	7	0.8	1.4
Створення державного дефолтного фонду	10%	5	7	0.5	0.7

Джерело: авторська розробка.

Примітки: Вага та вплив детермінант оцінювались автором за 100 та 10 – бальною шкалою відповідно.

Аналіз даних (табл. 1) дає можливість встановити можливі механізми забезпечення загальної стійкості фінансової системи у випадку, якщо досягається повна функціональна стабільність її структурних елементів та максимальна здатність до адаптації. Для кожної із груп детермінант нами, на основі побудови модифікованої матриці Мак-Кінзі, визначено два сегменти, які характеризують стан стійкої рівноваги фінансової системи у випадку одночасної дії всіх наведених детермінант стабільності та адаптивності (табл. 2).

Таблиця 2.
Сегменти забезпечення стійкості фінансової системи

Адаптивність	Висока (8-10)		Сегмент стійкості II	
	Середня (4-7)			Сегмент стійкості I
	Низька (0-3)			
		Низька (0-3)	Середня (4-7)	Висока (8-10)
Функціональна стабільність елементів системи				

Джерело: авторська розробка.

Побудова матриці Мак-Кінзі (табл. 2) зводиться до виявлення двох сегментів стійкості фінансової системи, до яких, принаймні теоретично, тяжіє система у випадку відсутності дестабілізуючих чинників. За таких умов, особливої ваги набуває проблема порівняльного аналізу механізмів забезпечення стійкості фінансових систем із різними співвідношеннями фінансової структури.

Дослідження фінансових систем із різними типами фінансової структури дозволяє стверджувати, що в умовах глобальної фінансово-економічної нестабільності їх класичний поділ на ринково- та банківсько-орієнтовані не відображає визначальної ролі банківського сектору як основного дестабілізуючого фактора [3; 4]. Порушення функціональної стабільності фінансової системи в сучасних умовах відбувається переважно в системі класичних комерційних та інвестиційних банків, активні та пасивні операції яких безпосередньо залежать від стану ринкової кон'юнктури на капіталів та грошей, в першу чергу короткострокових цінних паперів та міжбанківських кредитів. Доцільність класифікації фінансових систем за рівнем «ринковості» банківських операцій обумовлює необхідність визначити, в якому обсязі банківський сектор країн з різними типами фінансової системи потребував фінансової підтримки держави. Порівняльний аналіз програм фінансової стабілізації, які реалізовувалися органами грошово-кредитного регулювання країн із різним моделями організації фінансових систем має як теоретичну, так і практичну важливість (табл. 3).

Таблиця 3.
Перехід ЦБ провідних країн світу до стимулюючої політики в сфері регулювання грошового обігу

Тип операції	Австралія	Канада	ЄС	Японія	ВБ	США	Швеція
Довгострокові РЕПО у національній валюті	+	+	+	+	+	+	+
Перегляд вимог до застави при РЕПО	+	+	+	+		+	+
Надання ЦП у кредит на довший термін з метою поновлення ліквідності банків за рахунок дивідендів				+	+	+	
Розширення кола потенційних контрагентів			+	+		+	+
Придбання державних ЦП				+	+	+	
Придбання ЦП корпоративного сектору			+	+	+	+	
РЕПО-угоди з іноземною валютою	+		+	+	+		+
Валютний своп	+	+	+	+	+	+	+

Джерело: Побудовано автором на основі даних, наведених у [23].

Реалізація програм фінансової підтримки вимагала додаткового перерозподілу ВВП країни через бюджет за рахунок посилення фіскальної та валютної політики країни. В залежності від інтенсивності впливу дестабілізуючих чинників, уряди країн світу ініціювали запровадження заходів фінансової підтримки, які оцінювалися на рівні від 2,9% ВВП (Іспанія) до 30% ВВП (Ірландія) (табл. 4).

Таблиця 4.
Вартість прямих витрат ВВП на реалізацію програм допомоги фінансовому сектору у фінансових системах країн світу

	Загальний обсяг фін. підтримки, % до ВВП	Відновлення фінансової стійкості (списання збиткових операцій з банківського балансу за рахунок держави, залучення нових приватних інвесторів)	Чиста вартість прямих витрат
			(купівля державою корпоративних прав банка, надання кредитів рефінансування за пільговими ставками)
Бельгія	4.3	0.2	4.1
Ірландія	30.0	1.3	28.7
Німеччина	10.8	0.1	10.7
Греція	5.1	0.1	5.0
Нідерланди	14.4	8.4	6.0
Іспанія	2.9	0.9	2.0
Великобританія	7.1	1.1	6.0
США	5.2	1.8	3.4

Джерело: Побудовано автором на основі даних, наведених у [194].

Однак, незважаючи на значні масштаби фінансової допомоги в фінансових системах розвинених економік світу спостерігалось зменшення банківського кредитування – однієї із найважливіших функцій банківської системи в економіці та фундаментальної передумови подолання загальноекономічної нестабільності (рис. 2).

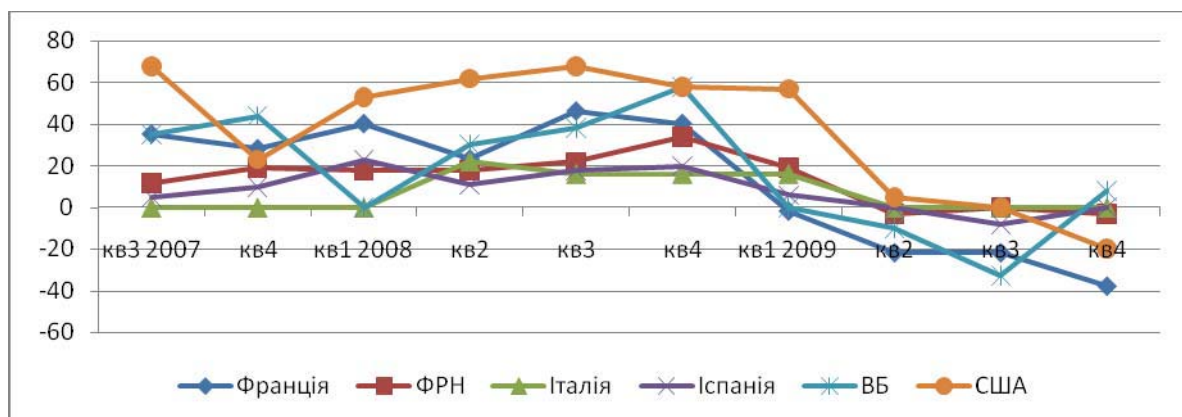

Рис. 2. Зменшення обсягів кредитування в групі розвинених економік в період 2007-2009 рр.

Джерело: Побудовано автором на основі даних, наведених у [20; 21].

Аналіз даних, наведених на рис. 2 дає підстави стверджувати, що в ринкових банківських системах (ВБ) зменшення обсягів кредитування за умов фінансово-економічної

нестабільності є більшим, ніж у традиційних. Як наслідок, звуження обсягів доступного кредитування в економіці може призводити до спаду ділової активності та є одним із факторів виникнення нестабільності у реальному секторі економіки.

Порівняно низька ефективність антикризових заходів урядів країн світу пов'язана, на нашу думку, із необхідністю перегляду базових механізмів та інструментів стабілізації фінансового сектору. Традиційна стимулююча політика, спрямована на регулювання між-банківської ставки через купівлю у банків державних облігацій та операції на відкритому ринку не призводить до відновлення кредитування, оскільки ставки і так знаходяться на мінімально можливому рівні [5]. Банки не поновлюють кредитування не по причині відсутності або високої вартості залучення фінансування (гроші в економіці максимально дешеві), а через значну переобтяженість власних балансів «ураженими» фінансовими активами, в першу чергу несек'юритизованими дефолтними кредитами. Необхідність дотримання нормативів достатності капіталу унеможливає видачу нових кредитів у випадку наявності великої кількості вже наданих та дефіциту депозитних вкладів. За таких умов, органи грошово-кредитного регулювання країн світу вимушені вдаватися до заходів нетрадиційної монетарної політики – механізмів кількісного пом'якшення (quantitative easing). Так, ЦБ та Міністерство фінансів країни викуповують або кредитують (в першу чергу, на умовах РЕПО) фінансові активи банків (рис. 3-4).

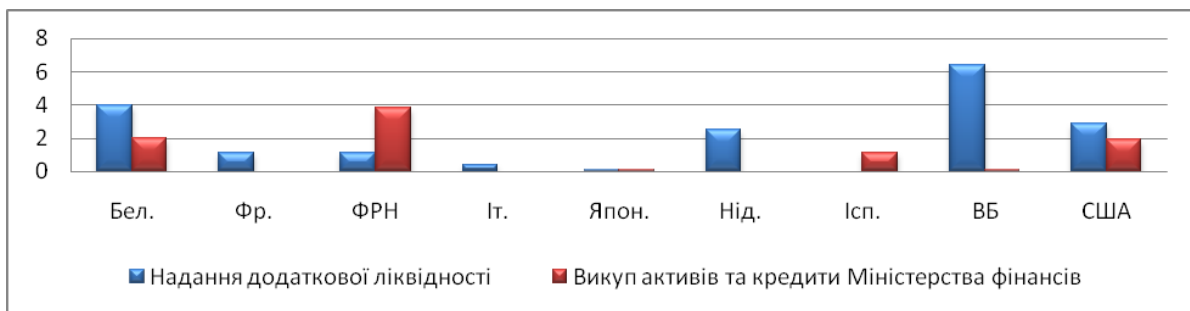

Рис. 3. Обсяг державної підтримки, що надавалась сектору комерційних банків в рамках програм кількісного пом'якшення, 2009 р., % до ВВП країни.

Джерело: Побудовано автором на основі даних, наведених у [11; 18].

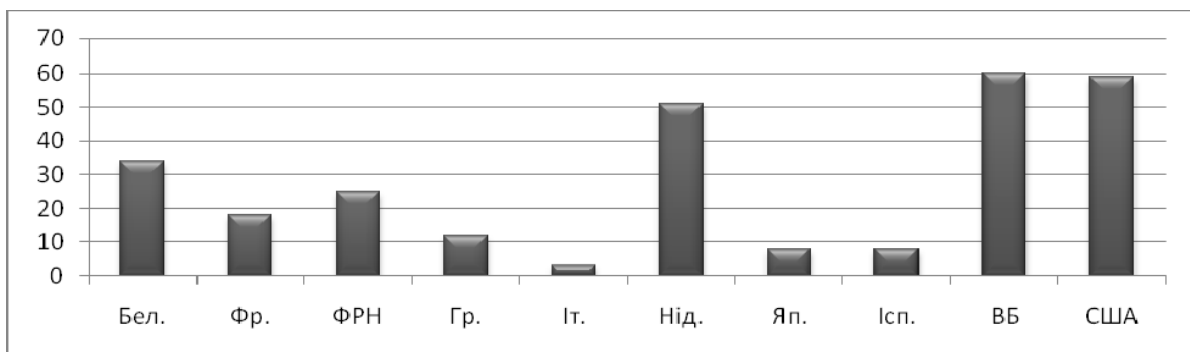

Рис. 4. Інтервенції центральних органів грошово-кредитного регулювання в період кризи (2009 р.), % до ВВП.

Джерело: Побудовано автором на основі даних, наведених у [11; 18].

Програми очищення банківських балансів від наданих дефолтних кредитів реалізувалися за рахунок збільшення активів ЦБ. Аналіз даних, наведених на рис. 3-4 дає під-

стави стверджувати, що темпи зростання балансів ЦБ в країнах із ринковою банківською фінансовою системою є вищими, ніж у традиційних банківських фінансових системах.

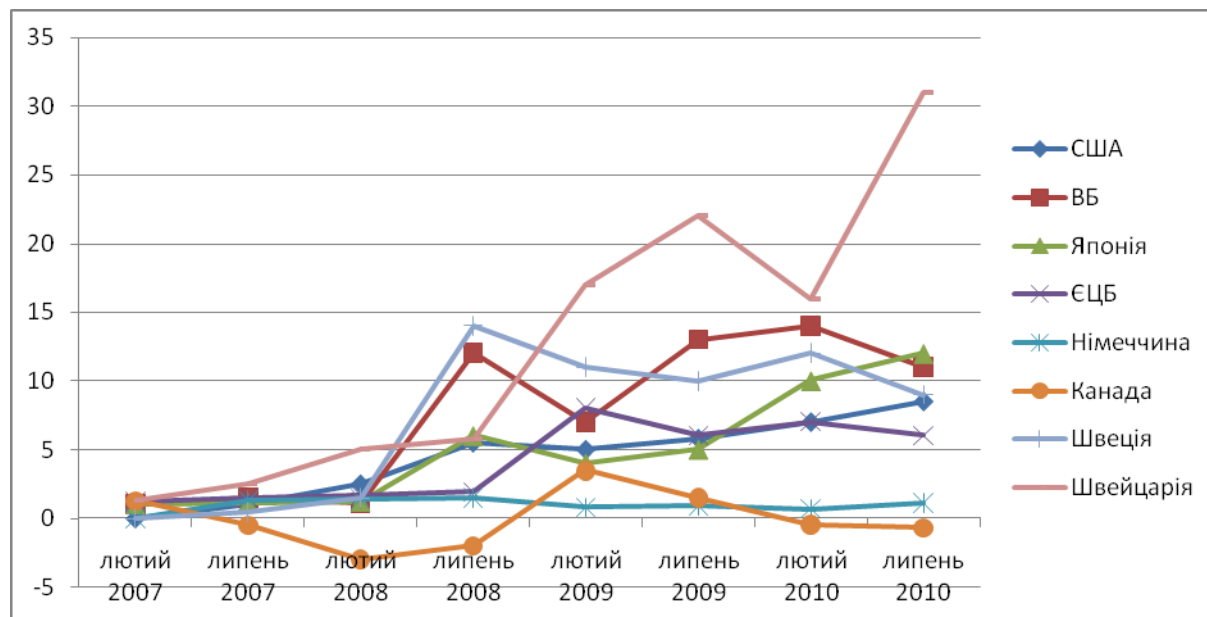

Рис. 5. Активи провідних ЦБ світу, % до ВВП.

Джерело: Побудовано автором на основі даних, наведених у [22].

Відповідно до наведених даних (рис. 3-5), найбільшої фінансової підтримки уряду потребували банківські системи чотирьох країн: ВБ, США, Нідерландів та Бельгії. Відповідно до класичної типологізації фінансових систем, за співвідношенням активів банків до ВВП, дві системи є ринково-орієнтованими (Великобританія, США), а дві інші – банківсько-орієнтованими (Бельгія, Нідерланди). Відповідно до проведеного нами аналізу, банківський сектор даних країн є ринковим, а тому поясненням великих обсягів наданого фінансування можна вважати ступінь залучення банків країни до міжнародних фінансових ринків та «тіньової» банківської діяльності. Окрім того, великий сектор комерційних банків, наприклад, банківсько-орієнтованої фінансової системи Франції зазнав значно меншого впливу кризи, в той час як порівняно невеликий сектор комерційних банків у США не сприяв зменшенню негативних наслідків для економіки країни. Тобто поділ фінансових систем світу на ринково-орієнтовані та банківсько-орієнтовані, на відміну від запропонованого нами поділу на традиційні та ринкові банківські, не дає можливості адекватно визначити причини великих втрат банківського сектору під час кризи. Очевидно, розмір сектору комерційних банків не може бути поясненням меншого або більшого впливу фінансово-економічної нестабільності. На нашу думку, причиною наведеної суперечності доцільно вважати ступінь залучення банківського сектору країни до міжнародних кредитних ринків та рівень розвитку спеціалізованої банківської системи країни.

Висновки. Сучасна фінансова криза стала одним із основних чинників глобальних змін у сфері банківського бізнесу. Перегляд банками базових принципів формування пасивів та пов'язані із цим зміни в умовах надання кредитів компаніям нефінансового сектора є основними показниками глобальних трансформацій в банківському секторі. Забезпечення функціональної стабільності фінансових посередників та стійкості фінансової системи в цілому залежить від здатності органів фінансово-банківського регулювання здійснювати макропруденційний нагляд, який би враховував як механізми фінан-

сової стабілізації за умов впровадження інноваційних фінансових інструментів, так і контроль за спеціальними (SPV, SPE) та спеціалізованими (інвестиційні банки) фінансовими компаніями. Можна стверджувати, що у результаті докорінних змін в структурі міжнародних фінансів ціла група тіньових фінансових інститутів, діяльність яких значно сприяла розгортанню фінансово-економічної кризи, можуть припинити існування. В результаті поступової розробки та реалізації нових стандартів регулювання банківського бізнесу значно скоротилися обсяги емісії комерційних ЦПЗА, чимала кількість інвестиційних банків повертається до традиційного комерційного банківництва. Одним із основних завдань державного регулювання на даному етапі слід вважати пошук шляхів зменшення потенційних ризиків високої залежності банків від фінансових ринків. З іншого боку, поновлення програм сек'юритизації небезпідставно вважають необхідною передумовою відновлення банківського кредитування в економіці, а тому, очевидно, відмовитись від даного фінансового інструмента не має можливості. Розв'язання наведеної суперечності, очевидно, слід шукати у поєднанні ринкового банківського бізнесу та посиленого регуляторного нагляду, який би регламентував безпосередній доступ банків до фінансових ринків і не створював передумов до появ тіньової банківської системи.

Список використаної літератури

1. Мазуренко В. І. Світові фінансові кризи та національна економічна безпека: теорія і методологія: Монографія / В. І. Мазуренко. – К. : ВПЦ Київський ун-т, 2007. – 511 с.
2. Мазуренко В. І. Світова фінансова криза 2007–2010 рр.: глобальний та національний виміри: Монографія / В. І. Мазуренко. – Д. : Нова ідеологія, 2009. – 216 с.
3. Нанавов А. С. Функціональні детермінанти фінансових систем сучасності / А. С. Нанавов // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – Мелітополь : «Люкс», 2012. – № 3 (19), С. 202-210.
4. Нанавов А. С. Вплив фінансової кризи на тіньовий банківський сектор розвинених фінансових систем сучасності / А. С. Нанавов // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. – 2012. – Випуск 110 (частина II), С. 23-28.
5. Нанавов А. Вплив фінансово-економічної кризи на сектор комерційних банків Швеції [Електронний ресурс] / А. Нанавов // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2012. – Вип. 2 (7). – С. 218-224. – Режим доступу до журн.: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2012/12naskbs.pdf>.
6. Ильясов С. М. Устойчивость банковской системы: механизмы управления, региональные особенности: Учеб пособие. / С. М. Ильясов – М. : ЮНИТИ_ДАНА, 2001. – 251 с.
7. Ляпунов А. М. Общая задача об устойчивости движения / А. М. Ляпунов. – М.; Л. : ГИТТЛ, 1950. – 480 с.
8. Попов Р. А. Антикризисное управление / Р. А. Попов. – М. : Высшая школа, 2003. – 65 с.
9. Самуэльсон П. А. Основания экономического анализа / П. А. Самуэльсон. – СПб. : Экон. школа, 2002. – 383 с.
10. Сафин Ф. Сущность и факторы экономической устойчивости (постановка проблемы) / Ф. Сафин // Вестн. ТИСБИ. – 2000. – № 2, С. 43-52.
11. Basel Committee on Banking Supervision. Report on Special Purpose Entities [Електронний ресурс]. – Basel, 2009. – Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/joint23.pdf>.
12. Borio C. Whither monetary and financial stability? the implications of evolving policy regimes BIS Working Papers N9 147 / C. Borio, W. White. – Basel : BIS, 2004. – 113 p.

13. Calderon C. The direction of causality between financial development and economic growth / C. Calderon, L. Liu // Journal of Development Economics. – 2003. – vol 72.
14. Cihak M. Do Central Banks Write on Financial Stability? / IMF Working Paper №9 06/163 / M. Cihak. – Washington, D. C. : IMF, 2006. – 205 p.
15. Crockett A. The Theory and Practice of Financial Stability / A. Crockett // GEI Newsletter Issue. – Cambridge, UK. – 1997. – № 6, P. 75-78.
16. Davis Ph. A typology of financial instability // Financial Stability Report № 2 / Ph. Davis. – Wien : Oesterreichische National bank, 2002, P. 23-29.
17. Das U. Does Regulatory Governance Matter for Financial System Stability? An Empirical Analysis / IMF Working Paper N° 04/89 / U. Das, M. Quintyn, K. Chenard. – Washington D. C : IMF, 2004. – 355 p.
18. European Central Bank [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ecb.int/stats/money/consolidated/html/index.en.html/.
19. Ferguson R. Should financial stability be an explicit central Bank objective? / R. Ferguson // Monetary stability, financial stability and the business cycle: five views // BIS Papers № 18. – Basel: BIS, 2003, P. 103-109.
20. International Monetary Fund. World Economic Outlook 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/02/pdf/text.pdf>.
21. International Monetary Fund. Global Financial Stability Report 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/gfsr/2010/02/pdf/text.pdf>.
22. International Monetary Fund. Global Financial Stability Report 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/External/Pubs/FT/GFSR/2012/02/pdf/text.pdf>.
23. International Monetary Fund. Global Financial Stability Report 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/External/Pubs/FT/GFSR/2013/01/pdf/text.pdf>.
24. International Monetary Fund. Fiscal Monitor [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2012/01/pdf/fm1201.pdf>.
25. Wachtel P. Growth and Finance: What Do We Know and How Do We Know It? / P. Wachtel // International Finance. – 2009. Vol.

STRUCTURAL ELEMENTS AND FACTORS OF FINANCIAL SYSTEMS SUSTAINABILITY

Nanavov A. S.

Ph. D. in Economics, Assistant Professor at the Chair of World Economy and International Economic Relations. Institute of international relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Abstract. *Global financial and economic crisis turned out to be a powerful trigger of structural transformations in the national financial systems caused by banking universalization, implementation of financial innovations in banking intermediation and introduction of new standards of financial and banking regulation and supervision. Under such conditions the financial system sustainability depends on its ability to resist and adopt to the impact of destabilizing factors of different intensity in order to ensure the functional stability of structural elements and accustom to new conditions of functioning. The gradual liberalization of financial and banking supervision as well as the implication of further reforms facilitated the fundamental changes in the practice of banking intermediation with innovative mechanisms of capital allocation increasing the system dependence of financial markets. Transformations of banking business models create preconditions for the revisions of functional relations inside the financial system*

structure and consequently affect the established approaches of regulating and stabilizing of financial sector.

Key words: *sustainability and adaptivity of financial system, functional stability of financial system elements, REPOs, quantitative easing, default credits.*

Referances

1. Mazurenko V. I. Svitova finansova kryza ta nacionalna ekonomichna bezpeka: teoriya i metodologiya: Monografiya / V. I. Mazurenko. – K. : VPC Kiyevskiy universitet, 2007. – 511 s.
2. Mazurenko V. I. Svitova finansova kryza 2007–2010 rr.: globalniy ta nacionalny vimiry: Monografiya / V. I. Mazurenko. – D. : Nova ideologiya, 2009. – 216 s.
3. Nanavov A. S. Funkcionalni determinanti finansovih system suchasnosti / A. S. Nanavov // Zbirnyk naukovih prac Tavriyskogo derzhavnogo univeritetu (ekonomichni nauki). – Melitopol : «Lux», 2012. – № 3 (19). – S. – 202-210.
4. Nanavov A. S. Vpliv finansovoi kryzy na tinoviy bankivskiy sector rozvinenih finansovyh system suchasnosti / A. S. Nanavov // Aktualni problem mizhnarodnyh vidnosyn: Zbirnyk naukovih prac. – 2012. – Vypusk 110 (chastina II), S. 23-28.
5. Nanavov A. Vpliv finansovoi kryzy na sector komerciynih bankiv Shveciy [Electronniy resurs] / A. Nanavov // Socialno-ekonomichni problemy i derzhava. – 2012. – Vyp. 2 (7). – S. 218-224. – Rezhim dostupu do zhurnal.: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2012/12naskbs.pdf>.
6. Ilyasov S. M. Ustoychivost bankovskoy sisitemy: mekhanizmy upravleniya, regionalnie osobennosti: Ucheb. posobie. / S. M. Ilyasov – M.: UNITI_DANA. – 2001. – 251 s.
7. Lyapunov A. M. Obschaya zadacha o ustoichivosti dvizheniya / A. M. Lyapunov. – M.; L. : GITTL, 1950. – 480 s.
8. Popov R. A. Antikrizisnoe upravleniye / R. A. Popov. – M. : Vishaya schola, 2003. – 65 s.
9. Samuelson P. A. Osnovaniya ekonomicheskogo analiza / P. A. Samuelson. – SPb. : Econ. schola, 2002. – 383 s.
10. Safin F. Suchnost i factory ekonomicheskoy ustoichivosti (postanovka problemy) / F. Safin // Vestn. TISBI. – 2000. – № 2. – S. 43-52.
11. Basel Committee on Banking Supervision. Report on Special Purpose Entities [Electronniy resurs]. – Basel, 2009. – Regim dostupu: <http://www.bis.org/publ/joint23.pdf>.
12. Borio C. Whither monetary and financial stability? the implications of evolving policy regimes / BIS Working Papers № 9 147 / C. Borio, W. White. – Basel : BIS, 2004. – 113 p.
13. Calderon C. The direction of causality between financial development and economic growth / C. Calderon, L. Liu // Journal of Development Economics. – 2003. – vol 72.
14. Cihak M. Do Central Banks Write on Financial Stability? / IMF Working Paper №9 06/163 / M. Cihak. – Washington. D. C. : IMF, 2006. – 205 p.
15. Crockett A. The Theory and Practice of Financial Stability / A. Crockett / GEI Newsletter Issue. – Cambridge, UK. – 1997. – № 6. – P 75-78.
16. Davis Ph. A typology of financial instability // Financial Stability Report № 2 / Ph. Davis. – Wienen : Oesterreichische National bank, 2002. – P. 23-29.
17. Das U. Does Regulatory Governance Matter for Financial System Stability? An Empirical Analysis / IMF Working Paper N° 04/89 / U. Das, M. Quintyn, K. Chenard. – Washington D. C : IMF, 2004. – 355 p.
18. European Central Bank [Electronniy resurs]. – Regim dostupu: www.ecb.int/stats/money/consolidated/html/index.en.html.
19. Ferguson R. Should financial stability be an explicit central Bank objective? / R. Ferguson // Monetary stability, financial stability and the business cycle: five views // BIS Papers № 18. – Basel: BIS, 2003.
20. International Monetary Fund. World Economic Outlook 2009 [Electronniy resurs]. – Regim dostupu: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/02/pdf/text.pdf>.
21. International Monetary Fund. Global Financial Stability Report 2010 [Electronniy resurs]. – Regim dostupu: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/gfsr/2010/02/pdf/text.pdf>.
22. International Monetary Fund. Global Financial Stability Report 2012 [Electronniy resurs]. – Regim dostupu: <http://www.imf.org/External/Pubs/FT/GFSR/2012/02/pdf/text.pdf>.
23. International Monetary Fund. Global Financial Stability Report 2013 [Electronniy resurs]. – Regim dostupu: <http://www.imf.org/External/Pubs/FT/GFSR/2013/01/pdf/text.pdf>.
24. International Monetary Fund. Fiscal Monitor [Electronniy resurs]. – Regim dostupu: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2012/01/pdf/fm1201.pdf>.

25. Wachtel P. Growth and Finance: What Do We Know and How Do We Know It? / P. Wachtel // International Finance. – 2009. Vol 7.

СТРУКТУРНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ И ФАКТОРЫ УСТОЙЧИВОСТИ ФИНАНСОВЫХ СИСТЕМ

Нанавов А. С.

Кандидат экономических наук, ассистент кафедры мирового хозяйства и международных экономических отношений Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Аннотация. *Глобальная финансово-экономическая нестабильность оказалась мощным катализатором структурных трансформаций национальных финансовых систем, вызванных универсализацией банковской деятельности, внедрением финансовых инноваций в практику осуществления банковского посредничества и утверждением новых стандартов финансово-банковского регулирования. Устойчивость финансовой системы, при таких условиях, зависит от ее способности противодействовать и адаптироваться к воздействию дестабилизирующих факторов различной интенсивности, то есть обеспечивать функциональную стабильность структурных элементов и приспособляться к новым условиям функционирования. Реформирование и постепенная либерализация финансово-банковского регулирования способствовали коренным сдвигам в практике осуществления банковского посредничества, а использование банками инновационных механизмов привлечения финансирования в кризисных условиях усилили их зависимость от финансовых рынков. Трансформация бизнес-моделей банковской деятельности создает условия для просмотра функциональных соотношений структуры финансовой системы и, как следствие, устоявшихся подходов регулирования и стабилизации финансово-банковского сектора.*

Ключевые слова: *устойчивость и адаптивность финансовой системы, функциональная стабильность элементов финансовой системы, секьюритизация, сделки РЕПО, программы количественного смягчения, дефолтные кредиты.*

УДК 339.9

РЕЗУЛЬТАТИ ОДНОСТОРОННЬОГО ВІДКРИТТЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО РИНКУ ДЛЯ УКРАЇНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОВНОЦІННОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОГЛИБЛЕНОЇ ЗВТ З ЄС

Сібекіна А. Ю.

Старший викладач кафедри світового господарства і міжнародної економічної інтеграції Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі.

Анотація. *Стаття торкається актуальних питань результатів та проблем торговельних преференційних заходів з боку Європейського союзу з огляду на політику диверсифікації ринків і стимулювання постачання продукції українського виробництва в країни-члени Європейського Союзу.*

Одностороннє відкриття ринків ЄС, що почало функціонувати з травня 2014 р., зумовило скасування (або зменшення) тарифів з експорту промислових товарів та сільськогосподарської продукції України.

Завдяки отриманим можливостям односторонньої вільної торгівлі український бізнес спромігся збільшити експорт до ЄС на 25% у доларовому еквіваленті.

Сільське господарство та промисловість із переробки сільгосппродукції України отримали найбільше зиску від впровадження асиметричних преференцій з боку ЄС.

Таким чином, ЄС погодився подовжити односторонні преференції для України до 31 грудня 2015 року. Відповідно, до того часу не буде застосовуватися Угода про Асоціацію в частині зони вільної торгівлі.

Призупинення процесу впровадження поглибленої ЗВТ з ЄС впливає, в першу чергу, на стан бюджетних надходжень, політику квот, а також на реформування та модернізацію вітчизняних підприємств, які мають використати період відтермінування для підвищення своєї конкурентоспроможності.

Ключові слова: *Угода про Асоціацію, зона вільної торгівлі, промисловість, сільське господарство, мито.*

Постановка проблеми. У квітні 2014 р. Європейським Союзом (ЄС) було введено преференції заради допомоги українській економіці, згідно з якими ЄС відмовився збирати мита з українського експорту, в той час як європейські товари експортувалися в Україну за старими митами.

Відповідні пільги мали діяти до листопада 2014 р., після чого їх мав замінити повноцінний режим зони вільної торгівлі (ЗВТ).

Мета статті – проаналізувати основні результати одностороннього введення торговельних преференцій з боку ЄС, зокрема відкриття європейських ринків для українських товарів, а також розглянути проблеми на шляху запровадження поглибленої зони вільної торгівлі в 2016 році.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З моменту зриву, а потім кардинальної зміни курсу до підписання УА з ЄС, перед керівництвом України поставало питання інтеграційних викликів та стратегію оптимального шляху розвитку країни. Тлумачення проблемних аспектів та особливостей положень угоди про Асоціацію з ЄС, час від часу

висвітлювалися в публікаціях експертів Представництва Європейського Союзу в Україні [1], Інституту економічних досліджень та політичних консультацій [2, 3], Міжнародного центру перспективних досліджень [4], Плотнікова О. [5], Савицького О. [6], Сушко О. [7], Хорольського Р. [8], Шниркова О. [9], Шумило О. [10], тощо, проте мають поодинокі висвітлення.

Основні результати дослідження. В березні 2014 року Україною було поновлено курс на євроінтеграцію. Так, Верховною Радою було прийнято постанову зі схваленими першочерговими євроінтеграційними кроками [11], а також скасовано розпорядження Кабінету Міністрів України щодо призупинення процесу підготовки до укладання Угоди про Асоціацію (УА) між Україною та ЄС у листопаді 2013 р. [12].

В результаті цього 21 березня у Брюсселі відбулося урочисте підписання політичної УА ЄС та України.

Таким чином, згідно в висловлюванням прем'єр-міністра України, підписання політичної частини УА з ЄС стало першим кроком до повноправного членства України в ЄС. Крім того, підписана політична частина УА стосується найбільш важливих аспектів, насамперед співпраці у сфері безпеки та оборони [13].

Вже на початку квітня 2014 р. Європарламент підтримав пропозицію щодо зниження митних зборів для українського імпорту. Тоді Прем'єр-міністр України прогнозував: якщо Україна невідкладно розпочне постачання товарів на терени ЄС, українські експортери додатково отримають близько 500 млн. євро [14].

Зрештою, одностороннє відкриття ринків запрацювало 15 травня 2014 р. та скасувало 94,7% тарифів ЄС, що стягувалися з імпорту промислових товарів з України [15]. Також зменшилися тарифи на решту невеличку кількість промислових товарів.

Окрім того, заходом передбачено скасування тарифів на понад 80% експорту сільськогосподарської продукції України [15]. Водночас ЄС обмежує кількість «чутливої» продукції – зокрема, зернових, свинини, яловичини, курятини та обробленої харчової продукції, – які можуть імпортуватися з нульовою ставкою мита, щоб не завдавати шкоди інтересам виробників цієї продукції з ЄС.

Торговельні «преференційні» заходи з боку ЄС не зобов'язують Україну симетрично скасовувати свої власні митні збори на імпорт з ЄС. Однак вони не передбачають їхнє підняття.

Крім того, імпорт з України повинен відповідати правилам ЄС щодо маркування походження товару. У такий спосіб українська влада повинна буде гарантувати, що товари з інших країн, замасковані під українські, не потраплять до ЄС через територію України [16, с. 146].

Застосування одностороннього торговельного заходу мало тривати до 1 листопада 2014 р., або до набуття чинності УА (разом із глибокою і всеосяжною ЗВТ та двосторонньою лібералізацією торгівлі).

Цікавими виявилися статистичні дані щодо проміжних результатів односторонньої лібералізації митного режиму до країн ЄС, оприлюднені Представництвом ЄС в Україні.

Наразі доступні помісячні дані лише першого півріччя 2014 року. В цей період ще не було повномасштабних військових дій на Донбасі.

Таким чином, лише за два перших місяці дії односторонньої вільної торгівлі, не маючи довгострокових контрактів з європейськими партнерами і не підготувавшись як слід до нових можливостей, український бізнес зміг наростити експорт до ЄС на 25% у доларовому еквіваленті [17], як видно з табл. 1. Це означає, що в гривнях експорт до ЄС виріс приблизно вдвічі порівняно з 2013 р.

Таблиця 1.
Обсяги експорту до ЄС та країн Митного союзу

Країна	Обсяги експорту, млн. дол. США				Зміна, %
	травень-червень	травень-червень	січень-квітень	січень-квітень	
	2013	2014	2013	2014	
Росія	2561	1969	5002	3737	-23.1
Білорусь	310	304	695	498	-1.9
Казахстан	346	214	757	310	-38.2
ЄС	2348	2935	5960	6522	25.0

Джерело: [1].

При цьому дуже важливим є ще одне порівняння – зростання експорту в ЄС до лібералізації митного режиму (тобто у травні та червні 2014 р.) в порівнянні з експортом січні-квітні 2014 р. у (тобто в період, коли європейські мита ще діяли).

Отже, односторонні торговельні преференції мають реальний позитивний вплив на економіку України.

Варто зауважити, що динаміка експорту в Росію за цей період не змінилася. Внаслідок торговельної війни експорт до РФ і в січні-квітні, і в травні-червні 2014 р. був на чверть меншим за 2013 р.

Що стосується Казахстану, шлях до якого транзитом проходить через територію Росії, то його показник має найбільш негативне значення (–38,2%). Втім, Білорусія, яка спершу приєдналася до торговельної війни, згодом повернулася до обсягів експорту, близьких до минулорічних.

В той же час, некоректно говорити, що позитивні зміни у торгівлі з ЄС відбулися виключно через скасування мит.

Можна стверджувати, що девальвація гривні (що суттєво підвищує конкурентоздатність української продукції), ефект російських торгових обмежень та відновлення європейської бізнес-активності країнах також позитивно вплинули на зміни у торгівлі з ЄС.

На рис. 1 видно, що динаміка зростання експорту з України до ЄС не є однорідною.

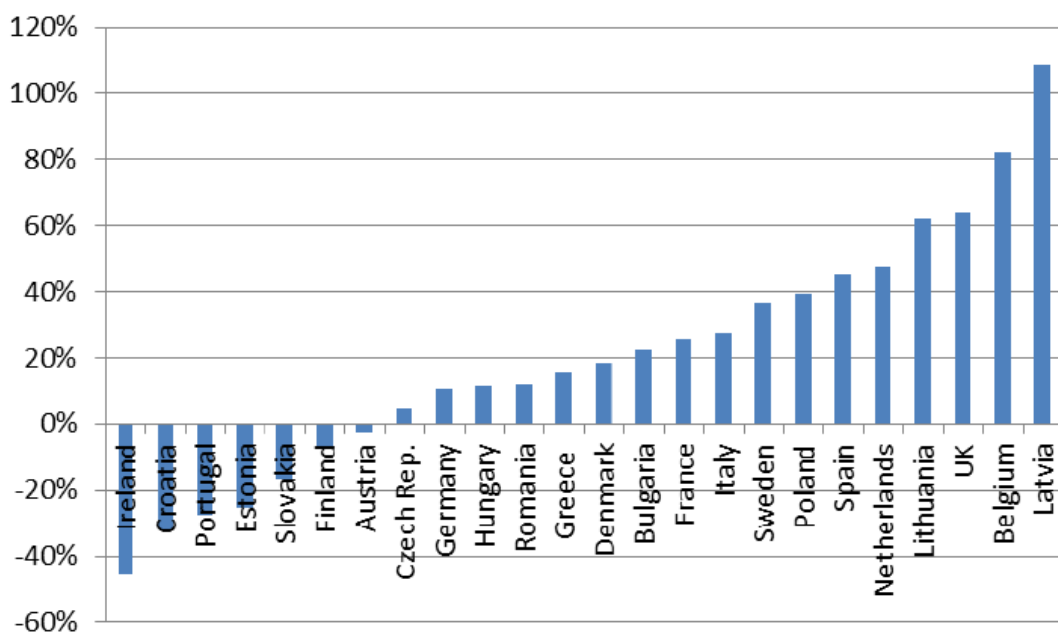

Рис. 1. Динаміка експорту з України до ЄС (травень-червень 2014 до травня-червня 2013, %).

Джерело: [1].

Так, найбільш відчутно в травні-червні 2014 р. скоротився експорт з України до Ірландії, Хорватії, Португалії, Естонії та Словаччини. Деякі європейські країни зменшили закупівлю українських товарів. Однак якщо порівнювати із зростанням торгівлі з іншими державами, то це падіння здаватиметься незначним.

Найбільше зріс експорт до Латвії, Бельгії, Великої Британії, Литви та Нідерландів. Причому латвійський імпорт з України показав неймовірну динаміку – зріс більше ніж удвічі.

Так, найбільшої вигоди від односторонніх преференцій ЄС отримало українське сільське господарство (рис. 2), а також промисловість із переробки сільгосппродукції. Зокрема, експорт продукції тваринництва зріс більше ніж на 150%, овочів та продукції рослинництва – більше ніж на 100%.

Окрім того, приблизно на 25% збільшився експорт металу та сталі – ключової продукції для підприємств сходу України. Експорт машинобудівної продукції також підвищився. Водночас експорт руди та неорганічної хімічної продукції суттєво впав.

Слід окремо наголосити на тому, що найбільшого зиску від відкриття європейських ринків отримали підприємства Східної України.

Отже, результати експорту України за досліджуваний період (травень-червень 2013-2014 рр.) наступні:

- у травні-червні 2013 р. експорт України до Росії склав 2,6 млрд. дол. США в порівнянні з 2,3 млрд. дол. в ЄС;
- у травні-червні 2014 р. експорт України в Росію знизився до 2,0 млрд. дол. США в порівнянні з збільшенням на 2,9 млрд. дол. США в ЄС;
- збільшення вітчизняного експорту на ринок ЄС (587 млн. дол. США) майже компенсувало падіння на російському ринку (592 млн. дол. США).

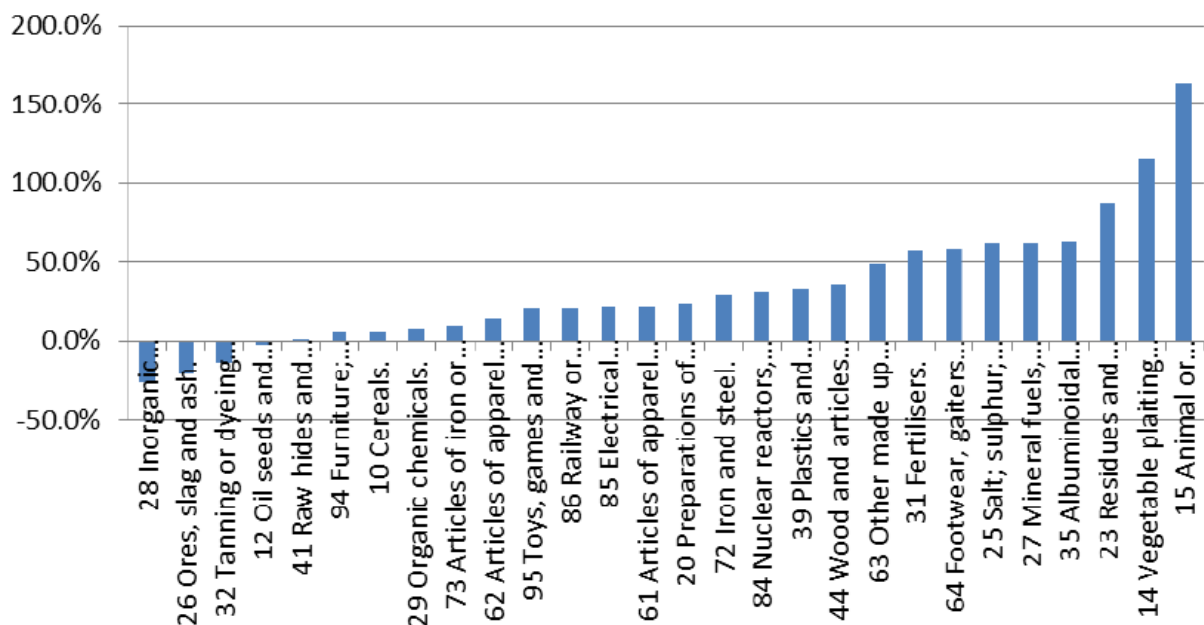

Рис. 2. Динаміка експорту з України до ЄС за товарними групами, %.

Джерело: [1].

Варто зазначити, що неоднорідна динаміка експорту пов'язана з тим, що не всі вітчизняні товаровиробники виявилися достатньо скоординованими для нових викликів і можливостей. Адже стабільний позитивний ефект від обнуління європейських мит ма-

тиме місце згодом, оскільки український бізнес ще має знайти нових партнерів у ЄС та підписати нові угоди.

16 вересня 2014 р. Верховна Рада ухвалила Угоду про ратифікацію з ЄС. Також синхронно з Радою УА ратифікував Європарламент. Президент підписав Закон про ратифікацію [18], процес якої триватиме за різними оцінками до 3-х років.

Так, згідно нових домовленостей, ЄС погодився подовжити односторонні преференції для України до 31 грудня 2015 року. Відповідно, УА в частині ЗВТ не буде застосовуватися до того часу.

Це рішення стало результатом тресторонньої наради на рівні міністрів ЄС, України та Росія, що були націлені на вирішенні торгових запитів Росії відносно нібито негативного впливу поглибленої ЗВТ України з ЄС на російську економіку.

Розглянемо нижче проблемні питання, що стосуються бюджетних надходжень, квот та модернізації та пов'язані з відтермінуванням ЗВТ.

З одного боку, відповідна домовленість – вигідна Україні. Адже вітчизняні товари продовжують експортуватися в ЄС без мит, тоді як мита на європейські товари зберігатимуться.

В уряді прогнозують, що дія автономних преференцій ЄС протягом квітня-листопада 2014 р. збереже українським експортерам біля 500 млн. євро [19]. Ці гроші експортери мали сплатити митним органам країн ЄС, однак тепер зможуть заощадити їх

З другого боку, існує економічний ефект від продовження преференцій. Проте мова йде більше не про збільшення бюджетних надходжень, а про запобігання їх зменшенню. Так, прогнозовано продовження дії автономних преференцій на рік збереже держбюджет від втрати митних надходжень на суму біля 3 млрд. грн. [19].

Також залишається питання заморозки збільшення квот. Адже протягом п'яти місяців дії автономних преференцій українські експортери вже використали, наприклад, річні квоти безмитних поставок пшениці та кукурудзи. Поява у 2014 р. додаткової квоти (на яку багато хто розраховував) дозволила би вже зараз збільшити експорт, а відповідно – приток валюти у країну.

Втім, відповідну проблему можна вирішити, домовившись із ЄС так, щоб із кінця наступного року розміри квот розраховувались, виходячи із норм другого року угоди.

Наступною проблемою слід виділити пригальмовування модернізації української економіки, яка значною мірою залежить від того, чи впевнений український бізнес у незворотності набрання чинності економічної частини угоди. В чому, наразі, українське суспільство переконують і вітчизняні, і європейські політики. Проте очевидно, що економічні претензії Росії не зникнуть, а відповідно – сторонам доведеться знову сісти за стіл переговорів.

І постає велике питання щодо можливостей якісно використати час, що лишився до 31 грудня 2015 р. Адже аналогічні консультації ЄС, України та Росії, що йшли майже півроку, не дали ніякого результату, оскільки Росія, як і раніше, переконує про ризики власній промисловості, ігноруючи аргументи України та ЄС.

Розповсюдженим поясненням цього є твердження, що за рік українська економіка вийде з кризи, а тому матиме більше сил протистояти економічному російському впливу. Дійсно, зараз, в умовах різкого спаду ВВП країни, таких можливостей в Україні немає. Крім того, МВФ та ЄБРР прогнозують продовження падіння української економіки і у 2015 році.

Отже, виходячи із нових домовленостей можна визначити наступні ключові моменти, що стосуються майбутньої поглибленої ЗВТ України з ЄС:

- синхронна ратифікація УА підтверджує неможливість змін тексту угоди та є умовою для будь-яких тимчасових поступок;
- ринок ЄС залишається відкритим, тобто ЄС продовжить автономні торговельні преференції для України до 31 грудня 2015 р., забезпечуючи українським експортерам вільний доступ на ринки для більшості продуктів;
- український бізнес отримує додатковий час для підвищення конкурентоспроможності, хоча девальвація гривні вже зумовила захист внутрішнього ринку порівняно із затримкою поступової ліквідації імпорتنих мит (середній рівень яких становить майже 4%);
- Росія зобов'язалася приєднатися до ЗВТ в рамках Союзу незалежних держав, що на певний час може знизити ризик відміни безмитного режиму для українського експорту до Росії, хоча нетарифні бар'єри завжди були основними торговими перешкодами в експорті в Росію;
- основним ризиком є відстрочка реформ, адже ключовою особливістю УА є гармонізація українського законодавства із законодавством ЄС;
- продовження тристоронніх переговорів дають додатковий час Росії, щоб торгуватися на подальші поступки і затримки в реалізації УА, що може впливати політичну ситуацію в Україні.

Висновки. Асиметричне введення торговельних заходів з боку ЄС щодо відкриття ринків ЄС для українських товарів, варто розглядати як суттєвий поштовх економіці України, що має заощадити вітчизняним виробникам і експортерам до 500 млн. євро на рік.

Результати торгівлі з ЄС за травень-червень 2014 р. підтверджують відчутний позитивний ефект від скасування мит ЄС в односторонньому порядку.

Хоча в економічному плані затримка Україною в реалізації Угоди про асоціацію з ЄС може мати помірний позитивний ефект для підірваної вітчизняної економіки. В той же час, політичні наслідки важче інтерпретувати, адже бракує повної інформації про результати переговорів.

Список використаної літератури

1. Представництво ЄС в Україні / Ukraine – impact on ATM and restrictions from Russia on exports [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/documents/eu_ua/impact_atm_en.pdf. – 25. 09. 2014.
2. Економічна складова Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС: наслідки для бізнесу, населення та державного управління. – К. : Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2013. – 127 с.
3. Мовчан В., Джуччі Р. Кількісна оцінка варіантів регіональної інтеграції України: глибока та всеосяжна зона вільної торгівлі з ЄС чи митний союз з Росією, Білоруссю та Казахстаном / В. Мовчан, Р. Джуччі, // Серія консультативних робіт [PP/05/2011]. – Берлін, Київ, листопад 2011. – с. 16 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ier.com.ua.
4. Оцінка наслідків угоди про вільну торгівлю між Україною та ЄС / Ахтирко Є., Блінов О., Бордюг Б., Газізуллін І., Калачов О. та ін.; За ред. О. Шумило. – К. : МЦДП, 2007. – 319 с.
5. О. Плотніков: міжнародне економічне співробітництво має відповідати національним інтересам України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unn.com.ua/ua/interview/361914-o.plotnikov:-migenarodne-ekonomichne-spivrobotnitstvo-mae-vidpovidati-natsionalnim-interesam-ukrayini>. – 19. 05. 2011.

6. Савицький О. Зона вільної торгівлі з ЄС: от-от? // День. – 2010. – 29 жовтня. – № 197. – С. 1, 6-7.
7. Угода про асоціацію Україна-ЄС: дороговказ реформ / [Сушко О., Зелінська О., Хорольський Р., Мовчан В., Солоненко І., Гуменюк В., Трюхан В.] – К. : Фонд Конрада Аденауера в Україні, 2012. – 53 с.
8. Новий базовий договір між Україною та ЄС: пропозиції українських експертів / [Сушко О., Хорольський Р., Шевляков І., Шумило О.]. – К. : Представництво Фонду Конрада Аденауера, 2007. – 28 с. – (Серія «Політична освіта»).
9. Шнирков Олександр. Передумови та наслідки створення поглибленої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС / Олександр Шнирков // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iir.kiev.ua/ua/press/publication/2011/04/news255.html>. – 28. 04. 2011.
10. Сушко О., Філіпчук В. Угода про асоціацію з ЄС: чи така вже й необхідна? // Дзеркало тижня. – 2005. – № 9 (637). – 12-18 березня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dt.ua/1000/1600/49478>.
11. Верховна Рада підтвердила курс України на євроінтеграцію [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eu.prostir.ua/news/262215.html?print>. – 13. 03. 2014.
12. Розпорядження Кабінету міністрів України «Про скасування розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2013 р. № 905» № 113-р від 2 березня 2014 року [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/113-2014-%D1%80/paran2#n2>.
13. А. Яценюк: Підписання політичної частини Угоди про асоціацію – важливий перший крок до повноправного членства України в ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247126611&cat_id=244276429. – 21. 03. 2014.
14. Арсеній Яценюк представникам бізнесу: Двері європейської економіки відкриті. Прийшов час дуже швидких і конкретних рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=247218383. – 17. 04. 2014.
15. Представництво ЄС в Україні / Європарламент підтримав пропозицію щодо зниження митних зборів для українського імпорту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/press_corner/all_news/news/2014/2014_04_03_01_uk.htm. – 03. 04. 2014.
16. Сібекіна А. Ю. Одностороннє введення ЄС торговельних заходів як фактор стимулювання бізнесу в Україні / А. Ю. Сібекіна // Зовнішньоекономічна політика України в умовах інтеграційних процесів / Збірник матеріалів XVII Міжнародної науково-практичної конференції: 29. 05. 2014 р. – К. : УДУФМТ, 2014. – С. 142-143.
17. Торгівля без війни. Підсумки двох місяців ЗВТ з Євросоюзом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2014/09/23/7026239/>. – 25. 09. 2014.
18. Закон України. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1678-18>. – 16. 09. 2014.
19. Вільна торгівля з ЄС. Почати не можна відкласти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2014/09/23/7026239/>. – 13. 09. 2014.

THE RESULTS OF THE UNILATERAL OPENING OF THE EUROPEAN MARKET FOR UKRAINE AND PROSPECTS OF FULL OPERATION OF DEEP FTA

Sibekina A. U.

Senior lecturer of the World Economy and International Economic Integration Department, Ukrainian State University of Finance and International Trade.

Abstract. *The article concerns the results of current issues and problems of the unilateral implementation of trade measures by the European Union, taking into account the policy of diversifying markets and stimulate the supply of Ukrainian products in the EU Member States.*

Unilateral opening of the EU market, started in May 2014, led to the cancellation (or reduction) of tariffs on exports of manufactured goods and agricultural products in Ukraine.

According to the possibility of an unilateral free trade Ukrainian business was able to increase exports to the EU by 25% in dollar terms.

Agriculture and agricultural processing industry of Ukraine received the greatest benefits from the introduction of asymmetric preferences from the EU.

Thus, the EU agreed to extend the unilateral preferences for Ukraine until December 31, 2015. Accordingly, an Association agreement with Free trade area will not be applied until that time.

Suspension of implementation of the deep FTA with the EU affects primarily on the state budget revenues, quota policy, as well as on the reform and modernization of domestic enterprises, which should use the grace period to improve its competitiveness.

Key words: *Association Agreement, the free trade area, industry, agriculture, duty.*

References

1. Delegation of the European Union to Ukraine / Ukraine – impact on ATM and restrictions from Russia on exports [Electronic resource]. – Access mode: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/documents/eu_ua/impact_atm_en.p. – 25. 09. 2014.
2. Economichna skladova Ugody pro Asociaciu mizh Ukrainou ta ES: naslidky dlia biznesu, naseleenna ta derzhavnogo upravlinna. – K.: Snstytut ekonomichnyh doslidzhen ta politychnyh consultacyi, 2013. – 127 s.
3. Mivchan V., Dzucci R. Kilkisna ocinka variantiv regionalnoi integracii Ukrainy: glyboka ta vseosiazhna zona vilnoi torgivli z ES chy mytnyi souz z Rossiyeu, Bilorussiy ta Kazahstanom / V. Movchan, R. Dzucci // Seria consultatyvnyh robit [PP/05/2011]. – Berlin, Kyiv, lystopad 2011. – s. 16 [Electronic resource]. – Access mode: www.ier.com.ua.
4. Ocsnka naslidkiv ugody pro vilny torgivlu mizh ukrainou ta ES / Ahtyrko I., Blinov O., Bordiug B., Gazizyllin I., Kalachov O. ta in.; Za red. O. Shumylo. – K.: MCDP, 2007. – 319 s.
5. O. Plotnikov: mizhnarodne ekonomichne spivrobitnytstvo maye vidpovidaty nacionalnym intetesam Ukrainy [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.unn.com.ua/ua/interview/361914-o.plotnikov:-migenarodne-ekonomichne-spivrobitnytstvo-mae-vidpovidati-natsionalnim-interesam-ukrayini/>. – 19. 05. 2011.
6. Savytskyi O. Zona vilnoi torgivli z ES: ot-ot? // Den. – 2010. – 29 jovtnia. – № 197. – S. 1, 6-7.
7. Ugode pro asociaciu Ukraina-ES: dorogovkaz reform / [Sushko O., Zelinska O., Horolskyi R., Movchan V., Solonenko I., Gumeniuk V., Trukhan V.] – K.: Fond Konrada Adenauera v Ukraini, 2012. – 53 s.
8. Novyi bazovyi dogovir maz Ukrainou ta ES: propozicii ukraïnskikh ekspertiv / [Sushko O., Horolskyi R., Shevliakov I., Shumylo O.]. – K.: Predstavnytstvo Konrada Adenauera, 2007. – 28 s. – (Seria «Politychna osvita»).
9. Shnyrkov Olexander. Peredumovy ta naslidky stvorennia poglyblenoï zony vilnoi torgivli miz Ukrainou ta ES / Olexander Shnyrkov // [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.iir.kiev.ua/ua/press/publication/2011/04/news255.html>. – 28. 04.2 011.
10. Suchko O., Filipchuk V. Ugoda pro asociaciu z ES: chy taka vze neobhidna? // Dzerkalo tyzhnia. – 2005. – № 9 (637). – 12-18 bereznia. – [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.dt.ua/1000/1600/49478>.
11. Verhovna Rada pidtverdyla kurs Ukrainy na evrointegraciu [Electronic resource]. – Access mode: <http://eu.prostr.ua/news/262215.html?print>. – 13. 03. 2014.
12. Rozporiadzennia Kabinety ministriv Ukrainy «Pro skasuvannia rozporiadzennia Kabinety ministriv Ukrainy vid 21 lystopada 2013 r. № 905» № 113-r vid 2 bereznia 2014 roku [Electronic resource]. – Access mode: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/113-2014-%D1%80/paran2#n2>.

13. A. Iaceniuk: Pidpysannia politychnoi chastyny Ugody pro asociaciu – vazlyvyi pershyy krok do povnopravnogo chlenstva Ukrainy v ES [Electronic resource]. – Access mode: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247126611&cat_id=244276429. – 21. 03. 2014.
14. Arseniy Iaceniuk predstavnykam biznesy: Dveri evropeyskoi ekonomiky vidkryti. Pruyshev chas dyje shvydkykh I konkretnykh rishen [Electronic resource]. – Access mode: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247218383. – 17. 04. 2014.
15. Delegation of the European Union to Ukraine / Evroparlament pidtrymav propozyciu shodo znyzennia mytnykh zboriv dlia ukrainskogo importy [Electronic resource]. – Access mode: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/press_corner/all_news/news/2014/2014_04_03_01_uk.htm. – 03. 04. 2014.
16. Sibekina A. U. Odnostoronne vvedennia ES torgovelykh zahodiv yak factor stymuliuvannia biznesy v Ukraini / A.U. Sibekina // Zovnishnoekonomichna polityka Ukrainy v umovah integraciynykh procesiv / Zbirnyk materialiv XVII Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferencii: 29 travnia 2014 r. – K.: UDUFMT, 2014. – S. 142-143.
17. Torgivla bez viyny. Pidsymky dvoh misuciv ZVT z Evrosouzom [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2014/09/23/7026239/>. – 25. 09. 2014.
18. Zakon Ukrainy. Pro ratyfikaciu Ugody pro asociaciu miz Ukrainou, z odniei storony, ta Evropeyskym Souzom, Evropeyskym spivtovarystvom z atomnoi energii I ih derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony [Electronic resource]. – Access mode: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1678-18>. – 16.09.2014.
19. Vilna torgivla z ES. Pochaty ne mozna vidklasty [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2014/09/23/7026239/>. – 13. 09. 2014.

РЕЗУЛЬТАТЫ ОДНОСТОРОННЕГО ОТКРЫТИЯ ЕВРОПЕЙСКОГО РЫНКА ДЛЯ УКРАИНЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ПОЛНОЦЕННОГО ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ УГЛУБЛЕННОЙ ЗСТ С ЕС

Сибекина А. Ю.

Старший преподаватель кафедры мирового хозяйства и международной экономической интеграции Украинского государственного университета финансов и международной торговли.

Аннотация. *Статья касается актуальных вопросов результатов и проблем торговых преференциальных мер со стороны Европейского союза, учитывая политику диверсификации рынков и стимулирования поставок продукции украинского производства в страны-члены Европейского Союза.*

Одностороннее открытие рынков ЕС, которое начало функционировать с мая 2014 г., обусловило отмену (или уменьшение) тарифов по экспорту промышленных товаров и сельскохозяйственной продукции Украины.

Благодаря полученным возможностям односторонней свободной торговли украинский бизнес смог увеличить экспорт в ЕС на 25% в долларовом эквиваленте.

Сельское хозяйство и промышленность по переработке сельхозпродукции Украины получили наибольшие выгоды от внедрения асимметричных преференций со стороны ЕС.

Таким образом, ЕС согласился продлить односторонние преференции для Украины до 31 декабря 2015 года. Соответственно, до тех пор не будет применяться соглашение об Ассоциации в части зоны свободной торговли.

Приостановление процесса внедрения углубленной ЗСТ с ЕС влияет, в первую очередь, на состояние бюджетных поступлений, политику квот, а также на реформирование и модернизацию отечественных предприятий, которые должны использовать период отсрочки для повышения своей конкурентоспособности.

Ключевые слова: *Соглашение об Ассоциации, зона свободной торговли, промышленность, сельское хозяйство, пошлина.*

УДК 339.9

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ ФІРМ: СУЧАСНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ

Нерода-Березка К. І.

Аспірант кафедри міжнародних фінансів Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор Рогач О. І

Анотація. *В статті досліджуються основні фактори інтернаціоналізації науково-дослідницької діяльності транснаціональних корпорацій, зокрема так звані фактори «втягування» і «виштовхування», а також фактори політики приймаючих країн та нових можливостей управління. Показані кілька категорій мотивів інтернаціоналізації створення знань: потреба пристосувати іноземну технологію до місцевих ринків, необхідність інноваційної підтримки виробничих філіалів, які існують у країні, а також можливість отримати знання, розроблені іншими закордонними компаніями.*

За критерієм важливості для корпорації, в даній статті виокремлюються декілька категорій мотивів інтернаціоналізації створення знань. Одна із категорій охоплює мотиви перенесення науково-дослідних робіт за кордон. Інша категорія охоплює мотиви середньої важливості, серед таких мотивів інтернаціоналізації науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, можна назвати необхідність інноваційної підтримки виробничих філіалів, які існують у країні, що приймає. Ще одна категорія охоплює другорядні мотиви інтернаціоналізації, які мають обмежений вплив на стратегію транснаціональних корпорацій.

Ключові слова: *транснаціональні корпорації, інтернаціоналізація науково-дослідницької діяльності, релокація знань та інновації.*

Постановка проблеми. Інтернаціоналізація науково-дослідницької діяльності транснаціональних корпорацій (ТНК) набирає все більших обертів і охоплює переважно більшість провідних компаній світу. Вона обумовлена низкою факторів як внутрішнього так і зовнішнього характеру, що спонукають ТНК переносити за кордон науково-дослідні та дослідницько-конструкторські роботи (НДДКР).

Мета статті – Проаналізувати основні фактори, що визначають процес інтернаціоналізації науково-дослідницької діяльності транснаціональних фірм, виокремити основні групи мотивів, що обумовлюють цей процес, залежно від їх сили впливу та значення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика інноваційної діяльності транснаціональних фірм знаходиться в центрі уваги дослідників ТНК. В роботах А. Гальчинського, О. Рогача, О. Шниркова, А. Філіпенко проаналізовані сучасні тенденції інноваційного розвитку держав та корпорацій, сучасні тенденції інтернаціоналізації науково-дослідної діяльності фірм [1, с. 41-47]. Д. Лук'яненко, А. Поручник, А. Ругман дослідили інноваційно-технологічні фактори глобального економічного розвитку. Б. Когут та У. Зандер показали, що міжнародний трансферт знань та інновацій є однією із ключових ознак та сутнісних рис сучасних транснаціональних фірм. Разом з тим деякі питання інтернаціоналізації НДДКР ТНК ще недостатньо вивчені і потребують дослідження.

Основні результати дослідження. До 90-х років ХХ ст. науково-дослідні роботи НДДКР транснаціональних фірм здійснювались, як правило, централізовано в батьківській компанії. Але в останні роки ТНК почали переносити таку діяльність за кордон, тобто інтернаціоналізувати. Не зважаючи на специфіку інтернаціоналізації НДДКР ТНК окремих країн та галузеві особливості перенесення за кордон інноваційної діяльності, можна визначити головні детермінанти цього процесу: так звані фактори «втягування» і «виштовхування», а також фактори політики приймаючих країн та нових можливостей управління.

Фактори «втягування» характеризують привабливість та вигоди процесу релокації науково-дослідних підрозділів ТНК в інші країни. До них належать, за термінологією Дж. Даннінга, «переваги розміщення» цих країн, а саме: місткий ринок, значний потенціал талановитих висококваліфікованих кадрів, економія на витратах на науковий персонал, близькість розташування глобальних ланцюгів створення вартості ТНК та їх виробничих мереж [2, с. 4-6].

Друга група факторів, так звані фактори «виштовхування» науково-дослідної діяльності із країни базування ТНК, характеризує необхідність для ТНК переміщувати свої науково-дослідні підрозділи за кордон. Це пов'язано із певними труднощами подальшого зростання науково-дослідних робіт в традиційних центрах інновацій ТНК в країнах базування. Конкуренція примушує ТНК збільшувати абсолютні масштаби інновацій і передових наукових розробок. Але на цьому шляху виникають певні труднощі, наприклад, нестача та велика вартість висококваліфікованих наукових кадрів, зростання вартості витрат на НДДКР та комплексність сучасних науково-дослідних робіт. Це спонукає шукати такі нові моделі організації інновацій, які не призводять до зростання загальних витрат компанії. Конкуренція, таким чином, змушує компанії обирати найбільш економні та ефективні шляхи здійснення інновацій [3, с. 6].

Велике значення серед детермінантів інтернаціоналізації НДДКР має політика приймаючих країн. Слід зазначити два аспекти цієї політики. В широкому розумінні вона включає стимулювання зростання національного інноваційного потенціалу та вищої освіти в країні. У вузькому – заходи щодо сприяння перенесення в країну науково-дослідних робіт ТНК через надання їм особливих пільг та створення сприятливих умов. Наприклад, у деяких країнах існують науково-технологічні парки, які пропонують спеціальний режим оподаткування для дослідницьких філіалів іноземних фірм. Проте практика показує обмежений характер впливу таких заходів на рішення ТНК локалізувати наукову діяльність в країні, що приймає.

Нарешті, за останні десятиріччя все відчутнішу роль відіграють фактори нових можливостей управління міжнародними мережами лабораторій, дослідницьких центрів ТНК та їх аутсорсингових науково-дослідних ланцюжків. Нові інформаційні технології полегшують організацію та управління міжнародно-фрагментованим процесом створення інновацій, сприяють швидкому обміну інформацією, потоками знань. Вони дозволяють по новому організувати дистанційно віддалені робочі місця наукових працівників та дослідників. Інформаційні технології також значно сприяли «модуляризації» наукових досліджень, тобто поділу та спеціалізації дослідницького процесу на окремі стадії (модулі). Це відкрило шлях для інтернаціоналізації НДДКР в багатьох сферах досліджень, тобто дозволило перенести окремі стадії наукових досліджень в місця їх вигіднішої дислокації і полегшило процес обміну знаннями між географічно віддаленими підрозділами ТНК.

За критерієм важливості для корпорації, можна виокремити кілька категорій мотивів інтернаціоналізації створення знань.

Перша категорія охоплює найважливіші мотиви перенесення науково-дослідних робіт за кордон. Таким традиційно важливим мотивом, по-перше, є потреба пристосувати іноземну технологію до місцевих ринків. Така потреба в адаптації виникає у випадку різних умов ринку і споживчих смаків, необхідності врахування національних вимог стандартизації, охорони здоров'я і т. п. По-друге, дедалі важливішими мотивами, особливо для науково-дослідних робіт в сфері високих технологій, стають фактори доступу до кваліфікованих кадрів інженерів, вчених та ресурсів додаткових знань на зарубіжних ринках (зокрема, від клієнтів та споживачів). Ці фактори розглядаються більшістю ТНК як головні сучасні детермінанти перенесення науково-дослідних підрозділів із країни базування в інші країни. Саме вони, наприклад, визначають контури релокації НДДКР транснаціональних фірм у сфері інформаційних технологій або біотехнології.

Друга категорія охоплює мотиви середньої важливості. Серед таких мотивів інтернаціоналізації НДДКР, насамперед, можна назвати необхідність інноваційної підтримки виробничих філіалів, які існують у країні, що приймає. В цьому випадку ТНК створює дослідницький відділ на своєму дочірньому підприємстві, або навіть організує окремий дослідницький філіал для сприяння діяльності виробничих підрозділів в країні чи регіоні.

Зв'язок між розміщенням виробничих філіалів ТНК та їх дослідницьких підрозділів яскраво демонструють, наприклад, нові індустріальні країни Азії. Тут розміщені виробничі стадії виготовлення компонентів та кінцевої продукції, які посідають важливе місце в глобальних ланцюгах створення вартості ТНК. З часом штаб-квартири ТНК дозволили виробничим філіалам розширити свою діяльність за рахунок створення науково-дослідницьких відділів. В інших випадках були паралельно створені дочірні фірми, які спеціалізувалися винятково на науково-дослідній діяльності і підтримували виробничий процес на філіалах ТНК. Таким чином були створені дослідні лабораторії ТНК в електронній промисловості Малайзії, Сінгапуру та в деяких галузях із традиційною технологією в Індії [4, с. 27-28]. Підтримка своїх виробничих філіалів, наприклад, є одним із основних мотивів географічної дисперсії науково-дослідних робіт автомобільних транснаціональних фірм. Тому більшість ТНК в цій галузі, крім свого головного дослідницького центру в країні базування, створили регіональні дослідницько-конструкторські центри, або центри в тих країнах, де існують їх потужні виробничі компанії. Наприклад, у ТНК Toyota крім головного технічного офісу в Японії, де була зосереджена основна частина науково-дослідних кадрів корпорації, існував другий потужний дослідницький центр в США, а також регіональні дослідницькі центри в Європі, Азії та в Тихоокеанському регіоні. Всі вони також мали інтенсивні зв'язки із місцевими дослідницькими інституціями країн, де були розташовані.

Ще одна група мотивів цієї категорії пов'язана із можливістю отримати знання, розроблені іншими закордонними компаніями. Наближення до місць їх розміщення дає кращі можливості вивчати їх досвід, залучати їхніх фахівців та укладати з ними коопераційні угоди. Якщо НДДКР транснаціональних фірм викликані мотивом пошуку технологій та моніторингу технологічних досягнень інших компаній, вони будуть розташовуватися в країнах, які мають значні досягнення в певних різновидах НДДКР. Метою таких «пошукових», або моніторингових, науково-дослідних робіт є поповнення технологічних активів компанії тими знаннями, які розвинули компанії інших країн. Нарешті, ще одним мотивом цієї категорії було перенесення дослідницьких робіт в іншу країну для більшої відповідності інноваційних продуктів її регуляторним заходам та вимогам [5, с. 262-263].

Третя категорія охоплює другорядні мотиви інтернаціоналізації, які мають обмежений вплив на стратегію ТНК. Серед них слід зазначити два наступних. По-перше, це мож-

ливість отримати доступ до програм наукових досліджень, здійснюваних державними інституціями в країні, що приймає. Крім заощадження фінансових ресурсів, ТНК в цьому випадку залучається до нових знань і створює нові мережеві наукові зв'язки. По-друге, це можливість уникнути несприятливого інноваційно-дослідницького середовища, яке існує в країні базування ТНК. Наприклад, в разі зміни податкового законодавства, що скасовує пільги оподаткування доходів компанії, які спрямовуються на науково-дослідні витрати, ТНК може змінювати географічне розташування підрозділів НДДКР [6, с. 792-795].

Мотиви першої категорії домінують серед детермінантів перенесення за кордон науково-дослідної діяльності ТНК. Опитування менеджерів транснаціональних фірм показують, що надзвичайно важливим чинником глобалізації корпораційних науково-дослідних робіт є наявність висококваліфікованих дослідницьких кадрів та їх вартість. Емпіричні дослідження показують, що 70% керівних менеджерів ТНК вважають, що здатність використовувати висококваліфіковану робочу силу є критично важливою перевагою глобалізованих НДДКР і переважає за значенням такі детермінанти, як контроль витрат та прагнення прискорити інноваційний цикл. При цьому, близько половини з них зазначають, що менші витрати на науково-дослідницький персонал є важливим фактором інтернаціоналізації створення знань [7, с. 2].

Однією з перших галузей, де цей новий мотив став головним детермінантом інтернаціоналізації інноваційної діяльності, стала галузь інформаційних технологій та телекомунікацій. Нестача вчених та спеціалістів у сферах програмного забезпечення та комп'ютерних систем примусила ТНК шукати країни, де такі кадри були відносно дешевші. Наприклад, особливо яскраво цей новий мотив виявляється в локалізації НДДКР електронних, телекомунікаційних ТНК в нових індустріальних країнах, зокрема Азії, та країнах СНД. Згодом він почав відігравати помітну роль і в інших галузях високих технологій. Так, серед ТНК ФРН фактор пошуку дешевших інженерно-конструкторських та наукових кадрів розглядався як другий (після фактору підтримки своїх виробничих філій) мотив перенесення НДДКР за кордон.

Економія на витратах на науково-дослідний персонал є сьогодні важливим фактором розміщення науково-дослідних підрозділів ТНК в країнах, що розвиваються. Це дозволяє значно зменшити загальні організаційні витрати фірм на НДДКР, порівняно із ситуацією, коли б такі дослідження проводилися в промислово розвинутих країнах. Наприклад, у фармацевтичній промисловості вартість витрат науково-дослідних філіалів ТНК в Індії на клінічні дослідження складала 45% від відповідних витрат в промислово-розвинутих країнах, а відносна вартість НДДКР по створенню нових ліків була ще менша – лише 12,5% [8, с. 159].

Висновки. Таким чином, існує ціла низка факторів, які обумовлюють інтернаціоналізацію науково-дослідної діяльності транснаціональних фірм. Вони розрізняються за масштабами впливу на цей процес, характеризують його внутрішні або зовнішні причини, а також привабливість та необхідність для ТНК географічної дисперсії створення знань. В останні роки надзвичайно важливим чинником глобалізації корпораційних науково-дослідних робіт є використання зарубіжних висококваліфікованих дослідницьких кадрів та мережевих зв'язків із місцевими дослідницькими інституціями країн, що приймають.

Список використаної літератури

1. Шнирков О. І. Європейський Союз у глобальному інноваційному просторі: монографія / О. І. Шнирков. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський Університет», 2008. – 143 с.

2. Cincera M., Cozza C., Tubke A. Drivers and policies for increasing and internationalising R&D activities of EU MNEs / M. Cincera, C. Cozza, A. Tubke // IPTS Working Paper on Corporate R&D Innovation. – 2010. – № 2 – 35 p.
3. Tubke A., Hervas F., Zimmermann J. The 2012 EU Survey on R&D Investment Business Trends / A. Tubke, F. Hervas, J. Zimmermann. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2012. – 48 p.
4. Athukorala Prema-chandra. Growing with Global Production Sharing: The Tale of Penang Export Hub / Prema-chandra Athukorala // Working Paper. – Arndt-Corden Department of Economics Crawford School of Economics and Government, ANU College. – 2011. – № 2013/13. – 67 p.
5. Kotabe M. Determinants of Cross-national Knowledge Transfer and Its Effect on Firm Innovation / M. Kotabe, D. Dunlap-Hinkler, R. Parente, H. A. Mishra // Journal of International Business Studies. – March, 2007. – Vol. 38. – № 2. – P. 259-282.
6. Jones T. Factors affecting foreign R&D location decisions: management and host policy implications / T. Jones // International Journal of Technology Management. – 2003. – Vol. 25. – № 8. – P. 791-813.
7. Scattering the Seeds of Innovation: the Globalization of Research and Development. – London: EIU, 2004. – 265 p.
8. World Investment Report 2005: Transnational Corporations and the Internationalization of R&D. – Geneva and New York: United Nations. – 2005. – 366 p.

RESEARCH & DEVELOPMENT OF TRANSNATIONAL FIRMS: CONTEMPORARY DETERMINANTS OF INTERNATIONALIZATION

Neroda-Berezka K. I.

PhD student Department of International Finance, Institute of International Relations Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Scientific supervisor: professor Rogach O. I.

Abstract. *The paper focuses on the main determinants of internationalization of research and development by transnational corporations such as «push-in» and «pull-out» factors, economic policy and new management opportunities factors. It shows several motives for knowledge creation internationalization such as to adapt existing technologies to the local markets, to support affiliates production activities, to get new knowledge which are developed by foreign companies.*

In terms of importance to the corporation, this paper highlights several categories of motives internationalization of knowledge creation. One of the categories includes motives of the transfer of research works abroad. Another category includes average importance motives, among this motives of internationalization of Research & Development, can be named the need to support innovative industrial branches that exist in the host country. Another one category includes secondary motives of internationalization, with limited impact on the strategy of multinational corporations.

Key words: *transnational corporations, internationalization of research and development, relocation of knowledge and innovation.*

Referances

1. Shnyrkov O. I. Yevropeyskiy Soiuz u hlobalnomu innovatsiinomu prostori: monohrafiia / O. I. Shnyrkov. – K.: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Kyivskiy Universytet», 2008. – 143 s.
2. Cincera M., Cozza C., Tubke A. Drivers and policies for increasing and internationalising R&D activities of EU MNEs / M. Cincera, C. Cozza, A. Tubke // IPTS Working Paper on Corporate R&D Innovation. – 2010. – № 2 – 35 p.

3. Tubke A., Hervas F., Zimmermann J. The 2012 EU Survey on R&D Investment Business Trends / A. Tubke, F. Hervas, J. Zimmermann. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2012. – 48 p.
4. Athukorala Prema-chandra. Growing with Global Production Sharing: The Tale of Penang Export Hub / Prema-chandra Athukorala // Working Paper. – Arndt-Corden Department of Economics Crawford School of Economics and Government, ANU College. – 2011. – № 2013/13. – 67 p.
5. Kotabe M. Determinants of Cross-national Knowledge Transfer and Its Effect on Firm Innovation / M. Kotabe, D. Dunlap–Hinkler, R. Parente, H. A. Mishra // Journal of International Business Studies. – March, 2007. – Vol. 38. – № 2. – P. 259-282.
6. Jones T. Factors affecting foreign R&D location decisions: management and host policy implications / T. Jones // International Journal of Technology Management. – 2003. – Vol. 25. – № 8. – P. 791-813.
7. Scattering the Seeds of Innovation: the Globalization of Research and Development. – London: EIU, 2004. – 265 p.
8. World Investment Report 2005: Transnational Corporations and the Internationalization of R&D. – Geneva and New York : United Nations. – 2005. – 366 p.

НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ТРАНСНАЦИОНАЛЬНЫХ ФИРМ: СОВРЕМЕННЫЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИИ

Нерода-Березка Е. И.

Аспирант кафедры международных финансов Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Научный руководитель: профессор Рогач А. И.

Аннотация. В статье исследуются основные факторы интернационализации научно-исследовательской деятельности транснациональных корпораций, в частности, факторы «втягивания» и «выталкивания», а также факторы политики принимающих стран и новых возможностей управления. Показаны несколько категорий мотивов интернационализации создания знаний: потребность приспособления иностранной технологии к местным рынкам, необходимость инновационной поддержки производственных филиалов, существующих в стране, а также возможность получить знания, разработанные другими зарубежными компаниями.

По критерию важности для корпорации, в данной статье выделяются несколько категорий мотивов интернационализации создания знаний. Одна из категорий охватывает мотивы переноса научно-исследовательских работ за границу. Другая категория охватывает мотивы средней важности, среди таких мотивов интернационализации научно-исследовательских и опытно-конструкторских работ, можно назвать необходимость инновационной поддержки производственных филиалов, которые существуют в принимающей стране. Еще одна категория охватывает второстепенные мотивы интернационализации, которые имеют ограниченное влияние на стратегию транснациональных корпораций.

Ключевые слова: транснациональные корпорации, интернационализация научно-исследовательской деятельности, релокация знаний и инноваций.

УДК 339.923

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТОРГОВО-ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА КРАЇН ПІВНІЧНОЇ АФРИКИ, УКРАЇНИ ТА ЄС У РАМКАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЛІТИКИ СУСІДСТВА

Шеремет О. В.

Аспірант кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу Інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету.

Науковий керівник: кандидат економічних наук, доцент Прохорова М. Е.

Анотація. У ХХІ столітті потужність держави визначається не військовою міццю, а рівнем розвитку її національної економіки, торговельно-економічних та політичних зв'язків з іншими країнами. Іншою тенденцією ХХ-ХХІ століть є посилення інтеграційних процесів та залучення до них усіх регіонів світу. Найбільш успішним інтеграційним об'єднанням є Європейський Союз, який пройшов усі етапи економічної інтеграції та перейшов на рівень політичної. Незважаючи на радикальні заяви окремих країн та політичних сил щодо припинення членства в ЄС, зокрема таких країн як Велика Британія та Франція, ЄС досі зберігає свою потужність та функціонує як достатньо злагоджена система.

У статті на основі зіставлення, порівняння, узагальнення наукової інформації подані перспективи розвитку торгово-економічного співробітництва України з країнами Північної Африки і ЄС, показані позитивні аспекти такого партнерства, і, зазначені можливі ризики, і негативні фактори. Подані прогнози щодо співробітництва даних країн.

Ключові слова: східне партнерство, зона вільної торгівлі, інтеграція, прогнозування, енергетична галузь.

Постановка проблеми. Дослідження специфіки ЄС та його торговельно-економічних зв'язків, досвіду функціонування ЗВТ ЄС з окремими північноафриканськими країнами набуває надзвичайної актуальності напередодні підписання Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС. Також Україні доцільно знайти точки перетину інтересів з країнами Північної Африки та перейти до налагодження тісних економічних контактів як з субрегіоном, який має потенціал та перспективи для динамічного розвитку й виступає ринком на якому конкурентоспроможною може бути продукція українського виробництва. Зокрема частину товарних потоків, які протягом останніх місяців Україна втрачає через загострення відносин з Російською Федерацією, можна переорієнтувати саме на країни Північної Африки.

Мета статті – проаналізувати і виокремити перспективи розвитку торговельно-економічного співробітництва країн Північної Африки, України і ЄС.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням та визначенням перспектив в галузі торгівлі, економіки енергетичній сфері між країнами ЄС, Україною і країнами Північної Африки приділяють багато уваги різні міжнародні організації, європейські інститути дослідження, цьому питанню присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, експертів-економістів тощо. Серед українських науковців можна відзначити праці Т. Анакіної, О. Біленького, В. Бондаренко, І. Бураківського, Д. Вітра, В. Власова, О. Коломієць, В. Копійки, М. Кулінич, П. Луцишина, В. Манжоли, В. Марти-

нюка, Е. Молчанова, І. Пасічника, А. Поручника, О. Руденко, П. Саблук, О. Сушка, Н. Татаренко, С. Федонюка, В. Халаджи, Л. Чекаленко, А. Черепа, В. Чужикова, Н. Яковенка та інших. Серед зарубіжних – Б. Баласса, С. Гранта, М. Емерсон, М. Кремону.

Основні результати дослідження. Європейська політика сусідства як механізм співробітництва ЄС з країнами-сусідами не була достатньо ефективною, оскільки не враховувала відмінності країн-сусідів. Зокрема не було чіткого розмежування східного вектора політики та середземноморського. Так як не було досягнуто очікуваного ефекту від ЄПС окремі зацікавлені країни-члени ЄС наполягли на виокремленні зазначених двох векторів європейської зовнішньої політики, що вилилося в створення програм «Союз для Середземномор'я» та «Східного партнерства».

Однією з передумов поділу називають різність інтересів країн: країни Півдня Середземномор'я географічно розташовані поза межами Європи, тому тільки виходячи з цього не можуть претендувати на членство у ЄС, у цілому ж середземноморські країни-партнери ЄС, навіть, не прагнуть до повноправного членства; країни Східної Європи навпаки гостро відчувають свою європейську сутність та прагнуть до визнання цього факту країнами ЄС, визнання ж бачать у виголошенні останніми хоча б перспективи повноправного членства у ЄС.

Ще однією суттєвою проблемою ЄПС була одностороння спрямованість, тобто фактично ЄС диктував свої вимоги без врахування інтересів партнерів, що було неконструктивно.

Вищезазначені основні проблеми та протиріччя ЄПС доповнювалися й низкою інших, тобто ЄПС потребувала переформатування. Нині тісне співробітництво між країнами ЄС та країнами Східної Європи реалізується у рамках «Східного партнерства», між країнами ЄС та країнами Півдня Середземномор'я у рамках «Союзу для Середземномор'я». Зокрема механізми фінансування ЄПС було замінено на нові, виключно у рамках двох нових програм.

Засадничі положення «Східного партнерства» були визначені у Спільній декларації Празького саміту від 07 травня 2009 року, якою було передбачено створення багатостороннього механізму співробітництва сторін, який доповнював двосторонні угоди між ними. У Декларації було зазначено, що метою «Східного партнерства» є реалізація умов для прискорення переходу до відносин у межах асоціації з ЄС, що передбачає запровадження поглибленої та широкомасштабної зони вільної торгівлі, створення умов для підвищення мобільності громадян шляхом лібералізації візового режиму, сприяння регіональному розвитку на основі політики регіонального виміру ЄС, запровадження інтегрованої системи управління кордонами, співпрацю у сфері енергетичної безпеки, узгодження внутрішнього права країн та приведення їх до стандартів з ЄС. Програма передбачає фінансування та технічну допомогу країнам у проведенні відповідних реформ на національному рівні через Комплексну програму інституційного розвитку.

На відміну від інших програм ЄС у рамках «Східного партнерства» диверсифіковано враховується ситуація в кожній країні та її вибір формату відносин з ЄС, що обумовлює інтенсивність взаємовідносин сторін. Крім того, в основі співробітництва лежить принцип обумовленості, який означає, що на якість співпраці з ЄС впливає результативність проведених країною реформ щодо реєстрації стандартів ЄС, успішна реалізація яких передбачає перехід до наступної стадії інтеграції [1, с. 55]. «Східне партнерство» доповнене ще й принципом спільності, який полягає у встановленні взаємних прав та обов'язків ЄС та країн-партнерів, що позитивно впливає на поглиблення взаємодії сторін [1, с. 56].

Реалізація завдань «Східного партнерства» передбачає співпрацю ЄС та держав-партнерів навколо чотирьох багатосторонніх тематичних напрямів: демократія, належне управ-

ління та стабільність; економічна інтеграція та зближення за політичними курсами ЄС; енергетична безпека; контакти між людьми.

Цілі партнерства ЄС та країни-учасника програми досягаються як на двосторонньому, так і багатосторонньому рівні шляхом регіонального співробітництва. Двосторонній рівень передбачає поглиблення співпраці ЄС з конкретним партнером по програмі. Таке поглиблення досягається завдяки співробітництву сторін з актуальних питань суспільного розвитку (спрощення візового режиму, реалізація економічних проектів, надання технічної допомоги), а також шляхом укладання угод нового покоління – угод про асоціацію.

Для України такий індивідуальний підхід є вкрай необхідним, оскільки дозволяє уникнути гальмування реалізації пропонованих програм і проектів, якщо вони не відповідають національним інтересам окремих держав-партнерів або є несвоєчасними на певному етапі. Загалом Україна чітко визначила своє стратегічне завдання – повноцінне членство у ЄС.

На багатосторонньому рівні передбачено інтенсивне регіональне співробітництво між шістьма державами-партнерами та ЄС. У довгостроковій перспективі у результаті такого співробітництва планується запровадити зону вільної торгівлі – Економічне співтовариство сусідства на зразок Європейського економічного простору, що охоплює держави-члени ЄС та Європейської асоціації вільної торгівлі. Разом з тим суттєві відмінності між державами-партнерами, у тому числі в їх планах щодо членства в ЄС, значно послаблюють їх взаємодію в рамках «Східного партнерства» [1, с. 58].

Предметом особливого інтересу для України є проекти «Східного партнерства» з інституційного та регіонального розвитку, інтегрованої системи прикордонного контролю, енергетики, енергозберігаючої економіки та підвищення прозорості в енергетичному секторі.

Енергетичні питання мають стратегічне значення як для ЄС, так і для України. У початковому вигляді в ініціативі «Східне партнерство», висунутій Польщею та Швецією, не фігурували такі поняття, як енергетика, енергетична безпека тощо. Однак позиція Російської Федерації, яка під час опалювального періоду взимку припинила постачання газу в країни Західної Європи та Україну, змусила ЄС переглянути зміст документу й додати до нього «енергетичні» положення.

Основні зусилля в енергетичному напрямі співпраці докладаються до створення умов для інтеграції у спільний енергетичний простір. Головною проблемою у цій сфері є інституційна «слабкість» енергетичних ринків країн «Східного партнерства», особливо щодо умов безпечної енергетичної політики, конкуренції на внутрішньому ринку енергетичних товарів та інвестиційного обороту з ЄС. Меншою мірою це також пов'язано з тим, що енергетичний ринок ЄС постійно рухається у бік більш високих стандартів, що ускладнює процес просування країн-партнерів на ньому через необхідність досягнення нормативних показників якості та конкурентоспроможності з ЄС [5, с. 70]. Певну проблему становить значна невідповідність енергетичного законодавства країн «Східного партнерства» вимогам ЄС та Енергетичного співтовариства Південно-Східної Європи. Зокрема, тільки Україна та Молдова є членами Енергетичного співтовариства. Україна не має регулятора на ринку енергоносіїв, який відповідає за справедливе та недискримінаційне ціноутворення. Країни «Східного партнерства» споживають удвічі більше енергії, ніж це встановлено стандартами ЄС, переважно за рахунок високої енергоємності національних економік та неефективності енергетичного сектору. Тоді як зусилля країн-партнерів з розробки відновлюваних джерел енергії та прийняття Схем торгівлі викидами CO₂ та планів скорочення викидів CO₂, залишаються не надто дієвими [5, с. 71]. Відмінною

рису України є визнання Національної програми розвитку відновлюваних джерел як керівного принципу національної енергетичної політики, на відміну від більшості країн «Східного партнерства». Вирішення окреслених проблем на національному рівні створює у майбутньому основу для інтеграції держав-партнерів в енергетичний ринок ЄС.

Для України як держави – транзитера газу з Російської Федерації до країн Європи важливе значення має забезпечення чітких форм правового й організаційного регулювання взаємин з ЄС у сфері створення належних та безпечних умов транспортування. У даному контексті привабливою є пропозиція щодо створення Європейського інтегрованого газового контуру (ЄІГК) – об'єднаної системи газопостачання ЄС, що технічно була б здатна забезпечити необхідну циркуляцію газових ресурсів з місць зберігання до регіонів можливого виникнення дефіциту [3, с. 46], та ідея запровадження під егідою «Східного партнерства» Ініціативи енергетичної транспарентності (ІЕТ), що дозволила б здійснювати моніторинг руху енергоносіїв. Така система прозорості може стати своєрідним механізмом діагностики та завчасного попередження появи потенційних проблем. ЄС спільно з країнами-членами «Східного партнерства», через територію яких проходять найбільш значущі для ЄС енергетичні магістралі, міг би виступити ініціатором створення подібного механізму чи як окремого починання, чи як поширення вже діючої з 2003 року Ініціативи прозорості видобувної промисловості на сферу транспортування енергоносіїв [5, с. 72].

Окрім питань газової сфери, актуальним для України в рамках «Східного партнерства» залишається нормативне врегулювання взаємовідносин України та ЄС у нафтовому секторі. Важливим у цьому напрямі є створення стратегічного нафтового резерву в моделі, яка відповідає юридичним та техніко-економічним критеріям ОЕСР та Міжнародного енергетичного агентства, що має на меті забезпечення більш прозорого функціонування нафтового сектору в Україні. Саме прозорість та не корумпованість цієї сфери дасть можливість налагодити необхідний контакт між Україною та ЄС і створить підвалини для ефективного співробітництва з енергетичних питань.

1 грудня 2005 року Україна та ЄС підписали Меморандум про взаєморозуміння щодо співробітництва в енергетичній галузі, який закладає спільну стратегію поступової інтеграції українського енергоринку в ринок ЄС і складається з 5 планів дій, що охоплюють 5 конкретних сфер: ядерна безпека, підвищення безпеки енергопостачання та транзиту вуглеводнів, інтеграція ринків електроенергії й газу, підвищення ефективності, стандартів із техніки безпеки й охорони довкілля у вугільній галузі; поглиблення співробітництва в галузі енергоефективності та впровадження відновлюваних джерел енергії [5, с. 73].

Україна практично досягла позитивного результату у підписанні Угоди про Асоціацію з ЄС: вже підписано політичну частину Угоди, а 27 червня 2014 року підписано економічну. Такий поділ на політичну та економічну частину є досить умовним, але фактично витікає зі змісту Угоди. В основі політичної асоціації лежить конвергенція позицій України та ЄС з усіх питань міжнародного миру і безпеки, забезпечення безпосередньої участі України у політиках, агенціях і програмах ЄС [6, с. 14]. Економічна інтеграція передбачає створення поглибленої та всеохопної зони вільної торгівлі (ЗВТ+), якій притаманні деякі риси спільного ринку (рис. 1).

З рис. 1 видно, що на відміну від «традиційних» зон вільної торгівлі, що обмежуються скасуванням мит і кількісних обмежень у взаємній торгівлі промисловими товарами, ЗВТ+ поширюється на продукцію сільськогосподарського виробництва та іншу чутливу продукцію, а також сферу послуг, заснування компаній, ПІІ, руху капіталів та платежів, державних закупівель.

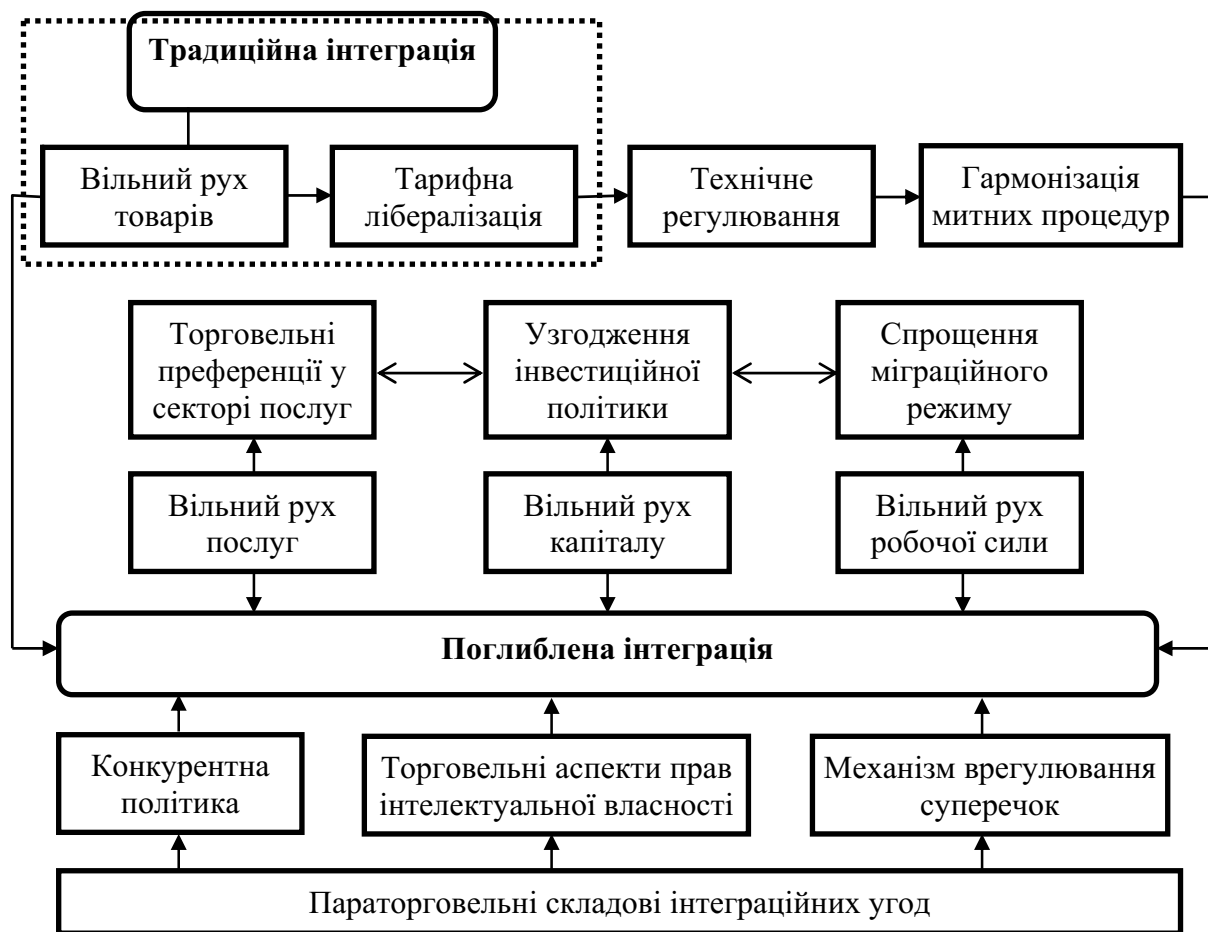

Рис. 1. Концептуальні компоненти поглибленої інтеграції країн.

Угода про Асоціацію зумовить кілька змін у співробітництві України з ЄС, а саме зміни у законодавстві, інституційній та економічній сферах.

Процедура адаптації українського законодавства до законодавства ЄС передбачає не тільки узгодження законодавства, фактично текстів нормативно-правових актів, але й практику його застосування в ЄС. Так у певних сферах, наприклад, захисту права інтелектуальної власності, законодавство у галузі конкуренції передбачає уніфіковане регулювання [1, с. 58].

На відміну від програми «Східного партнерства» в Угоді про Асоціацію передбачається функціонування розвинутої системи спільних органів на чолі з Радою асоціації, що може ухвалювати юридично обов'язкові для сторін акти [1, с. 59].

Досить суперечливими та різноманітними є прогнози наслідків запровадження ЗВТ+ України з ЄС. Зокрема по-різному оцінюють наслідки для сукупного виробництва в Україні (табл. 1). Слід також звернути увагу на специфіку даних представлених у табл. 1. Так дослідження ІЕД представляло на розгляд узагальнені результати сценарію «СОТ+ЗВТ+». Із дослідження ECORYS в таблиці представлено сценарій ЗВТ+. У межах звіту CEPS при моделюванні використовувався інший розподіл на сектори економіки (правий стовпчик таблиці) [2, с. 107].

Таблиця 1.
Прогнозування впливу ЗВТ+ на сукупне виробництво за галузями української економіки

Галузь економіки	IED	ECORYS	CEPS	Галузь економіки
Сільське, рибне і лісове господарство	+	-	-	Сільське господарство
Харчова промисловість	+	+	+	Харчова промисловість
Текстиль та одяг	+	+	+	Текстиль
	+	+		Легка промисловість
Електронне обладнання, машини та обладнання	-	+	+	Важка промисловість
Хімія, виробництво гуми та пластмас	+	+		
Металургія та металообробка	+	+	+	Металургія
Пальне, вугілля	+	+	-	Копалини
Фінансові послуги	+	-	+	Послуги
Транспорт	-	-		

Представлені у табл. 1 результати мають і кількісне вираження. Зокрема фахівці Інституту економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕД) прогнозують, що результатом впровадження ЗВТ+ стане приріст добробуту в Україні 0,1-0,2%. За умови зниження нетарифних обмежень у торгівлі товарами спостерігається надзвичайно високий позитивний ефект: зміна добробуту означає фактичний вигреш у 7,9-8%, а реальний ВВП зростає на 2% у середньостроковій перспективі. Очікувані наслідки від включення до ЗВТ+ сектору послуг – зростання добробуту та реального ВВП на 0,7 та 0,2% відповідно. Прогнозовані зміни в сукупному експорті та імпорті становлять 4,6 і 9,1% у середньостроковому періоді [2, с. 45].

Ефективність ЗВТ+ пов'язана зі скасуванням тарифних обмежень у торгівлі між країнами. Так ЄС проголосив, що в односторонньому порядку знизить до 0 тарифи у торгівлі з Україною, що матиме позитивний ефект для України, враховуючи нині існуючі тарифи (табл. 2).

Таблиця 2.
Тарифи у взаємній торгівлі України з ЄС (%)

Галузь	Ввізні мита України	Ввізні мита ЄС для України
Сільське господарство	5.5	6.1
Лісництво	0.6	0.2
Рибальство	1.6	6.0
Видобування вугілля та торфу	0.0	0.0
Видобування вуглеводів	0.0	0.0
Видобування неенергетичних матеріалів	2.7	0.0
Харчова промисловість	10.7	0.3
Легка промисловість	8.8	14.3
Деревообробна та паперова промисловість	0.4	6.6
Виробництво коксу	1.0	0.3
нафтопереробка	0.0	0.1
Хімічна промисловість	5.5	0.7
Виробництво будматеріалів	7.0	1.0
Металургія	0.7	0.7
Машинобудування	2.5	1.2
Виробництво інших товарів	4.8	0.0
Виробництво електроенергії	2.0	0.0

Усунення тарифів у взаємній торгівлі призведе до скорочення витрат бізнесу на експорт в Україні. Таким чином, ефектами ЗВТ+ стануть: зниження витрат на кордоні на експорт до країн ЄС на 2,5% та зниження витрат на кордоні на імпорту з ЄС на 2,5%, як наслідок взаємного скасування ввізних мит. Скорочення витрат частково пов'язано й з наближенням нормативно-правової бази України до європейського законодавства, спрощенням митних та інших процедур тощо.

Загалом експерти прогнозують цілу низку можливих ефектів для України від створення ЗВТ+ з ЄС (табл. 3).

Таблиця 3.
Прогнози ефектів ЗВТ+ України з ЄС

Автор прогнозу	Перспективи для України
Інститут економіки та прогнозування НАН України	Погіршення умов торгівлі з країнами-членами ЄС та скорочення торгівельного обороту на 2,5%. Пом'якшити негативний ефект може введення захисних заходів та засобів технічного регулювання. Зростання обсягів імпорту з країн ЄС на 15%, експорту з України – на 10%. Загальний результат: Україна буде втрачати щорічно 1,5% ВВП.
Oxford Economics для Foundation or Effective Governance	Зняття торговельних бар'єрів призведе до збільшення обсягів українського експорту на 1,3%, зростання ВВП на 0,3%. За простої ЗВТ – зростання ВВП на 0,6% через 10 років, за поглибленої ЗВТ – 4,3%. У довгостроковій перспективі: проста ЗВТ – зростання ВВП на 3,3%
Ніколас Бердж, керівник торговельно-економічної секції Представництва ЄС в Україні	Українські товаровиробники зможуть економити близько 487 млн. євро щорічно при скасуванні експортних мит. Найбільше виграє сільськогосподарський сектор України, який збереже 330 млн. євро. Уникнення подвійної системи стандартів продукції дасть змогу українським експортерами зменшити витрати на 14%
Institute for Economic Research and Policy Consulting	Зростання реального ВВП – 2,6%, у довгостроковій перспективі – 6,2%

Більш різнопланово ефекти від ЗВТ+ України з ЄС представили у своєму дослідженні експерти компанії Ecorys (табл. 4). Згідно з отриманими результатами дослідження зростання добробуту буде відчутно вже у короткостроковій перспективі, але більш значне спостерігається у довгостроковій. Також простежується зростання заробітної плати, як кваліфікованої, так і некваліфікованої робочої сили. Зростуть доходи, але майже однаково та не суттєво, як у короткостроковій, так і довгостроковій перспективі.

Таблиця 4.
Основні економічні ефекти ЗВТ+ Україна – ЄС у дослідженнях Ecorys

Змінна величина	Україна	ЄС
ЗВТ+ (короткострокова перспектива)		
Добробут (% зміна)	2.261	0.007
Дохід (фактори виробництва та податки, млрд.дол.США)	0.060	8.526
Заробітна плата кваліфікованої робосої сили (% зміна)	2.496	0.009
Заробітна плата некваліфікованої робочої сили (% зміна)	3.066	0.009
ЗВТ+ (довгострокова перспектива)		
Добробут (% зміна)	5.285	0.011
Дохід (фактори виробництва та податки, млрд.дол.США)	0.061	8.527
Заробітна плата кваліфікованої робосої сили (% зміна)	4.355	0.009
Заробітна плата некваліфікованої робочої сили (% зміна)	4.970	0.008

Специфічною рисою усіх прогнозів щодо ефектів від функціонування ЗВТ+ між Україною та ЄС є те, що вони були складені до заяви ЄС про одномоментне та одностороннє зниження тарифів для товарів з України до 0. У таких умовах можна очікувати, що позитивні ефекти у короткостроковій перспективі однозначно переважають негативні, і будуть більш вираженими, ніж у розглянутих вище прогнозах.

Але відмова ЄС від митних тарифів не вирішить питання ефективності ЗВТ+ та не зумовить виключно позитивні зрушення у торгівлі України з ЄС. Так як товари, що експортуються до країн ЄС, як з України, так і країн Північної Африки підлягають ліцензуванню та квотуванню.

Україна не використовує і не має права використовувати згідно взятим зобов'язанням у рамках СОТ експортні субсидії на продукцію сільського господарства, тоді як ЄС може їх застосовувати і 90% усієї суми експортних субсидій, які використовуються членами СОТ, припадає на країни ЄС. Однак, у рамках переговорів щодо ЗВТ+ України з ЄС, останній відмовився від застосування експортних субсидій у торгівлі з Україною. Україна ж зобов'язалася протягом 15 років поступово обнулити мито на насіння соняшника замінивши його додатковим збором. Хоча якщо експорт насіння соняшника у ЄС перевищить 100 тис. тонн у рік, то ставка мита автоматично підвищиться до 10%, які передбачені у рамках Угоди про членство України у СОТ [4, с. 241].

Також як новий член СОТ Україна не має права застосовувати спеціальні захисні заходи для захисту національних виробників, тоді як після формування ЗВТ+ з ЄС, останній залишає за собою право використання антидемпінгових, компенсаційних та захисних заходів, якими відповідно до Угоди про сільське господарство СОТ захищено 23,8% тарифних ліній сільськогосподарських товарів ЄС [4, с. 242].

Угода про субсидії і компенсаційні заходи СОТ передбачає можливість повернення непрямих податків як на товар, що експортується, так і невиробничі ресурси і комплектуючі, включаючи бензин, мастила, енергію, каталізатори, що використовуються у виробництві експортних товарів. Дозволеними також є експортні кредити, кредитування поставок товарів, запровадження системи кредитного страхування за ставками, еквівалентними міжнародним [4, с. 484]. Отже, Україна для підтримки експортерів може застосовувати будь-який механізм, який створює рівні з іноземними конкурентами умови на міжнародних ринках.

Чорна металургія, як і сільське господарство, відноситься до «чутливих» галузей національної економіки. ЗВТ+ з ЄС призведе до того, що українські компанії будуть повною мірою використовувати переваги нижчих виробничих витрат, тоді як ЄС буде докладати все більших зусиль до забезпечення рівних умов діяльності компаній, а європейські виробники будуть здійснювати ретельний моніторинг будь-яких можливих випадків викривлення конкуренції та ініціюватимуть антидемпінгові, компенсаційні та спеціальні розслідування проти українських компаній [4, с. 510].

Аналіз експортно-імпортних операцій з металопродукцією свідчить про те, що ЗВТ+ з ЄС щодо імпорту практично не вплине на вітчизняних виробників, так як з країн ЄС ввозиться продукція, що фактично не виробляється в Україні. Проте експорт металопродукції за умов сприятливої кон'юнктури може суттєво зрости.

Загалом підписання Угоди про ЗВТ+ з ЄС для вітчизняної металургії матиме позитивні наслідки: уникнення торговельних обмежень, надходження європейських інвестицій, модернізація виробничих потужностей та розширення присутності на європейському ринку через подальшу інтеграцію потужностей. Негативними наслідками можуть стати: зростання собівартості продукції через значні витрати та природоохоронні заходи та си-

ровину, втрати бюджетних надходжень від експортного мита та потреба в ухвалені відповідних нормативно-правових актів та державних програм [4, с. 513].

Угода про ЗВТ+ передбачає можливість субсидювання діяльності вітчизняних товаровиробників, пов'язану із можливими позитивними зовнішніми ефектами та провалами ринку, якщо це є важливим для підвищення конкурентоспроможності національних виробників. Однак, підтримка даного типу можлива тільки за умови того, що субсидії не є адресними та не надаються окремим підприємствам чи галузям, і прямо не пов'язані з показниками експорту [4, с. 484].

До неадресних горизонтальних програм субсидювання, які можна вільно використовувати у рамках СОТ, а, отже, їх визнає за дозволені і ЄС, відносяться: державна підтримка до конкурентної стадії НДДКР підприємств, послуги у сфері маркетингу, сприяння впровадженню міжнародних стандартів якості, розвиток загальної інфраструктури обслуговування, виробництва та експорту, навчання та перекваліфікація робочої сили й управлінського персоналу, підтримка малого бізнесу, впровадження підприємствами нових стандартів охорони довкілля.

Під час створення ЗВТ між ЄС та країнами Середземномор'я передбачалося встановлення режиму вільної торгівлі несільськогосподарськими товарами, а для сільськогосподарських – було передбачено поступову лібералізацію торговельних режимів [43, с. 228]. ЗВТ+ з Україною передбачає поширення й на сільськогосподарські та «чутливі» товари, тоді як країни Північної Африки тільки на порядок денний співпраці з ЄС висунули питання про ЗВТ+, нині далі інших у даному питанні просунулося Марокко. За таких умов Україна може використати досвід країн Північної Африки від ЗВТ з ЄС дуже обмежено.

Враховуючи ж практичний досвід країн Північної Африки щодо поступового створення ЗВТ з ЄС, можна розробити окремий теоретичний прогноз щодо можливого розвитку політичних та економічних відносин між Україною та ЄС, визначити певні варіанти та етапи інтеграції української держави до європейських структур. Прогноз також повинен включати заходи із компенсації негативних ефектів від ЗВТ+. Так скасування митних тарифів на продукцію європейських країн у Марокко та Тунісі призвело до тимчасових кризових явищ у національних економіках цих країн, які були подолані тільки завдяки розробці й застосуванню спеціальних заходів, спрямованих на підтримку місцевих виробників з метою запобігання їх повному банкрутству. У рамках цих заходів марокканським та туніським підприємствам була надана допомога та підтримка.

Угода про Асоціацію України з ЄС так чи інакше стане поштовхом до розвитку торговельно-економічних відносин між сторонами. Зокрема ЗВТ між Алжиром та ЄС з точки зору масштабу впливу на тенденції національної економіки країни, стан зовнішньоторгівельного балансу, розвиток національного законодавства, формування внутрішніх стандартів споживання, а також інші сфери та галузі є найбільш ваговою та ефективною програмою у порівнянні зі співробітництвом Алжиру з країнами регіону (у рамках САМ, Ліги арабських держав, Африканського союзу, програмі нового партнерства заради розвитку Африки NEPAD).

Так як Україна є учасником ЄПС, то вона долучена до подібних програм та процесів, що й країни Північної Африки, але, навіть, незважаючи на це може використати певний досвід країн Магрибу. Так Україна досить мало уваги приділяє програмі «Східне партнерство» та ЄПС, тоді як прагне до створення ЗВТ+ та повноправного членства у ЄС. Марокко ж навпаки значну увагу приділяє співробітництві з ЄС у рамках ЄПС, що зумовлює значне їх зближення та прискорення інтеграції. Отже, Україні доцільно більше уваги при-

діляти реалізації співпраці з ЄС у рамках ЄПС та програми «Східне партнерство», що позитивно вплине на відносини між сторонами.

Також доцільно перейняти досвід Марокко щодо використання фінансової допомоги ЄС у рамках ЄПС на розвиток 5 соціальних сфер, а саме реформи у галузях освіти та здоров'я, з боротьби з безграмотністю, у розвиток системи медичного обслуговування та національні ініціативи людського розвитку[3, с. 86]. Також Марокко широко використовує кредити країн ЄС на реалізацію інфраструктурних проектів. Враховуючи переважно незадовільний стан інфраструктури України даний досвід також раціонально перейняти.

Досвід Тунісу Україні доцільно перейняти у проведенні соціально-економічних реформ у транспортній, енергетичній, а особливо у сфері науки.

Цікавим для України є проектний підхід до партнерства країн Північної Африки та ЄС у рамках програми «Союз для Середземномор'я». Безпосередній інтерес для України як для країни, що має низький рівень енергетичної безпеки, становить реалізація проектів альтернативної енергетики у регіоні Середземномор'я. З іншого боку, Україна могла би взяти участь у тендерах з реалізації низки регіональних проектів в рамках «Союзу для Середземномор'я», наприклад, у будівництві дорожньої інфраструктури, у будівництві тунелю під Суецьким каналом, модернізації морських портів середземноморських країн тощо.

Висновки. Отже, Україна вже підписала економічну частину Угоди про Асоціацію з ЄС, але можуть виникнути як позитивні, так і негативні ефекти для економіки України, у питаннях подолання чи розвитку яких доцільно використати досвід країн Північної Африки. Також ЄС у односторонньому порядку анонсував скасування тарифних обмежень у торгівлі. Тим не менш, Україні доцільно продовжувати співпрацю з ЄС у рамках ЄПС та ініціативи «Східне партнерство», особливо у енергетичній сфері та програмі облаштування кордонів. Актуальним є використання даних інструментів для посилення співробітництва з країнами Північної Африки, а також використання досвіду Алжиру, Марокко та Тунісу у подоланні короткострокових негативних ефектів від початку функціонування ЗВТ.

Таким чином, країни Північної Африки одночасно залишаються проблемним та перспективним регіоном світу, а їх ринки привабливими як для країн-членів ЄС, так і України.

Список використаної літератури

1. Анакіна Т. М. Особливості політики Східного партнерства у контексті Європейської інтеграції України / Т. М. Анакіна // Європейський Союз і Україна: особливості взаємовідносин на сучасному етапі (Серія «Наукові доповіді»; вип. 1). – Х. : Оберіг, 2012. – С. 48-61.
2. Гончарук А. Регіональна торговельно-економічна інтеграція України та ЄС: стан, проблеми і перспективи / А. Гончарук, О. Усенко // Міжнародна економічна політика. – 2010. – Вип. 1-2. – С. 98-132.
3. Газізуллін І. Ф. Східне партнерство ЄС: додаткові можливості для євроінтеграції України / [І. Ф. Газізуллін, М. М. Гончар, О. В. Коломієць, В. Мартинюк та ін.; за ред. В. Мартинюка]. – К. : Агентство «Україна», 2009. – 317 с.
4. Ринки реального сектора економіки України в інституціональному середовищі СОТ: кон'юнктура та інтеграція / за ред. В. О. Точиліна. – К. : НАН України, Ін-т екон. та прогноз. – 2012. – 552 с.
5. Трагнюк О. Я. Співробітництво України та Європейського Союзу в енергетичній сфері у форматі Східного партнерства / О. Я. Трагнюк // Європейський Союз і Україна: особ-

ливості взаємовідносин на сучасному етапі (Серія «Наукові доповіді»; вип. 1). – Х. : Оберіг, 2012. – С. 62-75.

6. Угода про асоціацію Україна-ЄС: дороговказ реформ / за ред. О. Сушка. – К.: Konrad Adenauer Stiftung, 2012. – 315 с.

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF TRADE AND ECONOMIC COOPERATION BETWEEN THE COUNTRIES OF NORTH AFRICA, UKRAINE AND THE EU IN THE FRAMEWORK OF THE EUROPEAN NEIGHBOURHOOD POLICY

Sheremet O. V.

Graduate Student of International Economic Relations and Business Chair Institute of International Relations of National Aviation University.

Scientific Adviser: candidate of economic sciences, docent Prohorova M. E.

Abstract. *In the twentieth century the state power is determined not by military power, and the level of development of the national economy, trade, economic and political ties with other countries. Another trend XX-XXI century is to enhance the integration process and involving them in all regions of the world. The most successful integrated community is the European Union, which has passed all stages of economic integration and moved to the political level. Despite the radical statements of some countries and political forces on the suspension of membership in the EU, especially in countries such as Great Britain and France, the EU still maintains its power and acts as a sufficiently coordinated system.*

In the article on the basis of comparison, synthesis of scientific information submitted the prospects of trade and economic cooperation between Ukraine and the countries of North Africa and the EU, also it shows the positive aspects of this partnership, and these risks and negative factors. The presented forecasts on cooperation of these countries.

Key words: *Eastern Partnership, a free trade integration, forecasting, energy sector.*

Referances

1. Anakina T. M. Osoblyvosti polityky Shidnoho partnerstva v konteksti Yevropeskoj integracii Ukrainy / T. M. Anakina // Yevropeskyi Soiuz i Ukraina: osoblyvosti vzaiemovidnosyn na suchasnomu etapi (Seria «Naukovi dopovidi»; vyp.1). – Ch. / Oberih, 2012. – S. 48-61.
2. Honcharuk A. Rehionalna torhovelno-ekonomichna intehraciia Ukrainy ta YeS: stan, problem i perspektivu / A. Honcharuk, O. Usenko // mizhnarodna ekonomichna polityka. – 2010. – Vyp. 1-2.-S. 98-132
3. Gazizullin I. F. Shidne partnerstvo YeS: dodatkovy mozhlyvosti dlia yevrointegracii Ukrainu / (I. F. Gazizullin, M. M. Honcharuk, O. V. Kolomiets, V. Martyniuk ta in.; za red. V. Martyniuka). – K. : Ahentstvo «Ukraina», 2009. – 317 s.
4. Rynky realnoho sektora ekonomiky Ukrainy v instytutsionalnomu seredovyschchi SOT: koniuktura ta intehraciia / za red. V. O. Tochylyna. – K. : NAN Ukrainy, In-t ekon. ta prohnozuv. – 2012. – 552 s.
5. Trahaniuk O. Ya. Spivribitnytsnvo Ukrainy na Yevropeiskoho Soiuzu v enerhetychnii sferi u formati Shidnoho partnerstva / O. Ya. Trahaniuk // Yevropeyskyi Soiuz i Ukraina: osoblyvosti vzaiemovidnosyn na suchasnomu etapi (Seria «Naukova dopovidi»; vyp. 1). – Ch. : Oberih, 2012. – S.62-75.
6. Uгода pro asotsiatsiiu Ukraina – YeS: dorohovkaz reform / za red. O. Sushka. – K. : Konrad Adenauer Stiftung, 2012. – 315 s.

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА СТРАН СЕВЕРНОЙ АФРИКИ, УКРАИНЫ И ЕС В РАМКАХ ЕВРОПЕЙСКОЙ ПОЛИТИКИ СОСЕДСТВА

Шермет О. В.

Аспирант кафедры международных экономических отношений и бизнеса Института международных отношений Национального авиационного университета.

Научный руководитель: кандидат экономических наук, доцент Прохорова М. Э.

Аннотация. *В XXI веке мощь государства определяется не военной мощью, а уровнем развития ее национальной экономики, торгово-экономических и политических связей с другими странами. Другой тенденцией XX-XXI веков является усиление интеграционных процессов и привлечения к ним всех регионов мира. Наиболее успешным интеграционным объединением является Европейский Союз, который прошел все этапы экономической интеграции и перешел на уровень политической. Несмотря на радикальные заявления отдельных стран и политических сил о прекращении членства в ЕС, в частности таких стран как Великобритания и Франция, ЕС до сих пор сохраняет свою мощность и функционирует как достаточно слаженная система.*

В статье на основе сопоставления, сравнения, обобщения научной информации представлены перспективы развития торгово-экономического сотрудничества Украины со странами Северной Африки и ЕС, показаны положительные аспекты такого партнерства, и, указаны возможные риски, и негативные факторы. Представленные прогнозы относительно сотрудничества данных стран.

Ключевые слова: *восточное партнерство, зона свободной торговли, интеграция, прогнозирования, энергетическая отрасль.*

ЗМІСТ

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Хлистун Г. Ю.
Українські ЗМІ в контексті євроінтеграції: плюси та недоліки роботи 4

Фесенко М. В.
Криза світового порядку як причина та наслідок глобальної системної кризи 15

СУЧАСНА СИСТЕМА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Білоцький С. Д.
Міжнародно-правова характеристика атмосфери як природного ресурсу 30

Мануїлова К. В.
Економічні санкції як інструмент зовнішньої політики..... 38

Кирилюк О. В.
Основні етапи становлення міжнародно-правового регулювання розвитку глобального інформаційного суспільства 45

Терехова Т. А.
Визначення учасників транснаціональних відносин в сфері ЗМІ у європейському праві 57

Мікічурова О. В.
Труднощі в реалізації принципу взаємної вигоди в економічних відносинах Європейського Союзу та третіх країн 65

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА ТА МЕН

Журба І. Є.
Сучасні тенденції трансформаційних процесів транскордонного співробітництва країн Центральної та Східної Європи 76

Кузьменко В. П.
Застосування моделей макроекономічного та регіонального розвитку країн ЄС для подолання Україною фінансової та соціально-економічної кризи 85

Ступницький О. І., Дашкуєв М. А.
Інформаційні технології у інфраструктурі глобальних логістичних мереж 104

Журавльов О. В.
Сучасні підходи щодо дослідження трансформацій економічних систем 116

Матюх С. А.	
Основні типи світових національних систем вищої школи	122
Корнєєва Ю. В.	
Аналіз напрямів підвищення ефективності управління державними корпораціям..	131
Нанавов А. С.	
Структурні елементи та чинники стійкості фінансових систем	144
Сібекіна А. Ю.	
Результати одностороннього відкриття європейського ринку для України та перспективи повноцінного функціонування поглибленої ЗВТ з ЄС	156
Нерода-Березка К. І.	
Науково-дослідницька діяльність транснаціональних фірм: сучасні детермінанти інтернаціоналізації	165
Шеремет О. В.	
Перспективи розвитку торгово-економічного співробітництва країн Північної Африки, України та ЄС у рамках Європейської політики сусідства	171

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

Збірник наукових праць

**ВИПУСК 122
(частина II)**

Заснований в 1996 році.

Засновник: Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Свідоцтво про державну реєстрацію: К1 № 292 від 05.11.1998 р.

Науковий редактор: **Дорошко М. С.**, доктор історичних наук, професор.

**Рекомендовано до друку Вченою Радою Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Протокол № 3 від 28 жовтня 2014 року.**

Підписано до друку 31. 10. 2014 року.
Наклад 1000 прим.

Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Тел. 483-11-25
Сайт: <http://journals.iir.kiev.ua>